سازمان جهاد کشاورزی
مازندران

دانشگاه علوم کشاورزی
و منابع طبیعی ساری

تهیه و تدوین سند توسعه

بخش کشاورزی استان مازندران

پاییز ۱۴۰۱

بسم الله الرحمن الرحیم

شناسنامه گزارش

۱	**عنوان گزارش**	**تهیه و تدوین سند کشاورزی استان مازندران**
۲	**عنوان بخش**	**فصل یک و دو سند**
۳	شماره قرارداد	۶۲۱۰۸/ب/۱۴۰۰
٤	کارفرمای پروژه	سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران
٥	مجری پروژه	–
٦	مشاور پروژه	دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری
۷	تاریخ	پاییز ۱۴۰۱

تولید کلید حل مشکلات اقتصادی کشور است. تولید ملی در واقع راه اصلی عبور از سختی‌های و دشواری‌های اقتصادی است.

از بیانات مقام معظم رهبری

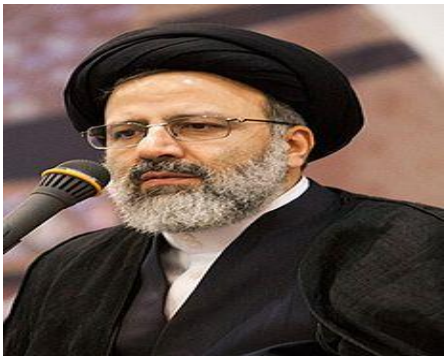

در توسعه کشاورزی باید نیروی انسانی تحول‌گرا، جوان، باانگیزه و متعهد مورد استفاده قرار گیرد تا ظرفیت‌های بزرگ کشور در حوزه کشاورزی فعالیت پیدا کند.

سخنرانی دکتر رئیسی ریاست محترم جمهوری در وزارت جهاد کشاورزی

مشکلات بخش کشاورزی و همچنین مشکلات اقتصادی کشور فراوان است و ما به همراه تشکل‌ها، نخبگان، صاحب‌نظران و فعالان بخش اعتقاد داریم که با تحول در بخش کشاورزی می‌توانیم به تولید پایدار و اقتصادی دست پیدا کنیم.

دکتر سید جواد ساداتی نژاد وزیر محترم جهاد کشاورزی

فهرست مطالب

۱- اهمیت بخش کشاورزی ۱۴

۱-۱- بررسی وضعیت موجود بخش کشاورزی در استان مازندران ۱۵

۱-۲- شاخصهای توسعه در بخش کشاورزی ۱۸

۱-۲-۱. افزایش رشد بهرهوری ۱۸

۱-۲-۲. تأمین امنیت غذایی ۱۸

۱-۲-۳. اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف محصولات کشاورزی داخلی ۱۸

۱-۲-۴. دانشبنیانکردن بخش کشاورزی ۱۸

۱-۲-۵. تنوع صادرات در بخش کشاوزی ۱۸

۱-۳- بخش کشاورزی در اسناد بالادستی ۱۹

۱-۳-۱. قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰ ـ ۱۳۹۶) و جایگاه بخش کشاورزی در آن ۱۹

۱-۳-۲. بخش اقتصاد کلان قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰ ـ ۱۳۹۶) ۲۰

۱-۳-۳. بخش کشاورزی قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰ ـ ۱۳۹۶) ۲۳

۱-۴- بررسی و تحلیل وضعیت محصول ناخالص داخلی استان مازندران ۲۶

۱-۴-۱. بررسی تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار ۲۶

۱-۴-۲. تعداد بهره برداران و مساحت زمین بهره برداری های با زمین بر حسب وسعت اراضی ۲۸

۱-۵- بررسی سطح زیرکشت و تولید محصولات عمده بخش کشاورزی استان به تفکیک زراعی، باغی، دامی و آبزیان ۳۲

۱-۵-۱. محصولات زراعی ۳۲

۱-۵-۲. محصولات باغبانی ۳۵

۱-۵-۳. محصولات دامی ۴۲

۱-۵-۴. طیور ۴۶

۱-۵-۵. آبزیان ۵۰

۱-۶- میزان صادرات و واردات محصولات کشاورزی در استان ۵۷

۱-۷- بررسی ارزش افزودهی استان مازندران ۷۰

۱-۸- بررسی تعاونی های کشاورزی استان ۷۲

۱-۹- حمایت های صورت گرفته از بخش کشاورزی ۸۸

۱-۱۰- بررسی وضعیت اشتغال نیروی کار کشاورزی ۸۸

۱-۱۱- بررسی تعداد بیمه شدگان فعالان بخش کشاورزی ۹۳
۱-۱۲- شاخص نسبت اشتغال در استان مازندران ۹۷
۱-۱۳- مفاهیم واژه های تحقیق ۱۰۱
۱-۱۳-۱. اشتغال ۱۰۱
۱-۱۳-۲. تولید ۱۰۱
۱-۱۳-۳. تحلیل SWOT ۱۰۱
۱-۱۳-۴. استراتژی ۱۰۱
۱-۱۳-۵. تدوین استراتژی ۱۰۱
۱-۱۳-۶. عوامل درونی ۱۰۱
۱-۱۳-۷. عوامل بیرونی ۱۰۲
۱-۱۴- استراتژیهای SO (استراتژیهای تهاجمی) ۱۰۲
۱-۱۴-۱. استراتژیهای ST (استراتژیهای تنوعبخشی) ۱۰۲
۱-۱۴-۲. استراتژیهای WO (استراتژیهای محافظهکارانه) ۱۰۲
۱-۱۴-۳. استراتژیهای WT (استراتژیهای تدافعی) ۱۰۲
۱-۱۵- مزیت نسبی ۱۰۲
۱-۱۵-۱. مفهوم مزیت نسبی ۱۰۳
۱-۱۶- ضریب مکانی ۱۰۳
۲- روش تحقیق ۱۰۴
۲-۱- روشهای مزیت سنجی تولید و اشتغال به روش شاخص ضریب مکانی ۱۰۴
۲-۲- الگوی تحلیل SWOT ۱۰۵
۲-۲-۱. تشریح عمومی مراحل تحلیل SWOT ۱۰۵
۲-۳- معرفی روش برنامهریزی خطی مورد استفاده در تعیین وزنهای نسبی در تحلیل SWOT ۱۰۷
۲-۳-۱. مرحله اول: مدل برنامهریزی خطی برای محاسبه حدود سازگاری ۱۰۷
۲-۳-۲. – مرحله دوم: مدل برنامهریزی خطی برای محاسبه بردار اولویتها ۱۱۰
۲-۴- روش گردآوری اطلاعات ۱۱۱
۳- نتایج ۱۱۳
۳-۱- بررسی وضعیت موجود اشتغال در زیربخشهای کشاورزی به تفکیک شهرستانهای استان مازندران ۱۱۳
۳-۲- تجزیه و تحلیل مزیت نسبی تولید و اشتغال بخش کشاورزی در استان مازندران ۱۳۶
۳-۳- نتایج تحلیل سوات (SWOT) ۱۳۸
۳-۳-۱. بخش زراعت و باغداری ۱۳۸

۱-۱-۳-۳-تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش زراعت و باغداری..... ۱۳۸
۲-۱-۳-۳-رتبهبندی عوامل داخلی و خارجی زیربخش زراعت و باغداری..... ۱۳۹
۳-۱-۳-۳-تعیین راهبردهای توسعهی زیربخش زراعت و باغداری..... ۱۴۳
۳-۳-۲. زیربخش دامداری..... ۱۴۹
۱-۲-۳-۳- تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری..... ۱۴۹
۲-۲-۳-۳- رتبهبندی عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری..... ۱۵۰
۳-۲-۳-۳-تعیین راهبردهای توسعهی زیربخش دامداری..... ۱۵۳
۳-۳-۳. زیربخش شیلات..... ۱۵۹
۱-۳-۳-۳-تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات..... ۱۵۹
۳-۳-۳-۲-رتبهبندی عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات..... ۱۶۰
۳-۳-۳-۳-تعیین راهبردهای توسعهی زیر بخش شیلات..... ۱۶۳
۴- نتیجهگیری..... ۱۶۹
۴-۱- پیشنهادها..... ۱۷۳
۵- وضعیت صادرات استان..... ۱۷۴
5-1-تحلیل عملکرد و آسیب شناسی صادرات بخش کشاورزی استان ۱۸۱
۵-۱-۱. آسیب های ناشی از امکانات..... ۱۸۲
5-1-2. آسیب های ناشی از فرآیندها..... ۱۸۳
5-2-ارتقاء صادرات: اهداف، راهبردها، سیاستها، برنامهها و طرحهای اجرایی ۱۸۷
۵-۳- ارتقاء صادرات: نقاط قوت..... ۱۸۸
۵-۴- استراتژیها..... ۱۹۱
۵-۵- جمعبندی..... ۱۹۱
۵-۶- خلاصه و نتیجه گیری..... ۱۹۳
۶- منابع..... ۱۹۶
۷- پیوستها..... ۱۹۸

فهرست جدول‌ها

جدول ۱- شاخصهای مهم اقتصاد کلان در برنامه ششم توسعه ۲۱

جدول ۲- شاخص های مهم اقتصاد کلان در برنامه ششم توسعه..... ۲۲

جدول ۳- منابع مالی سالانه سرمایه گذاری برنامه ششم به تفکیک روش های مختلف تأمین (هزار میلیارد)..... ۲۲

جدول ۴- وضعیت بهره برداران محصولات کشاورزی در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷ در استان مازندران..... ۲۹

جدول ۵- تعداد و مساحت بهرهبرداریهای دارای اراضی زراعی (بهرهبردار-هکتار)..... ۳۲

جدول ۶- سطح زیرکشت محصولات در سال زراعی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ (هکتار)..... ۳۳

جدول ۷- سطح زیر کشت و مقدار تولید محصولات کشاورزی اصلی سالانه در سال ۱۳۹۹..... ۳۴

جدول ۸- سطح زیرکشت و تولید جو؛ گندم و شلتوک استان مازندران و شهرستانها در سال ۱۳۹۹..... ۳۵

جدول ۹- تعداد بهرهبرداریهای دارای فعالیت باغداری و مقدار تولید محصولات (تعداد بهرهبردار-تن)..... ۳۶

جدول ۱۰- سطح و میزان تولید محصولات باغبانی کشور در سال ۱۳۹۸ (هکتار/تن)..... ۳۶

جدول ۱۱- توزیع سطح بارور محصولات باغبانی استان مازندران در سال ۹۸ (در هکتار)..... ۳۷

جدول ۱۲- سطح، میزان تولید و عملکرد میوه‌های معتدله استان مازندران در سال ۱۳۹۸ (واحد: هکتار- تن-کیلوگرم در هکتار) ۴۰

جدول ۱۳- سطح، میزان تولید و عملکرد مرکبات استان مازندران در سال ۱۳۹۸ (واحد: هکتار-تن-کیلوگرم در هکتار)..... ۴۱

جدول ۱۴- تعداد بهرهبرداریهای دارای انواع دام و تعداد دام آنها در روز آمار گیری (بهرهبرداری-راس)..... ۴۲

جدول ۱۵- تعداد بهرهبرداریهای دارای دام بر حسب تعداد شیردوشی شده و مقدار تولید شیر هر یک از انواع دام (بهرهبرداری-راس-تن)..... ۴۳

جدول ۱۶- تعداد بهرهبرداریهای دارای دام سبک برحسب تعداد دام و مقدار تولید پشم گوسفند، مو و کرک بز (بهرهبرداری-راس-کیلوگرم)..... ۴۴

جدول ۱۷- سهم و رتبه استان مازندران در ارتباط با شاخص‌های زیربخش دام و طیور (بر اساس مرکز آمار ایران)..... ۴۵

جدول ۱۸- مقایسه تولیدات دامی استان نسبت به کل کشور (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۴۰۰) (ارقام: تن)..... ۴۵

جدول ۱۹- مرغداریهای پروشدهنده مرغ گوشتی بر حسب وضع فعالیت و ظرفیت سالنها..... ۴۶

جدول ۲۰- مرغداریهای پروشدهندهی مرغ تخمگذار و پولت بر حسب تعداد و ظرفیت سالنها..... ۴۶

جدول ۲۱- عداد بهره برداران طیور سنتی و صنعتی در شهرستان های استان مازندران..... ۴۷

جدول ۲۲- تعداد بهره برداران پرورش ماهی در شهرستان های استان مازندران..... ۵۱

جدول ۲۳- مقدار صید آبزیان (تن)..... ۵۴

جدول ۲۴- مقدار تولید آبزی پروری (تن)..... ۵۵

جدول ۲۵- میزان استحصال خاویار و گوشت از انواع ماهیان خاویاری (کیلوگرم)..... ۵۶

جدول ۲۶- میزان تولید انواع گونه‌های بچه‌ماهی در استان مازندران در سال ۱۳۹۹ (واحد:قطعه)..... ۵۷

جدول ۲۷- ارزش مجموع صادرات صورت گرفته طی دهه ی گذشته از استان مازندران ۵۹
جدول ۲۸- ارزش مجموع واردات صورت گرفته طی دهه ی گذشته به استان مازندران..... ۶۱
جدول ۲۹- اطلاعات شرکت‌های تعاونی روستایی زنان زیر نظر تعاون روستایی استان ۷۵
جدول ۳۰– اطلاعات شرکت‌های تعاونی کشاورزی زیر نظر تعاون روستایی استان..... ۷۷
جدول ۳۱– اطلاعات شرکت‌های تعاونی روستایی زیر نظر تعاون روستایی استان..... ۷۹
جدول ۳۲– اطلاعات شرکت‌های تعاونی تولید روستایی زیر نظر تعاون روستایی استان..... ۸۱
جدول ۳۳– مشخصات عمومی شرکتهای تعاونی کشاورزی فعال تحت پوشش مدیریت روستایی ۸۶
جدول ۳۴– مشخصات عمومی شرکتهای تعاونی کشاورزی فعال تحت پوشش اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی..... ۸۷
جدول ۳۵– میزان اشتغال در زیر بخش های کشاورزی در کشور ۸۹
جدول ۳۶- تعداد بیمه شدگان اداره کل تامین اجتماعی مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸..... ۹۴
جدول ۳۷– شاخصهای عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس در کل استان (درصد)... ۹۸
جدول ۳۸- شاخصهای عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس در نقاط شهری (درصد) ۹۹
جدول ۳۹– شاخصهای عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس در نقاط روستایی (درصد)..... ۱۰۰
جدول ۴۰– ماتریس و نحوه تعیین استراتژیها (راهبردها)..... ۱۰۶
جدول ۴۱– نحوه توزیع اشتغال در زیربخشهای مختلف کشاورزی در استان و شهرستانها (نفر–درصد)..... ۱۱۴
جدول ۴۲– اولویتبندی شهرستانهای استان مازندران به تفکیک زیربخشهای اشتغال در بخش کشاورزی بر اساس ضریب مکانی ۱۳۶
جدول ۴۳– نتایج محاسبه مزیت نسبی تولید زیربخشهای کشاورزی استان مازندران نسبت به کشور..... ۱۳۷
جدول ۴۴– نتایج ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی استان مازندران در کشور ۱۳۷
جدول ۴۵– ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش زراعت و باغداری ۱۳۹
جدول ۴۶– تحلیل عوامل داخلی زیربخش زراعت و باغداری ۱۴۱
جدول ۴۷– تحلیل عوامل خارجی زیربخش زراعت و باغداری..... ۱۴۳
جدول ۴۸– راهبردهای پیشنهادی توسعهی زیربخش زراعت و باغداری استان مازندران..... ۱۴۶
جدول ۴۹– ماتریس کمی برنامهریزی راهبردی زیربخش زراعت و باغداری..... ۱۴۷
جدول ۵۰- اولویتبندی راهبردهای زیربخش زراعت و باغداری ۱۴۹
جدول ۵۱– ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری ۱۵۰
جدول ۵۲– تحلیل عوامل داخلی زیربخش دامداری..... ۱۵۲
جدول ۵۳– تحلیل عوامل خارجی زیربخش دامداری..... ۱۵۳
جدول ۵۴– راهبردهای پیشنهادی توسعهی زیربخش دامداری استان مازندران ۱۵۶
جدول ۵۵– ماتریس کمّی برنامهریزی راهبردی زیربخش دامداری ۱۵۷

جدول ۵۶- اولویتبندی راهبردهای زیربخش دامداری ۱۵۹
جدول ۵۷- ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات ۱۶۰
جدول ۵۸- تحلیل عوامل داخلی زیربخش شیلات ۱۶۲
جدول ۵۹- تحلیل عوامل خارجی زیربخش شیلات ۱۶۳
جدول ۶۰- راهبردهای پیشنهادی توسعه زیربخش شیلات استان مازندران ۱۶۵
جدول ۶۱- ماتریس کمّی برنامهریزی راهبردی زیربخش شیلات ۱۶۶
جدول ۶۲- اولویتبندی راهبردهای زیربخش شیلات ۱۶۸
جدول ۶۳- جدول قیاسی صادرات میزان تغییرات وزنی و ارزشی محصولات کشاورزی استان مازندران- ۱۲ ماهه اول سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ ..... ۱۷۶
جدول ۶۴- تغییرات وزنی و ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۹۹ ..... ۱۷۷
جدول ۶۵- مقایسه تغییرات ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند ماه سال ۱۴۰۰نسبت به سال ۱۳۹۹ ..... ۱۷۸
جدول ۶۶- میزان صادرات (تغییرات وزنی و ارزشی) محصولات کشاورزی استان مازندران- سه ماهه خرداد سال 1401 نسبت به خرداد ۱۴۰۰ ..... ۱۷۹
جدول ۶۷- تغییرات وزنی صادرات محصولات کشاورزی در خرداد سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰ ..... ۱۸۰
جدول ۶۸- مقایسه تغییرات ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در خرداد ماه سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰ ..... ۱۸۱

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. نمودار پراکنش بهره برداران بخش کشاورزی در شهرستان های استان مازندران ۳۰

شکل ۲. نمودار بهره برداران مرد و زن فعال کشاورزی در شهرستان های استان مازندرا..... ۳۱

شکل ۳. نمودار پراکنش بهره برداران طیور سنتی در شهرستان های استان مازندران ۴۸

شکل ۴. نمودار پراکنش بهره برداران طیور صنعتی در شهرستان های استان مازندران..... ۴۹

شکل ۵. نمودار پراکنش بهره برداران پرورشدهنده ی ماهیان در شهرستان های استان مازندران..... ۵۲

شکل ۶. میزان استحصال خاویار و گوشت ماهیان خاویاری طی سالهای ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۹..... ۵۷

شکل ۷. میزان صادرات محصولات کشاورزی طی سالهای ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷ از استان مازندران (میلیون دلار)..... ۶۳

شکل ۸. میزان واردات محصولات کشاورزی طی سالهای ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷ از استان مازندران (میلیون دلار)..... ۶۳

شکل ۹. مجموع میزان صادرات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ سالهی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)..... ۶۴

شکل ۱۰. مجموع میزان صادرات محصولات کشاورزی بدون در نظر گرفتن فرآورده های لبنی طی دو دوره ی ۵ سالهی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)..... ۶۵

شکل ۱۱. میزان تغییرات مجموع صادرات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ سالهی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار) ۶۶

شکل ۱۲. میزان تغییرات مجموع صادرات محصولات کشاورزی بدون در نظر گرفتن فرآورده های لبنی طی دو دوره ی ۵ سالهی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)..... ۶۷

شکل ۱۳. مجموع میزان واردات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ سالهی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)..... ۶۸

شکل ۱۴. میزان تغییرات مجموع واردات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ سالهی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار) ۶۹

شکل ۱۵. ارزش افزوده بخشهای عمده اقتصادی استان مازندران در سالهای ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷..... ۷۱

شکل ۱۶. محصول ناخالص داخلی به قیمت بازار استان مازندران طی سالهای ۱۳۹۳ الی ۱۳۹۷ ..... ۷۲

شکل ۱۷. میزان اشتغال در زیر بخش های کشاورزی در کشور..... ۹۰

شکل ۱۸. میزان اشتغال در بخش کشاورزی در کشور ۹۱

شکل ۱۹. میزان اشتغال در زیر بخش های کشاورزی در کشور به تفکیک استان ها و زیربخش ۹۲

شکل ۲۰. تعداد بیمه شدگان بخش کشاورزی در اداره کل تامین اجتماعی مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸ به تفکیک شهرستان ۹۵

شکل ۲۱. تعداد بیمه شدگان اداره کل تامین اجتماعی مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸ به تفکیک بخش زراعت و باغبانی..... ۹۶

شکل ۲۲. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان آمل..... ۱۱۵

شکل ۲۳. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان بابل..... ۱۱۵

شکل ۲۴. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان بهشهر..... ۱۱۶

شکل ۲۵. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان تنکابن..... ۱۱۶

شکل ۲۶. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان رامسر ۱۱۷
شکل ۲۷. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان ساری ۱۱۷
شکل ۲۸. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان سوادکوه ۱۱۸
شکل ۲۹. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان قائمشهر ۱۱۸
شکل ۳۰. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان نور ۱۱۹
شکل ۳۱. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان نوشهر ۱۱۹
شکل ۳۲. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان بابلسر ۱۲۰
شکل ۳۳. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان محمودآباد ۱۲۰
شکل ۳۴. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان نکا ۱۲۱
شکل ۳۵. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان چالوس ۱۲۱
شکل ۳۶. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان جویبار ۱۲۲
شکل ۳۷. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان گلوگاه ۱۲۲
شکل ۳۸. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان فریدونکنار ۱۲۳
شکل ۳۹. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان عباسآباد ۱۲۳
شکل ۴۰. بررسی وضعیت اشتغال زیربخشهای کشاورزی در شهرستان میاندورود ۱۲۴
شکل ۴۱. مقایسه کلی از اشتغال بخش زراعت و باغداری در شهرستانهای استان مازندران ۱۲۵
شکل ۴۲. مقایسه کلی از اشتغال بخش دامداری در شهرستانهای استان مازندران ۱۲۵
شکل ۴۳. مقایسه کلی از اشتغال بخش شیلات در شهرستانهای استان مازندران ۱۲۶
شکل ۴۴. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان آمل ۱۲۷
شکل ۴۵. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان بابل ۱۲۷
شکل ۴۶. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان بهشهر ۱۲۸
شکل ۴۷. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان تنکابن ۱۲۸
شکل ۴۸. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان رامسر ۱۲۹
شکل ۴۹. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان ساری ۱۲۹
شکل ۵۰. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان سوادکوه ۱۳۰
شکل ۵۱. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان قائمشهر ۱۳۰
شکل ۵۲. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان نور ۱۳۱
شکل ۵۳. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان نوشهر ۱۳۱
شکل ۵۴. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان بابلسر ۱۳۲
شکل ۵۵. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان محمودآباد ۱۳۲
شکل ۵۶. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان نکا ۱۳۳
شکل ۵۷. ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان چالوس ۱۳۳

شکل ۵۸ ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان جویبار ۱۳۴
شکل ۵۹ ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان گلوگاه ۱۳۴
شکل ۶۰ ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان فریدونکنار ۱۳۵
شکل ۶۱ ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان عباس آباد ۱۳۵
شکل ۶۲ ضریب مکانی اشتغال زیربخشهای کشاورزی شهرستان میاندورود ۱۳۶
شکل ۶۳ تعیین راهبرد بهینه برای توسعهی زیربخش زراعت و باغداری ۱۴۴
شکل ۶۴ تعیین راهبرد بهینه برای توسعه زیربخش دامداری ۱۵۴
شکل ۶۵ تعیین راهبرد بهینه برای توسعهی زیربخش شیلات ۱۶۴
شکل ۶۶. نقاط ضعف و قوت در صادرات محصولات کشاورزی ۱۹۰
شکل ۶۷ تهدیدها و فرصتها در صادرات محصولات کشاورزی ۱۹۰

۱- اهمیت بخش کشاورزی

کشاورزی در مقایسه با صنعت به‌خصوص صنایع نوین، کاربر بوده و توسعه‌ی آن بهتر می‌تواند اشتغال مولد به‌وجود آورد و در نتیجه، از این طریق تهدیدات لشگر بیکاران را در صحنه‌های اقتصادی سیاسی و اجتماعی تعدیل خواهد نمود. استان مازندران به‌واسطه بارندگی و خاک مستعد از دیرباز قطب کشاورزی محسوب می‌شود. علاوه بر ذخایر طبیعی، پتانسیل فراوانی برای توسعه بیشتر این بخش وجود دارد. نیروهای تحصیل‌کرده، دسترسی به بازارهای خارجی، دسترسی به بازارهای مصرف بزرگ داخل از جمله این ظرفیت‌ها است که با یک مدیریت صحیح می‌تواند استان و کشور را برای رسیدن به اهداف توسعه اقتصادی یاری نماید. با این وجود تهدیدهای زیادی نیز برای توسعه و حتی حفظ وضعیت موجود کشاورزی منطقه وجود دارد مانند آلودگی‌های شدید محیط زیستی، کوچک‌بودن اراضی کشاورزی، زمین‌خواری، وجود فرصت‌های جذاب در خارج از کشاورزی که خود موجب فرار سرمایه و نیروی کار با کیفیت به فعالیت‌های غیرکشاورزی می‌گردد.

اهمیت بخش کشاورزی با افزایش بهره‌برداری بهینه‌ی عوامل تولید در هر جامعه‌ای مشخص‌تر و آشکارتر خواهد شد و در این صورت کشاورزی، قادر خواهد بود که با تحصیل مازاد و جانبی گوناگون به اهداف توسعه و رشد اقتصادی دست پیدا کند. فیزیوکرات‌ها معتقد بودند که بخش کشاورزی هم خودش و هم بخش‌های دیگر جامعه را تغذیه می‌کند. براساس گفته‌های آدام اسمیت، کشاورزی و تغذیه، شرط حیاتی رشد هر اقتصاد می‌باشد. به‌طور خلاصه، برای کشاورزی می‌توان نقش‌های زیر را نام برد: عرضه نیروی کار و سرمایه مازاد، ۲. تأمین موادغذایی و مواد خام صنعتی، ۳. گسترش صادرات غیرنفتی و تأمین ارز خارجی، ۴. تهیه بازار برای کالاهای صنعتی سبک بالادستی و پایین‌دستی، ۵. تشویق سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های تولیدی جانبی و صنایع تبدیلی و تکمیلی، ۶. رونق مبادلات تجاری محصولات کشاورزی به‌عنوان موتور محرکه‌ی توسعه‌ی اقتصادی کشور (کریم و همکاران، ۱۳۹۳). براساس نظریات مختلف، رشد اقتصادی به‌شدت تابع رشد کشاورزی است. براساس مطالعات انجام‌شده در این زمینه، در مجموع، بخش کشاورزی سهم نسبی بیشتری در توسعه‌ی صنعتی کشورهای توسعه‌یافته داشته است که به‌دلیل اثرات مضاعف بخش کشاورزی بر اقتصاد ملی در مراحل آغازین توسعه‌ی اقتصادی می‌باشد (تیرگری سراجی، ۱۳۹۲). براساس مجموعه نظریات مرتبط با کشاورزی به‌عنوان محور توسعه‌ی اقتصادی، می‌توان نقش و رسالت کشاورزی را از نظر اهمیت و اثرگذاری آن در ساختار کلان اقتصادی کشور و کمک به توسعه اقتصادی به بخش‌های زیر تقسیم کرد:

۱. در شرایط تحریم‌های شدید اقتصادی، کشاورزی می‌تواند با تولید محصولات غذایی و موادخام صنعتی علاوه بر تأمین نیازهای داخلی و قطع واردات و به‌دنبال آن جلوگیری از هدررفت منابع ارزی کشور، با صادرات مازاد محصولات تولیدشده به تأمین ارز برای پشتیبانی از بخش‌های صنعت و خدمات کمک کند. از دیگر مزایای افزایش تولیدات کشاورزی می‌توان به کاهش واردات، افزایش صادرات محصولات کشاورزی و تعدیل تراز تجاری کشور اشاره داشت.
۲. موضوع امنیت غذایی، یکی از مهم‌ترین مولفه‌های مورد بحث در ارزیابی توسعه اقتصادی قلمداد می‌شود. تحمل تحریم‌های اقتصادی با وجود ظرفیت‌های طبیعی کم نظیر جغرافیایی ایران، در کنار مدیریت منابع و ظرفیت‌ها به سهولت امکان‌پذیر می‌باشد. با شکوفایی بخش کشاورزی و برنامه‌ریزی برای تحقق امنیت غذایی مبتنی بر تولید داخلی، در کشاکش‌های تحریم‌های اقتصادی، امنیت روانی اجتماعی تثبیت می‌گردد.
۳. بخش کشاورزی با صنایع تولیدکننده نهاده‌های تولید غیرکشاورزی مورد استفاده در بخش کشاورزی دارای ارتباط پسین و با صنایع مصرف‌کننده تولیدات کشاورزی به‌عنوان نهاده‌های تولید دارای ارتباط پیشین می‌باشد. رکود و

رونق این صنایع، ارتباط مستقیم با رکود و رونق بخش کشاورزی ملی دارد. رونق اقتصادی در شرایط تحریم‌های اقتصادی، از طریق افزایش تولیدات کشاورزی و شکل‌گیری ارتباطات پیشین و پسین در شکل افزایش تولید داخلی ناخالص و افزایش اشتغال و کاهش فقر و بیکاری، به شکل‌گیری توسعه اقتصادی کمک می‌نماید.

۴. کشاورزی به‌عنوان، حرفه‌ی اصلی جوامع روستایی به‌حساب می‌آید؛ شکوفایی کشاورزی می‌تواند به تأمین اقتصادی بیش از ۲۲ میلیون نفر از جمعیت ساکن در روستاها به‌طور مستقیم، کمک نماید. این جمعیت می‌تواند از افزایش زیرساخت‌های ملی برای توسعه‌ی کشاورزی از جمله راه‌ها و جاده‌ها، راه‌آهن، دسترسی به منابع آب، گسترش امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، صنایع جانبی پیشین و پسین کشاورزی بهره‌مند شده و آبادانی کشور به نفع طبقات محروم به کاهش فقر روستایی و کاهش مهاجرت بیانجامد و از آثار سوء ناشی از تحریم‌ها بر پیکره‌ی اقتصاد کشور ممانعت نماید (تیرگری سراجی، ۱۳۹۲).

۵. با توجه به وابستگی بالای ایران به درآمدهای نفتی و نظر به نابسامانی‌های بازارهای بین‌المللی و تحریم‌هایی که مانع از کسب درآمد مطمئن از این طریق می‌شود، توسعه تولید بخش‌های غیرنفتی از جمله بخش کشاورزی امری ضروری است. از طرفی دیگر، از آنجا که کشاورزی اصلی‌ترین منبع تأمین غذایی انسان‌ها به‌شمار می‌رود و با توجه به تقاضای روزافزون مواد غذایی، برنامه‌ریزی برای توسعه این بخش بایستی با حساسیت بیشتری صورت گیرد. ایران سرزمین پهناور و چهار فصل است که موجب ایجاد بستر مناسب برای تولید انواع محصولات زراعی، باغی، مرتعی، دامی و ... گشته است. با توجه به تحریم‌های سال‌های اخیر خودکفایی در تهیه محصولات غذایی در راستای امنیت غذایی اهمیت به‌سزایی دارد.

بخش کشاورزی کشور؛ ۳۱ درصد صادرات غیرنفتی (بدون معیانات گازی)، ۱۳ درصد اشتفال کل کشور، ۱۴ درصد تولید ناخالص ملی، تأمین کننده حدود ۸۰ درصد نیاز غذایی کشور و تأمین کننده ۹۰ درصد نیاز مواد اولیه صنایه کشاورزی می باشد (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

۱-۱- بررسی وضعیت موجود بخش کشاورزی در استان مازندران

استان مازندران با وسعت ۲۳۷۵۶/۴ کیلومترمربع در نیمه شمالی کشور بین ۳۵ درجه و ۴۷ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۵ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. حد شمالی آن دریای خزر، حد جنوبی آن استان‌های تهران و سمنان، حد غربی آن گیلان و حد شرقی آن استان گلستان می‌باشد. بلندترین قله استان مازندران، قله دماوند با ارتفاع ۵۶۷۰ متر، در میان رشته کوه البرز قرار دارد. در کناره‌های جنوبی دریای خزر، ارتفاع زمین ۲۸ متر پایین‌تر از دریای آزاد است. استان مازندران از نظر طبیعی به دو قسمت جلگه ساحلی و کوهستانی تقسیم می‌شود. رشته کوه‌های البرز مانند دیواری مرتفع نوار ساحلی و جلگه‌ای کناره‌ای دریای خزر را محصور کرده است. در اثر نسیم مداوم دریا و بادهای محلی در سواحل جنوبی و شرقی دریای خزر، تپه‌های ماسه‌ای تشکیل شده و سدی طبیعی و کم ارتفاع بین دریا و جلگه پدید آمده است. طبیعت استان مازندران تحت تأثیر عرض جغرافیایی، رشته کوه البرز، ارتفاع از سطح دریا، دوری و نزدیکی به دریا، بیابان‌های جنوبی ترکمنستان، وزش بادهای محلی و ناحیه‌ای و پوشش گیاهی و جنگلی قرار دارد. به همین جهت، آب و هوای مازندران در کانون‌های مختلف جغرافیایی متفاوت و گوناگون است و انواع آن عبارتند از: آب و هوای معتدل خزری، که تابستان‌های گرم و مرطوب و زمستان‌های معتدل و مرطوب دارد. از لحاظ طبیعی مازندران به سه قسمت اصلی کوهستانی در جنوب، میان‌بند در وسط و جلگه‌ای در شمال تقسیم می‌شود. شیب ناهمواری‌های آن از غرب به شرق به موازات دریای خزر است. رشته کوه البرز

با رودهای کوچک و بزرگی که در امتداد شمالی–جنوبی آن جریان دارند به سه منطقه‌ی غربی، مرکزی و شرقی تقسیم شده است. مازندران تنها استانی است که با سه محور هراز، کندوان و سوادکوه با مرکز کشور مرتبط بوده و سه فرودگاه ساری، نوشهر و رامسر ارتباط هوائی آن را با سایر نقاط برقرار ساخته و راه آهن سراسری از آن عبور می‌کند. علاوه بر آن، جاده‌ی ساحلی از رامسر تا بابلسر به طول ۲۲۰ کیلومتر و با فاصله ۱۰ الی ۳۰۰ متر از کنار دریا می‌گذرد.

آنچه که مازندران را از سایر مناطق مختلف ایران متمایز می‌کند موقعیت طبیعی و جغرافیایی آن است. وجود دریای مازندران با ساحل زیبا و مناسب به همراه برخورداری از دامنه‌ها و پارک‌های جنگلی و کوهستانی، وجود قله دماوند با ۵۶۷۰ متر ارتفاع معروف به بام ایران، غارها، آبشارها، رودخانه‌ها، آب‌های متعدد سرد و گرم معدنی، چشمه‌ها، تالاب‌ها به‌ویژه شبه‌جزیره میانکاله در بهشهر، این منطقه از کشور ایران را به مجموعه‌ای متنوع برای زندگی و حتی استفاده گردشگران با انگیزه مختلف بدل نموده است (اداره کل ثبت احوال استان مازندران، ۱۳۹۹). دریای مازندران که در بین کشورهای ایران، روسیه، ترکمنستان، قزاقستان و آذربایجان واقع شده‌است با وسعتی حدود ۳۶۰ هزار کیلومترمربع بزرگ‌ترین دریاچه جهان است. سطح آب این دریاچه در دوران‌های گذشته بالاتر از سطح دریاهای آزاد بوده است ۸۷ درصد از آب رودخانه‌های ولگا و اورال در روسیه ۷ درصد رودخانه‌های سواحلی غربی و ۵ درصد رودخانه سواحلی جنوبی در ایران به این دریا می‌ریزد. حجم آب دریای مازندران ۷۹۳۱۹ کیلومتر مکعب است که این دریاچه یکی از میدان‌های گسترده و غنی نفتی جهان می‌باشد (اداره کل ثبت احوال استان مازندران، ۱۳۹۹).

استان مازندران را می‌توان به‌عنوان قطب تولید بسیاری از محصولات کشاورزی در کشور نام برد که در بخش شیلات و کشاورزی از اصلی‌ترین استان‌های کشور است و بخش عمده‌ای از نیازهای کشور از این منطقه تأمین می‌شود. این استان ۱۰ درصد ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را تشکیل می‌دهد و علی‌رغم پایین‌بودن سطح زیرکشت زراعی و باغی، بخش کشاورزی استان مازندران نقش مؤثری در ایجاد ارزش افزوده کشور دارد.

استان مازندران دارای ۲۲ شهرستان، ۵۸ شهر، ۵۶ بخش، ۱۳۱ دهستان و ۳۶۲۲ آبادی بوده است. براساس سرشماری آبان ۱۳۹۵، جمعیت آن برابر ۳۲۸۳۵۸۲ نفر بوده است که ۵۰/۴ درصد آن را مردان و ۴۹/۶ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. براساس طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۵، ۴۱ درصد جمعیت از نظر اقتصادی فعال بوده و نرخ بیکاری ۱۱/۶ درصد بوده است که ۸/۱ درصد را نرخ بیکاری مردان و ۲۶/۴ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. توزیع نسبی شاغلان جمعیت فعال در بخش صنعت ۲۸/۳ درصد، کشاورزی ۲۰/۱ درصد و خدمات ۵۱/۷ درصد بوده است.

استان مازندران در تولید محصولات باغی؛ در تولید مرکبات، کیوی، چای، توت فرنگی، گل و گیاه آپارتمانی و زینتی رتبه اول کشور، در تولید گیاهان دارویی (گل گاو زبان)، توت فرنگی و هلو و شلیل رتبه دوم و در تولید گلهای شاخه بریده رتبه سوم کشور را به خود اختصاص داده است. در تولید محصولات زراعی در تولید شلتوک و شبدر رتبه اول، در تولید کلزا و سویا رتبه سوم، سایر سبزیجات رتبه چهارم ، سایر محصولات علوفه ای رتبه هفتم و سایر حبوبات رتبه نهم را در کشور دارد. در تولید محصولات دام و طیور؛ در تولید گوشت سفید (طیور)، و جوجه یک روزه رتبه اول، در تولید گوشت قرمز رتبه چهارم و در تولید عسل و پیله کرم ابریشم رتبه پنجم را در کشور دارد. در تولید محصولات شیلاتی؛ در تولید و صادرات خاویار پرورشی، صید ماهیان کیلکا، تکثیر و رهاسازی بچه ماهیان استخوانی و آزاد رتبه اول، در تولید ماهیان پرورشی و ماهیان گرم آبی رتبه دوم و در تولید ماهیان سرد آبی رتبه چهارم در کشور را دارا می باشد (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

جایگاه استان در امنیت غذایی کشور به گونه ای است که رتبه اول ضریب کشت با ضریب ۱/۴ در مقایسه با ۰/۷ میانگین کشوری، رتبه های برتر تولید ۲۰ محصول زراعی و باغی، دامی و شیلاتی، رتبه اول ضریب اسمی مکانیزاسیون

با رقم ۲/۹۹ اسب بخار در هکتار و همچنین رتبه اول تولید محصولات سالم و ارگانیک را دارا می باشد (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

بخش کشاورزی استان مازندران، ۲۱/۸۷ درصد تولید ناخالص داخلی استان را به خود اختصاص داده و ۱۹/۳ درصد اشتغال در استان را تأمین می کند. همچنین این استان، با تولید حدود ۷/۶ میلیون تن محصولات زراعی و باغی به ارزش ریالی ۶۱۱۱۵۷ میلیارد ریال حدود ۱۰ درصد ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را دارا می باشد.

تعداد دام سبک استان مازندران، ۳۱۰۶۰۰۰ رأس و تعداد دام سبک ۸۰۷۰۰۰ رأس بوده ، دارای ۲۱۶۰ واحد مرغ گوشتی، ۳۹ واحد جوجه کشی، یک مرکز پشتیبانی اصلاح نژاد لاین آرین، یک واحد مرکز اصلاح نژاد مرغ بومی، ۴ واحد مرغ اجداد، ۱۹۱ واحد مرغ مادر، ۶۶۸۳۸۹ عدد کلنی های زنبور عسل، ۱۷ واحد فعال کشتارگاه طیور، ۵۸ واحد مرکز بسته بندی مرغ و گوشت ماهی، ۱۰ واحد کشتارگاه دام، ۵ واحد مرکز بسته بندی خاویار دارای کد EC، ۳ واحد کارخانه لبنی دارای کد صادراتیIR ، ۵۴ واحد کارخانه خوراک دام و طیور و آبزیان، و ۱۴ واحد کارخانه تبدیل ضایعات مستقل و پودر ماهی می باشد (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

بر اساس گزارش اقتصادی استان مازندران و همچنین سالنامه های آماری این استان، ارزش مبادلات خارجی استان، معادل ۳۵۰۲۳ میلیارد ریال می باشد. از مجموع ارزش مذکور ۶۵/۷ درصد مربوط به واردات و ۳۴/۳ درصد مربوط به صادرات غیرنفتی می‌باشد (سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۶). همچنین، محصول ناخالص داخلی استان به قیمت بازار در سال ۱۳۹۶، برابر با ۴۵۴/۲ هزار میلیارد ریال و در سال ۱۳۹۴، ۴۱۶/۷ هزار میلیارد ریال بوده است که رشدی معادل ۹/۰۲ درصد داشته است. سهم استان مازندران از مجموع تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۶، معادل ۳/۲ درصد می‌باشد که از میان استان‌های کشور رتبه هفتم را کسب کرده است. همچنین، بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۶، از رشد ۲۱/۴ درصدی برخوردار بوده است. ارزش افزوده بخش کشاورزی به قیمت بازار در استان مازندران معادل ۱۰۱/۹ هزار میلیارد ریال و در سال ۱۳۹۴، ۸۳/۹ هزار میلیارد ریال بوده است که نسبت به سال ۱۳۹۴، از رشد ۳/۴ درصدی برخوردار بوده است. این در حالی است که سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی استان مازندران در سال ۱۳۹۵، ۲۲/۴ درصد بوده است که با توجه به سهم ۴۴ درصدی جمعیت استان و ساختار طبیعی و کشاورزی استان دور از انتظار نمی‌باشد (گزارش اقتصادی استان مازندران، ۱۳۹۶). همینطور، براساس نتایج سرشماری عمومی کشاورزی سال ۱۳۹۳، تعداد ۳۲۲۵۰۳ بهره‌بردار اعم از خانوارها و شرکت‌ها و موسسات عمومی مشغول فعالیت در زمینه‌های زراعت، باغداری، کشت گلخانه‌ای، پرورش دام سنگین و سبک، پرورش زنبورعسل و کرم ابریشم، پرورش طیور سنتی (ده قطعه و بیشتر) و پرورش ماهی بوده‌اند. همچنین، براساس نتایج این سرشماری، مساحت اراضی زراعی استان برابر با ۲۴۲۵۶۳ هکتار و مساحت اراضی باغ و قلمستان استان برابر با ۹۰۸۴۷ هکتار بوده است (سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۶).

با وجود تمام امتیازات این استان در تولید محصولات کشاورزی، هنوز ظرفیت‌های خالی و بلااستفاده‌ای در بخش کشاورزی وجود دارد که می‌بایست با برنامه‌ریزی نسبت به استفاده از این فرصت‌ها تلاش شود (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱). همچنین، استان مازندران دارای ظرفیت‌های بالقوه‌ی بسیاری است که در این ارتباط می‌توان به مواردی چون موقعیت جغرافیایی، تنوع آب و هوایی، دارابودن اقلیم مناسب دشت و کوهپایه، بالابودن کلاس خاک اراضی،بالابودن تعداد دانش آموختگان بخش کشاورزی، جذابیت توریستی، نیروی‌کار جوان و تحصیل‌کرده و برخورداری از منابع طبیعی و معدنی اشاره کرد (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱). به‌منظور استفاده بهینه از ظرفیت‌های موجود، بایستی بخش‌های پایه‌ای و همچنین راهبردهای مناسب برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی ارائه گردد که با توجه به ظرفیت‌های خالی موجود، بایستی به این مهم توجه شده شود. بنابراین، لازم است که جهت شکوفایی بخش کشاورزی

مطالعاتی در زمینه‌ی بخش اشتغال و تولید بخش کشاورزی صورت گیرد. لذا، این گزارش، به‌دنبال تجزیه و تحلیل منابع، فعالیت‌ها و نهادهای استان مازندران با رویکرد توسعه ای در جهت تقویت تولید، اشتغال و صادرات بخش کشاورزی است.

۱-۲- شاخص‌های توسعه در بخش کشاورزی

شاخص‌های توسعه ای در بخش کشاورزی در بر گیرنده مواردی همانند افزایش رشد بهره‌وری، تأمین امنیت غذایی، اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف محصولات کشاورزی داخلی، دانش‌بنیان‌کردن بخش کشاورزی تنوع صادرات در بخش کشاوزی می باشد که در ادامه به آن پرداخته شده است.

۱-۲-۱. افزایش رشد بهره‌وری

افزایش بهره‌وری یکی از عوامل اصلی رسیدن به رشد اقتصادی در بخش کشاورزی است و پایین‌بودن چنین شاخصی برای یک کشور به نسبت سایر کشورها نشانگر اتلاف گسترده وقت، انرژی و منابع است. به‌منظور افزایش رشد بهره‌وری در بخش کشاورزی می‌توان از راهکارهای تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، به‌کارگیری تمام ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها و استفاده بهینه از منابع و امکانات و غیره استفاده نمود.

۱-۲-۲. تأمین امنیت غذایی

امنیت غذایی در قالب دسترسی همه‌ی آحاد جامعه به غذای سالم، مغذی و کافی تعریف شده است. بنابراین می‌توان گفت که امنیت غذایی در بخش کشاورزی تأکید بر افزایش کمّی و کیفی مواد اولیه و محصول کشاورزی دارد. تأمین امنیت غذایی از طریق توسعه‌ی تولید محصولات کشاورزی اساسی و استراتژیک (مانند گندم، برنج و غیره) با محوریت خودکفایی و خوداتکایی امکان‌پذیر است.

۱-۲-۳. اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف محصولات کشاورزی داخلی

ابزار مدیریت مصرف، اصلاح الگوی مصرف است. مردم (مصرف‌کننده و تولیدکننده) و دولت (دستگاه‌های ذیربط) نقش اساسی در اصلاح الگوی مصرف دارند. اصلاح الگوی مصرف در بخش کشاورزی را می‌توان در کاهش مصرف، کاهش ضایعات، جلوگیری از اسراف در سه حوزه‌ی تولید، توزیع و مصرف خلاصه نمود. اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف محصولات کشاورزی داخلی باید همراه با برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری این محصولات باشد.

۱-۲-٤. دانش‌بنیان‌کردن بخش کشاورزی

دانش‌بنیان‌کردن کشاورزی به‌معنی علمی‌کردن کشاورزی بر اساس دانش و نوآوری است. در این شرایط، بایستی سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات کشاورزی دانش‌بنیان را در کل تولید ناخالص داخلی افزایش داد. به این منظور، می‌توان از راهکاری مانند ایجاد و گسترش شرکت‌های دانش‌بنیان استفاده نمود که ارتباط بین صنعت کشاورزی و دانشگاه‌ها را نیز مهیا می‌کند و گامی مهم در مسیر کشاورزی نوین و دانش‌محور است.

۱-۲-۵. تنوع صادرات در بخش کشاوزی

اغلب کشورهای در حال توسعه وابستگی شدیدی به تولید و صادرات یک یا چند محصول اولیه یا کشاورزی دارند که به آسیب‌پذیری شدید آنها در برابر تغییرات قیمتی آن کالاها منجر خواهد شد. به‌عنوان نمونه ایران وابستگی شدیدی به

درآمدهای نفتی داشته است. راه نجات این‌گونه کشورها و از جمله ایران، گسترش صادرات غیرنفتی است که صادرات بخش کشاورزی از جمله مهم‌ترین آنها در مباحث توسعه اقتصادی است.

مهمترین مؤلفه‌های رشد و توسعه اقتصادی بخش کشاورزی شامل موارد ذیل می باشد:

۱- تغییر الگوی کشت با بهره‌گیری از نیروهای متخصص و مکانیزه‌کردن سیستم کشاورزی، به‌طوری‌که قادر باشد با توجه به ظرفیت‌ها و پتاسیل‌های موجود، حداکثر نیاز را تأمین نماید.

۲- تقویت بخش صنایع تبدیلی کشاورزی با تزریق سرمایه. در این مؤلفه باید افزایش نرخ سود بانکی و مالیات بر ارزش افزوده به‌گونه‌ای هدایت شود که سرمایه‌گذاری در بخش تولید و صنعتی همزمان صورت گیرد.

۳- سازماندهی و بازمهندسی تشکل‌ها، به‌نحوی که تشکل‌های تعاونی تولید روستایی و سهامی زراعی تقویت و تشکل-های موازی در آنها ادغام شود. با توجه به اینکه بخش عمده‌ی فعالیت کشاورزی را واحدهای فردی و خصوصی انجام می‌دهند، به‌منظور استفاده از خرد جمعی باید تشکل‌های تولیدی در این بخش توسعه یابد.

۴- توسعه‌ی صادرات محصولات کشاورزی به‌منظور ارزآوری، ایجاد درآمد و ایجاد اشتغال یکی دیگر از مؤلفه‌های رشد و توسعه اقتصادی در بخش کشاورزی است. همچنین، لازم است برای ایجاد ارزش افزوده از خام‌فروشی جلوگیری نمود. در حال حاضر، فروش محصولات خام به کشورهای دیگر و بسته‌بندی محصولات در آن کشورها خسارت زیادی برای کشور دارد (مثل زعفران در اسپانیا و سیب درختی در ترکیه).

۵- توسعه اقتصادی در بخش کشاورزی علاوه بر بُعد اقتصادی، ابعاد اجتماعی و محیطزیستی نیز دارد که از آن به پایداری تعبیر می‌شود. هنگامی که یک نظام بهره‌برداری در تعامل با جامعه پذیرفته شود، از لحاظ اجتماعی پایدار است و این پایداری از طریق ارتباطات، دسترسی به اطلاعات و ارتقای توانمندی کشاورزان از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی به‌دست می‌آید و سرانجام آنکه پایداری محیطزیستی به‌معنی سازگاری یا سلامت بوم‌شناختی از طریق مدیریت خاک، کود، سم و آب است.

۱-۳- بخش کشاورزی در اسناد بالادستی

۱-۳-۱. قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱٤۰۰ ـ ۱۳۹٦) و جایگاه بخش کشاورزی در آن

قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در ۲۰ بخش شامل: ۱) اقتصاد کلان؛ ۲) بودجه و مالیه ی عمومی؛ ۳) نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی؛ ۴) محیط کسب و کار، خصوصی سازی و مناطق آزاد؛ ۵) توازن منطقه‌ای، توسعه روستایی و توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر؛ ۶) نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد؛ ۷) کشاورزی؛ ۸) آب؛ ۹) محیط زیست و منابع طبیعی؛ ۱۰) انرژی، صنعت و معدن؛ ۱۱) حمل و نقل و مسکن؛ ۱۲) آموزش عمومی، آموزش عالی و علم و فناوری؛ ۱۳) ارتباطات و فناوری اطلاعات؛ ۱۴) سلامت، بیمه، سلامت و زنان و خانواده؛ ۱۵) بیمه اجتماعی، امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی؛ ۱۶) امور ایثارگران؛ ۱۷) فرهنگ، هنر و ورزش؛ ۱۸) سیاسی، دفاعی و امنیتی؛ ۱۹) حقوقی و قضائی؛ ۲۰) نظارت و ارزشیابی برنامه؛ و ۱۲۴ ماده تصویب شده است.

۱-۳-۲. بخش اقتصاد کلان قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱٤۰۰ ـ ۱۳۹٦)

طبق ماده ۳ این برنامه که مربوط به اقتصاد کلان است، به‌منظور دستیابی به رشد اقتصادی متوسط سالانه ۸ درصد و ضریب جینی ۰/۳۴ در سال پایانی برنامه، اهداف کمّی کلان و بخش‌های اقتصادی به تفکیک در جدول های ۱ الی ۳ **Error! Reference source not found.** تعیین شده است:

جدول ۱- **شاخص‌های مهم اقتصاد کلان در برنامه ششم توسعه**

نام شاخص	واحد اندازه گیری	سال پایه	۱۳۹۶	۱۴۰۰	متوسط در برنامه ششم (درصد)
تولید ناخالص داخلی	هزار میلیارد ریال به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۲۰۹۵	۲۲۵۶	۱۴۰۰	متوسط رشد سالانه ۸
تولید سرانه	میلیون ریال به ازای هر نفر به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۲۶/۱	۲۷/۸	۳۶/۱	متوسط رشد سالانه ۶/۷
بهره وری کل عوامل تولید	شاخص (۱۳۹۵=۱۰۰)	۱۰۰	۱۰۲	۱۱۵	متوسط رشد سالانه ۲/۸
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	هزار میلیارد ریال به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۴۴۰	۴۹۵	۱۱۶۰	متوسط رشد سالانه ۲۱/۴
هزینه های مصرفی کل	هزار میلیارد ریال به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۱۱۹۷	۱۲۶۳	۱۵۲۴	متوسط رشد سالانه ۵
صادرات غیرنفتی کالا و خدمات (بدون میعانات گازی)	میلیون دلار	۴۲۱۵۰	۴۷۵۸۳	۱۱۲۷۳۹	متوسط رشد سالانه ۲۱/۷
واردات کل	میلیون دلار	۶۹۹۶۷	۸۶۵۵۷	۱۵۲۴۹۷	متوسط رشد سالانه ۱۶/۹
نقدینگی	هزار میلیارد ریال	۱۳۰۰۳	۱۵۶۰۴	۲۷۵۰۸	متوسط رشد سالانه ۱۷
نرخ تورم	درصد	۷/۹	۸/۳	۷/۹	متوسط برنامه ۸/۸
نرخ بیکاری	درصد	۱۲/۶	۱۲	۸/۶	متوسط برنامه ۱۰/۲

منبع: برنامه ششم توسعه کشور، ۱۴۰۰

جدول ۲- **شاخص های مهم اقتصاد کلان در برنامه ششم توسعه**

نام شاخص	کشاورزی	نفت	معدن	صنعت	آب، برق و	ساختمان	حمل و نقل و	ارتباطات	سایر	جمع
متوسط رشد سالانه ارزش افزوده (درصد)	۸/۰	۷/۰	۸/۸	۹/۳	۹/۰	۷/۵	۸/۳	۱۹/۴	۵/۸	۸/۰
متوسط رشد سالانه اشتغال (درصد)	۳/۹	۲/۱	۴/۶	۳/۴	۶/۶	۳/۷	۵/۰	۹/۵	۴/۳	۳/۹
متوسط رشد سالانه سرمایه‌گذاری (درصد)	۲۰/۳	۳۹/۵	صنعت و معدن ۲۶/۱		۳۰/۲	۲۶/۵	۲۲/۶	۵۱/۸	۱۸/۱	۲۱/۵
متوسط رشد سالانه بهره وری کل عوامل تولید (درصد)	۳/۲	۱/۸	۲/۴	۲/۰	۲/۰	۲/۸	۲/۱	۶/۵	۰/۸	۲/۸

منبع: برنامه ششم توسعه کشور، ۱۴۰۰

جدول ۳- **منابع مالی سالانه سرمایه گذاری برنامه ششم به تفکیک روش های مختلف تأمین (هزار میلیارد)**

نام شاخص	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۴۰۰	متوسط برنامه	سهم در برنامه ششم (درصد)
تملک دارایی های سرمایه ای	۵۷۵	۶۲۷	۱۴۷۰	۹۹۶	۱۲/۹
تسهیلات بانکی برای سرمایه گذاری	۱۲۰۲	۱۴۳۰	۲۵۷۵	۱۹۰۰	۲۴/۷
صندوق توسعه ملی	۳۶۲	۳۷۹/۵	۹۲۸	۷۱۴	۹/۳
بازار سرمایه	۴۰۰	۴۸۸	۱۴۸۱	۹۵۶	۱۲/۴
شرکت ها و موسسات دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی	۶۰۳	۷۱۲	۱۲۳۱	۹۵۷	۱۲/۴
آورده شخص	۱۴۴	۱۷۱	۳۰۹	۲۲۸	۳/۰
تأمین مالی و سرمایه گذاری خارجی	۶۲/۵	۲۹۹	۱۵۷۵	۱۹۵۵	۲۵/۳
کل تأمین مالی برنامه ششم	۳۳۴۹	۴۱۰۸	۹۵۶۹	۷۷۰۶	۱۰۰

منبع: برنامه ششم توسعه کشور، ۱۴۰۰

۱-۳-۳. بخش کشاورزی قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱٤۰۰ ـ ۱۳۹٦)

طبق ماده های ۳۱ الی ۳۴ این قانون که مربوط به بخش کشاورزی است، اهداف مورد انتظار این بخش در پایان برنامه تشریح شده است:

- **ماده ۳۱**

دولت موظف است برای حصول اهداف بندهای ششم و هفتم سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در جهت تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی زراعی، دامی و آبزی به میزان نود و پنج درصد (۹۵ درصد) در پایان اجرای قانون برنامه و افزایش تولیدات کشاورزی به‌ویژه محصولات دارای مزیت صادراتی، رسیدن به تراز تجاری مثبت، تقویت و تکمیل زنجیره‌های تولید و توسعه صادرات و ارتقای بهره‌وری آب و خاک کشاورزی اقدامات زیر را جهت حصول به شاخص‌های کمّی به شرح مندرج در جداول ذیل انجام دهد:

الف ـ توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، به‌نژادی و به‌زراعی، تولید و تأمین و به‌کارگیری ارقام مقاوم، خوداتکایی در تولید بذر و نهال، افزایش ضریب ماشینی کردن سالانه حداقل دوازده صدم (۰/۱۲) اسب بخار در هکتار

ب ـ انجام به موقع خرید تضمینی محصولات کشاورزی و درصورت وقفه در پرداخت خرید تضمینی، پرداخت مطابق تبصره بند (الف) ماده (۱۰) این قانون به‌عنوان جبران خسارت ناشی از تأخیر در نظام بانکی. در طول اجرای قانون برنامه، بند (ب) ماده (۳۱)، قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی مصوب ۱۳۶۸/۶/۲۱ با اصلاحات و الحاقات بعدی را در بخش مغایرت موقوف‌الاجراء می‌نماید.

پ ـ افزایش تولید محصولات راهبردی و تبدیل پانصد هزار هکتار از اراضی شیب‌دار به باغات

ت ـ فراهم نمودن امکانات مصرف بهینه سموم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی (کمپوست) و مبارزه زیستی و تدوین ضوابط ورود، ساخت و ترکیب ساخت (فرمولاسیون) کود و سم

ث ـ سرمایه‌گذاری مورد نیاز جهت انجام امور تحقیقاتی و نظام نوین ترویج و انتقال فناوری، تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان، استقرار مدیریت دانش و تجهیز مراکز جهادکشاورزی

ج ـ توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک)، اعمال استانداردهای ملی کنترل کیفی تولیدات و فرآورده‌های کشاورزی گسترش مبارزه تلفیقی با آفات و بیماری‌های گیاهی، مصرف بهینه نهاده‌ها از جمله انواع سم و کود و حمایت از درمانگاه‌های گیاه‌پزشکی در راستای ارتقای سلامت انسان و جامعه

چ ـ ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته، در چهارچوب قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۸/۵/۷ با رعایت مقررات و موازین ملی و بین‌المللی که به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است.

تبصره ـ دولت موظف است اقدام لازم برای آزمایش مواد غذایی وارداتی و فرآورده‌های غذایی وارداتی را جهت تشخیص مواد تراریخته به‌عمل آورد و با اطلاع‌رسانی مردم را از مواد غذایی تراریخته با خبر ساخته و خطرات احتمالی این مواد را که بر اساس آزمایشات معتبر معلوم می‌شود به مردم اعلام نماید.

ح ـ اخذ عوارض از انواع چربی‌های وارداتی دارای اسیدهای چرب اشباع و غیراشباعی (ترانس) بیش از حد مجاز و نوشابه‌های گازدار مصرفی و صرف منابع حاصل از آنها در جهت افزایش سرانه شیر. میزان مصرف و نحوه هزینه در بودجه سالانه با رعایت ماده (۴۸) قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳/۱۲/۴مشخص خواهد شد.

خ ـ انجام ایمن‌سازی (واکسیناسیون) دام‌های سبک و سنگین و پرداخت یارانه مورد نیاز آنها مطابق قانون بودجه سالانه

د ـ راه‌اندازی زیرساخت شناسه‌گذاری، بارنامه الکترونیکی و رهگیری کالا و نهاده کشاورزی و دامی صنعتی و نیمه‌صنعتی تا رسیدن به مصرف‌کننده نهایی در روزآمدکردن شناسه این کالاها

تبصره ـ وزارت جهاد کشاورزی، فهرست کالاهای مشمول این بند را اعلام می‌نماید.

ذ ـ حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی مانند کارخانجات خوراک دام، طیور و آبزیان و صنایع بسته‌بندی محصولات کشاورزی با توجه به مزیت‌های طبیعی، نسبی و رقابتی این صنایع

ر ـ تکمیل زنجیره تولید محصولات کشاورزی از طریق اعطای کمک‌های فنی ـ اعتباری به تشکل‌های فراگیر کشاورزی و روستایی

ز ـ دولت مکلف است برای حصول شاخص‌های معین‌شده در جداول ذیل در جهت امنیت غذایی، سلامت و غنی‌سازی محصولات کشاورزی و توسعه صنایع کشاورزی در زنجیره‌های عرضه، اقدام کند.

➢ ماده ۳۲

الف ـ به‌منظور کاهش التهابات بازار کالاهای اساسی کشاورزی و کاهش نوسان غیرعادی فصلی محصولات کشاورزی و به‌منظور کاهش بار مالی دولت برای تأمین نقدینگی در گردش و هزینه تبعی مورد استفاده در سیاست‌های تنظیم بازار و تأمین ذخایر محصولات راهبردی (استراتژیک)، شرکت بازرگانی دولتی ایران یا هریک از شرکتهای دولتی مسؤول تنظیم بازار هر محصول به تشخیص وزارت جهاد کشاورزی، حسب مورد، براساس برآوردهای ماهانه، فصلی و سالانه عرضه داخلی و تقاضای هر یک از محصولات، نسبت به اتخاذ موقعیت مناسب خرید یا فروش در قراردادهای سلف و ابزارهای مالی موضوع بند (۲۴) ماده (۱) قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۹/۱ بر روی هر یک از دارایی‌های مشمول صدر این بند در چهارچوب مقررات بازار سرمایه اقدام می‌نمایند.

ب ـ دولت مکلف است اقدامات ذیل را به‌عمل آورد:

۱ـ ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی در لوایح بودجه سالانه و پیش‌بینی اعتبار به‌صورت صد درصد (۱۰۰ درصد) تخصیص یافته درطول اجرای قانون برنامه

۲ـ اصلاح و بهبود خاک کشاورزی و افزایش کربن (ماده آلی) خاک به‌میزان سالانه پانصدهزار هکتار

۳ـ ارائه کمک‌های فنی و اعتباری برای نوسازی باغ‌های فرسوده کشور

۴ـ اختصاص معادل ریالی ده درصد (۱۰ درصد) ورودی سالانه صندوق توسعه ملی نزد بانک عامل مطابق ضوابط صندوق جهت پرداخت تسهیلات به متقاضیان غیردولتی سرمایه‌گذار بخش کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی این بخش، محیط زیست مرتبط با بخش کشاورزی و منابع طبیعی و احداث بندهای انحرافی و سدهای کوچک مطابق بند (۴ـ ۱۰) سیاست‌های کلی برنامه ششم و در چهارچوب اساسنامه صندوق توسعه ملی

➢ ماده ۳۳

دولت مکلف است در اجرای بندهای سوم و ششم سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و به‌منظور متنوع‌سازی ابزارهای حمایت از بخش کشاورزی، تأمین و تجهیز منابع، توسعه و امنیت سرمایه‌گذاری، افزایش صادرات محصولات کشاورزی و ارزش‌افزایی و تکمیل زنجیره ارزش محصولات کشاورزی اقدامات ذیل را به انجام برساند:

الف ـ ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع‌تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی در قطب‌های تولیدی، سردخانه و انبارهای فنی چندمنظوره

ب ـ تخصیص حداقل بیست درصد (۲۰ درصد) منابع صندوق‌های حمایت از بخش کشاورزی جهت تسهیلات برای صادرات این بخش

پ ـ ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشان‌های تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی

تبصره ـ دولت مکلف است مابه‌التفاوت قیمت تولید داخل با قیمت کالای کشاورزی در بازارهای هدف را سالانه به‌عنوان مشوق‌های صادراتی محاسبه و از منابع هدفمندی یارانه‌ها پرداخت نماید. وزارت جهادکشاورزی مقررات تعیین کالاهای مشمول این بند و پرداخت مابه‌التفاوت را تهیه نموده و به تصویب هیأت وزیران می‌رساند.

ت ـ کاهش حداقل ده درصدی (۱۰ درصد) شکاف قیمت دریافتی تولیدکنندگان و قیمت پرداختی مصرف کنندگان نهایی این محصولات درطول اجرای قانون برنامه

ث ـ پوشش بیمه اجباری کلیه دام‌ها در مقابل بیماری‌های مشترک و واگیردار، پرداخت حداقل پنجاه درصد (۵۰ درصد) سهم بیمه‌گر توسط دولت و اجرای برنامه حذف دام در کانون‌های آلوده پس از پیش‌بینی در بودجه سنواتی

ج ـ افزایش سرمایه صندوق‌های حمایت از توسعه بخش کشاورزی به هفت درصد (۷ درصد) از ارزش سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی و افزایش سرمایه بانک کشاورزی مطابق با استانداردهای بین‌المللی از محل فروش املاک مازاد وزارت جهاد کشاورزی و بازپرداخت تسهیلات پرداخت‌شده از محل حساب ذخیره ارزی و سهم دولت در قالب بودجه سنواتی

چ ـ افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش‌کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها به میزان سالانه حداقل دو درصد(۲ درصد)

ح ـ ارتقای سطح کلی حمایت از کشاورزی، سالانه تا دو درصد (۲ درصد) ارزش تولید این بخش

خ ـ بخشودگی سود و کارمزد و جریمه وام‌های دریافتی کشاورزان خسارت‌دیده از حوادث غیرمترقبه و امهال اصل وام آنان به مدت سه سال و تعیین میزان خسارت توسط کارگروهی متشکل از جهاد کشاورزی، بانک مربوطه و فرمانداری شهرستان

د ـ تولید و پخش برنامه‌های آموزشی، ترویجی، مدیریت مصرف آب، بهبود کمی و کیفی محصولات کشاورزی و فرآوری تولیدات، حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی کشور، بهره‌وری و انتقال یافته‌های علمی به بهره‌برداران، به سفارش و تأمین مالی وزارت جهاد کشاورزی توسط سازمان صدا و سیما

ذ ـ اختصاص حداقل پانزده درصد (۱۵ درصد) از متوسط تسهیلات اعطایی بانکهای عامل غیرتخصصی کشور به بخش کشاورزی

ر ـ مراحل بسته‌بندی، انجماد، پاک کردن، درجه‌بندی، پوست‌گیری مانند شالی‌کوبی و خشک کردن مانند چای و تفت دادن مانند نخودپزی، فرآوری محصولات کشاورزی محسوب نمی‌شود.

خدمات مزبور، از پرداخت مالیات بر ارزش افزوده معاف می‌باشد.

➢ ماده ۳٤

کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی که به نحوی در امور تولید، پرورش، نگاهداری، توزیع، حمل و نقل، عرضه، فروش دام زنده و نیز استحصال، تهیه، عمل‌آوری، جمع‌آوری، نگهداری، بسته‌بندی، توزیع، حمل و نقل فرآورده‌های با منشأ دامی و همچنین خوراک دام فعالیت دارند، درصورت تخطی از اجرای ضوابط و مقررات بهداشتی به تشخیص سازمان دامپزشکی کشور یا عدم به‌کارگیری مسؤول فنی بهداشتی با رأی دادگاه صالح متعهد به پرداخت خسارت وارده به مصرف‌کنندگان اقلام غیربهداشتی یا ناسالم می‌باشند. مسؤولان فنی بهداشتی براساس شرح وظایف ابلاغی از سوی سازمان دامپزشکی کشور به شرط سببیت در صورت قصور یا تقصیر مسؤول می‌باشند.

تبصره ـ آیین‌نامه اجرائی این‌ماده به پیشنهاد مشترک وزارت جهادکشاورزی (سازمان دامپزشکی کشور)، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

۱-٤- بررسی و تحلیل وضعیت محصول ناخالص داخلی استان مازندران

۱-٤-۱. بررسی تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار

به استناد آمار و اطلاعات حساب های منطقه ای منتشر شده مرکز آمار ایران، ارزش تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۳ به قیمت جاری، ۱۱۴۸۷۱۶۹ میلیارد ریال بوده که از رشد ۱۳/۵ درصدی نسبت به سال قبل برخوردار بوده است. تولید ناخالص داخلی استان مازندران در سال ۱۳۹۳ به قیمت جاری برابر با ۴۰۰۹۲۸ میلیارد ریال بوده که نسبت به سال ۱۳۹۲ (۳۶۲۴۱۴ میلیارد ریال) از رشدی معادل ۱۰/۶ درصد برخوردار بوده است. سهم استان مازندران از مجموع تولید ناخالص داخلی کشور معادل ۳/۵ درصد بوده که از میان استان های کشور رتبه هفتم به این استان اختصاص یافته است. در این سال، در بین استان های کشور، استان تهران با تولید ناخالص داخلی ۲۷۱۶۹۸۶ میلیارد ریال معادل ۲۳/۶ درصد از تولید ناخالص داخلی کل کشور، رتبه اول و استان خراسان جنوبی با ۶۳۷۸۲ میلیارد ریال معادل ۰/۵۵ در رتبه آخر قرار گرفته است.

در سال ۱۳۹۴، ارزش تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت جاری ۱۲۳۱۴۲۲۰ میلیارد ریال بوده که رشد ۴/۳- درصدی نسبت به سال قبل داشته است. تولید ناخالص داخلی استان مازندران به قیمت جاری در سال ۱۳۹۴، برابر با ۴۱۶۶۷۶

میلیارد ریال که نسبت به سال قبل (۴۰۰۹۲۸ میلیارد ریال) از رشدی معادل ۳/۹۳ درصدی برخوردار بوده است. سهم استان مازندران از مجموع تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۴ معادل ۳/۴ درصد بود که از میان استان های کشور مجددا رتبه هفتم به این استان اختصاص دارد. در بین استان های کشور، استان تهران با تولید ناخالص داخلی ۲۹۲۱۰۱۹ میلیارد ریال معادل ۲۳/۷ درصد از تولید ناخالص داخلی کل کشور، رتبه اول و استان خراسان جنوبی با ۶۷۵۴۵ میلیارد ریال معادل ۰/۵۵ در رتبه آخر قرار گرفته است.

در سال ۱۳۹۶، تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت بازار (بر مبنای سال پایه ۱۳۹۰) معادل ۷۵۰۲ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با رقم ۷۱۱۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵، از رشد ۳/۹ درصدی برخوردار بوده است. طبق آمار موجود در سال ۱۳۹۶، رشته فعالیت های گروه کشاورزی یک درصد، گروه صنعت (شامل استخراج نفت خام و گاز طبیعی، سایر معادن، صنعت، انرژی و ساختمان) ۱/۶ و فعالیت های گروه خدمات ۶/۸ درصد رشد داشته است. همچنین قابل ذکر است که ارزش افزوده ی گروه کشاورزی ۴۶۴ هزار میلیارد ریال، گروه صنعت ۳۳۷۹ هزار میلیارد ریال و گروه خدمات ۳۶۵۳ هزار میلیارد ریال بوده که سهم آنها از تولید ناخالص داخلی کشور به ترتیب ۵/۹، ۴۵ و ۴۹/۱ درصد بوده است.

تولید ناخالص داخلی استان مازندران در سال ۱۳۹۵ به قیمت بازار برابر با ۴۵۴/۲ هزار میلیارد ریال بوده که نسبت به سال گذشته که ۴۱۶/۷ هزار میلیارد ریال بوده از رشدی معادل ۹/۰۲ درصد برخوردار بوده است. سهم استان مازندران از مجموع تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۵ معادل ۳/۲ درصد بود که از میان استان های کشور، حائز رتبه هفتم شده است.

در سال ۱۳۹۷ تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت بازار (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) حدود ۷۴۸۳ هزار میلیارد ریال بوده است که نسبت به سال قبل دارای کاهشی معادل ۴/۹ درصد می‌باشد. در سال ۱۳۹۷ بیش‌ترین سهم ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی در تولید ناخالص داخلی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) به ترتیب مربوط به بخش کشاورزی، شکار، و جنگلداری و ماهیگیری (۴۳ درصد)، استخراج معدن (۲۲ درصد) و صنعت (۱۸ درصد) بوده است. در این سال، استان‌های تهران و خوزستان به ترتیب با ۲۰/۹ و ۹.۱۶ درصد، بیشت‌ترین و استان‌های خراسان جنوبی و خراسان شمالی با حدود ۰/۵ درصد کمترین سهم از تولید ناخالص داخلی کشور را دارا بوده‌اند (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۹).

در سال ۱۳۹۷ محصول ناخالص داخلی استان به قیمت بازار (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) ۸۰۷/۷ هزار میلیارد ریال، بوده است. که نسبت به سال ۱۳۹۶، دارای افزایشی معادل ۳۲/۶ درصد می‌باشد. در این سال بیشترین سهم ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی در محصول ناخالص داخلی استان (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) به‌ترتیب مربوط به فعالیت کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری (۲۲ درصد)، عمده فروشی، خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها (۱۶/۲ درصد)، املاک و مستغلات (۱۳/۸ درصد) و صنعت (۱۲/۳ درصد) بوده است (سالنامه آماری استان، ۱۳۹۹). نمودار ۱-۱ تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۳۹۷ را نشان می‌دهد.

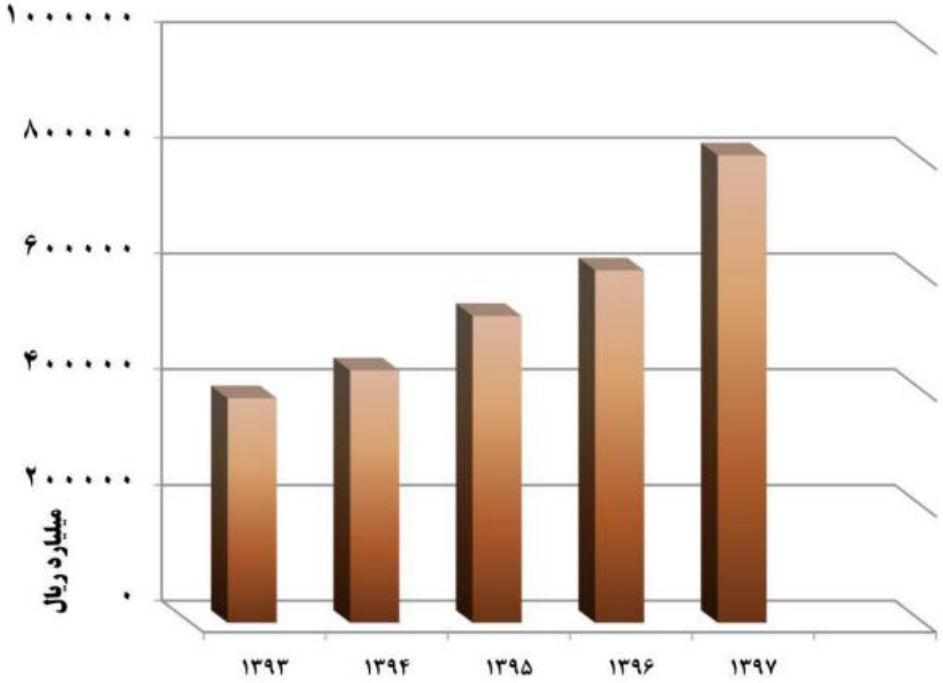

نمودار ۱-۱– تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۹.

۱-٤-۲. تعداد بهره برداران و مساحت زمین بهره برداری های با زمین بر حسب وسعت اراضی

تعداد بهره‌برداران بخش کشاورزی در سال زراعی ۹۸–۱۳۹۷ در استان مازندران برابر با ۳۰۲۳۲۱ نفر بوده که از این تعداد شهرستان های بابل، ساری و آمل به‌ترتیب با ۴۱۷۸۰، ۳۶۶۴۸ و ۲۸۳۷۲ نفر رتبه های اول تا سوم را به لحاظ تعداد بهره‌بردار به‌خود اختصاص می دهند. از مجموع بهره‌برداران، ۲۶۷۲۲۸ نفر را مردان و ۳۵۰۱۹ نفر را زنان تشکیل می‌دهند. شایان ذکر است، شهرستان‌های نوشهر، تنکابن و رامسر، بیشترین نسبت بهره‌بردار زن به مرد را دارد که به‌ترتیب ۰/۲۵۲، ۰/۲۴ و ۰/۲۳۸ است. همچنین، این نسبت در شهرستان‌های فریدونکنار، آمل و بابل کمترین میزان و به‌ترتیب برابر با ۰/۰۴۵، ۰/۰۶۸ و ۰/۰۷۴ است.

از مجموع ۳۰۲۲۳۱ بهره‌بردار فعال در سال زراعی ۱۳۹۷–۹۸ در استان مازندران، ۳۰۲۲۴۷ بهره‌بردار به‌صورت حقیقی و ۷۴ بهره‌بردار به صورت حقوقی مشغول به فعالیت هستند که شهرستان‌های تنکابن، محمود آباد و ساری بیشترین بهره‌بردار حقوقی را دارا هستند.

جدول ۴- **وضعیت بهره برداران محصولات کشاورزی در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷ در استان مازندران**

شهرستان	کل بهره برداران	جنسیت		نوع بهره بردار	
		مرد	زن	حقیقی	حقوقی
آمل	28372	۲۶۵۷۵	۱۷۹۴	۲۸۳۶۹	۳
بابل	41780	۳۸۸۸۱	۲۸۹۶	۴۱۷۷۷	۳
بابلسر	10311	۹۵۳۲	۷۷۹	۱۰۳۱۱	۰
بهشهر	17268	۱۵۲۲۱	۲۰۴۶	۱۷۲۶۷	۱
تنکابن	20267	۱۶۳۳۵	۳۹۲۲	۲۰۲۵۷	۱۰
جویبار	15599	۱۳۹۴۷	۱۶۴۹	۱۵۵۹۶	۳
چالوس	6304	۵۶۴۱	۶۶۲	۶۳۰۳	۱
رامسر	7410	۵۹۸۵	۱۴۲۵	۷۴۱۰	۰
ساری	36648	۳۲۵۲۵	۴۱۱۵	۳۶۶۴۰	۸
سوادکوه	5214	۴۲۲۲	۹۹۲	۵۲۱۴	۰
سوادکوه شمالی	6055	۴۹۲۲	۱۱۳۲	۶۰۵۴	۱
سیمرغ	4538	۳۸۹۰	۶۴۸	۴۵۳۸	۰
عباس آباد	4307	۳۵۶۷	۷۳۳	۴۳۰۰	۷
فریدونکنار	4469	۴۲۷۵	۱۹۳	۴۴۶۸	۱
قائمشهر	22208	۱۸۴۰۴	۳۸۰۰	۲۲۲۰۴	۴
کلاردشت	1487	۱۳۵۰	۱۳۳	۱۴۸۳	۴
گلوگاه	6959	۶۰۹۲	۸۶۵	۶۹۵۷	۲
محمودآباد	13763	۱۲۵۲۴	۱۲۲۹	۱۳۷۵۳	۱۰
میان دورود	12616	۱۰۹۱۱	۱۶۹۸	۱۲۶۰۹	۷
نکا	16467	۱۴۸۱۱	۱۶۵۴	۱۶۴۶۵	۲
نور	10821	۱۰۰۶۵	۷۵۲	۱۰۸۱۷	۴
نوشهر	9458	۷۵۵۳	۱۹۰۲	۹۴۵۵	۳
کل استان	**۳۰۲۳۲۱**	**۲۶۷۲۲۸**	**۳۵۰۱۹**	**۳۰۲۲۴۷**	**۷۴**

منبع: سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۳۹۸.

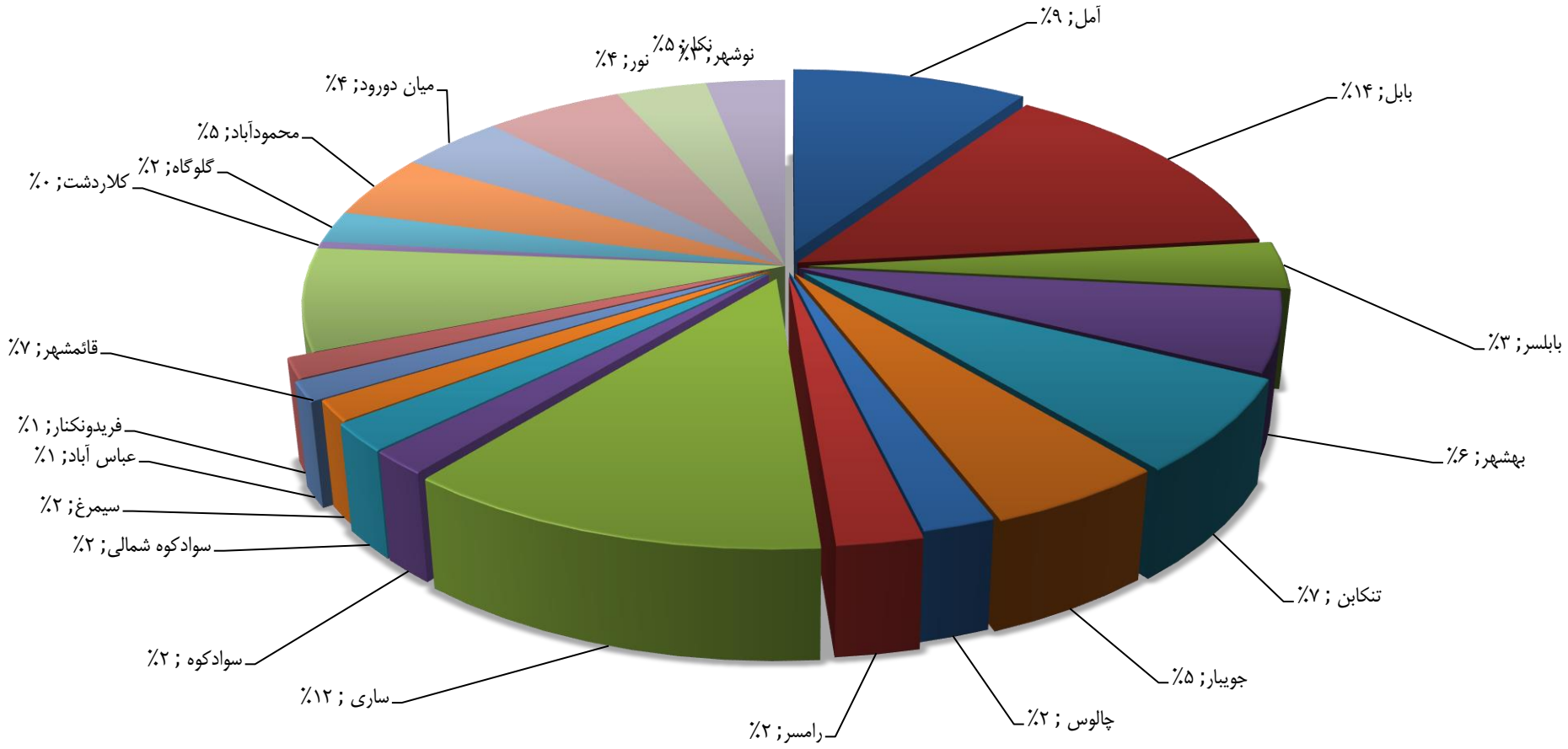

شکل ۱. **نمودار پراکنش بهره برداران بخش کشاورزی در شهرستان های استان مازندران**

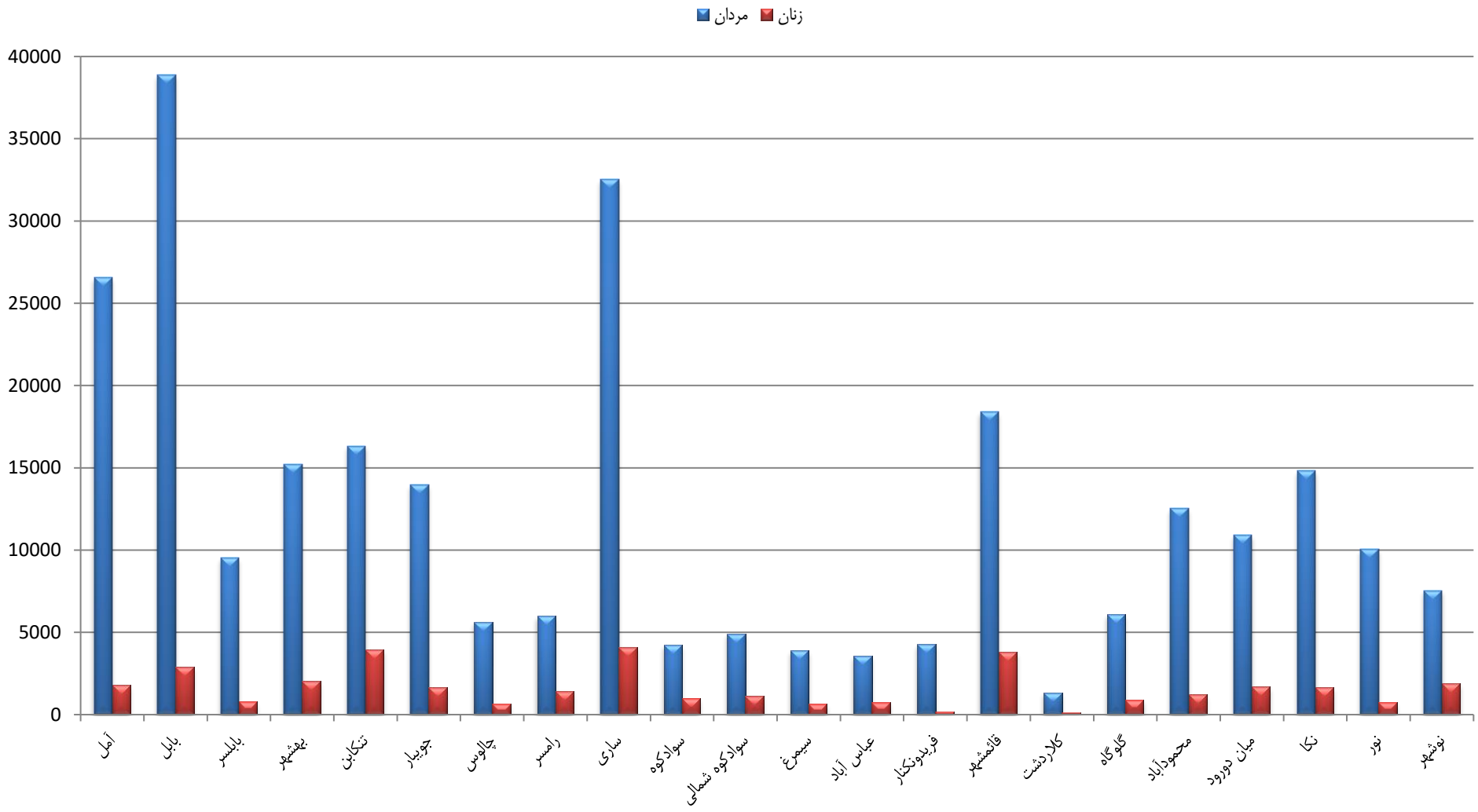

شکل ۲. **نمودار بهره برداران مرد و زن فعال کشاورزی در شهرستان های استان مازندرا**

۱-۵- بررسی سطح زیرکشت و تولید محصولات عمده بخش کشاورزی استان به تفکیک زراعی، باغی، دامی و آبزیان

استان مازندران دارای رتبه ی نخست در تولید مرکبات، برنج، کیوی، نهال های زینتی، نهال زیتون، قارچ خوراکی صدفی، نباتات علوفه ای، گوشت سفید و جوجه یک روزه است که نشان دهنده پتانسیل بالای این استان در تأمین مواد غذایی کشور است.

۱-۵-۱. محصولات زراعی

مساحت کل استان بالغ بر ۲۳۷۵۶/۴ کیلومترمربع است که در حال حاضر کمتر از ۶۰۰ هزار هکتار آن (۲۵/۳ درصد) دارای کاربری کشاورزی است. در سال ۱۳۹۷ از کل مساحت استان مازندران، ۵۶۵۳۹۳ هکتار زیرکشت محصولات زراعی و باغی به‌صورت آبی و دیم بوده که در ۲۲ شهرستان استان پراکنده بود. در شکل ۱ مساحت اراضی زراعی استان‌ها ارائه شده است که مازندران ۱/۵ درصد کل اراضی کشور را در اختیار دارد. تعداد و مساحت بهره‌برداری‌های دارای اراضی زراعی نیز با توجه به سالنامه آماری استان مازندران در سال ۱۳۹۹ در جدول ۵ بیان شده است. با توجه به این جدول تعداد کل بهره‌بردار در سال ۱۳۹۷-۱۳۹۸ برابر ۱۹۰۵۸۰ بهره‌بردار بوده که مساحتی حدود ۲۳۰۶۳۳ هکتار داشته است.

جدول ۵- **تعداد و مساحت بهره‌برداری‌های دارای اراضی زراعی** **(بهره‌بردار-هکتار)**

سال	کل		زیرکشت		آیش	
	تعداد بهره-برداری	مساحت	تعداد بهره-برداری	مساحت	تعداد بهره-برداری	مساحت
۱۳۹۳	۱۸۷۷۵۸	۲۴۲۵۶۳	۱۸۳۳۲۰	۲۲۲۵۱۸	۱۰۴۰۷	۲۰۰۴۵
۱۳۹۷-۱۳۹۸	۱۹۰۵۸۰	۲۳۰۶۳۳	۱۸۷۵۶۴	۲۱۶۱۷۹	۱۱۱۸۸	۱۴۴۵۳

سالنامه اماری مازندران، ۱۳۹۹

سطح زیرکشت محصولات سالانه کل استان و شهرستان‌های استان مازندران در سال زراعی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ به تفکیک آبی و دیم در جدول ۶ بیان شده است.

جدول ۶- **سطح زیرکشت محصولات در سال زراعی ۱۳۹۸-۱۳۹۹** **(هکتار)**

شهرستان	جمع	آبی	دیم
آمل	۶۴۶۲۹/۳	۵۸۲۵۵	۶۳۷۴/۳
بابل	۷۵۷۴۷/۷	۶۹۳۳۸/۱	۶۴۰۹/۶
بابلسر	۲۲۷۵۷/۵	۲۲۵۵۸/۵	۱۹۹
بهشهر	۴۹۳۷۴/۹	۳۱۷۲۰	۱۷۶۵۴/۹
تنکابن	۳۶۷۷/۱	۳۰۳۳	۶۴۴/۱
جویبار	۲۴۹۲۷/۷	۱۹۵۲۹/۹	۵۳۹۷/۸
چالوس	۲۴۵۲/۳	۱۷۵۶/۷	۶۹۵/۶
رامسر	۱۲۳۷/۱	۱۱۴۲/۲	۹۴/۹
ساری	۵۷۴۵۰/۳	۳۲۱۰۲/۸	۲۵۳۴۷/۵
سوادکوه	۴۵۵۸/۴	۱۰۳۰/۲	۳۵۲۸/۲
سوادکوه شمالی	۲۶۲۳/۳	۱۶۲۵	۹۹۸/۳
سیمرغ	۴۶۸۵/۹	۴۶۶۹/۵	۱۶/۴
عباس آباد	۶۵۳/۲	۵۹۲/۶	۶۰/۶
فریدونکنار	۹۷۱۱/۴	۹۷۱۱/۴	۰
قائمشهر	۱۳۳۶۸/۳	۱۱۶۵۶/۲	۱۷۱۲/۱
کلاردشت	۷۷۴/۱	۱۸۹/۳	۵۸۴/۸
گلوگاه	۱۷۳۱۱/۱	۱۱۵۵۷/۸	۵۷۵۳/۳
محمودآباد	۲۱۳۶۶/۷	۲۱۳۶۶/۷	۰
میاندورود	۱۹۶۹۱/۶	۱۵۲۷۸/۵	۴۴۱۳/۱
نکا	۲۵۷۹۵/۳	۱۰۹۰۶/۲	۱۴۸۸۹/۱
نور	۱۵۳۳۹/۳	۱۰۲۸۸/۷	۵۰۵۰/۶
نوشهر	۴۵۹۴	۱۱۳۶/۸	۳۴۵۷/۲
استان	۴۴۲۷۲۶/۵	۳۳۹۴۴۵/۱	۱۰۳۲۸۱/۴

جدول ۷- **سطح زیر کشت و مقدار تولید محصولات کشاورزی اصلی سالانه در سال ۱۳۹۹**

محصول		سطح	تولید
غلات	جو	۲۸۹۲۴/۲	۶۲۱۴۹/۱
	گندم	۵۴۹۹۹/۸	۱۵۷۳۶۶/۸
	شلتوک	۲۶۹۹۶۳	۱۵۳۹۷۴۴/۱
	سایر	۰	۰
حبوبات	لوبیا	۷۸۶/۹	۱۶۳۶/۸
	عدس	۹۱۸/۹	۶۹۳/۷
	سایر	۲۹۳۱/۷	۹۲۷۷
محصولات جالیزی	هندوانه	۳۲۵/۲	۹۷۳۴/۸
	خیار	۹۲۹/۹	۲۸۸۳۰/۲
	سایر	۹۱۲/۱	۲۲۰۷۵/۱
سبزیجات	سیب‌زمینی	۱۰۰۰/۱	۱۹۹۹۹/۹
	پیاز	۵۹۵/۲	۱۱۳۰۴/۸
	گوجه‌فرنگی	۵۰۰/۱	۱۴۰۰۰
	سایر	۱۵۹۳۵/۳	۳۱۷۸۸۲
نباتات علوفه‌ای	شبدر	۲۵۲۰۰/۲	۲۷۷۲۰۰/۱
	ذرت علوفه‌ای	۱۹۱۸/۹	۹۲۱۱۲/۱
	سایر	۲۰۰۱۳/۴	۳۸۸۵۰۵/۴

جدول ۸- **سطح زیرکشت و تولید جو؛ گندم و شلتوک استان مازندران و شهرستان‌ها در سال ۱۳۹۹**

شهرستان	جو		گندم		شلتوک	
	سطح	تولید	سطح	تولید	سطح	تولید
آمل	۶۰/۲	۱۹۲/۱	۷۳/۳	۱۸۰/۸	۵۱۲۶۰/۶	۳۰۵۶۳۸/۶
بابل	۱۴/۹	۶۲/۳	۷۳/۳	۳۷۵	۶۳۱۲۷	۳۵۸۳۳۶/۴
بابلسر	۲۸/۹	۱۰۹/۸	۹۲/۲	۴۱۵/۳	۲۱۹۷۴/۱	۱۱۲۶۵۵/۱
بهشهر	۵۶۷۲/۳	۱۱۵۹۲/۶	۲۰۵۶۶/۴	۶۱۲۳۸/۳	۱۲۴۰۸	۹۲۷۸۳/۵
تنکابن	۰	۰	۰	۰	۲۸۷۵/۶	۱۱۹۲۵/۸
جویبار	۶۹۱/۶	۱۸۹۱/۱	۲۴۵۱	۹۶۸۳/۳	۱۴۸۷۴/۹	۸۱۳۷۸/۳
چالوس	۳۵۴/۷	۸۸۶/۸	۱۸۸/۴	۴۷۵/۹	۷۱۷/۲	۳۶۸۰/۳
رامسر	۱۷/۳	۳۹/۸	۲۲/۴	۹۰	۶۷۲/۵	۳۲۷۹/۴
ساری	۹۵۵۰/۱	۱۶۵۰۱/۷	۱۰۰۷۹	۲۴۲۵۱/۹	۲۶۳۰۹/۸	۱۵۳۴۵۷/۵
سوادکوه	۲۲۱۲/۷	۴۳۱۷/۵	۱۸۸/۴	۴۶۹/۱	۶۹۴/۳	۲۲۱۰/۳
سوادکوه شمالی	۳۵	۶۹/۱	۵/۵	۱۰/۹	۱۶۰۲/۹	۸۰۸۳/۶
سیمرغ	۳/۳	۰	۲۴/۱	۷۳/۳	۳۶۰۴/۷	۲۲۶۲۹/۴
عباس آباد	۰	۸	۰	۰	۵۵۵/۵	۲۳۸۳/۳
فریدونکنار	۲/۷	۵۹۹/۳	۲/۶	۱۰/۴	۹۶۵۸/۴	۴۷۵۴۷/۴
قائمشهر	۱۹۸/۳	۱۵۷۹	۳۴۲/۵	۸۷۹/۵	۹۸۱۴/۱	۵۸۶۰۹/۲
کلاردشت	۴۹۷/۹	۹۶۳۵/۳	۱۷/۷	۳۸/۱	۰	۰
گلوگاه	۳۸۸۲/۴	۳۹/۲	۶۸۶۸/۷	۲۱۷۹۴	۲۶۴۸/۹	۱۳۳۴۲/۷
محمودآباد	۱۰/۴	۱۰۶۶/۹	۱	۷/۱	۲۱۰۹۱/۳	۱۱۵۴۹۹/۵
میاندورود	۴۰۸/۵	۹۸۹۵/۹	۲۷۶۶/۳	۱۱۸۰۰/۳	۸۵۸۳/۱	۵۰۵۲۱/۹
نکا	۳۰۲۹/۴	۳۹۱	۹۹۵۲	۲۱۳۳۹/۹	۷۵۰۳/۹	۴۵۳۵۹/۸
نور	۱۲۱/۷	۳۲۵۶/۶	۳۳۰/۸	۹۵۱/۱	۸۹۸۹/۸	۴۵۸۳۷/۷
نوشهر	۲۱۳۱/۹		۹۵۴/۲	۳۲۸۲/۶	۹۹۶/۴	۴۵۸۴/۴
استان	۲۸۹۲۴/۲	۶۲۱۴۹/۱	۵۴۹۹۹/۸	۱۵۷۳۶۶/۸	۲۶۹۹۶۳	۱۵۳۹۷۴۴/۱

۱-۵-۲. محصولات باغبانی

در بخش باغداری نیز تعداد بهره‌برداری‌های دارای فعالیت باغداری و مقدار تولید محصولات از سال ۱۳۹۴ الی ۱۳۹۸ در جدول ۹ نشان داده شده است. با توجه به این جدول تعداد بهره‌بردارهای دارای فعالیت باغداری در سال ۱۳۹۸، ۱۷۳۷۸۶ بهره‌بردار بوده که از این تعداد حدود ۲۵۰۵۸۶۶ تن محصولات باغی تولید شده است.

جدول ۹- **تعداد بهره‌برداری‌های دارای فعالیت باغداری و مقدار تولید محصولات (تعداد بهره‌بردار-تن)**

سال	تعدا بهره‌برداری‌های دارای فعالیت باغداری	تولید محصولات باغی
۱۳۹۴	۱۷۸۳۹۵	۱۴۳۳۲۸۷
۱۳۹۶	۱۷۲۵۶۶	۱۸۰۳۲۹۸
۱۳۹۸	۱۷۳۷۸۶	۲۵۰۵۸۶۶

سالنامه آماری مازندران، ۱۳۹۹

سطح زیر کشت و مقدار محصولات باغبانی تولیدشده در کشور در جدول ۱۰ نشان داده شده است.

جدول ۱۰- **سطح و میزان تولید محصولات باغبانی کشور در سال ۱۳۹۸ (هکتار/تن)**

شرح	سطح			تولید
	سطح غیر بارور	سطح بارور	جمع	
آبی	۳۸۰،۱۶۳	۲،۱۷۸،۷۸۱	۲،۵۵۷،۹۴۴	۲۲۱۹۸۴۷۰
دیم	۶۶،۹۹۷	۳،۲۹۰،۳۰	۳۹۶،۰۲۷	۱،۴۷۴،۷۶۴
جمع	۴۴۷،۱۶۱	۲،۵۰۶،۸۱۱	۲،۹۵۳،۹۷۱	۲۳،۴۵۹،۴۶۷

مأخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۹

در سال ۱۳۹۸ سطح باغ‌های کشور (اعم از غیربارور و بارور) حدود ۲/۹۵ میلیون هکتار بوده است که ۸۶/۶ درصد آن آبی و بقیه دیم بوده است. سطح بارور باغ‌های کشور حدود ۲/۵ میلیون هکتار برآورد شده که معادل ۸۴/۹ درصد کل سطح باغ‌های کشور می‌باشد. ۸۶/۹ درصد از سطح باغ‌ها بارور کشور آبی و بقیه دیم است. در سال ۱۳۹۶ سطح زیرکشت محصولات باغی کشور ۲/۸۴۴/۶۶۰ هکتار و در سال ۱۳۹۸ این سطح ۲/۹۵۳/۹۷۱ هکتار گزارش شده است. در سال ۱۳۹۶، مقدار محصولات باغبانی ۲۱/۰۳۳/۳۰۰ تن و در سال ۱۳۹۸، ۲۳/۴۹۵/۴۶۰ تن بوده است.

مطالعه آمار انتشاریافته در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که سطح زیرکشت محصولات باغی مازندران ۱۵۲۲۸۰ هکتار و میزان تولید آن ۳/۰۸۰/۰۰۰ تن بوده است. مازندران با دارا بودن ۵/۶ درصد مساحت تحت کشت محصولات باغبانی کشور بعد از استان‌های خراسان رضوی (۱۲/۴) و فارس (۱۲/۳) و کرمان (۱۱/۶) در رتبه چهارم قرار دارد اما از نظر تولید، بعد از استان فارس (۳۱۸۳۵۰۰ تن) دومین رتبه تولید محصولات باغبانی کشور را به‌خود اختصاص داده است. جدول شماره ۱۱ نشان می‌دهد که در مازندران ۱۰۵۱۴۱ هکتار باغ‌های آبی و ۳۶۰۰۰ هکتار باغ‌های دیم وجود دارد.

جدول ۱۱- **توزیع سطح بارور محصولات باغبانی استان مازندران در سال ۹۸ (در هکتار)**

	آبی		دیم		جمع			
مازندران	مقدار	درصد	مقدار	درصد	مقدار	درصد	درصد تجمعی	**رتبه**
	۱۰۵،۱۴۱	۴/۸	۳۶،۰۳۴	۱۱	۱۴۱،۱۷۵	۵/۶	۴۱،۹	**٤**

بر اساس آمارنامه جهاد کشاورزی (۹۹-۱۳۹۸) مازندران در میزان تولید پرتقال، نارنگی و کیوی رتبه اول کشور و در تولید فندق، توت‌فرنگی، ازگیل و کدو مسمایی رتبه دوم کشور را دارد. در تولید گل و گیاهان زینتی، گل و گیاهان آپارتمانی، درخت و درختچه زینتی رتبه اول و در تولید گل‌های شاخه بریده و چای هم رتبه دوم کشور را داراست. میزان محصول، سطح زیر کشت (بارور و غیر بارور) آبی و دیم و مقدار عملکرد در واحد سطح محصولات باغبانی مازندران در جدول ۱۲ نشان داده شده است.

جدول ۱۲- **سطح، میزان تولید و عملکرد میوه‌های معتدله استان مازندران در سال ۱۳۹۸ (واحد: هکتار- تن-کیلوگرم در هکتار)**

نام محصول	سطح غیر بارور			سطح بارور			کل سطح	میزان تولید			عملکرد	
	آبی	دیم	جمع	آبی	دیم	جمع		آبی	دیم	جمع	آبی	دیم
سیب	۴۸۵	۱۴۷	۶۳۳	۱،۶۴۴	۵۶۸	۲،۲۳۲	۲،۸۶۵	۲۰،۵۳۰	۴،۱۵۶	۲۴،۶۸۶	۱۲،۳۳۷	۷،۳۱۹
گلابی	۲۷۰	۵۴	۳۲۴	۴۵۰	۱۴۹	۵۹۹	۹۲۳	۴،۵۸۵	۱،۲۱۸	۵،۸۰۳	۱۰،۱۸۱	۸،۱۶۷
به	۸۹	۱۱۰	۱۹۹	۱۴۹	۸۹	۲۳۸	۴۳۶	۱،۴۰۶	۶۵۷	۲،۰۶۳	۹،۴۴۹	۷،۳۹۸
سایر میوه‌های دانه‌دار	۰/۶	۱/۸	۲/۴	۲۳	۱۱	۳۴	۳۶	۳۲۲	۹۸	۴۲۰	-	-
جمع میوه‌های دانه‌دار	۸۴۴	۳۱۴	۱،۱۵۸	۲،۲۲۷	۸۱۶	۳،۱۰۳	۴،۲۶۱	۲۶،۸۴۳	۶،۱۲۸	۳۲،۹۷۱	-	-
آلبالو	۱۲۲	۸۰۲	۱۳۰	۳۷۲	۳۱	۴۰۳	۵۳۳	۱،۲۴۸	۱۰۴	۲،۰۶۱	۵،۲۶۱	۳،۳۳۹
گیلاس	۲۷۹	۶۱	۳۴۰	۲،۰۴۵	۱۱۳	۲،۱۵۷	۲،۴۹۷	۲۵۷	۹۸۱	۲۳،۵۵۹	۱۱،۰۴۲	۸،۷۱۸
گوجه	۳۱	۴۷	۷۷	۵۶۴	۶۰۷	۱،۱۷۱	۱،۲۴۸	۹،۵۴۷	۶،۷۹۵	۱۳،۴۷۱	۱۱،۸۳۹	۱۱،۲۰۲
آلو و آلو قطره‌طلا	۴۸	۱۳	۶۱	۱۶۰	۳۶	۱۹۷	۲۵۷	۲۸	۳۸۰	۲،۴۸۳	۱۳،۱۱۶	۱۰،۴۷۱
هلو، شلیل، شفتالو	۳۸۹	۴۰	۴۲۹	۸،۷۰۳	۴۱۶	۹،۱۱۹	۹،۵۴۷	۲۵۶	۶،۱۶۳	۱۶۴،۹۹۲	۱۸،۲۵۰	۱۴،۸۳۱
زردآلو و قیسی	۶/۶	۰/۸	۷/۴	۱۸	۳/۱	۲۱	۲۸	۱۴،۳۶۷	۴۵	۲۰۱	۸،۶۹۴	۱۴،۴۶۰
سایر میوه‌های هسته‌دار	۱/۶	۵/۵	۷/۱	۲۳۴	۱۵	۲۴۹	۲۵۶	۳۵	۱۴۸	۲،۸۴۷	-	-
جمع میوه‌های هسته‌دار	۸۷۶	۱۷۵	۱،۰۵۱	۱۲،۰۹۶	۱،۲۲۰	۱۳،۳۱۶	۱۴،۳۳۶	۶/۳	۱۴،۶۱۵	۲۰۹،۶۱۴	-	-

مأخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۸

استان مازندران یکی از استان‌های مهم در تولید مرکبات است. سطح، میزان تولید و عملکرد مرکبات سال ۱۳۹۸ این استان در جدول ۱۳ نشان داده شده است. با توجه به این جدول مجموع کل سطح مرکبات استان مازندران ۱۱۰۸۹ هکتار بوده که از این میزان، ۴۸۱۹ هکتار در سطوح غیربارور و ۱۰۶۰۷ هکتار در سطوح بارور بوده است. همچنین، میزان تولید استان در سال ۱۳۹۸، ۲۵۶۷۰۲۲ تن بوده است که از این میزان ۱۹۷۷۰۲۰ تن به‌صورت آبی و ۵۹۰۰۰۲ تن به‌صورت دیم تولید شده‌اند.

جدول ۱۳- **سطح، میزان تولید و عملکرد مرکبات استان مازندران در سال ۱۳۹۸** **(واحد: هکتار-تن-کیلوگرم در هکتار)**

نام محصول	سطح غیر بارور			سطح بارور			کل سطح	میزان تولید			عملکرد	
	آبی	دیم	جمع	آبی	دیم	جمع		آبی	دیم	جمع	آبی	دیم
پرتقال	۳۵۳	۸۹	۴۴۲	۵۹،۱۶۲	۲۵،۳۲۷	۸۴،۴۸۸	۸۴،۹۳۱	۱،۵۱۷،۵۴۲	۵۳۶،۳۷۲	۲،۰۵۳،۹۱۴	۲۵،۶۵۱	۲۱،۱۷۸
نارنگی	۴،۱۵۸	۸۴	۴،۲۴۲	۱۷،۸۷۹	۲،۲۷۲	۲۰،۱۵۱	۲۴،۳۹۳	۴۲۹،۰۷۵	۵۲،۲۸۷	۴۸۱،۳۶۳	۲۳،۹۹۹	۲۳،۰۱۲
لیموترش	۸/۴	۰/۴	۸/۷	۲۵	۰	۲۵	۳۴	۴۴۶	۰	۴۴۶	۱۷،۶۴۷	-
لیموشیرین	۶۵	۲۴	۸۹	۲۳	۰	۲۳	۱۱۲	۳۹۶	۰	۳۹۶	۱۷،۵۶۲	-
گریپ‌فروت	۰	۰	۰	۱/۷	۰/۱	۱/۸	۱/۹	۲۲	۰/۹	۲۳	۱۲،۵۰۰	۹۰۰۰
نارنج	۱۸	۱/۳	۱۹	۴۳۰	۷۶	۵۰۵	۵۲۵	۸،۲۳۵	۱،۲۶۲	۹،۴۹۶	۱۹،۱۷۰	۱۶،۶۱۹
سایر مرکبات	14	۴/۲	۱۸	۸۷۰	۴/۴	۸۷۵	۸۹۲	۲۱،۳۰۳	۸۱	۲۱،۳۸۴	-	-
جمع مرکبات	۴،۶۱۵	۲۰۳	۴،۸۱۹	۷۸،۳۹۰	۲۷،۶۷۹	۱۰۶،۰۷	۱۱۰،۸۹	۱،۹۷۷،۰۲۰	۵۹۰،۰۰۲	۲،۵۶۷،۰۲۲	-	-

مأخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۸

مجموع مساحت کشت میوه‌های دانه‌دار، ۴۲۶۱ هکتار و تولید ۳۲/۹۷۱ تن، میوه‌های هسته‌دار، ۱۴۳۲۶ هکتار با تولید ۲۰۹۶۱۴ تن، میوه‌های دانه‌ریز ۱۴۲۵ هکتار با تولید ۱۶۸۲۹ تن، میوه‌های خشک با ۷۷۶۴ هکتار و تولید ۹۴۰۶ تن، مرکبات، ۱۱۰۸۸۸ هکتار و تولید ۲،۵۶۷،۰۲۲ تن، میوه‌های نیمه‌گرمسیری (انار و انجیر و ...) با ۱۰۷۸۶ هکتار و تولید ۲۲۹۰۰۰ تن، گلخانه‌ها ۵۲ هکتار با تولید ۷۰۰۰ تن و سایر محصولات باغبانی با سطح زیر کشت ۲۰۵۳ هکتار و تولید ۶۶۰۳ تن می‌باشد. بنابراین در مازندران ۱۵۱،۶۷۱ هکتار زمین تحت کشت محصولات باغبانی است که از آن‌ها حدود ۳،۰۷۹،۰۶۸ تن محصول برداشت می‌شود.

۱-۵-۳. محصولات دامی

با توجه به آمارنامه سالیانه استان مازندران در سال ۱۳۹۹، بیشترین تعداد بهره‌برداری‌های دام در سال ۱۳۹۹ مربوط به گاو و گوساله با تعداد ۳۰۹۴۰ بهره‌بردار و کمترین تعداد بهره‌بردار مربوط به بز و بزغاله با تعداد ۵۶۷۷ بهره‌بردار بوده است. همچنین، بیشترین راس دام مربوط به گوسفند و بره با تعداد ۱۱۸۱۱۷۰ رأس بوده است که نسبت به سال ۱۳۹۶ افزایشی بوده است.

جدول ۱۴- **تعداد بهره‌برداری‌های دارای انواع دام و تعداد دام آن‌ها در روز آمار گیری (بهره‌برداری-راس)**

سال	گوسفند و بره		بز و بزغاله		گاو و گوساله	
	بهره‌برداری	دام	بهره‌برداری	دام	بهره‌برداری	دام
۱۳۹۳	۲۳۷۱۹	۱۱۹۶۷۳۲	۴۳۹۹	۸۲۲۱۸	۳۰۰۴۳	۳۰۸۲۶۰
۱۳۹۶	۲۶۰۳۲	۱۱۷۸۶۷۷	۴۵۲۵	۷۹۲۹۹	۳۳۰۲۳	۳۹۹۶۲۶
۱۳۹۹	۲۴۰۶۵	۱۱۸۱۱۷۰	۵۶۷۷	۱۴۵۲۲۵	۳۰۹۴۰	۴۳۴۹۲۳

سالنامه اماری مازندران، ۱۳۹۹

گوشت قرمز، شیر خام، پشم گوشت مرغ، تخم مرغ و عسل از اقلام عمده زیربخش دام در کشاورزی است. با توجه سالنامه آماری استان مازندران در سال ۱۳۹۹، مقدار کل تولید شیرخام استان در سال ۱۳۹۹، ۴۷۰۵۰۰ تن بوده است که از این مقدار ۱۳۸۸۲ تن مربوط به گوسفند، ۲۳۵۸ تن مربوط به بز و ۴۵۴۲۶۰ تن مربوط به گاو می‌باشد. جدول ۱۵ تعداد بهره‌برداری‌های دارای دام بر حسب تعداد شیردوشی شده و مقدار تولید شیر هر یک از انواع دام را طی سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

جدول ۱۵- **تعداد بهره‌برداری‌های دارای دام بر حسب تعداد شیردوشی شده و مقدار تولید شیر هر یک از انواع دام (بهره‌برداری-راس-تن)**

سال	مقدار کل تولید شیر	گوسفند			بز		
		بهره‌برداری	دام شیردوشی شده[1]	مقدار تولید شیر	بهره‌برداری	دام شیردوشی شده[1]	مقدار تولید شیر
۱۳۸۴	۴۲۹۹۸۳	۲۶۳۷۱	۴۱۶۵۴۲	۱۸۵۷۲	۳۶۸۵	۳۸۶۲۰	۱۷۵۲
۱۳۸۷	۴۰۶۴۱۲	۱۵۲۶۰	۳۱۷۷۶۸	۱۴۲۰۸	۳۷۷۴	۳۰۰۳۴	۱۰۸۵
۱۳۹۰	۳۹۴۶۳۱	۹۳۰۵	۳۸۲۰۵۷	۹۲۸۲	۲۲۹۵	۴۸۶۳۵	۱۷۳۲
۱۳۹۳	۳۲۸۸۲۰	۹۱۸۸	۳۰۰۰۵۹	۷۸۷۲	۱۶۳۴	۲۱۶۲۷	۶۸۰
۱۳۹۶	۲۵۱۶۳۲	۱۴۴۹۹	۴۰۱۲۱۲	۱۵۳۹۵	۲۹۵۳	۳۲۲۱۴	۱۶۸۶
۱۳۹۹	**۴۷۰۵۰۰**	**۸۲۶۸**	**۳۶۱۶۶۰**	**۱۳۸۸۲**	**۲۷۶۵**	**۴۸۱۶۹**	**۲۳۵۸**

سال	گاو		
	بهره‌برداری	دام شیردوشی شده[1]	مقدار تولید شیر
۱۳۸۴	۶۹۳۶۲	۲۰۰۲۷۲	۴۰۹۶۵۹
۱۳۸۷	۵۴۴۲۱	۱۶۳۳۹۶	۳۹۱۱۱۸
۱۳۹۰	۴۲۰۹۸	۱۵۰۰۶۸	۳۸۳۶۱۷
۱۳۹۳	۲۷۲۰۰	۱۰۵۳۷۸	۳۲۰۲۶۸
۱۳۹۶	۳۱۰۵۹	۱۲۹۷۹۰	۲۳۴۵۵۱
۱۳۹۹	**۳۰۴۲۸**	**۲۰۱۱۰۲**	**۴۵۴۲۶۰**

۱) منظور از دام شیردوشی شده، دام ماده‌ای است که در ۳۶۵ روز گذشته نسبت به روز سرشماری زایمان کرده و از آن شیردوشی شده باشد. دامی که تمام شیر آن به مصرف نوزادش می‌رسد، دام شیردوشی شده محسوب نمی‌شود.

منبع: سالنامه اماری استان مازندران، ۱۳۹۹

همچنین، استان مازندران در سال ۱۳۹۹، به میزان ۱۴۶۵۰۲۷ کیلوگرم تولید پشم گوسفند و ۱۲۵۵۱۹ کیلوگرم تولید مو و کرک بز داشته است که این مقدار در سال ۱۳۹۶ به‌ترتیب برابر ۸۷۱۱۷۴ و ۲۳۱۷۰ می‌باشد که نشان‌دهنده افزایش میزان تولید پشم در استان است. جدول ۱۶ تعداد بهره‌برداری‌های دارای دام سبک برحسب تعداد دام و مقدار تولید پشم گوسفند، مو و کرک بز را طی سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

جدول ۱۶- **تعداد بهره‌برداری‌های دارای دام سبک برحسب تعداد دام و مقدار تولید پشم گوسفند، مو و کرک بز (بهره‌برداری-راس-کیلوگرم)**

سال	پشم گوسفند			مو و کرک بز		
	تعداد بهره‌برداری	تعداد دام پشم چینی شده	مقدار تولید پشم	تعداد بهره‌برداری	تعداد دام مو و کرک چینی شده	مقدار تولید مو و کرک
۱۳۸۴	۳۵۵۴۰	۱۷۴۸۲۸۳	۳۱۷۸۱۲۵	۳۳۲۲	۷۵۴۱۲	۵۱۴۸۳
۱۳۸۷	۲۷۰۲۵	۹۲۰۸۱۹	۱۴۲۵۴۹۵	۴۰۸۱	۱۷۳۶۸	۱۳۰۳۷
۱۳۹۰	۳۳۳۲۹	۱۳۹۹۰۳۳	۱۳۸۹۶۲۴	۲۳۸۷	۶۴۰۳۱	۳۴۹۶۲
۱۳۹۳	۲۱۵۵۲	۹۵۳۸۱۴	۱۰۲۲۷۶۰	۱۷۴۷	۳۴۹۳۳	۲۵۴۷۷
۱۳۹۶.....	۲۴۵۰۹	۱۰۹۰۸۹۰	۸۷۱۱۷۴	۲۱۴۳	۳۹۷۳۵	۲۳۱۷۰
۱۳۹۹.....	***۲۲۸۱۸***	***۱۰۲۴۹۴۹***	***۱۴۶۵۰۲۷***	***۴۶۴۲***	***۹۸۶۹۹***	***۱۲۵۵۱۹***

منبع: سالنامه آماری استان، ۱۳۹۹

سهم و رتبه استان مازندران در ارتباط با شاخص‌های زیربخش دام و طیور نسبت به کل کشور بر اساس مرکز آمار ایران و آمار جهاد کشاورزی در جدول ۱۷ و ۱۸ آورده شده است.

جدول ۱۷- **سهم و رتبه استان مازندران در ارتباط با شاخص‌های زیربخش دام و طیور (بر اساس مرکز آمار ایران)**

شرح	سهم کشور	سهم مازندران (درصد)	رتبه مازندران
تعداد کل گاو و گوساله (مهر ۱۳۹۹) (راس)	۵/۳ میلیون	۸/۲	۲
تعداد گاو و گوساله گاوداری‌های صنعتی (سال ۱۳۹۸) (راس) *	۱/۷ میلیون	۱/۲	۱۹
تعداد کل گوسفند و بره (مهر ۱۳۹۹) (راس)	۴۷ میلیون	۲/۵	۱۷
تعداد کل بز و بزغاله (مهر ۱۳۹۹) (راس)	۱۶/۷ میلیون	۰/۹	۲۵
مقدار گوشت قرمز تولید شده (سال ۱۳۹۹) (تن)	۵۴۰ هزار	۴/۹	۷
مقدار گوشت قرمز عرضه شده از کشتارگاه‌های رسمی کشور (سال ۱۳۹۹) (تن) **	۴۴۱ هزار	۳/۷	۸
کل تولید شیر دامداری‌های صنعتی و سنتی (گاو، گوسفند و بز) (سال ۱۳۹۹) (تن) †	۸/۶ میلیون	۵/۷	۶
تولید شیر گاوداری‌های صنعتی (سال ۱۳۹۸) (تن) ††	۵ میلیون	۱/۴	۱۶
ظرفیت استفاده نشده گاوداری‌های صنعتی (سال ۱۳۹۸) (راس)	۱/۹ میلیون	۱	۲۱
وزن مرغ زنده پرورش یافته در مرغداری‌های گوشتی (سال ۱۳۹۸) (تن) §	۳/۲ میلیون	۱۱/۳	۱
مقدار تولید تخم مرغ خوراکی مرغداری‌های صنعتی (سال ۱۳۹۸) (تن)	۸۷۰ هزار	۰/۴	۲۱
ظرفیت استفاده نشده مرغداری‌های پرورش مرغ گوشتی (سال ۱۳۹۸) (قطعه)	۶۲ میلیون	۱	۲۳
مقدار تولید عسل (سال ۱۳۹۷) (تن)	۹۰۴۹۵	۵/۶	۵
مقدار تولید سایر فراورده‌های جانبی زنبور عسل (تن) (سال ۱۳۹۷)	۱۶۵۵	۱۴/۶	۱

* گاوداری‌های صنعتی نزدیک به ۴/۸ درصد تعداد کل گاوداری‌های کشور را تشکیل می‌دهند. نزدیک به ۳۲ درصد گاو و گوساله موجود در کشور در گاوداری‌های صنعتی پرورش داده می‌شوند.

** نزدیک به ۷۵ درصد دام‌های پروار شده به کشتارگاه‌ها عرضه می‌شوند و ۲۵ درصد در خارج از کشتارگاه ذبح می‌شوند.

† نزدیک به ۹۰ درصد شیر تولیدی کشور مربوط به گاو است.

†† بیش از ۶۰ درصد شیر کشور در گاوداری‌های صنعتی تولید می‌شود.

§ نزدیک به ۷۰ درصد وزن مرغ زنده پرورش یافته را گوشت مرغ قابل مصرف تشکیل می‌دهد.

جدول ۱۸- **مقایسه تولیدات دامی استان نسبت به کل کشور (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۴۰۰) (ارقام: تن)**

شرح	گوشت قرمز	شیرخام	گوشت طیور	تخم مرغ	عسل	پیله تر
کشور	۸۸۴.۲۹۹	۱۱.۲۶۸.۰۲۸	۲.۶۴۰.۸۹۰	۱.۰۸۲.۴۰۰	۱۱۵.۲۳۶	۱.۷۰۱
مازندران	۷۰.۵۹۳	۶۷۵.۸۸۰	۳۰۳.۳۰۷	۲۵.۵۷۹	۶.۳۷۹	۱۰۶/۵۰۶
سهم مازندران (درصد)	۸/۰	۶/۰	۱۱/۵	۲/۴	۵/۵	——

با توجه به آمار، میانگین مصرف سرانه شیر و گوشت در کشور (به‌ترتیب ۱۱۴/۸۵ و ۱۲/۱۱ کیلوگرم) میزان تولید استان علاوه بر اینکه پاسخگوی نیاز مردم استان (جمعیت حدود ۳/۳ میلیون نفر) بوده بلکه مطابق آمار تولیدات دامی اعلامی از سوی وزارت جهاد کشاورزی با مازاد تولید شیر (۲۱ درصد) و تولید گوشت قرمز (۱۶درصد) در داخل استان مواجه هستیم .

۱-۵-٤. طیور

تعداد مرغداری‌های گوشتی و تخم‌گذار در جدول ۱۹ و ۲۰ نشان داده شده است. کل تعداد مرغداری‌های گوشتی مازندران در سال ۹۹، بالغ بر ۱۹۳۳ مرغداری بوده که از این تعداد ۱۹۱۶ مرغداری فعال و ۱۷ مرغداری غیرفعال بوده است که ظرفیتی حدود ۳۸۵۲۳ هزار قطعه مرغ گوشتی داشته است. همچنین، در همین سال تعداد مرغداری‌های پرورش‌دهنده‌ی مرغ تخم‌گذار ۱۳ مرغداری بوده که حدود ۳۴ سالن و ۵۰۱ هزار قطعه مرغ تخم‌گذار داشته است که نسبت به سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ کاهش چشمگیری داشته است.

جدول ۱۹- **مرغداری‌های پروش‌دهنده مرغ گوشتی بر حسب وضع فعالیت و ظرفیت سالن‌ها**

سال	تعداد مرغداری			ظرفیت (هزار قطعه)
	کل	فعال	غیرفعال	
۱۳۹۴	۱۷۰۰	۱۳۹۸	۳۰۲	۲۹۱۹۸
۱۳۹۷	۱۹۳۳	۱۶۲۵	۳۰۸	۳۷۶۶۹
۱۳۹۹	۱۹۳۳	۱۹۱۶	۱۷	۳۸۵۲۳

سالنامه آماری مازندران، ۱۳۹۹

جدول ۲۰- **مرغداری‌های پروش‌دهنده‌ی مرغ تخمگذار و پولت بر حسب تعداد و ظرفیت سالن‌ها**

سال	تعداد مرغداری	تعداد سال	ظرفیت (هزار قطعه)
۱۳۹۴	۲۳	۴۳	۹۷۸
۱۳۹۷	۲۳	۴۳	۹۷۸
۱۳۹۹	۱۳	۳۴	۵۰۱

سالنامه آماری مازندران، ۱۳۹۹

میزان تولید گوشت سفید نیز در سال ۱۳۹۶ حدود ۲۴۶ هزار تن بوده که در مقایسه با سال گذشته (۲۰۳/۸ هزار تن) حدود ۲۰/۷ درصد افزایش داشته است. طبق آمارهای سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۶۹۸۴۳ بهره‌بردار در تولید طیور سنتی و ۴۹۶ بهره‌بردار در تولید طیور صنعتی فعالیت دارند که توزیع آنها در شهرستان‌های استان مازندران در جدول ۲۱ ارائه شده است. جمعیت طیور استان مازندران شامل مرغ گوشتی، مرغ مادر گوشتی، مرغ تخم‌گذار، مرغ بومی، اردک، بوقلمون، غاز، شترمرغ و جوجه یک روزه‌ی گوشتی، حدود ۶۶۵ میلیون قطعه برآورد شده که این تعداد در سطح کشور، حدود ۱/۶۵۵ میلیارد قطعه بوده که نشان‌دهنده سهم بالای استان مازندران (۳۹/۶ درصد) از جمعیت طیور کشور است.

جدول ۲۱- **عداد بهره برداران طیور سنتی و صنعتی در شهرستان های استان مازندران**

شهرستان	طیور سنتی	طیور صنعتی
آمل	٤٢٦٣	٦٢
بابل	٢٦٤١٨	٧٢
بابلسر	٥٩٦٥	٩
بهشهر	١٥٨٧	١٩
تنکابن	٢١٨٢	٣١
جویبار	٢٢٣	٢٩
چالوس	٦٤٩	١٦
رامسر	١١٩٦	٧
ساری	٤٨٩٥	٨٩
سوادکوه	٢٣٦٢	٨
سوادکوه شمالی	١٩٥٤	٣٨
سیمرغ	٢٣٥٥	١١
عباس آباد	١٩٠	٨
فریدونکنار	١٧٩٦	٨
قائمشهر	٢٦٩٥	٩
کلاردشت	٣٢	٠
گلوگاه	٢٠٥	٧
محمودآباد	٢٢٦٦	١٦
میان دورود	١٨٦٨	٢
نکا	١٧٤٢	١٩
نور	٢٠٥٧	١١
نوشهر	٢٩٤٣	٢٥
کل استان	**۶۹۸۴۳**	**۴۹۶**

منبع: سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۳۹۸.

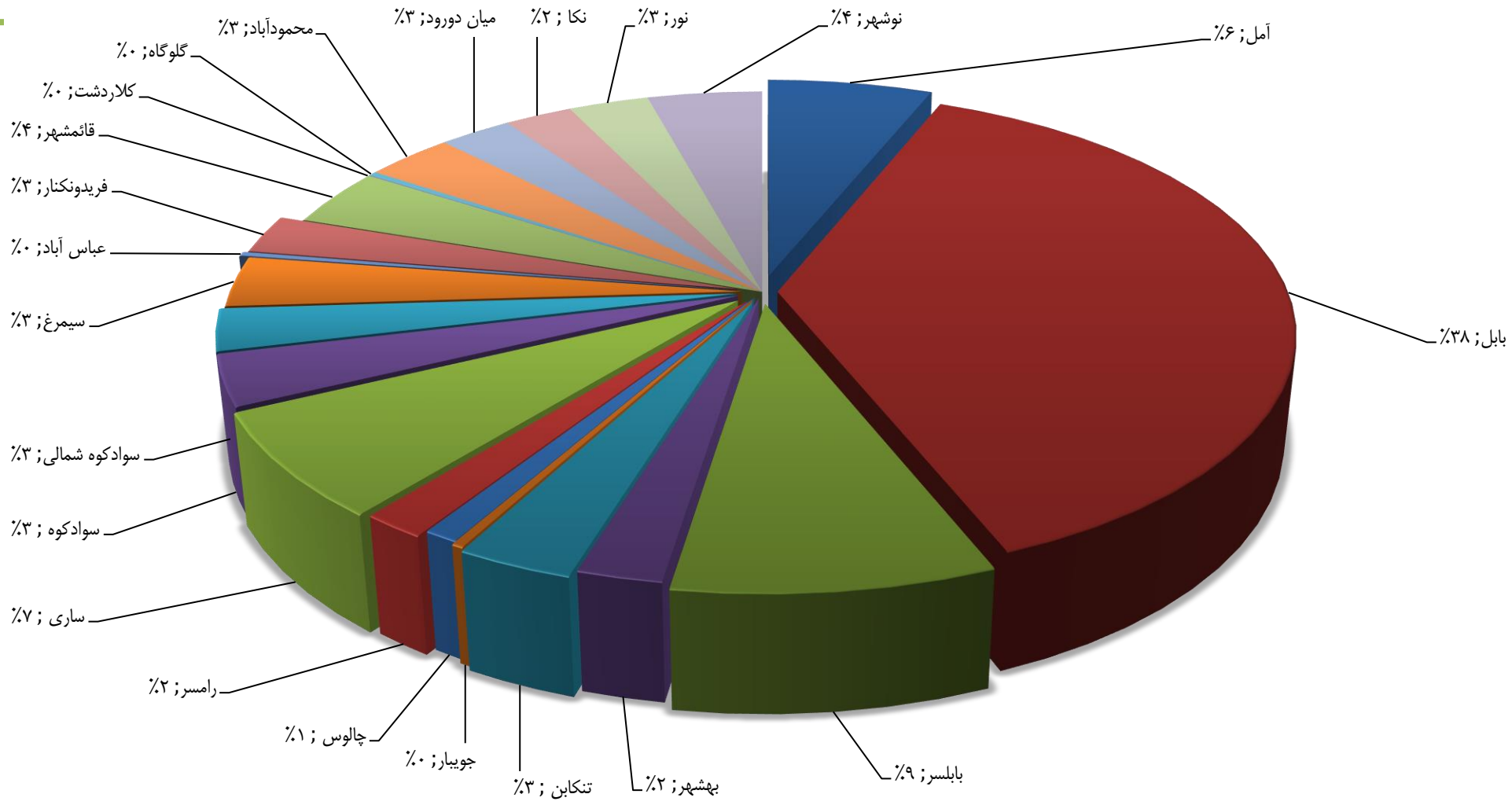

شکل ۳. **نمودار پراکنش بهره برداران طیور سنتی در شهرستان های استان مازندران**

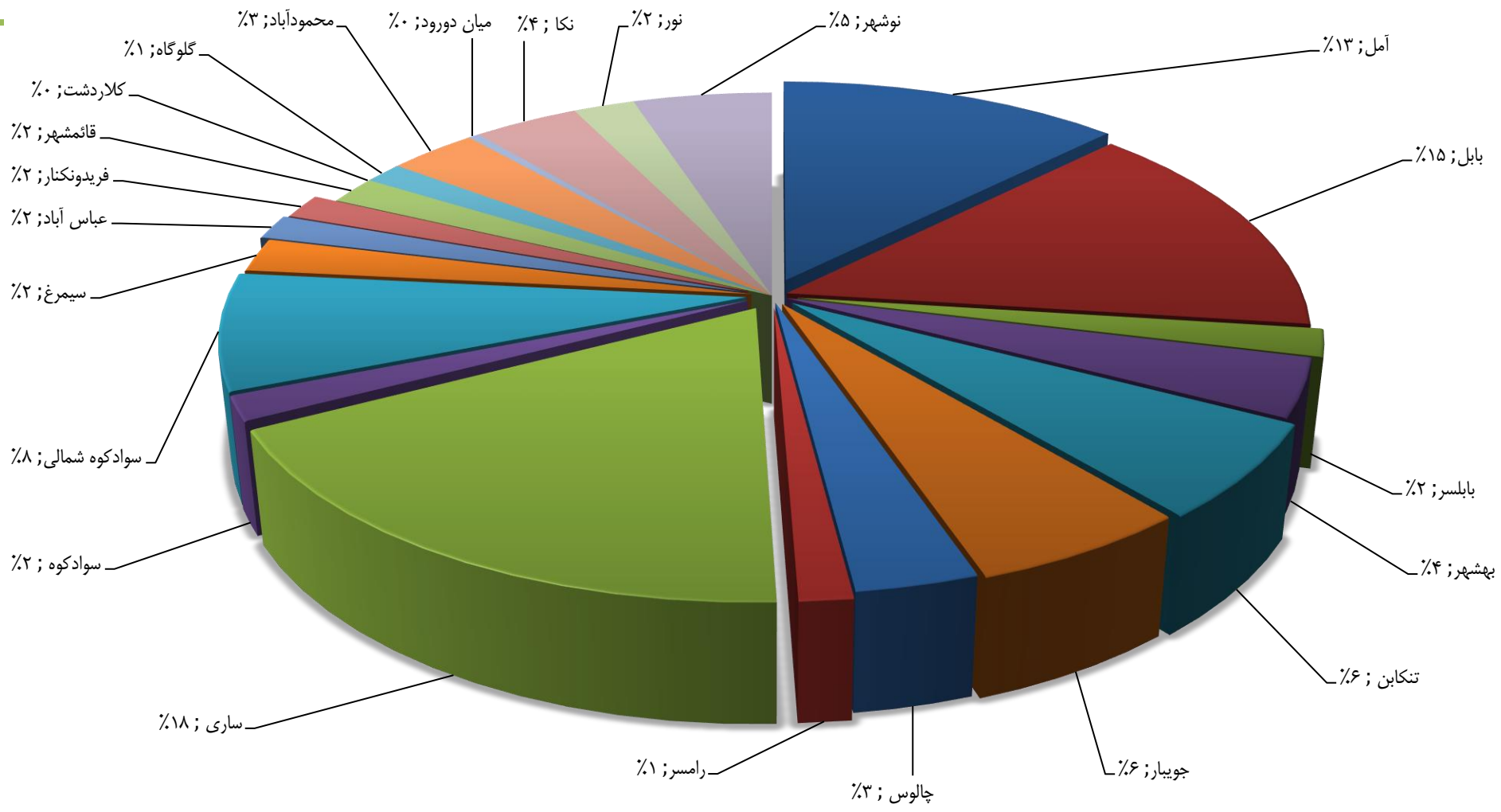

شکل ۴. **نمودار پراکنش بهره برداران طیور صنعتی در شهرستان های استان مازندران**

۱-۵-۵. آبزیان

برخورداری از ۳۳۰ کیلومتر توار ساحلی از یک طرف و از طرف دیگر وجود تعداد نسبتاً زیاد آب‌بندان و رودخانه‌ها و منابع آبی فراوان، بستر مناسبی را جهت توسعه فعالیت های آبزی پروری در استان مهیا نموده است. دریای کاسپین، با حدود ۱۱۴ گونه، ۶۳ زیرگونه و ۱۴ نژاد از انواع آبزیان به عنوان یکی از قطب‌های شیلاتی مطرح است. شایان ذکر است که خاویار آن از اهمیت و شهرت جهانی برخوردار است.

در سال ۱۳۹۹ میزان استحصال خاویار و گوشت از انواع ماهیان خاویاری (فیل ماهی، تاس ماهی، دراکول) به‌ترتیب ۱۹۴/۴ و ۲۵۵۰ کیلوگرم بوده است که نسبت به سال قبل به‌ترتیب ۳ و ۴۸/۲ درصد افزایش داشته است. همچنین، میزان تولید خاویار و گوشت از انواع ماهیان خاویاری پرورشی به‌ترتیب ۵۱۵۶ و ۲۲۷۷۰۰۰ کیلوگرم بوده است (سالنامه آماری مازندران، ۱۳۹۹).

همچنین، ۶۴۴ بهره بردار در بخش پرورشی ماهی در استان مازندران فعالیت دارند که توزیع آنها در شهرستان‌های در جدول ۲۲ ارائه شده است.

جدول ۲۲- **تعداد بهره برداران پرورش ماهی در شهرستان های استان مازندران**

شهرستان	تعداد
آمل	٦٦
بابل	۸۲
بابلسر	۲۷
بهشهر	٦٦
تنکابن	٥٦
جویبار	۳٤
چالوس	۷
رامسر	۱۲
ساری	۱٤۱
سوادکوه	۰
شمالی سوادکوه	٦
سیمرغ	۱۰
آباد عباس	۹
فریدونکنار	۹
قائمشهر	۲۰
کلاردشت	٤
گلوگاه	۸
محمودآباد	٥۱
دورود میان	٦
نکا	۱۱
نور	۱۲
نوشهر	۷

منبع: سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۳۹۸.

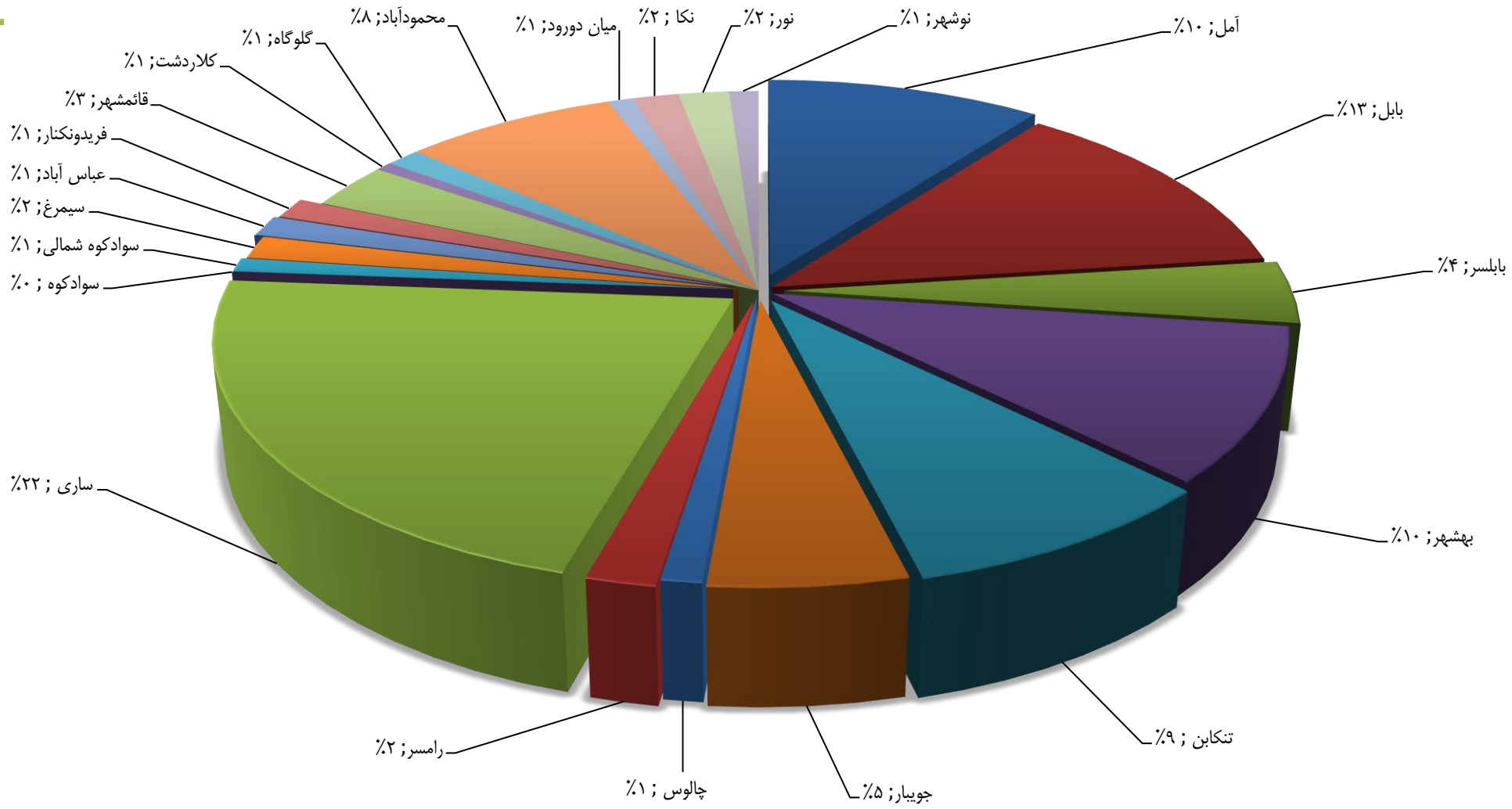

شکل ۵ **نمودار پراکنش بهره برداران پرورش‌دهنده ی ماهیان در شهرستان های استان مازندران**

استان مازندران در صادرات خاویار پرورشی به میزان ۲۷۸ کیلوگرم به ارزش صادراتی ۲۴۲ هزار دلار، نیز در رتبه نخست کشور جای گرفته است. تولید ماهی در قفس‌های دریایی استان با بهره‌گیری از منابع آب‌های لب شور و کاهش فشار بر منابع آب شیرین، تولید محصول با کیفیت و شبه ارگانیک در محیط کاملاً طبیعی، تولید محصول با هزینه کمتر با دارابودن ۱۴ حلقه قفس ماهی با تولید بیش از ۹۰۰ تن حاوی گونه قزل‌آلای رنگین کمانی در شهرستان‌های تنکابن و نوشهر، از دیگر جنبه‌های مزیتی استان به‌شمار می‌رود. بر اساس بررسی‌های انجام‌شده، استان مازندران قابلیت تولید ۲۰۰ هزار تن ماهی در قفس دریایی را دارد که با فراهم‌نمودن بستر مناسب و استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی می‌توان در جهت افزایش تولید گام برداشت.

در دریای کاسپین، مهمترین انواع ماهیان خاویاری (غضروفی) شامل ۵ گونه فیل ماهی، تاس ماهی ایرانی (قره برون)، تاس ماهی روسی (چالباش)، شیپ و ماهی ازون برون (دراکول) و ماهیان استخوانی ماهی سفید، کفال، سیم، سوف، کپور، ماهی آزاد و کیلکا هستند. علاوه بر آن، گاوماهیان با ۳۶ گونه و سنگ ماهیان با ۱۸ گونه مهمترین ماهیان استخوانی آب‌های ساحلی در دریای کاسپین هستند.

صادرات انواع آبزیان دریایی و پرورشی استان مازندران به میزان ۲۴۶۹ تن و به ارزش ۱۰/۹ میلیون دلار در سال ۱۳۹۶ بوده که سهم ۲ درصدی در صادرات آبزیان کشور را داشته است. صادرات آبزیان استان در مقایسه با عملکرد سال ۱۳۹۵ (که ۹۵۰۰ تن و ارزش ۴۳ میلیارد دلار بود) از لحاظ وزنی و ارزشی به ترتیب ۷۴ و ۷۴/۶ درصد کاهش داشته است. در سال ۱۳۹۵، مصرف آبزیان استان حدود ۱۳ کیلوگرم بوده که این مقدار در سال ۱۳۹۶ به ۱۳/۶ کیلوگرم افزایش یافته است. همچنین، سرانه مصرف آبزیان کشور در مدت یادشده ۱۱ کیلوگرم بود. طبق تحقیقات صورت‌گرفته از طرح متخصصین پزشکی و سلامت، به‌منظور حفظ سلامت جامعه، باید مصرف سرانه به ۲۵ کیلوگرم در سال برسد این در حالی است که مصرف سرانه آبزیان در ایران کمتر از متوسط مصرف آبزیان در جهان (۲۰ کیلوگرم) است. بالاترین مصرف سرانه مربوط به کشورهای ژاپن، اسپانیا، ایسلند و آمریکا است. از اقدامات سازمان شیلات در استان مازندران در سال ۱۳۹۶، می‌توان به افزایش تنوع محصولات شیلاتی به ۵۵ میلیون قوطی، افزایش تولید فیله و بسته‌بندی و عمل‌آوری به ۹۵ تن و افزایش تولید پودر ماهی به ۵۵۰۰ تن، تکثیر و رهاسازی بچه ماهی در دریای کاسپین توسط مراکز بازسازی ذخایر آبزیان استان به ۶۵ میلیون قطعه، شیل گذاری در زیستگاه های طبیعی ماهیان دریایی در ۱۱ رودخانه و رهاسازی حدود ۱۳/۵ میلیون قطعه بچه ماهی به دریا اشاره کرد.

استان مازندران جزو سه استان اول تولیدکننده ماهیان گرمابی، قزل‌آلای رنگین‌کمان و خاویاری است. شیلات استان مازندران با بهره‌مندی از ظرفیت‌های ایجادشده بالغبر ۳۷۵۰ واحد آبزی‌پروری در زمینه‌های پرورش ماهیان گرم‌آبی، ماهیان سرد آبی، ماهیان خاویاری، ماهیان زینتی و پرورش در قفس در دریای خزر و حدود ۱۱۳ واحد صید و صیادی در زمینه‌های صید کیلکا ماهیان، ماهیان استخوانی، ماهیان خاویاری و همچنین بالغبر ۳۰ واحد صنایع تبدیلی شیلاتی و به‌ویژه ۲ مرکز حفظ ذخایر ژنتیکی آبزیان شامل مرکز شهید رجائی ساری و مرکز شهید باهنر کلاردشت و با مشارکت و تلاش حدود ۱۲ هزار نفر از فعالین آبزی‌پروری و صیادی توانسته به تولید بیش از ۹۵ هزار تن انواع آبزیان دست یابد، به‌نحوی‌که در حال حاضر در تولید انواع آبزیان پرورشی و صید ماهیان استخوانی و کیلکا ماهیان در رتبه نخست کشور قرار دارد. به استناد برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده مقرر شده بود تا پایان برنامه ششم توسعه میزان تولید انواع آبزیان به بیش از ۱۵۰ هزار تن برسد.

میزان صید ماهیان استخوانی، کیلکا ماهیان و ماهیان خاویاری در سال ۱۳۹۹ در استان به ترتیب ۴۵۹۶، ۱۴۱۸۸ و ۸/۲ تن می‌باشد که در جدول ۲۳ مقدار صید آبزیان از سال ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۹ نشان داده شده است. (سالنامه آماری استان، ۱۳۹۹).

جدول ۲۳- **مقدار صید آبزیان** **(تن)**

سال	جمع کل	آب‌های شمال (صید)			
		جمع	کیلکا	ماهی استخوانی	ماهی خاویاری
۱۳۸۰.....	۱۹۹۳۰/۰	۱۹۹۳۰/۰	۱۴۷۸۵	۴۸۳۷	۳۰۸/۰
۱۳۸۵.....	۲۴۶۰۸/۷	۲۴۶۰۸/۷	۱۳۵۳۸	۱۱۰۲۵	۴۵/۷
۱۳۹۰.....	۲۳۱۱۹/۲	۲۳۱۱۹/۲	۱۵۸۵۶	۷۲۵۱	۱۲/۲
۱۳۹۵	۱۹۳۵۲/۸	۱۹۳۵۲/۸	۱۵۸۰۳	۳۵۴۵	۴/۸
۱۳۹۶	۲۰۰۷۱/۴	۲۰۰۷۱/۴	۱۶۲۴۴	۳۸۱۹	۸/۴
۱۳۹۷	۳۳۰۶۵/۵	۳۳۰۶۵/۵	۱۹۴۷۹	۹۲۶۱	۴/۳
۱۳۹۸	۲۹۵۲۳/۲	۲۹۵۲۳/۲	۱۹۷۴۰	۵۳۲۲	۶/۷
۱۳۹۹	***۱۸۷۹۲/۲***	***۱۸۷۹۲/۲***	***۱۴۱۸۸***	***۴۵۹۶***	***۸/۲***

منبع: اداره کل شیلات استان مازندران، ۱۳۹۹

همچنین، مقدار تولید آبزی‌پروری در استان طی سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۹ نیز در جدول ۲۴ بیان شده که دارای روندی صعودی بوده است.

جدول ۲۴- **مقدار تولید آبزی پروری (تن)**

سال	جمع	پرورش ماهی در قفس	مزارع پرورش ماهی		
			ماهی گرمابی	ماهی سردابی	ماهی خاویاری
۱۳۸۰.....	۱۷۶۴۴	۰/۰	۲۷۶۶	۱۱۹۰	۰
۱۳۸۵	۲۹۹۰۸	۰/۰	۵۷۰۰	۶۸۶۳	۲۹
۱۳۹۰	۵۵۰۷۹/۴	۱/۴	۱۰۰۱۱	۱۳۲۹۴	۶۶
۱۳۹۵	۷۶۳۵۷	۱۵۰۰/۰	۱۷۵۹۴	۱۵۴۲۷	۱۵۰۰
۱۳۹۶	۷۵۴۴۲	۹۰۰/۰	۱۷۸۴۵	۱۴۳۵۷	۱۸۳۸
۱۳۹۷	۷۶۰۱۱	۵۸۰/۰	۱۸۴۳۸	۱۴۴۶۷	۱۴۰۷
۱۳۹۸	۸۱۰۱۳	۵۰۰/۰	۱۹۵۳۳	۱۵۳۴۱	۱۴۸۳
۱۳۹۹	**۸۱۹۹۱**	**۶۰۰/۰**	**۲۰۰۸۰**	**۱۵۰۰۲**	**۲۲۷۷**

سال	مزارع پرورش میگو			برداشت از منابع طبیعی و نیمه طبیعی
	آب شور	آب شیرین	شاه میگو	
۱۳۸۰.....	۰	۰	۰	۱۳۶۸۸
۱۳۸۵	۰	۰	۰	۱۷۳۱۶
۱۳۹۰	۰	۰	۰	۳۱۷۰۷
۱۳۹۵	۰	۰	۰	۴۰۳۳۶
۱۳۹۶	۰	۰	۰	۴۰۵۰۲
۱۳۹۷	۰	۰	۰	۴۱۱۱۹
۱۳۹۸	۰	۰	۰	۴۴۱۵۶
۱۳۹۹	**۰**	**۰**	**۰**	**۴۴۰۳۲**

اداره کل شیلات مازندران، ۱۳۹۹

میزان استحصال خاویار و گوشت انواع ماهیان خاویاری صیدشده در سال ۱۳۹۹ در استان ۱۴۹/۴ و ۲۵۵۰ کیلوگرم از سه گونه فیل‌ماهی، تاس ماهی و دراکول است که در جدول ۲۵ میزان استحصال از سال ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۹ را نشان می‌دهد.

جدول ۲۵- **میزان استحصال خاویار و گوشت از انواع ماهیان خاویاری** **(کیلوگرم)**

سال	خاویار			
	جمع	فیل ماهی	تاس ماهی	دراکول
۱۳۸۰	۳۴۴۸۰/۰	۷۴۳/۰	۲۰۴۳۹/۰	۱۳۲۹۸/۰
۱۳۸۵	۴۶۲۵/۶	۶۷۷/۱	۳۱۸۰/۴	۷۷۸/۱
۱۳۹۰	۱۴۰۴/۰	۴۴۷/۷	۸۸۲/۷	۷۳/۶
۱۳۹۵	۳۷۵/۷	۳۳/۶	۲۹۲/۱	۵۰/۰
۱۳۹۶	۵۰۰/۶	۲۴۷/۳	۱۸۷/۰	۶۶/۳
۱۳۹۷	۳۷۵/۸	۲۰۸/۰	۱۲۵/۲	۴۲/۵
۱۳۹۸	۱۴۵/۰	۳۲/۵	۷۲/۷	۳۹/۸
۱۳۹۹	***۱۴۹/۴***	***۲۲/۷***	***۹۴/۷***	***۳۲/۰***

سال	گوشت			
	جمع	فیل ماهی	تاس ماهی	دراکول
۱۳۸۰.....	۲۷۲۹۳۹	۱۷۴۷۰	۱۷۷۹۶۵	۷۷۵۰۴
۱۳۸۵	۳۹۳۹۴	۸۶۳۰	۲۳۹۰۹	۶۸۵۵
۱۳۹۰	۱۰۱۶۲	۳۴۰۲	۶۱۸۲	۵۴۸
۱۳۹۵	۳۷۵۶	۳۳۷	۳۱۰۸	۳۱۱
۱۳۹۶	۴۳۴۵	۱۷۲۴	۲۲۷۳	۳۴۸
۱۳۹۷	۳۱۲۶	۱۴۰۸	۱۵۱۴	۲۰۴
۱۳۹۸	۱۷۲۱	۴۷۸	۱۰۳۹	۲۰۴
۱۳۹۹	***۲۵۵۰***	***۱۷۰***	***۲۱۴۴***	***۲۳۶***

منبع: مدیریت امور ماهیان خاویاری استان مازندران، ۱۳۹۹

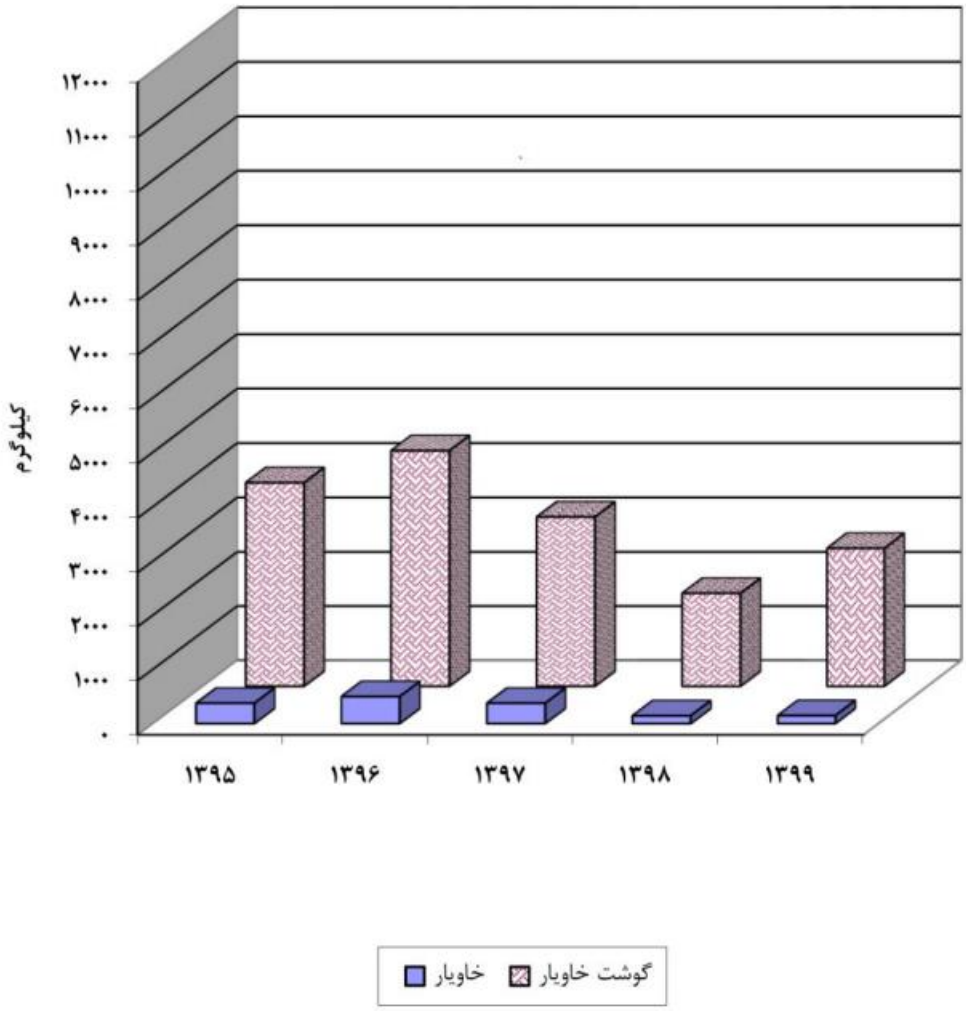

شکل ۶. **میزان استحصال خاویار و گوشت ماهیان خاویاری طی سال‌های ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۹**

میزان کل تولید انواع گونه‌های بچه ماهی در اســـتان ۱۳۹۳۱۵۰۰۰ قطعه بوده که به تفکیک گروه‌های مختلف مطابق جدول ۲۶ است:

جدول ۲۶- **میزان تولید انواع گونه‌های بچه‌ماهی در استان مازندران در سال ۱۳۹۹ (واحد:قطعه)**

ماهی سفید	ماهیان خاویاری	کپور ماهیان	آزاد دریای خزر	قزل‌آلا رنگین‌کمان	سایر
۶۵۶۶۱۰۰۰	۷۵۵۰۰۰	۲۸۳۰۰۰۰۰	۳۸۸۴۴	۳۹۰۵۹۰۰۰	۵۴۷۲۰۰۰

منبع: سالنامه اماری استان، ۱۳۹۹

۱-۶- میزان صادرات و واردات محصولات کشاورزی در استان

میزان صادرات از گمرکات استان مازندران در سال ۱۳۹۶، برابر ۹/۶ هزار تن به ارزش ۸/۳ میلیون دلار بوده که غالباً به کشورهای عراض، ترکمنستان، افغانستان، قزاقستان و فدراسیون روسیه صادر شده است که در مقایسه با سال ۱۳۹۵ از نظر وزنی (۶/۵ هزار تن) حدود ۴۷/۷ درصد و از نظر ارزش (۷/۳ میلیون دلار) حدود ۱۳/۷ درصد افزایش داشته است.

مهمترین اقلام صادراتی بخش کشاورزی استان در سال ۱۳۹۶ شامل کیوی و مرکبات، گل و گیاهان، سیب، خرما و سیب زمینی بود. سهم صادرات محصولات کشاورزی استان مازندران از کل صادرات استان، از نظر وزنی و ارزشی به ترتیب حدود ۱/۵ و ۲/۱ درصد بود.

واردات محصولات کشاورزی استان در سال ۱۳۹۶، از نظر وزنی ۲/۷۳۱ میلیون تن و از نظر ارزشی ۵۸۱/۹ میلیون دلار بوده که سهمی معادل ۸۵/۴ درصد از کل وزن و ۶۱/۶ درصد از ارزش کل واردات کالاهای غیرنفتی استان را در سال مورد نظر تشکیل داده است. مهمترین اقلام وارداتی بخش کشاوزی استان مازندران در سال ۱۳۹۶، جو، ذرت، دانه های روغنی و گندم که به لحاظ وزنی ۲/۶۹۷ میلیون تن بوده و ۹۸/۷ درصد از واردات محصولات کشاورزی استان و ۸۴/۴ درصد از واردات کل محصولات استان را تشکیل داده است. شواهد امر نشان می دهد که سهم صادرات محصولات کشاورزی استان در سبد محصولات صادراتی استان بسیار ناچیز بوده که علاوه بر مواردی نظیر تحریم های اقتصادی و مشکلات ورود ارز به کشور، عواملی نظیر بالا بودن قیمت تمام شده محصولات داخلی و عدم رقابت آن با محصولات مشابه خارجی در بازارهای هدف، عدم ماندگاری محصولات کشاورزی به دلیل عدم رعایت مراحل کاشت، داشت و برداشت، حمل و نقل نادرست، بسته بندی نامناسب محصولات کشاورزی، عدم وجود کنسرسیون صادراتی و رقابت صادرکنندگان خرد با یکدیگر که در نهایت موجب از دست دادن بازارهای هدف و ناتوانی در ورود به بازارهای جدید را موجب گردیده است، بستگی دارد.

جدول ۲۷- **ارزش مجموع صادرات صورت گرفته طی دهه ی گذشته از استان مازندران**

شرح	ارزش مجموع صادرات طی سال های ۹۳ الی ۹۷	ارزش مجموع صادرات طی سال های ۸۸ الی ۹۳	تغییرات صادرات طی دوره های ۵ ساله ی ۹۷-۹۳ نسبت به ۹۳-۸۸
فرآورده های لبنی	1195.785	525.044	670.741
فرآورده های گوشتی	37.635	4.651	32.985
مرغ	21.262	1.927	19.336
گل و گیاه	18.516	18.840	-0.323
رب گوجه	18.045	9.937	8.109
کنسانتره	16.487	16.408	0.079
پوره	15.093	36.415	-21.323
کیوی	11.802	11.461	0.341
کره و روغن گیاهی	10.087	15.441	-5.354
شیرینی جات	6.900	0.000	6.900
خرما	4.583	4.848	-0.265
آبمیوه	2.344	0.000	2.344
ماهی	1.556	0.705	0.851
سیب زمینی	1.204	13.501	-12.297
کشمش	1.035	21.492	-20.457
کنجاله سویا (آخال)	0.991	0.389	0.601
سیب درختی	0.943	5.170	-4.227
خوراک آماده دام	0.811	0.000	0.811
سایر محصولات کشاورزی	0.736	0.000	0.736
مرکبات	0.593	4.421	-3.828
کلم	0.445	0.000	0.445
پیاز	0.293	0.564	-0.271
سبزیجات (کرفس و شوید)	0.217	1.270	-1.053
انار	0.197	0.583	-0.387
میوه های خشک شده	0.170	0.143	0.026
کلم و پیاز	0.165	0.000	0.165
خوراک آبزیان	0.138	0.000	0.138
عسل	0.088	0.042	0.046

ادامه جدول ۲۷-ارزش مجموع صادرات صورت گرفته طی دهه ی گذشته از استان مازندران

شرح	ارزش مجموع صادرات طی سال های ۹۳ الی ۹۷	ارزش مجموع صادرات طی سال های ۸۸ الی ۹۳	تغییرات صادرات طی دوره های ۵ ساله ی ۹۷-۹۳ نسبت به ۹۳-۸۸
گوجه	0.086	0.057	0.029
موز	0.062	0.152	-0.090
هندوانه	0.046	0.022	0.025
جوجه یکروزه	0.045	0.057	-0.011
فندق	0.029	0.001	0.028
خیار و خیار شور	0.027	0.028	-0.001
خرمالو	0.020	0.004	0.016
فلفل و فلفل دلمه ای	0.018	0.000	0.018
انگور	0.016	0.000	0.016
بذر چمن	0.011	0.000	0.011
هویج	0.007	0.033	-0.025
کاهو	0.004	0.000	0.004
کنسروجات	0.002	0.000	0.002
بادمجان	0.000	0.000	0.000
انجیر	0.000	0.018	-0.018
برنج	0.000	0.044	-0.044
پروتئین سویا	0.000	0.004	-0.004
پسته	0.000	5.483	-5.483
پودر ماهی	0.000	0.773	-0.773
چای	0.000	0.144	-0.144
دانه و بذر	0.000	0.001	-0.001
دانه های روغنی	0.000	0.004	-0.004
شلیل	0.000	0.021	-0.021
فرآورده هایی از سبزیجات	0.000	0.069	-0.069
فرورده هایی از غلات	0.000	0.213	-0.213
کنجد	0.000	0.001	-0.001
کنسرو ماهی	0.000	0.246	-0.246
گندم	0.000	10.316	-10.316

جدول ۲۸- **ارزش مجموع واردات صورت گرفته طی دهه ی گذشته به استان مازندران**

شرح	ارزش مجموع واردات طی سال های ۹۳ الی ۹۷	ارزش مجموع واردات طی سال های ۸۸ الی ۹۳	تغییرات واردات طی دوره های ۵ ساله ی ۹۷-۹۳ نسبت به ۹۳-۸۸
جو	1399.545	494.210	905.335
ذرت	751.125	130.995	620.130
گندم	533.955	841.280	-307.325
چربی ها و روغن خوراکی	336.349	6.658	329.691
پنبه	87.913	7.488	80.425
دانه های روغن دار و کلزا	86.393	33.852	52.541
آخال و تفاله	57.385	25.550	31.836
خوراک آماده دام	17.814	0.000	17.814
کودها	7.087	0.049	7.038
قند و شکر	3.556	0.000	3.556
ارزن	2.624	0.000	2.624
نخود	1.909	0.000	1.909
ارزن خوراکی	1.707	0.000	1.707
تمبر هندی	0.997	0.000	0.997
عدس سبز	0.686	2.870	-2.184
جو دوسر	0.528	0.000	0.528
آناناس	0.246	0.000	0.246
چای	0.240	3.094	-2.855
ماهی پیش پخت	0.233	0.207	0.026
ماهی تن نیمه آماده	0.207	0.089	0.118
زنجبیل	0.054	0.000	0.054
میوه	0.053	1.730	-1.676
فرآورده های لبنی	0.040	0.000	0.040
ادویه	0.028	0.000	0.028
لوبیا	0.024	0.000	0.024
پنبه و نخ پنبه ای	0.000	3.882	-3.882
انواع ماهی	0.000	0.444	-0.444
سبزیجات، نباتات	0.000	0.182	-0.182

ادامه جدول ۲۹- ارزش مجموع واردات صورت گرفته طی دهه ی گذشته به استان مازندران

شرح	ارزش مجموع واردات طی سال های ۹۳ الی ۹۷	ارزش مجموع واردات طی سال های ۸۸ الی ۹۳	تغییرات واردات طی دوره های ۵ ساله ی ۹۷-۹۳ نسبت به ۹۳-۸۸
پوره سیب	0.000	0.350	-0.350
فرآورده ی میوه (لواشک)	0.000	0.023	-0.023
سبوس گندم	0.000	0.064	-0.064
گوشت و فرآورده های گوشتی	0.000	0.355	-0.355
سایر محصولات کشاورزی	0.000	0.016	-0.016

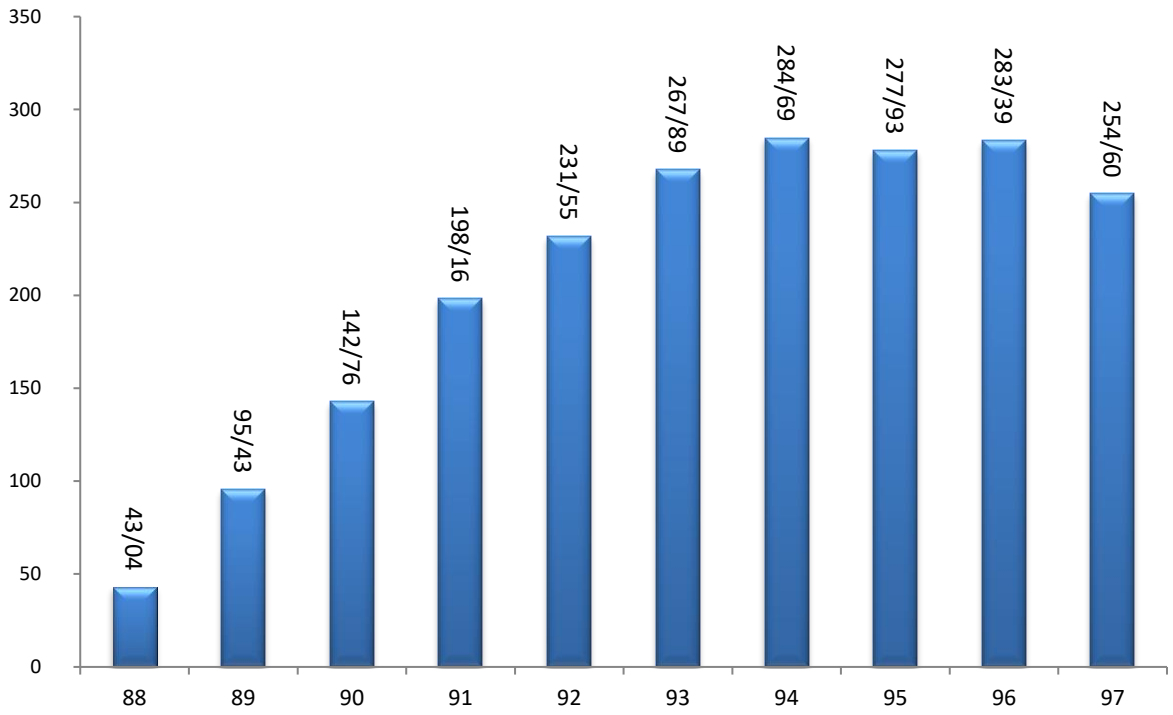

شکل ۷. میزان صادرات محصولات کشاورزی طی سال‌های ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷ از استان مازندران (میلیون دلار)

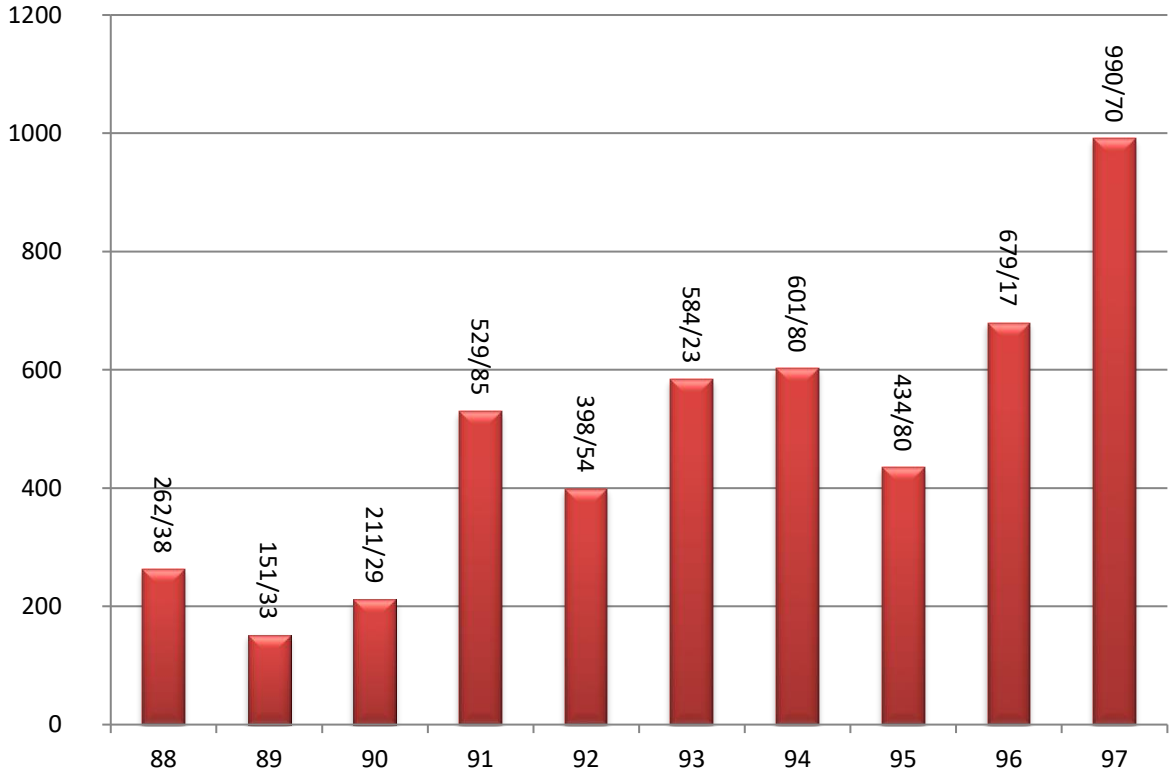

شکل ۸. میزان واردات محصولات کشاورزی طی سال‌های ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷ از استان مازندران (میلیون دلار)

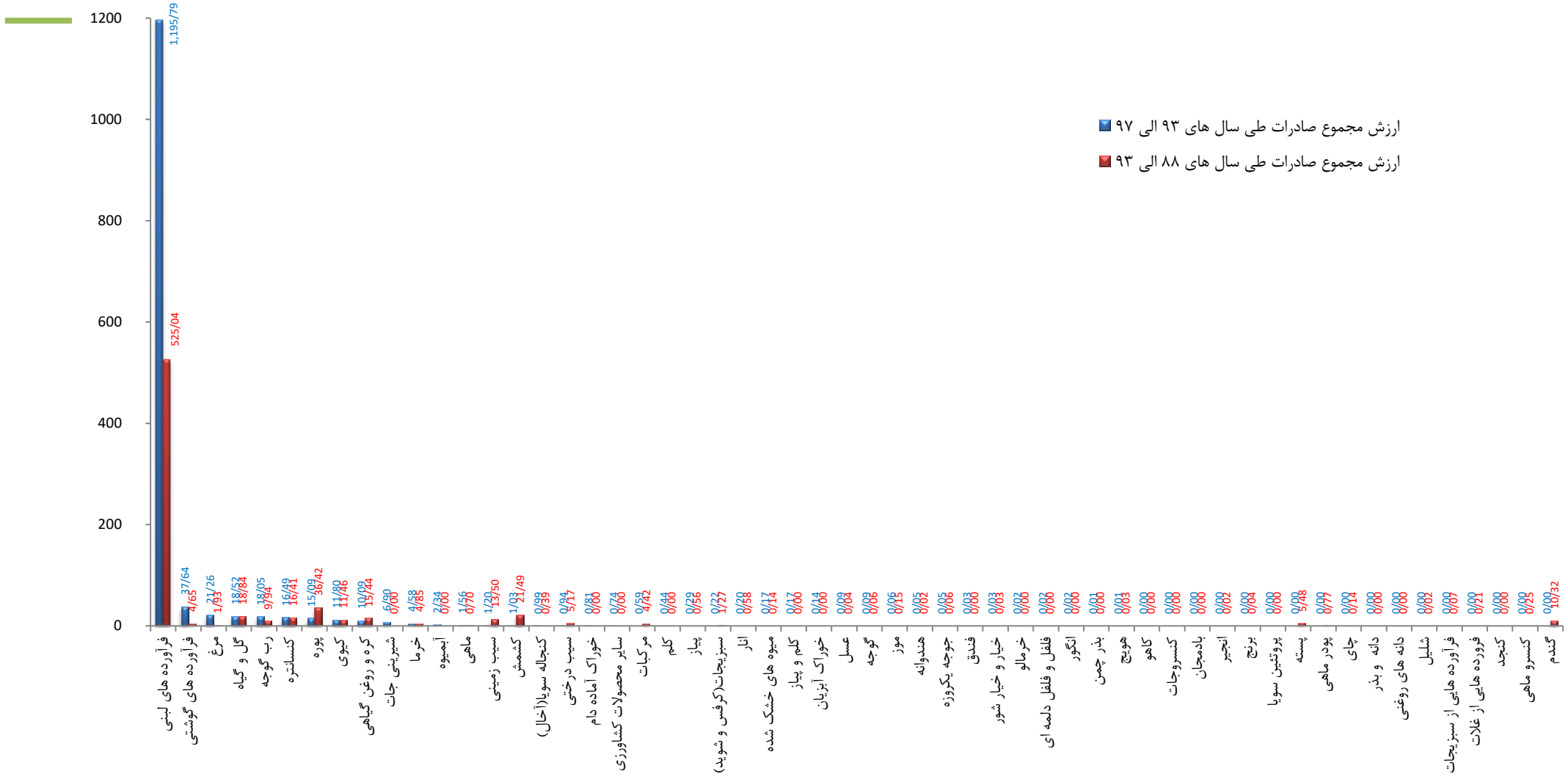

شکل ۹. **مجموع میزان صادرات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ ساله‌ی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)**

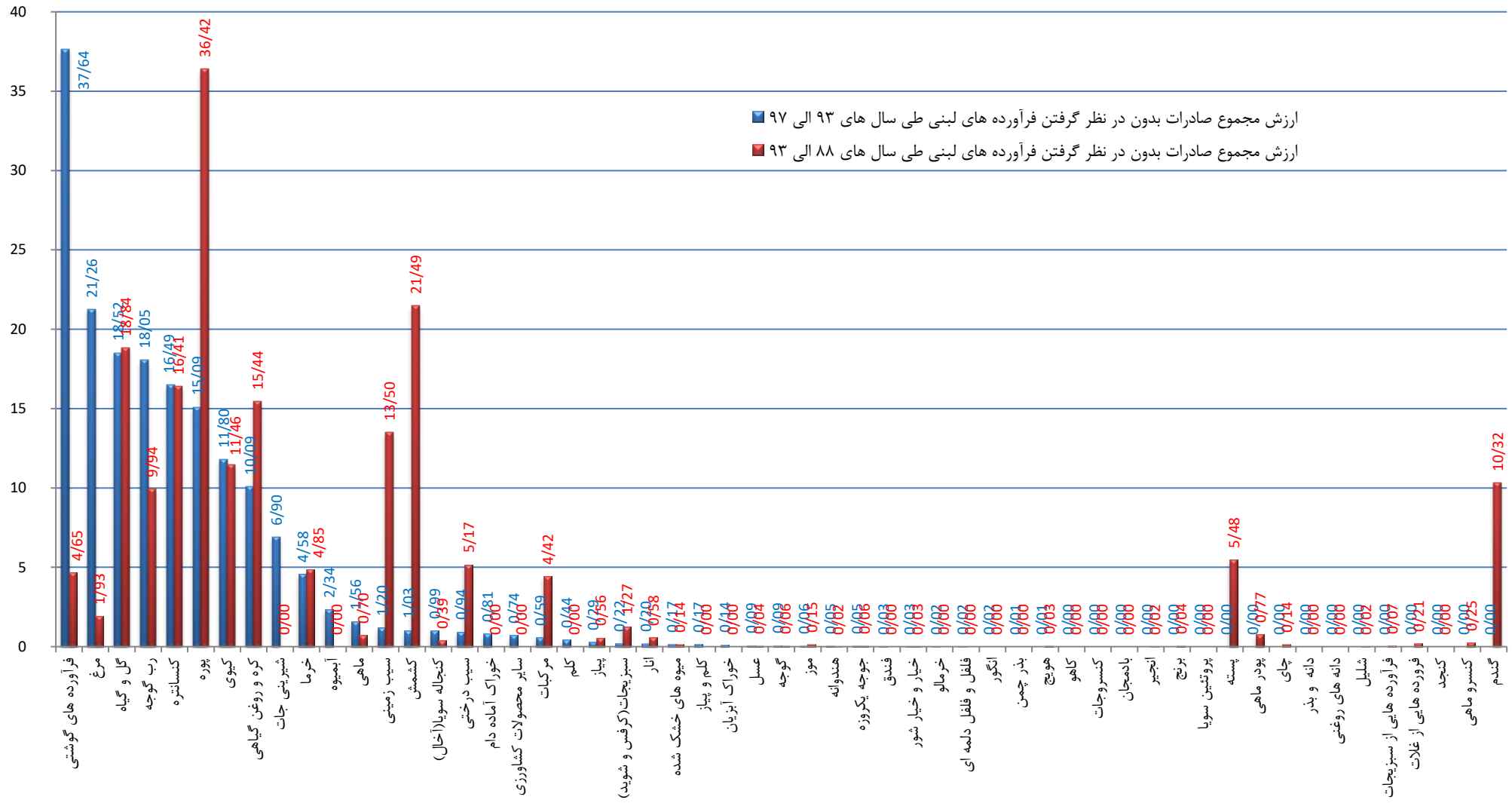

شکل ۱۰. مجموع میزان صادرات محصولات کشاورزی بدون در نظر گرفتن فرآورده های لبنی طی دو دوره ی ۵ ساله‌ی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)

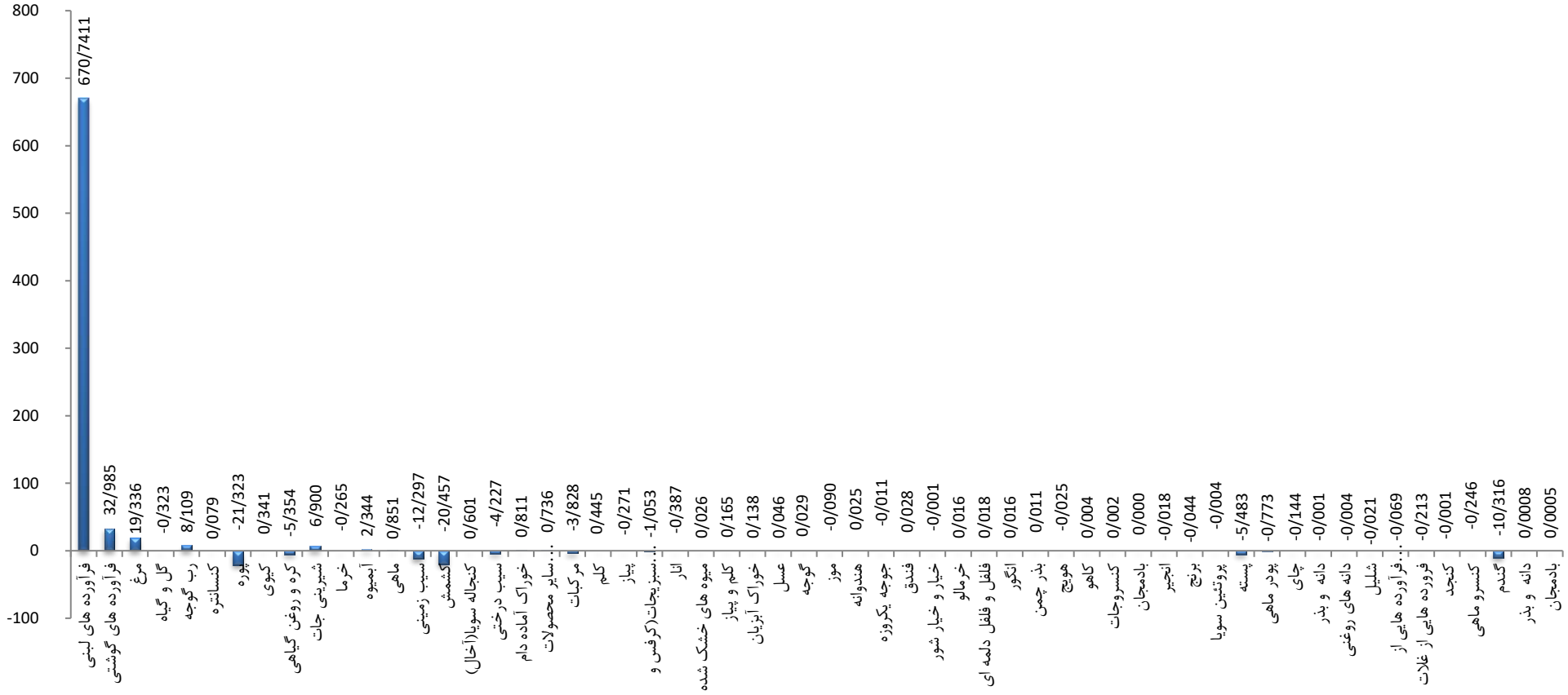

شکل ۱۱. میزان تغییرات مجموع صادرات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ ساله‌ی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)

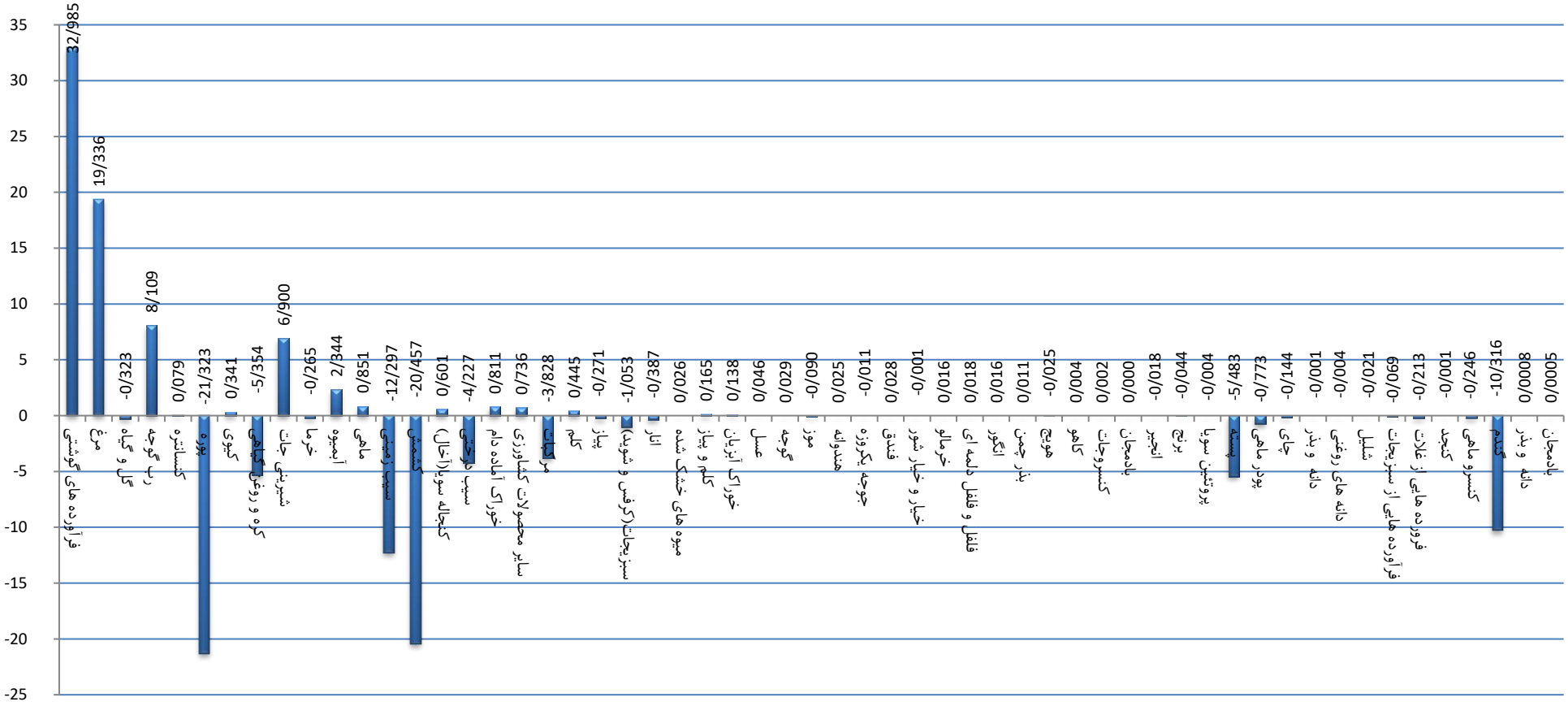

شکل ۱۲. **میزان تغییرات مجموع صادرات محصولات کشاورزی بدون در نظر گرفتن فرآورده های لبنی طی دو دوره ی ۵ ساله‌ی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)**

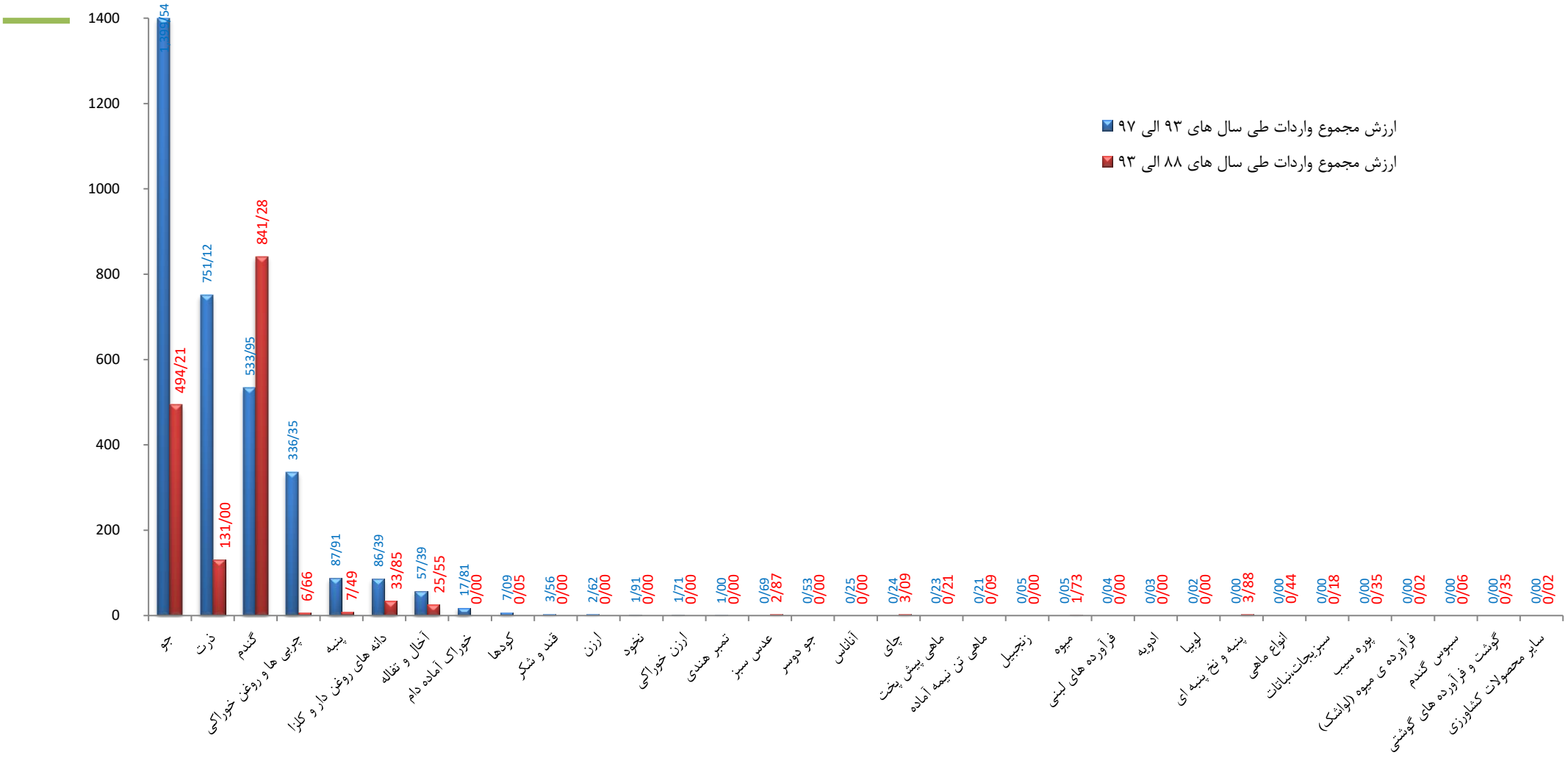

شکل ۱۳. مجموع میزان واردات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ ساله‌ی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)

شکل ۱۴. میزان تغییرات مجموع واردات محصولات کشاورزی طی دو دوره ی ۵ ساله‌ی ۹۷-۹۳ و ۹۳-۸۸ از استان مازندران (میلیون دلار)

۱-۷- بررسی ارزش افزوده‌ی استان مازندران

تولید ناخالص داخلی استان به قیمت بازار در سال ۱۳۹۵، برابر با ۴۵۴/۲ هزار میلیارد ریال و در سال ۱۳۹۴، ۴۱۶/۷ هزار میلیارد ریال بوده است که رشدی معادل ۹/۰۲ درصد داشته است. سهم استان مازندران از مجموع تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۵، معادل ۳/۲ درصد می‌باشد که از میان استان‌های کشور رتبه هفتم را کسب کرده است. همچنین، بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۵، از رشد ۲۱/۴ درصدی برخوردار بوده است. ارزش افزوده بخش کشاورزی معادل ۱۰۱۸۵۶/۲ میلیارد ریال بوده که ۸/۲ درصد از ارزش افزوده بخش یادشده در کل کشور را به‌خود اختصاص داده است و نسبت به سال ۱۳۹۴ (۸۳۹۲۷/۹ میلیارد ریال) از افزایش معادل ۲۱/۴ درصد برخوردار بوده است. بخش های کشاورزی و ماهیگیری زیربخش های این گروه را تشیکل می‌دهند که ارزش افزوده های آن به‌ترتیب ۹۴۹۷۹ و ۷۱۲۹ میلیارد ریال بوده که سهم ۹۳/۲ و ۶/۸ درصد از ارزش افزوده‌ی کل بخش کشاورزی را به‌خود اختصاص می‌دهند علی‌رغم پایین بودن سطح زیرکشت زراعی و باغی، بخش کشاورزی مازندران نقش مؤثری در ایجاد ارزش افزوده کشور دارد.

اما در سال ۱۳۹۷ محصول ناخالص داخلی استان به قیمت بازار (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) ۸۰۷/۷ هزار میلیارد ریال، بوده است که نسبت به سال ۱۳۹۶ دارای افزایش معادل ۳۲/۶ درصد می‌باشد در سال ۱۳۹۷ بیشترین سهم ارزش افزوده فعالیت اقتصادی در محصول ناخالص داخلی استان (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) به‌ترتیب مربوط به فعالیت‌های کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری (۲۲ درصد)، عمده فروشی، خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها (۱۶/۲ درصد)، املاک و مستغلات (۱۳/۸ درصد) و صنعت (۱۲/۳ درصد) بوده است (سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۹).

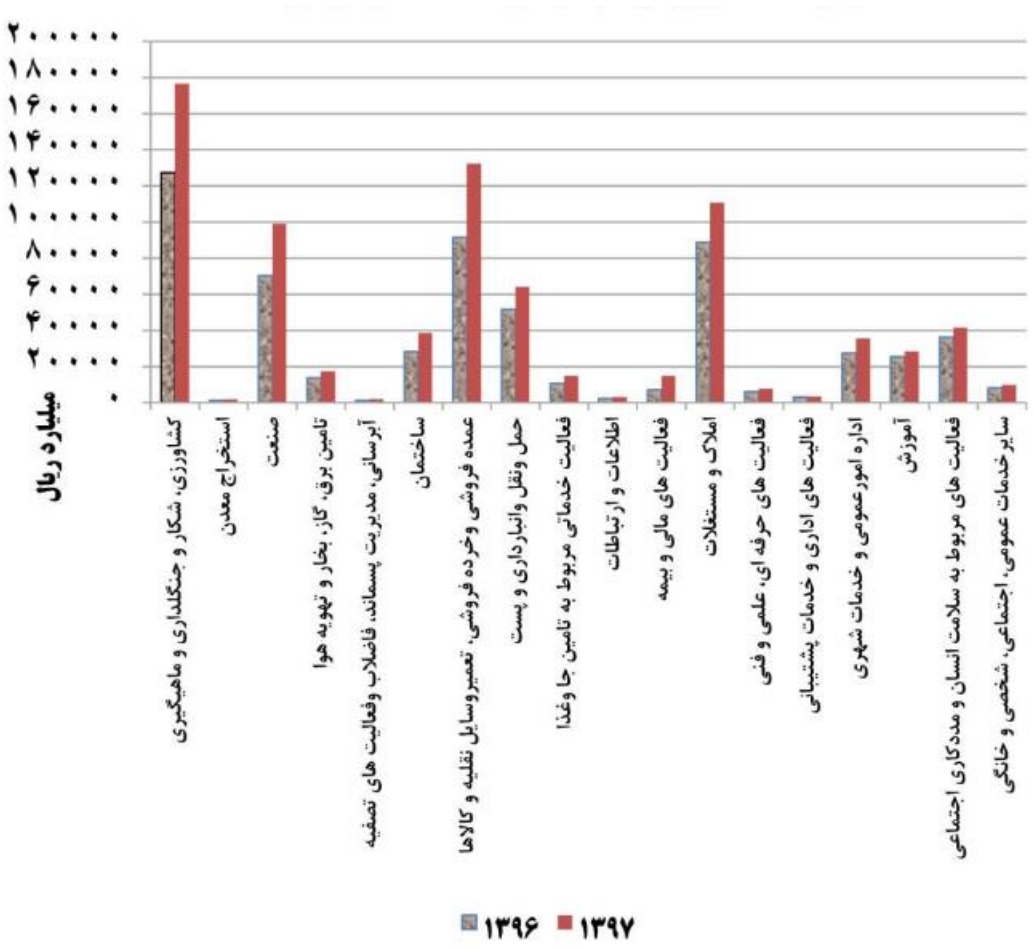

سالنامه آماری استان، ۱۳۹۹

شکل ۱۵. **ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی استان مازندران در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷**

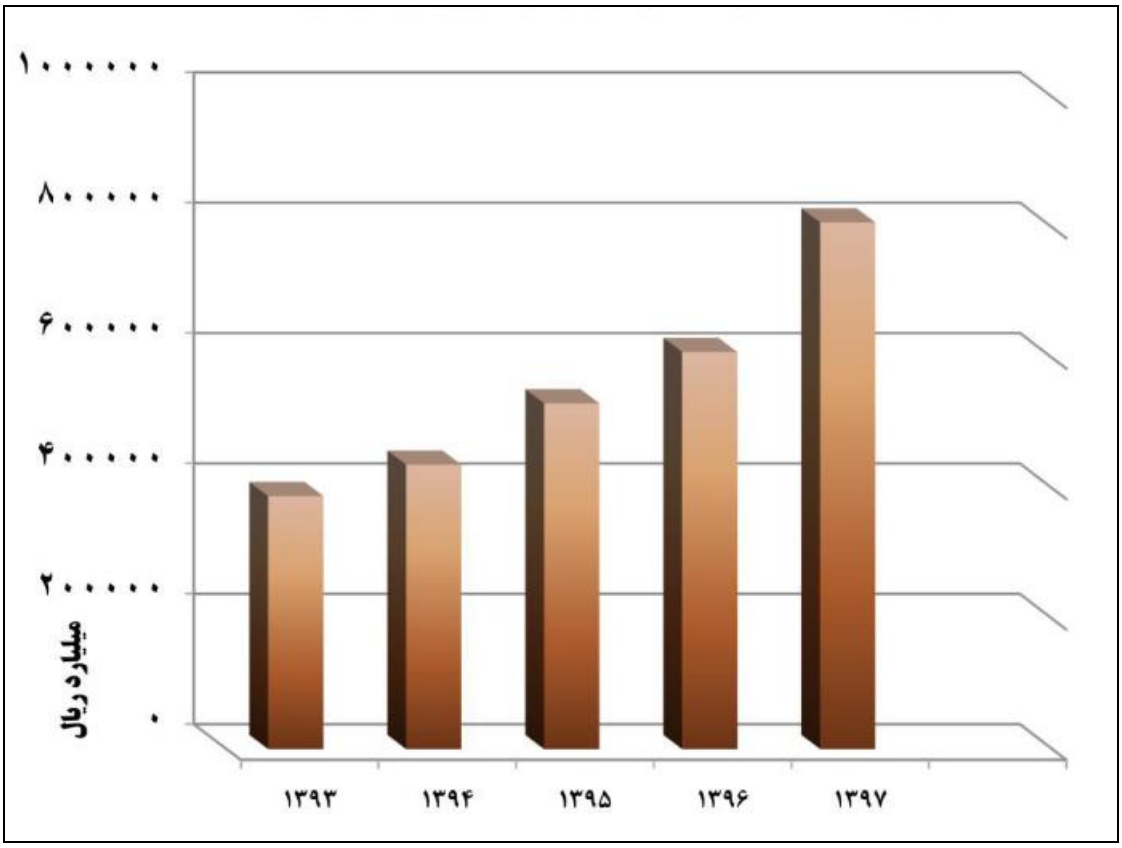

شکل ۱۶. **محصول ناخالص داخلی به قیمت بازار استان مازندران طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۳۹۷**

سالنامه آماری استان، ۱۳۹۹

با وجود تمام امتیازات این استان در تولید محصولات کشاورزی، هنوز بیش از ۵۰ درصد ظرفیت‌های خالی و بلااستفاده بخش کشاورزی وجود دارد که می‌بایست با برنامه‌ریزی نسبت به استفاده از این فرصت‌ها تلاش شود. همچنین، استان مازندران دارای ظرفیت‌های بالقوه‌ی بسیاری است که در این ارتباط می‌توان به مواردی چون موقعیت جغرافیایی، تنوع آب و هوایی، جذابیت توریستی، نیروی‌کار جوان و تحصیل کرده و برخورداری از منابع طبیعی و معدنی اشاره کرد (ملکان و جوادیه، ۱۳۹۳).

۱-۸- بررسی تعاونی های کشاورزی استان

شرکت تعاونی، شرکتی است که با حداقل ۷ نفر عضو حقیقی و یا حقوق غیردولتی، به‌منظور رفع نیازمندی‌های مشترک و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی اعضا از طریق خودیاری و کمک متقابل آنان بر اساس قانون بخش تعاون برای انجام یک یا چند فعالیت اقتصادی تشکیل و ثبت می‌شود. اتحادیه‌ها با عضویت شرکت‌ها و تعاونی‌هایی که با موضوع فعالیت آنها واحد است برای تأمین تمام و یا قسمتی از مقاصد زیر تشکیل می‌گردد:

۱) ارائه خدمات آموزشی، فرهنگی و تبلیغاتی؛
۲) ارائه خدمات تحقیقاتی و مطالعاتی؛
۳) کمک به برقراری ارتباط و همکاری متقابل بین تعاونی‌ها و همچنین بین آنها و مردم و دولت و سایر ارتباطات داخلی و خارجی؛
۴) حل اختلاف و داوری بین تعاونی‌ها؛
۵) نظارت بر التزام تعاونی‌های موضوع فعالیت خود؛
۶) ارائه خدمات فنی، تخصصی و حقوقی؛
۷) تأمین نیازهای مشترک و بازاریابی و خرید و فروش و صادرات و واردات تعاونی‌های عضو.

در حال حاضر، شرکت‌های تعاونی در رشته‌ها و گرایش‌های مختلف اقتصادی در حال فعالیت هستند. سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی کشور و نقش مهمی که بر عهده بخش تعاون گذاشته شده است، ضرورت فراهم-سازی زمینه‌های لازم برای توسعه ی بخش تعاون در اقتصاد کشوررا توجیه می کند. توسعه این بخش از اقتصاد کشور و نظارت بر عملکرد آن در وهله ی اول نیازمند شناسایی وضعیت فعلی این بخش و جمع‌آوری و ارائه آمارهای دقیق و صحیح است.

شرکت‌های تعاونی زیر نظر تعاون روستایی استان در چهار بخش: تعاونی روستایی زنان، تعاونی کشاورزی، تعاونی روستایی و تعاونی تولید روستایی طی سال‌های ۹۴ تا ۹۷ موردبررسی قرار گرفتند. در بخش تعاونی روستایی زنان در شش شهرستان آمل، بهشهر، رامسر، ساری، قائم‌شهر و نور وجود دارد. بیشترین تعداد شرکت مربوط به ساری و بیشترین تعداد اعضا مربوط به شهرستان بهشهر است. از لحاظ تعداد شرکت تعاونی روستایی زنان هیچ شهرستانی رشد نداشته و قائم‌شهر با رشد منفی یک شرکت موجود در آن غیرفعال شده است. از لحاظ تعداد اعضا بهشهر با ۷ درصد دارای بالاترین میزان رشد بود. شرکت‌های تعاونی کشاورزی در ۱۲ شهرستان ثبت شدند که بیشترین تعداد شرکت مربوط به سوادکوه و بابل با تعداد ۹ شرکت فعال در سال ۹۷ و کمترین تعداد مربوط به تنکابن با تعداد ۲ شرکت است. بیشترین تعداد اعضا مربوط نیز به رامسر با ۱۹۳۶۶ نفر عضو در سال ۹۷ است.

شرکت‌های تعاونی روستایی نیز در ۱۲ شهرستان ثبت شدند که بیشترین تعداد مربوط به شهرستان ساری با ۲۷ شرکت تعاونی روستایی و بیشترین تعداد اعضا مربوط به شهرستان بابل با ۵۲۵۴۱ عضو در سال ۹۷ بود. از لحاظ تعداد شرکت تعاونی روستایی هیچ‌کدام از شهرستان‌ها رشد مثبت نداشتند و آمل دارای میانگین رشد منفی طی این چهار سال بود. از نظر تعداد اعضا تعاونی روستایی بیشترین رشد مربوط به شهرستان بهشهر با میانگین رشد ۱۳ درصد بود.

بر اساس نتایج تعاونی تولید روستایی نیز در شش شهرستان استان به ثبت رسیدند که شهرستان آمل با ۱۱ شرکت تعاونی تولید روستایی دارای بیشترین تعداد شرکت است و بهشهر با تنها یک شرکت دارای کمترین تعداد می‌باشد. بیشترین تعداد اعضا نیز مربوط به شهرستان آمل با ۵۹۸۳ عضو است. ازنظر تعداد شرکت تعاونی تولید روستایی نور دارای رشد منفی و ازنظر تعداد اعضا بهشهر دارای رشد مثبت بود.

جدول ۲۹- **اطلاعات شرکت‌های تعاونی روستایی زنان زیر نظر تعاون روستایی استان**

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی روستایی زنان- سال ۹۴							شرکت‌های تعاونی روستایی زنان - سال ۹۵						
		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین				تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۵	رشد تعداد اعضا سال ۹۵
		فعال	غیرفعال		کارمزدی	حقوق‌بگیر			فعال	غیرفعال		کارمزدی	حقوق‌بگیر		
۱	آمل	۲	۰	۳۶۴	۲	۲			۲	۰	۳۷۷	۱	۲	۰	۰.۰۴
۲	بهشهر	۲	۱	۳۸۷	۰	۱			۲	۱	۴۴۹	۰	۱	۰	۰.۱۶
۳	رامسر	۱	۰	۲۲۲	۰	۱			۱	۰	۲۲۲	۰	۱	۰	۰
۴	ساری	۳	۱	۱۳۶	۰	۴			۳	۱	۱۳۶	۰	۴	۰	۰
۵	قائم‌شهر	۱	۰	۱۶	۰	۰			۰	۱	۰	۰	۰	-۱	-۱
۶	نور	۱	۰	۲۸۷	۰	۱			۱	۰	۲۸۷	۰	۱	۰	۰
جمع			۱۰	۲	۱۴۱۲	۲			۹	۹	۳	۱۴۷۱	۱	۹	

ماخذ: مرکز آمار تعاون روستایی استان / یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۲۹-اطلاعات شرکت‌های تعاونی روستایی زنان زیر نظر تعاون روستایی استان

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی روستایی زنان - سال ۹۶							شرکت‌های تعاونی روستایی زنان- سال ۹۷							میانگین رشد برای سال‌های ۹۵ و ۹۶ و ۹۷	
		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۶	رشد تعداد اعضا سال ۹۶	تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۷	رشد تعداد اعضا سال ۹۷	میانگین رشد شرکت فعال	میانگین رشد تعداد اعضا
		فعال	غیرفعال		کارمزدی	حقوق‌بگیر			فعال	غیرفعال		کارمزدی	حقوق‌بگیر				
۱	آمل	۲	۰	۳۷۷	۱	۲	۰	۰	۲	۰	۳۷۷	۱	۲	۰	۰	۰	۰.۰۱
۲	بهشهر	۲	۱	۴۴۹	۰	۱	۰	۰	۲	۱	۴۷۱	۱	۱	۰	۰.۰۵	۰	۰.۰۷
۳	رامسر	۱	۰	۲۲۲	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۲۲۲	۰	۱	۰	۰	۰	۰
۴	ساری	۳	۱	۱۳۶	۰	۴	۰	۰	۳	۱	۱۳۶	۰	۴	۰	۰	۰	۰
۵	قائم شهر	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	-۰.۳۳	-۰.۴۴
۶	نور	۱	۰	۲۱۳	۰	۱	۰	-۰.۲۶	۱	۰	۲۱۳	۰	۱	۰	۰	۰	-۰.۰۹
	جمع	۹	۳	۱۳۹۷	۱	۹			۹	۳	۱۴۱۹	۲	۹				

جدول ۳۰- **اطلاعات شرکت‌های تعاونی کشاورزی زیر نظر تعاون روستایی استان**

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی کشاورزی سال ۹۴								شرکت‌های تعاونی کشاورزی سال ۹۵					
		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۵	رشد تعداد اعضا سال ۹۵
		فعال	غیرفعال		کارمزدی	حقوق بگیر	فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر		
۱	آمل	۶	۰	۱۱۰۲۹	۰	۴	۶	۰	۱۱۰۳۹	۰	۶	۰	۰
۲	بابل	۸	۰	۱۲۷۸۷	۰	۱۳	۸	۰	۱۲۸۷۸	۰	۱۳	۰	۰
۳	بابلسر	۳	۰	۱۰۳۵	۱	۷	۳	۰	۱۰۳۵	۰	۹	۰	۰
۴	بهشهر	۶	۲	۳۴۷۰	۰	۱۴	۵	۳	۳۴۷۰	۰	۱۴	-۰.۱۶	۰
۵	تنکابن	۲	۰	۱۴۲۴	۰	۴	۲	۰	۱۴۲۴	۰	۴	۱	۰
۶	رامسر	۷	۱	۱۹۴۰۹	۰	۵۷	۶	۲	۱۹۳۹۶	۰	۵۴	-۰.۱۴	۰
۷	ساری	۴	۰	۵۴۲۹	۲	۲۲	۶	۰	۵۴۵۲	۱	۲۴	۰.۵	۰
۸	سوادکوه	۸	۴	۱۶۰۰۷	۲۱	۱۱۰	۹	۳	۱۶۰۲۷	۲۶	۸۴	۰.۱۳	۰
۹	قائم شهر	۵	۰	۹۷۲۵	۴۰	۳۰	۵	۰	۹۷۹۵	۲۸	۶۸	۰	۰
۱۰	محمودآباد	۳	۰	۱۸۹۹	۰	۳	۳	۰	۱۸۹۹	۰	۳	۰	۰
۱۱	نور	۵	۰	۴۹۸۹	۳۵	۵۵	۵	۰	۴۹۸۹	۳۵	۵۵	۰	۰
۱۲	نوشهر	۶	۱	۸۸۹۸	۰	۱۰	۶	۱	۸۹۲۸	۰	۱۴	۰	۰
	جمع	۶۳	۸	۹۶۱۰۱	۹۹	۳۲۹	۶۴	۹	۹۶۲۴۱	۹۰	۳۴۸	۱.۳۳	۰

ماخذ: مرکز آمار تعاون روستایی استان / یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۳۰- ادامه اطلاعات شرکت‌های تعاونی کشاورزی زیر نظر تعاون روستایی استان

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی کشاورزی سال ۹۶								شرکت‌های تعاونی کشاورزی سال ۹۷								میانگین رشد برای سال‌های ۹۵ و ۹۶ و ۹۷	
		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۶	رشد تعداد اعضا سال ۹۶		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۷	رشد تعداد اعضا سال ۹۷		
		فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر				فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر			میانگین رشد شرکت فعال	میانگین رشد تعداد اعضا
۱	آمل	۶	۰	۱۱۰۳۹	۰	۶	۰	۰	۰	۶	۰	۱۱۰۳۹	۰	۶	۰	۰	۰	۰
۲	بابل	۸	۰	۱۲۸۲۰	۰	۱۳	۰	۰	۰	۹	۰	۱۲۸۳۷	۰	۱۵	۰.۱۳	۰	۰	۰
۳	بابلسر	۳	۰	۱۰۳۴	۱	۷	۰	۰	۰	۳	۰	۰۳۴	۱	۷	۰	۰	۰	۰
۴	بهشهر	۵	۳	۳۴۶۴	۰	۱۴	۰	۰	۰	۳	۵	۳۴۶۴	۰	۱۴	-۰.۴	۰	۰	۰
۵	تنکابن	۲	۰	۱۴۲۴	۰	۴	۰	۰	۰	۲	۰	۱۴۲۴	۰	۴	۰	۰	۰	۰
۶	رامسر	۶	۲	۱۹۳۶۸	۰	۴۹	۰	۰	۰	۶	۲	۱۹۳۶۶	۰	۴۹	۰	۰	۰	۰
۷	ساری	۶	۰	۵۴۹۵	۲	۳۰	۰	۰	۰	۶	۰	۵۴۹۵	۲	۳۰	۰	۰	۰	۰
۸	سوادکوه	۹	۳	۱۵۹۶۶	۴۳	۸۱	۰	۰	۰	۹	۳	۱۸۰۷۳	۵۵	۷۰	۰	۰.۱۳	۰	۰
۹	قائم شهر	۵	۰	۹۵۴۹	۴	۵۳	۰	-۰.۰۳	۰	۵	۰	۹۵۷۴	۴	۵۶	۰	۰	۰	۰
۱۰	محمودآباد	۳	۰	۱۸۹۹	۰	۳	۰	۰	۰	۳	۰	۱۸۹۹	۰	۳	۰	۰	۰	۰
۱۱	نور	۵	۰	۵۳۳۳	۰	۴۹	۰	۰.۰۷	۰	۵	۰	۵۳۳۳	۲	۴۹	۰	۰	۰	۰
۱۲	نوشهر	۶	۱	۷۹۶۸	۰	۱۲	۰	-۰.۱۱	۰	۶	۱	۷۶۷۱	۰	۱۰	۰	۰	۰	۰
	جمع	۶۴	۹	۹۵۳۵۹	۵۰	۳۲۱	۰	۰	۰	۶۳	۱۱	۹۷۲۰۹	۶۴	۳۱۳	-۰.۲۷	۰.۱۳	۰	۰

جدول ۳۱- **اطلاعات شرکت‌های تعاونی روستایی زیر نظر تعاون روستایی استان**

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی روستایی سال ۹۴								شرکت‌های تعاونی روستایی سال ۹۵					
		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۵	رشد تعداد اعضا سال ۹۵
		فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر	فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر		
۱	آمل	۲۲	۰	۲۵۳۳۷	۱۰	۳۴	۲۲	۰	۲۵۰۲۷	۱۱	۳۴	۰	-۰.۰۱
۲	بابل	۲۳	۱	۵۱۶۵۲	۱۲	۴۳	۲۳	۱	۵۱۶۵۲	۱۲	۴۳	۰	۰
۳	بابلسر	۶	۱	۱۴۲۶۸	۱۱	۱۴	۶	۱	۱۴۲۶۲	۱۱	۱۵	۰	۰
۴	بهشهر	۲۲	۰	۲۴۸۲۴	۴	۲۷	۲۲	۰	۲۵۵۷۱	۱۱	۲۸	۰	۰.۰۳
۵	تنکابن	۱۷	۰	۲۶۹۰۷	۶	۴۱	۱۷	۰	۲۶۵۶۹	۱۰	۳۴	۰	-۰.۰۱
۶	رامسر	۵	۰	۱۱۰۷۹	۳	۱۵	۵	۰	۱۱۰۸۷	۳	۱۶	۰	-۰.۰۱
۷	ساری	۲۷	۳	۳۸۷۳۴	۷	۴۸	۲۷	۳	۳۸۷۳۴	۷	۴۸	۰	۰
۸	سوادکوه	۲	۷	۱۰۷۸۹	۴	۳۴	۲	۷	۱۰۷۸۹	۹	۷	۰	۰
۹	قائم شهر	۱۲	۲	۴۶۳۹۸	۲۵	۳۵	۱۲	۲	۴۶۵۵۰	۱۱	۳۶	۰	۰
۱۰	محمودآباد	۷	۱	۱۳۰۲۱	۴	۱۳	۷	۱	۱۳۰۲۱	۴	۱۲	۰	۰
۱۱	نور	۹	۲	۱۳۷۹۱	۱۰	۲۲	۹	۱	۱۳۷۸۹	۱۰	۲۲	۰	۰
۱۲	نوشهر	۱۱	۳	۱۷۸۹۳	۴	۲۰	۱۱	۳	۱۷۸۴۴	۲	۲۵	۰	۰
	جمع	۱۶۳	۲۰	۲۹۴۶۹۳	۱۰۰	۳۴۶	۱۶۳	۱۹	۲۹۴۹۳۵	۱۰۱	۳۲۰	۰	۰

ماخذ: مرکز آمار تعاون روستایی استان / یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۳۱-اطلاعات شرکت‌های تعاونی روستایی زیر نظر تعاون روستایی استان

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی روستایی سال ۹۶								شرکت‌های تعاونی روستایی سال ۹۷								میانگین رشد برای سال‌های ۹۵ و ۹۶ و ۹۷	
		تعداد شرکت		تعداد شاغلین		تعداد اعضا	رشد تعداد شرکت سال ۹۶	رشد تعداد اعضا سال ۹۶		تعداد شرکت		تعداد شاغلین		تعداد اعضا	رشد تعداد شرکت سال ۹۷	رشد تعداد اعضا سال ۹۷		میانگین رشد شرکت فعال	میانگین رشد تعداد اعضا
		فعال	غیر فعال	کارمزدی	حقوق بگیر					فعال	غیر فعال	کارمزدی	حقوق بگیر						
۱	آمل	۱۸	۴	۱۲	۳۳	۲۵۰۷۰	-۰.۱۸	۰		۱۸	۴	۱۲	۳۳	۲۵۰۷۰	۰	۰		-۰.۰۶	۰
۲	بابل	۲۳	۱	۱۰	۴۱	۵۲۵۴۱	۰	۰.۰۲		۲۳	۱	۱۰	۴۱	۵۲۵۴۱	۰	۰		۰	۰.۰۱
۳	بابلسر	۶	۱	۱۱	۱۴	۱۴۲۴۷	۰	۰		۶	۱	۱۱	۱۴	۱۴۲۴۷	۰	۰		۰	۰
۴	بهشهر	۲۲	۰	۶	۳۱	۲۵۸۲۷	۰	۰.۰۱		۲۲	۰	۶	۲۷	۲۶۰۱۲	۰	۰.۰۱		۰	۰.۱۳
۵	تنکابن	۱۷	۰	۶	۴۱	۲۶۹۰۷	۰	۰.۰۱		۱۷	۰	۵	۳۷	۲۷۰۹۱	۰	۰.۰۱		۰	۰
۶	رامسر	۵	۰	۲	۱۶	۱۱۰۸۳	۰	۰		۵	۰	۱	۱۶	۱۱۶۳۳	۰	۰.۰۵		۰	۰.۰۱
۷	ساری	۲۷	۳	۷	۴۸	۳۸۷۵۳	۰	۰		۲۷	۳	۷	۴۸	۳۸۷۵۳	۰	۰		۰	۰
۸	سوادکوه	۲	۷	۸	۷	۱۰۷۸۹	۰	۰		۲	۷	۰	۳	۸۶۳۹	۰	-۰.۲		۰	-۰.۰۷
۹	قائم شهر	۱۲	۲	۱۵	۲۶	۲۸۰۰۶	۰	-۰.۴		۱۲	۲	۱۵	۲۶	۲۸۰۰۶	۰	۰		۰	-۰.۱۳
۱۰	محمودآباد	۷	۱	۲	۱۱	۱۳۲۱۱	۰	۰.۰۱		۷	۱	۱	۱۲	۱۳۲۱۱	۰	۰		۰	۰
۱۱	نور	۹	۱	۸	۱۶	۱۵۰۷۴	۰	۰.۰۹		۹	۱	۹	۱۴	۱۵۰۷۴	۰	۰		۰	۰.۰۳
۱۲	نوشهر	۱۱	۳	۳	۲۳	۱۷۷۳۰	۰	۰		۱۱	۳	۰	۲۲	۱۷۹۰۷	۰	۰.۰۱		۰	۰
	جمع	۱۵۹	۲۳	۹۰	۳۰۷	۲۷۹۲۳۹	۰	-۰.۲۶		۱۵۹	۲۳	۷۷	۲۹۳	۲۷۸۱۸۴		-۰.۱۲		.	

ماخذ: مرکز آمار تعاون روستایی استان / یافته‌های تحقیق

جدول ۳۲- **اطلاعات شرکت‌های تعاونی تولید روستایی زیر نظر تعاون روستایی استان**

شرکت‌های تعاونی تولید روستایی سال ۹۴									شرکت‌های تعاونی تولید روستایی سال ۹۵							
ردیف	شهرستان	تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		تعداد شرکت		تعداد اعضا	تعداد شاغلین		رشد تعداد شرکت سال ۹۵	رشد تعداد اعضا سال ۹۵
		فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر	فعال	غیر فعال		کارمزدی	حقوق بگیر		
۱	آمل	۱۱	۱	۵۹۸۳	۱	۱۷	۱۱	۱	۵۹۸۳	۰	۱۷	۰	۰
۲	بهشهر	۱	۱	۵۰۰	۰	۱	۱	۱	۵۰۰	۰	۱	۰	۰
۳	رامسر	۲	۱	۵۶۲	۰	۴	۲	۱	۵۶۲	۰	۴	۰	۰
۴	ساری	۲	۰	۱۱۷۵	۰	۲	۲	۰	۱۱۶۱	۰	۲	۰	۰
۵	قائم شهر	۶	۱	۲۷۰۴	۲	۷	۶	۱	۲۷۳۷	۱	۷	۰	۰
۶	نور	۶	۰	۱۶۸۵	۱۱	۳	۳	۳	۱۸۶۶	۵	۶	-۰.۵۰	۰.۱۱
جمع			۱	۰	۸۵۳	۱	۱	۱	۰	۸۵۳	۱	۱	۰

ماخذ: مرکز آمار تعاون روستایی استان / یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۳۲- اطلاعات شرکت‌های تعاونی تولید روستایی زیر نظر تعاون روستایی استان

ردیف	شهرستان	شرکت‌های تعاونی تولید روستایی سال ۹۶							شرکت‌های تعاونی تولید روستایی سال ۹۷							میانگین رشد برای سال‌های ۹۵ و ۹۶ و ۹۷	
		تعداد شرکت		تعداد شاغلین		تعداد اعضا	رشد تعداد شرکت سال ۹۶	رشد تعداد اعضا سال ۹۶	تعداد شرکت		تعداد شاغلین		تعداد اعضا	رشد تعداد شرکت سال ۹۷	رشد تعداد اعضا سال ۹۷	میانگین رشد شرکت فعال	میانگین رشد تعداد اعضا
		فعال	غیر فعال	کارمزدی	حقوق بگیر				فعال	غیر فعال	کارمزدی	حقوق بگیر					
۱	آمل	۱۱	۱	۰	۱۷	۵۹۸۳	۰	۰	۱۱	۱	۰	۱۷	۵۹۸۳	۰	۰	۰	۰
۲	بهشهر	۱	۱	۰	۱	۵۰۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱۰۵۰	۰	۱.۱	۰	۰.۳۷
۳	رامسر	۲	۱	۱	۴	۵۶۲	۰	۰	۲	۱	۱	۴	۵۶۲	۰	۰	۰	۰
۴	ساری	۲	۰	۰	۲	۱۱۷۵	۰	۰.۰۱	۲	۰	۰	۲	۱۱۷۵	۰	۰	۰	۰
۵	قائم شهر	۶	۱	۱	۷	۲۷۳۷	۰	۰	۶	۱	۱	۷	۲۷۳۷	۰	۰	۰	۰
۶	نور	۲	۴	۴	۶	۱۸۵۵	-۰.۳۳	۰	۲	۴	۴	۶	۱۸۵۵	۰	۰	-۰.۲۱	۰.۰۴
	جمع		۱	۸۵۳	۱	۰	۱	۰	۰	۱	۸۵۳	۲	۰	۱	۰	۰	۰

ماخذ: مرکز آمار تعاون روستایی استان / یافته‌های تحقیق

طبق اخرین آمار موجود در استان، تعداد شرکت‌های تعاونی کشاورزی فعال تحت پوشش مدیریت تعاون روستایی در سال ۱۳۹۹ برابر ۶۵ و دارای ۹۹۱۸۲ نفر اعضا و ۳۵۳ نفر شاغل بوده که سرمایه‌ای بالغ بر ۸۰۴۵۷ میلیون ریال داشته است که این تعداد و اعضا نسبت به سال ۱۳۹۸ اندکی افزایشی بوده است که در جدول ۳۳ نشان داده شده است.

جدول ۳۳- **مشخصات عمومی شرکت‌های تعاونی کشاورزی فعال تحت پوشش مدیریت روستایی**

سال و شهرستان	تعداد	اعضاء	شاغلان	سرمایه (میلیون ریال)
۱۳۸۰	۷۴	۱۰۹۲۶۳	۵۸۲	۱۳۳۴۱
۱۳۸۵	۸۵	۱۰۴۶۲۲	۷۵۰	۳۲۲۱۴
۱۳۹۰	۷۷	۹۴۲۱۲	۶۴۱	۳۸۱۶۸
۱۳۹۵	۶۹	۸۸۴۴۶	۴۳۳	۵۴۹۸۹
۱۳۹۶	۶۴	۹۵۳۵۹	۳۷۱	۶۸۰۱۴
۱۳۹۷	۶۳	۹۷۲۰۹	۳۷۷	۷۸۷۶۸
۱۳۹۸	۶۴	۹۸۷۱۰	۳۶۸	۷۵۷۲۹
۱۳۹۹	**۶۵**	**۹۹۱۸۲**	**۳۵۳**	**۸۰۴۵۷**
آمل	۵	۱۱۰۳۹	۱۲	۲۲۰۷
بابل	۹	۱۲۵۰۸	۱۶	۶۸۹۷
بابلسر (۱)	۴	۱۰۵۲	۹	۳۹۳۸
بهشهر (۱)	۲	۳۴۹۴	۸	۳۰۸۴
تنکابن (۱)	۲	۱۴۲۴	۳	۹۴۲
جویبار (۱)	...	...	...	...
چالوس (۱)	...	...	...	...
رامسر	۷	۱۹۱۶۰	۴۵	۸۷۴۰
ساری (۱)	۸	۵۷۸۵	۳۲	۵۳۵۸
سوادکوه	۹	۱۸۰۷۳	۱۲۴	۹۹۷۵
سوادکوه شمالی (۱)	...	...	...	...
سیمرغ (۱)	...	...	...	...
عباس آباد (۱)	...	...	...	...
فریدونکنار (۱)	...	...	...	...
قائمشهر (۱)	۵	۱۰۸۰۵	۳۹	۲۶۹۸۴
کلاردشت (۱)	...	...	...	...
گلوگاه (۱)	...	...	...	...
محمودآباد	۳	۱۸۹۹	۳	۸۰۲
میاندورود (۱)	...	...	...	...
نکا (۱)	...	...	...	...
نور	۵	۵۳۳۸	۵۰	۳۸۴۳
نوشهر (۱)	۶	۸۶۰۵	۱۱	۷۶۸۷

۱) آمار شهرستان‌های گلوگاه، نکا و بهشهر به مرکزیت شهرستان بهشهر، فریدونکنار و بابلسر به مرکزیت بابلسر، جویبار، سیمرغ و قائمشهر به مرکزیت قائمشهر، چالوس و نوشهر به مرکزیت نوشهر، عباس آباد و تنکابن به مرکزیت تنکابن، ساری و میاندورود به مرکزیت ساری گزارش شده است.

منبع: مدیریت تعاونی روستایی استان مازندران، ۱۳۹۹

تعداد شرکت‌های تعاونی کشاورزی فعال تحت پوشش اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی در سال ۱۳۹۹، ۲۱۱۲ بوده که این تعداد دارای ۲۹۹۹۴ نفر اعضا و ۲۱۹۳۲ نفر شاغل بوده که سرمایه‌ای بالغ بر ۶۳۳۶۱۸۱ میلیون ریال داشته است.

که با توجه به جدول ۳۴ تعداد، اعضا، شاغلان و سرمایه این شرکتهای تعاونی کشاورزی نسبت به سال ۱۳۹۸ اندکی افزایش داشته است.

جدول ۳۴- **مشخصات عمومی شرکت‌های تعاونی کشاورزی فعال تحت پوشش اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی**

سال و شهرستان	تعداد	اعضاء	شاغلان	سرمایه (میلیون ریال)
۱۳۸۰	۳۳۱	۷۴۶۹	۵۶۳۱	۲۹۲۵۱۶۸
۱۳۸۵	۶۶۷	۱۱۶۵۰	۸۲۷۳	۳۲۳۳۷۷۶
۱۳۹۰	۱۴۲۱	۱۹۸۹۳	۱۴۵۴۱	۳۳۰۲۷۳۵
۱۳۹۵	۱۹۶۴	۲۵۰۷۰	۲۰۰۶۸	۳۴۷۸۹۸۷
۱۳۹۶	۲۰۲۵	۲۵۵۴۰	۲۰۵۸۸	۳۵۴۹۱۳۲
۱۳۹۷	۲۰۶۳	۲۶۴۲۱	۲۰۸۷۸	۶۰۸۳۴۴۱
۱۳۹۸	۲۰۹۶	۲۶۹۶۳	۲۰۹۷۳	۶۳۱۱۸۳۵
۱۳۹۹	**۲۱۱۲**	**۲۹۹۹۴**	**۲۱۹۳۲**	**۶۳۳۶۱۸۱**
آمل	۲۳۴	۲۹۴۵	۲۲۹۵	۱۹۶۶۷
بابل	۱۶۴	۲۰۱۱	۸۹۴	۲۹۱۴۳
بابلسر	۱۶۰	۱۸۷۵	۱۶۰۳	۹۱۴۰
بهشهر	۱۵۷	۳۵۱۱	۱۷۴۵	۱۱۷۸۸
تنکابن	۸۰	۸۱۶	۹۴۲	۱۹۷۶۰
جویبار	۷۴	۱۰۴۱	۹۴۰	۳۶۰۵۷۱
چالوس	۲۸	۳۵۰	۲۴۷	۱۶۰۵
رامسر	۹۸	۱۳۷۳	۸۵۲	۱۱۵۸
ساری	۲۲۹	۳۰۵۲	۲۵۰۵	۵۶۶۱۹۷۹
سوادکوه	۱۰۱	۱۰۳۵	۷۲۶	۶۸۸۱۵
سوادکوه شمالی	۳۲	۳۱۸	۱۹۶	۳۰۸۳
سیمرغ	۱۵	۵۷۹	۳۹۲	۲۵۸۲۸
عباس آباد	۱۴	۵۷۹	۳۹۲	۲۵۸۲۰
فریدونکنار	۴۶	۷۲۱	۶۲۲	۳۴۸۶
قائمشهر	۱۳۶	۱۹۱۷	۸۵۲	۱۸۱۰۰
کلاردشت	۷	۵۰	۲۸۷	۱۲۳
گلوگاه	۲۸	۵۷۷	۳۲۱	۳۰۰۶
محمودآباد	۹۶	۱۸۱۳	۱۰۵۹	۸۱۵۰
میاندورود	۱۸	۱۷۲	۱۸۵	۸۷۸
نکا	۱۲۱	۱۱۶۲	۱۰۶۷	۶۴۵۸
نور	۱۹۴	۳۰۸۷	۲۴۸۵	۲۴۱۶۸
نوشهر	۸۰	۱۰۱۰	۱۳۲۵	۳۳۴۵۵

منبع: اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان مازندران، ۱۳۹۹

۱-۹- حمایت های صورت گرفته از بخش کشاورزی

اعتبارات تخصیص یافته در بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۶، رقمی بالغ بر ۴۹۰۷ میلیارد ریال بوده که در بخش های خط اعتباری مکانیزاسیون، بسته رونق تولید، آبیاری تحت فشار، جبران خسارات برف و سرما، مشاغل خانگی، سرمایه در گردش محصولات زراعی و مشاغل خانگی بوده است. لازم به ذکر است این مقدار تسهیلات در بخش کشاورزی حدود ۴۹۳۹ شغل ایجاد کرده است و کل اعتبار یادشده در سال مورد نظر نیز جذب شده است. مبلغ تسهیلات یادشده در مقایسه با سال ۱۳۹۵ که ۴۷۹۱ میلیارد ریال بوده، ۲/۴ درصد افزایش یافته داشته است. از دلایل رشد میزان تسهیلات اختصاص یافته، عملکرد جذب ۱۰۰ درصدی بخش‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی، مکانیزاسیون و شیلات و همچنین جذب ۹۰ درصدی بخش تولیدات گیاهی در سال زراعی گذشته بوده است که این امر به افزایش اعتبارات تخصیص یافته در سال ۱۳۹۶ انجامیده است. البته شایان ذکر است که مبلغ تهسیلات در سال ۱۳۹۵ (۴۷۹۱ میلیارد ریال) در مقایسه با سال ۱۳۹۴ (۱۴۱۰ میلیارد ریال) رشدی برابر با ۲۳۹/۹ درصدی داشته است. از دلایل رشد چشم‌گیر میزان تسهیلات اختصاص یافته در این سال نیز می‌توان به عملکرد جذب ۱۰۰ درصدی بخش‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی، مکانیزاسیون و شیلات و همچنین جذب ۹۸ درصدی بخش تولیدات گیاهی در سال زراعی گذشته بوده است که این امر افزایش اعتبارات تخصیص یافته در سال ۱۳۹۵ را به همراه داشته است. مبلغ اعتبارات و تسهیلات تخصیص‌یافته و جذب‌شده در سال ۱۳۹۴ در مقایسه با سال ۱۳۹۳ که به‌ترتیب مبلغ ۳۰۸۴ و ۱۹۸۲/۵ میلیارد ریال بوده است، در تخصیص حدود ۱۵۹/۱ درصد افزایش و در جذب حدود ۷۷/۹ درصد کاهش داشته است. قابل ذکر است که میزان تسهیلات جذب‌شده به تخصیص‌یافته در سال ۱۳۹۳ حدود ۶۴/۳ درصد بوده است. از دلایل رشد میزان تسهیلات اختصاص‌یافته به عملکرد جذب ۱۰۰ درصدی بخش‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی، مکانیزاسیون و شیلات و همچنین جذب ۹۰ درصدی بخش تولیدات گیاهی در سال زراعی گذشته بوده که این امر باعث شده تا اعتبارات تخصیص‌یافته در سال ۱۳۹۴ با افزایش همراه باشد. بخش دام و طیور و کشت پاییزه گندم، جو و کلزا ۱۰۰ درصد اعتبارات سال جاری را جذب کردند. بخش‌های زراعی، باغی و شیلات نیز به‌ترتیب ۱۸/۵، ۱۰/۵ و ۷۱/۴ درصد از اعتبارات اختصاص‌یافته را جذب کردند. بنابراین مشاهده می‌شودکه در این سال بخش‌های زراعی و باغی، کمترین میزان اعتبارات اختصاص‌یافته را جذب کردند که یکی از دلایل آن مکانیزه‌نبودن باغ‌ها و شالیزارهای استان و همچنین صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به آنها بود.

۱-۱۰- بررسی وضعیت اشتغال نیروی کار کشاورزی

سهم نیروی کار شاغل در بخش کشاورزی نسبت به کل شاغلان دنیا ۲۶/۵ درصد است در حالی که این سهم در ایران ۱۷/۶ درصد برآورد شده است (بانک جهانی، ۲۰۱۸ و مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶). در **Error! Reference source not found.** میزان اشتغال در بخش کشاورزی به‌همراه زیربخش های آن در کل کشور نشان داده شده است. طبق اطلاعات ارائه شده، حدود ۴/۳۳۳ میلیون نفر در بخش کشاورزی اشتغال داشتند که استان مازندران با ۲۰۶۴۸۳ نفر رتبه ی پانزدهم در اشتغال کشور را به خود اختصاص داده است. از مجموع ۲۰۶۴۸۳ نفر فرد شاغل در بخش کشاورزی استان مازندران، ۱۱۶۸۰۷ نفر در بخش زراعت، ۴۴۲۲۳۵ نفر در بخش باغداری، ۲۹۶۶۷ نفر در بخش دام و طیور، ۳۱۷۱ نفر در بخش شیلات و آبزیان، ۹۷۸۱ نفر در بخش خدمات کشاورزی و دامپروری و ۲۸۲۲ نفر در بخش جنگلداری و مرتع‌داری مشغول به‌کار هستند. همچنین، سهم هریک از زیربخش‌های زراعت، باغداری، دام و طیور، شیلات و آبزیان، خدمات کشاورزی و دامپروری، جنگلداری و مرتع‌داری به‌ترتیب برابر با ۵۷، ۲۱، ۱۴، ۲، ۵ و ۱ درصد است.

جدول ۳۵- **میزان اشتغال در زیر بخش های کشاورزی در کشور**

نام استان	رتبه	زراعت	باغداری	دام و طیور	شیلات و آبزیان	خدمات کشاورزی و دامپروری	جنگلداری و مرتعداری	کل اشتغال
فارس	1	173503	51607	70102	372	8549	1795	305929
خوزستان	2	181677	8632	62858	9219	3408	937	266732
خراسان رضوی	3	235985	83038	106073	277	11610	1422	438405
کرمانشاه	4	107461	8314	22631	307	1229	421	140362
آذربایجان شرقی	5	147741	50650	57916	187	2183	931	259609
لرستان	6	101425	3852	22189	330	886	330	129012
گلستان	7	106364	4145	33137	3606	4906	1427	153586
آذربایجان غربی	8	224758	47044	83861	623	12474	855	369616
کردستان	9	83432	10737	23658	219	3481	360	121887
همدان	10	106470	18077	15903	131	1364	300	142246
اردبیل	11	75409	7301	43977	502	822	363	128373
زنجان	12	68189	15035	19126	165	1000	396	103912
مرکزی	13	45405	14708	11723	126	935	238	73134
اصفهان	14	117284	29214	28481	348	2812	988	179127
مازندران	15	116807	44235	29667	3171	9781	2822	206483
خراسان شمالی	16	59060	11129	26368	71	1623	387	98638
کرمان	17	128345	111775	64985	60	4606	1354	311126
قزوین	18	43016	24012	10868	107	754	260	79017
بوشهر	19	18888	8092	10654	9418	589	468	48108
ایلام	20	27434	591	9629	27	319	232	38233
گیلان	21	154212	34154	31775	6101	1614	1836	229693
کهگیلویه و بویراحمد	22	22981	3570	9789	176	224	318	37058
تهران	23	34020	18285	12909	793	2575	973	69555
سیستان و بلوچستان	24	38881	11177	43721	7891	730	384	102784
خراسان جنوبی	25	24623	16744	21330	12	1873	308	64890
چهارمحال و بختیاری	26	28856	5354	9246	557	616	253	44882
سمنان	27	15066	7359	7474	35	590	359	30884
هرمزگان	28	30989	9963	30846	17274	577	393	90042
یزد	29	15082	8885	5412	31	654	216	30279
قم	30	5982	2582	3974	17	280	117	12952
البرز	31	10371	10066	5228	168	677	318	26827
کل کشور	–	2549718	680329	935508	62324	83741	21762	4333381

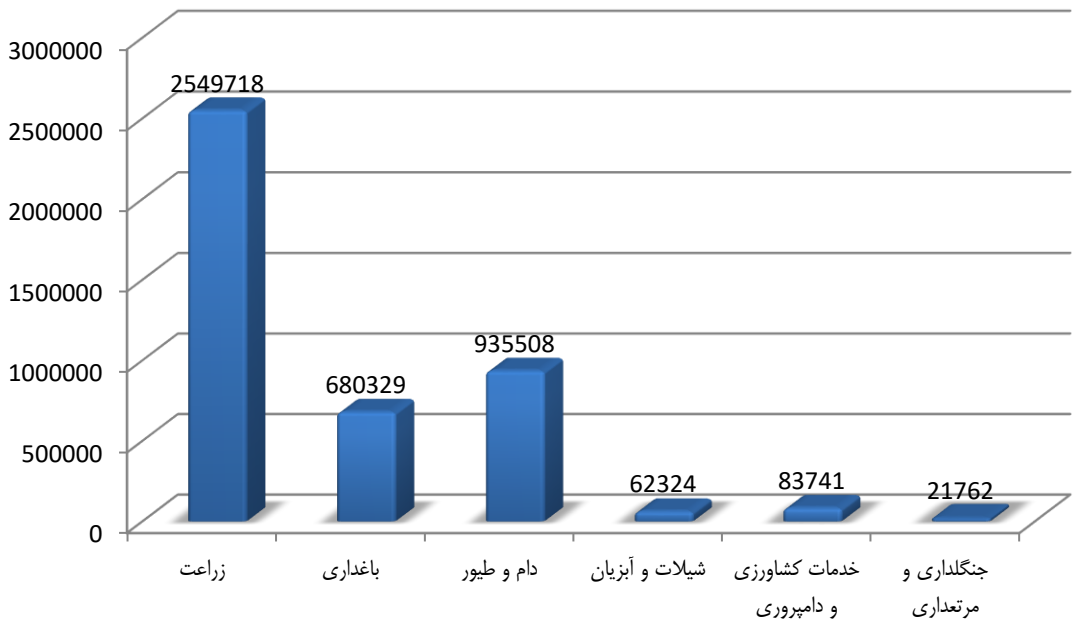

شکل ۱۷. **میزان اشتغال در زیر بخش های کشاورزی در کشور**

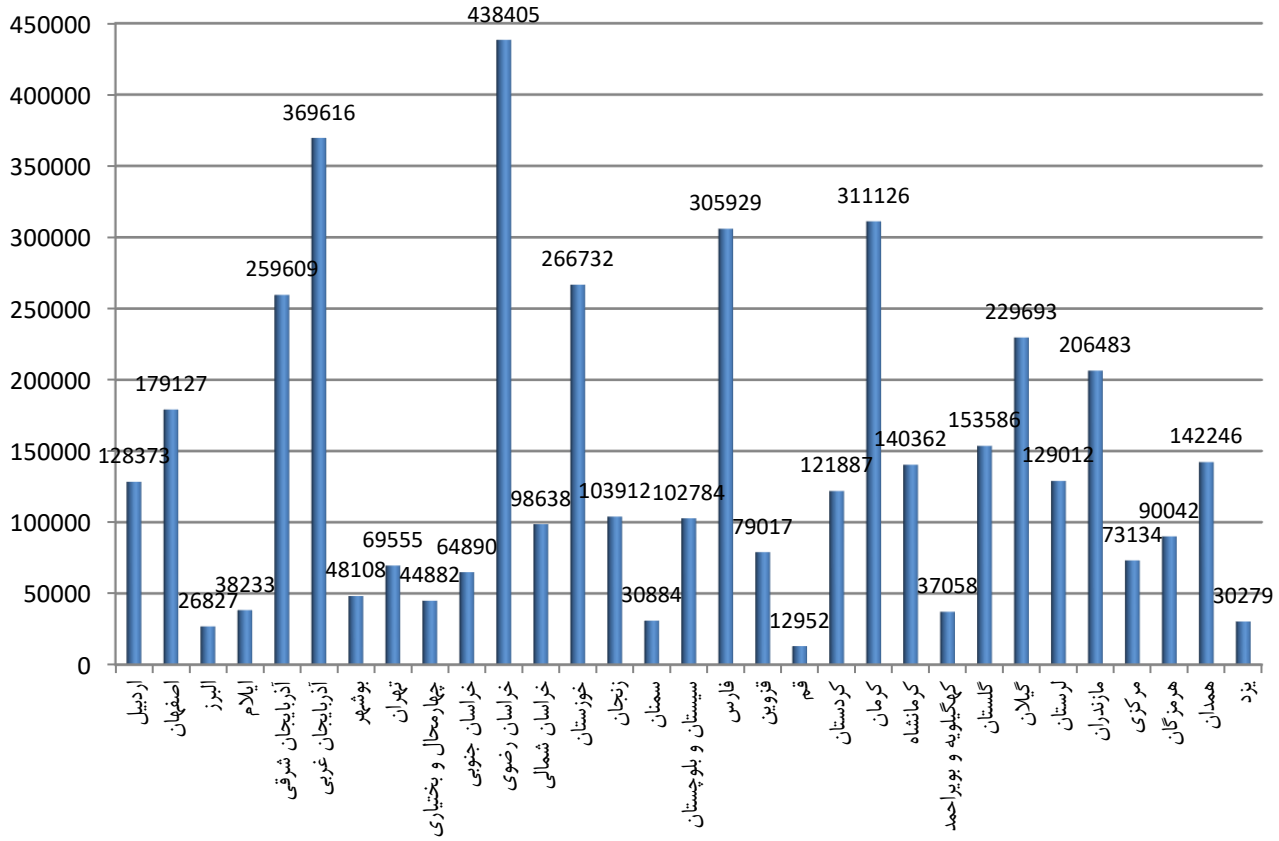

شکل ۱۸. **میزان اشتغال در بخش کشاورزی در کشور**

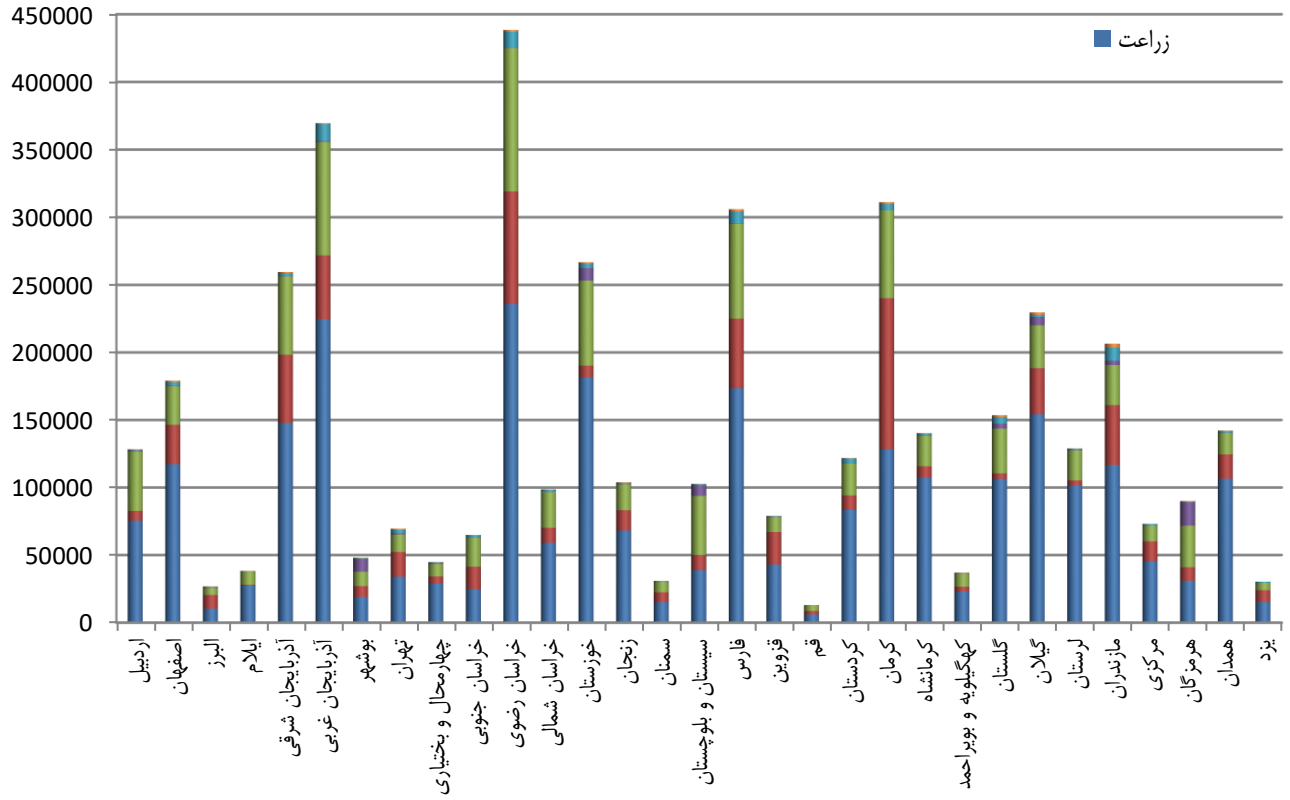

شکل ۱۹. **میزان اشتغال در زیر بخش های کشاورزی در کشور به تفکیک استان ها و زیربخش**

۱۱-۱- بررسی تعداد بیمه شدگان فعالان بخش کشاورزی

در **Error! Reference source not found.**۳۶، تعداد بیمه‌شدگان به تفکیک نوع بیمه در شعب مختلف اداره تأمین اجتماعی شهرستان‌های استان مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸ نشان داده شده است. تعداد کل بیمه‌شدگان در بخش‌های کشاورزی، پیمانکاری و غیره در تاریخ منتهی به مهر ۱۳۹۸، برابر با ۳۹۷۹۴۴ بوده که از این تعداد، ۵۶۲۸۵ نفر بیمه‌شده بخش کشاورزی و ۳۴۱۶۵۹ نفر بیمه‌شده پیمانکاری و غیره است. همچنین، از مجموع ۵۶۲۸۵ نفر بیمه‌شده بخش کشاورزی ۳۴۱۷۷ نفر مربوط به بخش زراعت و ۲۲۱۰۸ نفر مربوط به بخش باغبانی است.

شعبه یک اداره تأمین اجتماعی قائمشهر، نکا و جویبار به‌ترتیب بیشترین آمار بیمه‌شدگان بخش کشاورزی را داشته‌اند اما اگر اولویت‌بندی بر اساس شهرستان (و نه شعب) انجام گیرد، شهرستان‌های ساری با ۹۰۹۵ بیمه‌شده (شعبه یک ۳۶۵۱ نفر بیمه‌شده، شعبه دوم ۲۲۵۱ بیمه‌شده و شعبه سوم ۳۱۹۳ بیمه‌شده) در رتبه نخست از نظر تعداد بیمه‌شدگان بخش کشاورزی است که از این تعداد ۶۹۹۴ نفر در بخش زراعت و ۲۱۰۱ نفر در بخش باغبانی بیمه هستند. پس از شهرستان ساری، شهرستان قائمشهر با مجموع تعداد ۸۴۷۵ نفر بیمه‌شده (شعبه یک ۵۴۰۳ نفر بیمه‌شده و شعبه دوم ۳۰۷۲ بیمه‌شده) در رتبه دوم از نظر تعداد بیمه‌شدگان بخش کشاورزی جای دارد که از این تعداد ۷۱۶۹ نفر در بخش زراعت و ۱۳۰۶ نفر در بخش باغبانی بیمه هستند. پس از شهرستان قائم‌شهر، شهرستان بابل با مجموع تعداد ۷۴۸۴ نفر بیمه‌شده (شعبه یک ۳۲۷۸ نفر بیمه‌شده، شعبه دوم ۱۱۵۴ بیمه‌شده و شعبه سوم ۳۰۵۲ بیمه‌شده) در رتبه ی دوم از نظر تعداد بیمه‌شدگان بخش کشاورزی جای دارد که از این تعداد ۴۲۷۴ نفر در بخش زراعت و ۳۲۱۰ نفر در بخش باغبانی بیمه هستند.

با توجه به جدول ۳۷ سهم بیمه‌شدگان بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌ها، در شهرستان‌های قائمشهر، بابل و ساری به‌ترتیب ۵۶/۱۸، ۵۱/۵۳ و ۴۵/۸۸ بوده که رتبه‌های اول تا سوم را به‌خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۳۶- **تعداد بیمه شدگان اداره کل تامین اجتماعی مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸**

شرح		کشاورزی			کل بیمه شدگان بخش ها	سهم بیمه شدگان بخش کشاورزی
		زراعت	باغبانی	جمع		
ساری	۱	3256	395	3651	34765	10.5
	۲	1534	717	2251	39917	5.64
	۳	2204	989	3193	10735	29.74
	جمع	6994	2101	9095	85417	45.88
قائم شهر	۱	5193	210	5403	22743	23.76
	۲	1976	1096	3072	9476	32.42
	جمع	7169	1306	8475	32219	56.18
بابل	۱	2245	1033	3278	30383	10.79
	۲	469	685	1154	10183	11.33
	۳	1560	1492	3052	10379	29.41
	جمع	4274	3210	7484	50945	51.53
نکا		2701	2419	5120	17610	29.07
جویبار		2648	1610	4258	9980	42.67
بهشهر		1610	2050	3660	20238	18.08
گلوگاه		1416	1480	2896	7009	41.32
سورک		1860	882	2742	7214	38.01
آمل	۱	162	291	453	29752	1.52
	۲	101	1580	1681	14856	11.32
	جمع	263	1871	2134	44608	12.84
بابلسر		669	1303	1972	18608	10.6
محمودآباد		56	1580	1636	12643	12.94
نور		158	1355	1513	13013	11.63
تنکابن		1350	0	1350	14155	9.54
شیرگاه		693	271	964	6181	15.6
رامسر		641	0	641	7322	8.75
عباس آباد		625	0	625	7038	8.88
فریدونکنار		2	621	623	6113	10.19
پل سفید		418	5	423	5534	7.64
چالوس		194	0	194	14939	1.3
لاریجان		194	0	194	2368	8.19
نوشهر		139	18	157	12539	1.25
زیراب		103	26	129	2251	5.73
جمع		**34177**	**22108**	**56285**	**397944**	**–**

منبع: اداره کل تأمین اجتماعی استان مازندران، ۱۳۹۸.

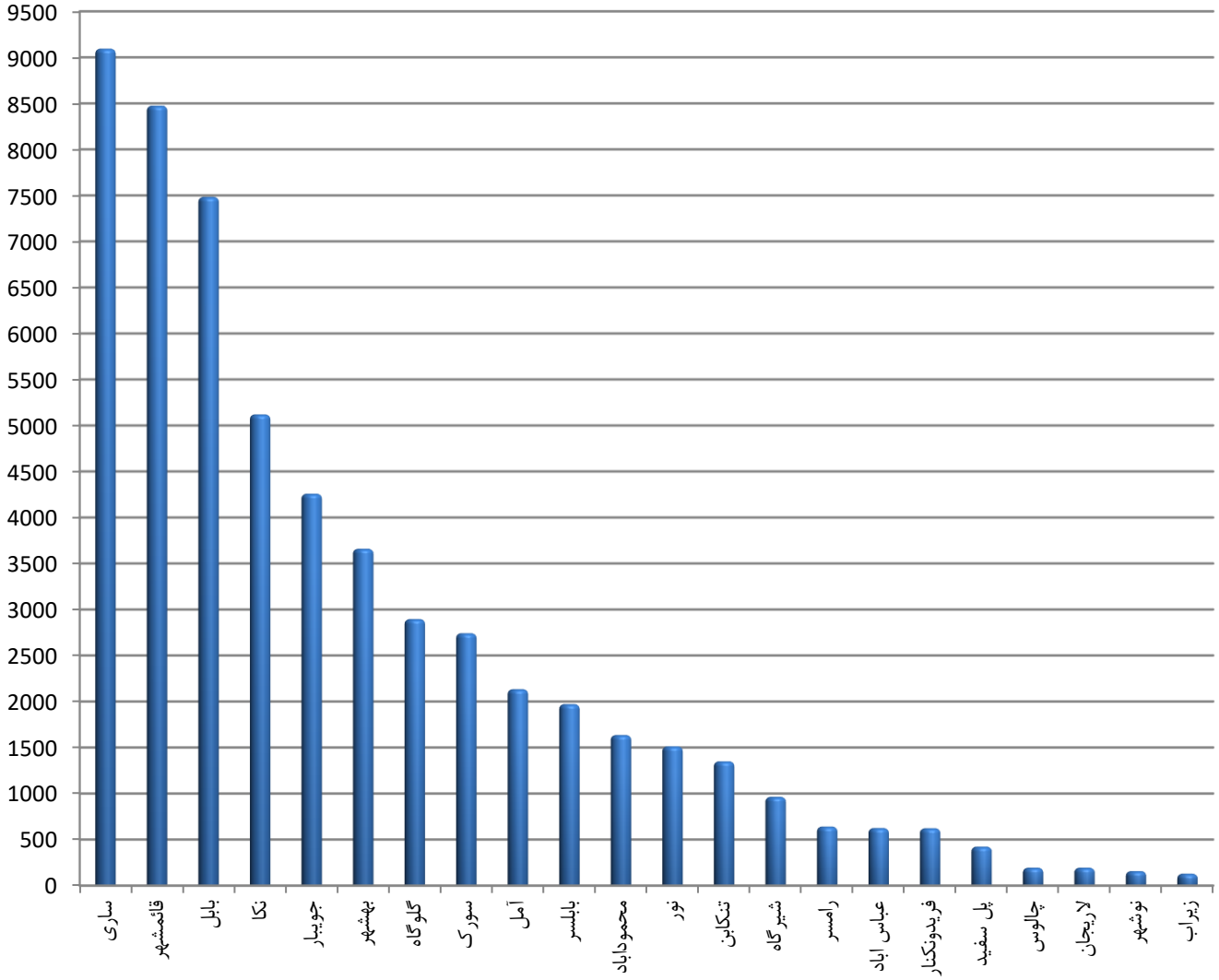

شکل ۲۰. **تعداد بیمه شدگان بخش کشاورزی در اداره کل تامین اجتماعی مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸ به تفکیک شهرستان**

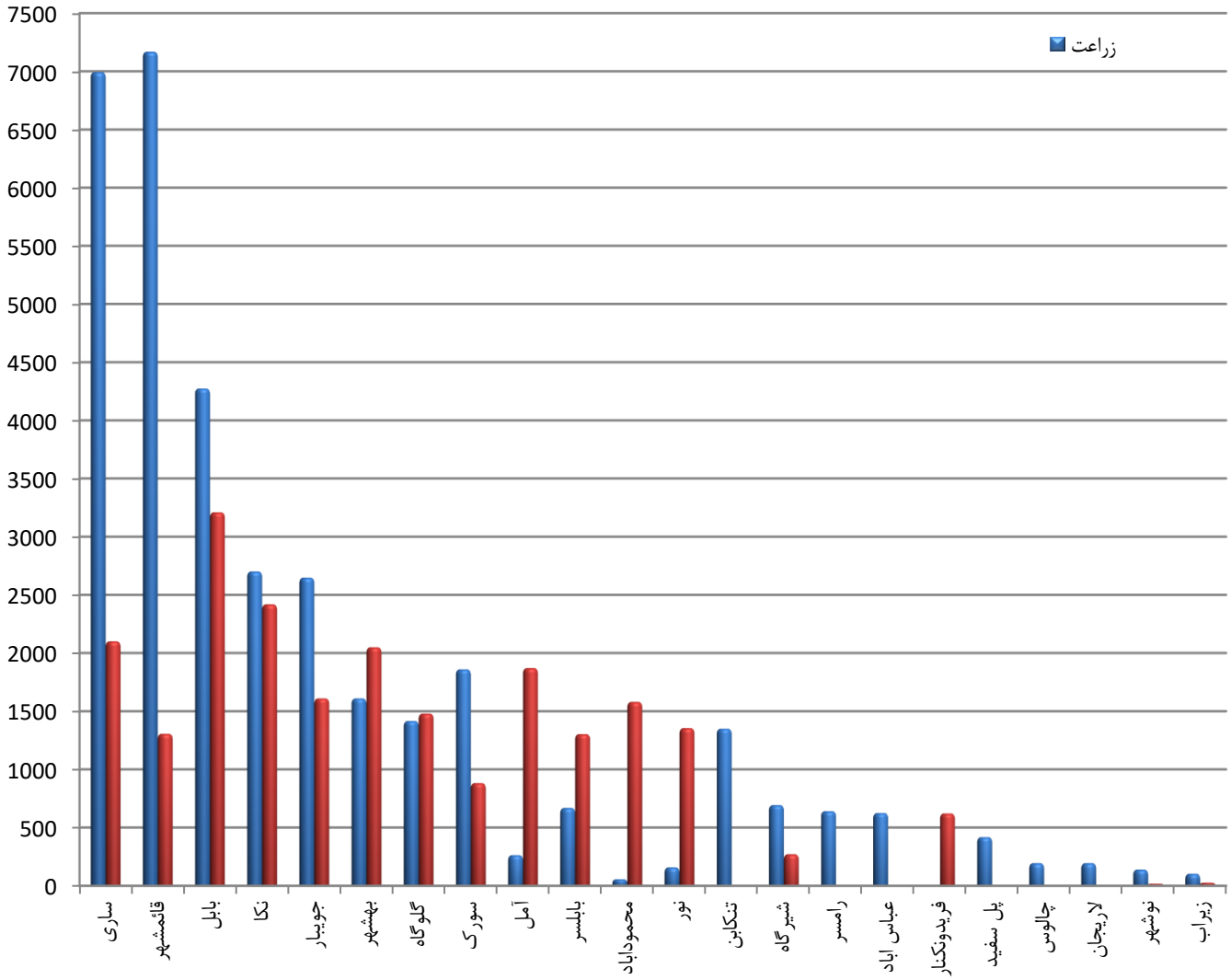

شکل ۲۱. **تعداد بیمه شدگان اداره کل تامین اجتماعی مازندران منتهی به مهر ۱۳۹۸ به تفکیک بخش زراعت و باغبانی**

۱-۱۲- شاخص نسبت اشتغال در استان مازندران

طبق تعریف، نسبت اشتغال عبارت است از نسبت جمعیت شاغل ۱۵ ساله و بیشتر (یا ۱۰ ساله و بیشتر) به کل جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (یا ۱۰ ساله و بیشتر) ضربدر ۱۰۰ که در رابطه زیر نشان داده شده است:

$$\text{نسبت اشتغال} = \frac{\text{جمعیت شاغل ۱۵ ساله و بیش تر (یا ۱۰ ساله و بیش تر)}}{\text{جمعیت ۱۵ ساله و بیش تر (یا ۱۰ ساله و بیش تر)}} * ۱۰۰$$

جمعیت شاغل به تمام افراد ۱۰ ساله و که در طول هفته مرجع طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت [1]کارده و با بنا به دلایلی به‌طور موقت کارشان را ترک کرده باشند، شاغل محسوب می‌شوند. شاغلان به‌طور عمده شامل دو گروه مزد و حقوق بگیران و خوداشتغالان می‌شوند. ترک موقت کار در هفته مرجع با داشتن پیوند رسمی شغلی برای مزد و حقوق بیگران و تداوم کسب و کار برای خوداشتغالان، به‌عنوان اشتغال محسوب می‌شود. افراد زیر نیز به لحاظ اهمیتی که در فعالیت اقتصادی کشور دارند، شاغل محسوب می‌شوند:

- ✓ افرادی که بدون دریافت مزد، برای یکی از اعضای خانوار خود که با وی نسبت خویشاوندی کار می‌کنند (کارکنان فامیلی بدون مزد). کارآموزانی که در دوره کارآموزی فعالیتی در ارتباط با فعالیت مؤسسه محل کار کارآموزی انجام می دهند، یعنی مستقیماً در تولید کالا یا خدمات سهیم هستند، فعالیت آنها کار محسوب می‌شود.
- ✓ محصلانی که در هفته مرجع مطابق تعریف، کار کرده‌اند.

جدول‌های ۳۷ الی ۳۹ شاخص‌های عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر را در نقاط شهری و روستایی استان مازندران به تفکیک کل استان، شهری و روستایی نشان می‌دهد و با توجه به این جداول سهم اشتغال بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۹ در کل استان ۱۸/۲ درصد بوده و این سهم در نقاط شهری ۸/۷ درصد و در نقاط روستایی ۳۳/۸ درصد بوده که همان‌طور که انتظار می‌رود سهم بخش اشتغال کشاورزی در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری است.

[1] ILO)- بر اساس استاندارد سازمان بین المللی کار (

جدول ۳۷- **شاخص‌های عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس در کل استان** **(درصد)**

شرح	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری ۱۵-۲۴ ساله	نرخ بیکاری ۱۵-۲۹ ساله[1]	سهم اشتغال ناقص	سهم اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی		
						کشاورزی	صنعت	خدمات
کل استان								
مرد و زن								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۴۱/۷	۸/۰	۲۱/۵	۱۸/۸	۶/۹	۲۹/۴	۲۷/۲	۴۳/۴
۱۳۹۰	۳۹/۱	۱۰/۲	۳۰/۹	۲۶/۶	۷/۸	۱۹/۲	۳۱/۹	۴۹/۰
۱۳۹۵	۴۱/۰	۱۱/۶	۳۲/۶	۳۰/۲	۹/۵	۲۰/۱	۲۸/۳	۵۱/۷
۱۳۹۶	۴۱/۴	۱۰/۰	۳۰/۹	۲۸/۶	۹/۳	۱۹/۳	۲۸/۵	۵۲/۲
۱۳۹۷	۴۱/۴	۸/۵	۲۵/۷	۲۳/۷	۱۰/۴	۱۹/۹	۲۸/۲	۵۲/۰
۱۳۹۸[2]	۴۶/۷	۹/۴	۲۶/۶	۱۸/۷	۷/۴	۱۹/۳	۲۷/۷	۵۳/۰
۱۳۹۹[3]	**۴۴/۰**	**۷/۵**	**۲۵/۸**	**۱۶/۳**	**۶/۳**	**۱۸/۲**	**۲۹/۶**	**۵۲/۳**
مرد								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۶۶/۰	۵/۷	۱۴/۵	۱۲/۸	۶/۹	۲۵/۹	۳۰/۲	۴۳/۸
۱۳۹۰	۶۳/۵	۶/۸	۲۱/۱	۱۸/۵	۸/۱	۱۸/۴	۳۴/۸	۴۶/۸
۱۳۹۵	۶۶/۱	۸/۱	۲۳/۳	۲۱/۸	۱۰/۷	۲۰/۵	۳۱/۰	۴۸/۴
۱۳۹۶	۶۶/۴	۷/۲	۲۰/۰	۲۰/۴	۱۰/۲	۱۹/۷	۳۱/۷	۴۸/۷
۱۳۹۷	۶۷/۶	۶/۲	۱۹/۷	۱۸/۳	۱۱/۳	۲۰/۸	۳۰/۴	۴۸/۸
۱۳۹۸[2]	۷۳/۸	۶/۵	۱۸/۷	۱۲/۹	۷/۸	۲۰/۴	۳۰/۳	۴۹/۳
۱۳۹۹[3]	**۷۲**	**۵/۴**	**۱۸/۶**	**۱۲/۴**	**۷/۱**	**۱۹/۲**	**۳۱/۹**	**۴۸/۹**
زن								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۱۷/۰	۱۷/۲	۴۶/۴	۳۹/۹	۷/۰	۴۴/۸	۱۳/۵	۴۱/۷
۱۳۹۰	۱۳/۸	۲۶/۵	۷۱/۴	۵۸/۸	۶/۰	۲۳/۹	۱۴/۱	۶۲/۰
۱۳۹۵	۱۵/۸	۲۶/۴	۵۹/۰	۵۴/۱	۳/۲	۱۷/۵	۱۳/۸	۶۸/۷
۱۳۹۶	۱۵/۸	۲۱/۸	۵۷/۲	۵۲/۶	۴/۴	۱۷/۳	۱۲/۲	۷۰/۵
۱۳۹۷	۱۵/۲	۱۸/۶	۴۵/۸	۴۱/۱	۶/۲	۱۴/۹	۱۶/۹	۶۸/۲
۱۳۹۸[2]	۱۹/۴	۲۰/۳	۴۷/۹	۳۶/۰	۵/۷	۱۴/۴	۱۶/۱	۶۹/۶
۱۳۹۹[3]	**۱۵/۶**	**۱۷/۳**	**۵۲/۷**	**۳۰/۸**	**۳/۰**	**۱۲/۵**	**۱۷/۱**	**۷۰/۵**

)از سال ۱۳۹۸ بر اساس بند ۴ مصوبه شماره ۱۰۰/۲۴۹/ص/۹۸ مورخ ۱۷/۰۲/۱۳۹۸ شورای عالی جوانان، دامنه سنی جوانی از ۱۵-۲۹ ساله به ۱۸-۳۵ ساله تغییر یافته است.

۲)ارقام از سال ۱۳۹۸ بر اساس جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر است.

منبع: سالنامه اماری استان مازندران، ۱۳۹۹

جدول ۳۸- **شاخص‌های عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس در نقاط شهری (درصد)**

شرح	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری ۱۵-۲۴ ساله	نرخ بیکاری ۱۵-۲۹ ساله[1]	سهم اشتغال ناقص	سهم اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی		
						کشاورزی	صنعت	خدمات
نقاط شهری								
مرد و زن								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۳۹/۷	۱۱/۰	۲۸/۲	۲۴/۳	۵/۵	۱۰/۴	۳۰/۰	۵۹/۶
۱۳۹۰	۳۸/۴	۱۱/۸	۳۳/۳	۲۸/۰	۸/۲	۵/۳	۳۴/۶	۶۰/۱
۱۳۹۵	۴۰/۲	۱۴/۱	۳۶/۹	۳۴/۱	۶/۵	۷/۵	۲۸/۳	۶۴/۲
۱۳۹۶	۴۰/۵	۱۲/۳	۳۹/۷	۳۳/۵	۷/۶	۷/۹	۲۸/۰	۶۴/۲
۱۳۹۷	۴۰/۵	۱۰/۴	۳۳/۶	۲۸/۹	۹/۷	۸/۵	۲۸/۵	۶۳/۰
۱۳۹۸[2]	۴۶/۱	۱۱/۵	۳۱/۳	۲۲/۲	۷/۱	۸/۰	۲۷/۶	۶۴/۵
۱۳۹۹[2]	**۴۳/۵**	**۹/۳**	**۳۳/۱**	**۱۹/۶**	**۶/۱**	**۷/۸**	**۲۷/۸**	**۶۴/۴**
مرد								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۶۳/۰	۷/۴	۱۸/۱	۱۵/۹	۵/۲	۹/۷	۳۲/۸	۵۷/۵
۱۳۹۰	۶۱/۱	۷/۹	۲۱/۶	۱۸/۸	۸/۶	۵/۵	۳۷/۸	۵۶/۷
۱۳۹۵	۶۳/۳	۱۰/۲	۲۶/۷	۲۵/۲	۷/۳	۷/۹	۳۱/۵	۶۰/۶
۱۳۹۶	۶۳/۰	۸/۹	۲۶/۱	۲۳/۱	۸/۲	۸/۲	۳۱/۵	۶۰/۳
۱۳۹۷	۶۵/۵	۷/۵	۲۵/۹	۲۲/۵	۱۰/۵	۹/۶	۳۱/۰	۵۹/۴
۱۳۹۸[2]	۷۱/۸	۸/۰	۲۱/۹	۱۵/۷	۷/۳	۹/۲	۳۰/۳	۶۰/۵
۱۳۹۹[2]	**۶۹/۶**	**۷/۰**	**۲۶/۸**	**۱۵/۸**	**۶/۷**	**۸/۹**	**۳۰/۰**	**۶۱/۱**
زن								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۱۶/۰	۲۵/۴	۶۱/۶	۵۰/۴	۷/۰	۱۳/۵	۱۶/۵	۷۰/۱
۱۳۹۰	۱۴/۷	۲۸/۹	۷۵/۸	۶۰/۸	۶/۰	۴/۷	۱۶/۴	۷۸/۹
۱۳۹۵	۱۷/۰	۲۸/۵	۶۱/۰	۵۵/۲	۳/۱	۵/۴	۱۳/۲	۸۱/۴
۱۳۹۶	۱۷/۶	۲۴/۹	۶۴/۰	۵۶/۶	۵/۰	۶/۵	۱۲/۴	۸۱/۲
۱۳۹۷	۱۶/۴	۲۱/۸	۵۲/۴	۴۴/۳	۶/۱	۳/۴	۱۷/۱	۷۹/۵
۱۳۹۸[2]	۲۱/۲	۲۲/۹	۴۹/۹	۳۸/۱	۶/۱	۳/۲	۱۶/۶	۸۰/۲
۱۳۹۹[2]	**۱۷/۱**	**۱۸/۸**	**۵۲/۲**	**۳۱/۷**	**۳/۴**	**۲/۴**	**۱۷/۲**	**۸۰/۳**

)از سال ۱۳۹۸ بر اساس بند ۴ مصوبه شماره ۱۰۰/۲۴۹/ص/۹۸ مورخ ۱۷/۰۲/۱۳۹۸ شورای عالی جوانان، دامنه سنی جوانی از ۱۵-۲۹ ساله به ۱۸-۳۵ ساله تغییر یافته است.

۲)ارقام از سال ۱۳۹۸ بر اساس جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر است.

منبع: سالنامه اماری استان مازندران، ۱۳۹۹

جدول ۳۹- **شاخص‌های عمده نیروی کار در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب جنس در نقاط روستایی (درصد)**

۱

شرح	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری ۱۵-۲۴ ساله	نرخ بیکاری ۱۵-۲۹ ساله[1]	سهم اشتغال ناقص	سهم اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی		
						کشاورزی	صنعت	خدمات
نقاط روستایی								
مرد و زن								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۴۳/۸	۵/۲	۱۵/۸	۱۳/۵	۸/۲	۴۶/۱	۲۴/۷	۲۹/۲
۱۳۹۰	۴۰/۱	۸/۲	۲۸/۱	۲۴/۷	۷/۲	۳۶/۲	۲۸/۶	۳۵/۲
۱۳۹۵	۴۲/۰	۸/۶	۲۸/۴	۲۵/۲	۱۲/۹	۳۴/۸	۲۸/۳	۳۶/۹
۱۳۹۶	۴۲/۹	۶/۷	۲۰/۶	۲۱/۵	۱۱/۴	۳۴/۱	۲۹/۲	۳۶/۷
۱۳۹۷	۴۲/۷	۶/۰	۱۸/۵	۱۷/۳	۱۱/۴	۳۴/۲	۲۷/۷	۳۸/۱
۱۳۹۸[2]	۴۷/۴	۶/۵	۲۱/۵	۱۳/۶	۷/۹	۳۴/۰	۲۸/۰	۳۸/۰
۱۳۹۹[2]	**۴۴/۹**	**۴/۸**	**۱۷/۰**	**۱۱/۰**	**۷/۹**	**۳۳/۸**	**۳۲/۳**	**۳۳/۹**
مرد								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۶۹/۱	۴/۱	۱۱/۵	۱۰/۱	۸/۵	۴۰/۷	۲۷/۹	۳۱/۴
۱۳۹۰	۶۶/۴	۵/۵	۲۰/۶	۱۸/۱	۷/۴	۳۳/۹	۳۱/۲	۳۴/۹
۱۳۹۵	۶۹/۸	۵/۷	۲۰/۳	۱۷/۷	۱۴/۵	۳۴/۷	۳۰/۶	۳۴/۷
۱۳۹۶	۷۱/۲	۵/۱	۱۴/۳	۱۷/۱	۱۲/۷	۳۳/۸	۳۱/۹	۳۴/۴
۱۳۹۷	۷۰/۳	۴/۷	۱۴/۷	۱۳/۹	۱۲/۲	۳۴/۳	۲۹/۶	۳۶/۱
۱۳۹۸[2]	۷۶/۶	۴/۶	۱۶/۰	۹/۳	۸/۴	۳۴/۱	۳۰/۳	۳۵/۶
۱۳۹۹[2]	**۷۵/۹**	**۳/۲**	**۹/۸**	**۷/۳**	**۸/۶**	**۳۳/۹**	**۳۴/۶**	**۳۱/۴**
زن								
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۱۸/۰	۹/۶	۳۲/۱	۲۷/۷	۶/۹	۶۸/۷	۱۱/۳	۲۰/۱
۱۳۹۰	۱۲/۶	۲۲/۸	۶۵/۱	۵۵/۲	۵/۹	۵۱/۸	۱۰/۶	۳۷/۶
۱۳۹۵	۱۴/۱	۲۳/۰	۵۶/۵	۵۲/۱	۳/۳	۳۵/۲	۱۴/۷	۵۰/۱
۱۳۹۶	۱۳/۳	۱۵/۷	۴۴/۰	۴۲/۴	۳/۲	۳۶/۳	۱۲/۰	۵۱/۷
۱۳۹۷	۱۳/۵	۱۳/۰	۳۵/۸	۳۴/۱	۶/۵	۳۳/۳	۱۶/۵	۵۰/۲
۱۳۹۸[2]	۱۶/۷	۱۵/۶	۴۴/۴	۳۱/۵	۵/۲	۳۳/۶	۱۵/۲	۵۱/۳
۱۳۹۹[2]	**۱۳/۱**	**۱۴/۰**	**۵۳/۶**	**۲۸/۸**	**۳/۹**	**۳۲/۹**	**۱۶/۷**	**۵۰/۵**

)از سال ۱۳۹۸ بر اساس بند ۴ مصوبه شماره ۱۰۰/۲۴۹/ص/۹۸ مورخ ۱۷/۰۲/۱۳۹۸ شورای عالی جوانان، دامنه سنی جوانی از ۱۵-۲۹ ساله به ۱۸-۳۵ ساله تغییر یافته است.

۲)ارقام از سال ۱۳۹۸ بر اساس جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر است.

منبع: سالنامه اماری استان مازندران، ۱۳۹۹

۱-۱۳- مفاهیم واژه های تحقیق

۱-۱۳-۱. اشتغال

وضعیت داشتن و مشغول‌بودن افراد به شغل معینی، را اشتغال می‌گویند. اشتغال به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن به‌ازای شرکت فعال در جریان تولید و انجام خدمات، پاداش به‌صورت نقدی یا جنسی پرداخت می‌شود.

۱-۱۳-۲. تولید

تولید یا فرآوری به معنی تهیه کالا و خدمات موردنیاز با استفاده از منابع و امکانات موجود می‌باشد. در واقع، تولید به مفهوم ساخت کالا یا ارائه خدمات می‌باشد (سالنامه آماری استان فارس، ۱۳۸۶). همچنین، فعالیت تولیدی سلسله اقداماتی است که برای تبدیل منابع به کالاهای موردنیاز صورت می‌گیرد.

۱-۱۳-۳. تحلیل SWOT

SWOT یکی از معروف‌ترین مدل‌های تدوین استراتژی است که امروزه کاربرد گسترده‌ای یافته است. SWOT شامل تجزیه تحلیل و بررسی دقیق تهدیدات و فرصت‌ها به‌عنوان عوامل بیرونی همچنین قوت‌ها و ضعف‌های سازمان به‌عنوان عوامل داخلی سازمان است. مکانیسم SWOT، انتخاب عوامل داخلی و خارجی به‌صورتی است که یک ماتریس استراتژیک و با معنی بسازد (نیکولاو و اونگلینوس، ۲۰۱۰). در واقع، SWOT یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت و ضعف درون‌سازمانی با فرصت‌ها و تهدیدات برون‌سازمانی است که تحلیلی سیستماتیک برای شناسایی این عوامل و تدوین استراتژی که بهترین تطابق بین آنها را ایجاد می‌نماید، ارائه می‌دهد که از تطابق و مقایسه این عوامل می‌توان چهار نوع استراتژی WT, ST, WO, SO، ارائه نمود (حسن‌زاده و همکاران، ۲۰۱۰).

۱-۱۳-٤. استراتژی

به‌نظر اندروز استراتژی نامی است که به آماج، هدف و تمامی وظایف و برای تحقق‌بخشیدن به اینها به روش‌های لازم داده می‌شود، مبنی بر اینکه؛ مؤسسه، کدام کار را انجام می‌دهد یا می‌خواهد انجام دهد، چه نوع مؤسسه‌های است یا می‌خواهد باشد را تعریف کند (امیرکبیری، ۱۳۸۱)

۱-۱۳-۵. تدوین استراتژی

تدوین استراتژی، عبارتست از: تعیین نوع فعالیتی که شرکت می‌خواهد به آن بپردازد، فعالیت‌هایی که قصد دارد، از آن خارج شود، شیوه‌ی تخصیص منابع، تصمیم‌گیری درباره‌ی گسترش دادن یا متنوع ساختن فعالیت‌ها، صورت می‌پذیرد، این تصمیمات، سازمان را متعهد می‌کند که برای دوره‌ی نسبتاً بلندمدت، محصولاتی خاص، تولید کند، در بازارهای مشخص به فعالیت بپردازد و از منابع و فناوری‌های شناخته‌شده‌ای استفاده کند (حسینی و شخصیان، ۱۳۸۹).

۱-۱۳-٦. عوامل درونی

عوامل درونی، عواملی هستند که در درون خود سیستم یا منطقه وجود دارند و در تعیین وضعیت منطقه مؤثر می‌باشند. در مدل SWOT، عوامل درونی شامل نقاط قوت و نقاط ضعف یک سیستم یا سازمان یا منطقه می‌باشند.

۱-۱۳-۷. عوامل بیرونی

عواملی هستند که از کنترل سازمان خارج بوده و از بیرون بر سیستم اثر می‌گذارند. به نوعی مرتبط به فرایندهایی است که در خارج از محدوده آن سازمان به وقوع می‌پیوندد. عوامل بیرونی شامل فرصت‌ها و تهدیدها می‌باشند.

۱-۱٤- استراتژی‌های SO (استراتژی‌های تهاجمی)

سازمان‌ها می‌کوشند با استفاده از نقاط قوت خود از فرصت‌های محیط خارجی بهره‌برداری نمایند. این راهبرد می‌تواند یک حالت هم‌افزایی در سازمان ایجاد کند. هر شرکتی مایل است در این موقعیت قرار داشته باشد تا بتواند با بهره‌گیری از توانمندی‌ها، استفاده از فرصت‌ها را به حداکثر برساند.

۱-۱٤-۱. استراتژی‌های ST (استراتژی‌های تنوع‌بخشی)

سازمان‌ها با استفاده از نقاط قوت خود، به‌دنبال کاهش اثرات ناشی از تهدیدات موجود در محیط خارجی و یا را از بین بردن آنها هستند.

۱-۱٤-۲. استراتژی‌های WO (استراتژی‌های محافظه‌کارانه)

استراتژی‌های WO به دو دلیل مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ اول اینکه سازمان برای از بین بردن نقاط ضعف داخل سازمان از فرصت‌های محیط بیرونی استفاده می‌نماید و دوم اینکه، سازمان زمینه را برای بهره‌برداری از فرصت‌های محیط بیرونی فراهم نماید.

۱-۱٤-۳. استراتژی‌های WT (استراتژی‌های تدافعی)

اساس استراتژی‌های WT این است که سازمان، هم در صدد کم‌کردن نقاط ضعف داخل برآید و هم، از تهدیدهای ناشی از محیط خارجی پرهیز کرده، یا در صدد کم‌کردن آن باشد (کردنائیج و همکاران، ۱۳۸۸ و خورشید و رنجبر، ۱۳۸۹).

۱-۱٥- مزیت نسبی

اصل مزیت نسبی در چهارچوب اقتصاد بین‌الملل مطرح شده است و طی زمان نظریه‌های مختلفی، تئوری مزیت نسبی را تحت تأثیر قرار داده است. مزیت نسبی نقطه مرکزی تجارت و نشان‌دهنده سود حاصل از تجارت مسیر است. توجه به مزیت نسبی فعالیت‌های تولیدی یکی از مهم‌ترین جنبه‌های برنامه‌ریزی اقتصادی به‌حساب می‌آید که از پایداری درخور توجهی نیز برخوردار است. مزیت نسبی پایه و اساس برنامه‌ریزی اقتصادی برای تخصیص کاراتر منابع است. مزیت نسبی هنگامی معنی و مفهوم واقعی خود را پیدا می‌کند که تجارت بین‌الملل با رقابت و آزادانه صورت گیرد. در این حالت، تجارت و تولید محصولات دارای مزیت نسبی بیشتر مورد تشویق قرار می‌گیرند و تولیدکنندگان انگیزه فراوانی برای تولید این گونه محصولات پیدا می‌کنند (شفیعی و یزدانی، ۱۳۸۹). مزیت نسبی تولید، شرط لازم برای تخصیص منابع و عوامل برای تولید کالاست. در غیر این صورت، هزینه فرصت منابع تخصیص داده شده بیشتر از درآمد ناشی از آن خواهد بود که مغایر با عقلانیت و کارآمدی اقتصادی است. لذا، تعیین مزیت نسبی و رقابتی محصولات کشاورزی به‌ویژه محصولات

عمده‌ی زراعی و باغی مناطق گوناگون کشور برای نظام برنامه‌ریزی اقتصادی دارای اهمیت است (آبیار و عسگری، ۱۳۸۸).

۱-۱۵-۱. مفهوم مزیت نسبی

اصل برتری نسبی می‌گوید کل تولید گروهی از افراد، یک اقتصاد، یا گروهی از ملت‌ها زمانی بیشینه است که تولید هر کالا توسط فرد یا بنگاهی انجام شود که کمترین هزینه فرصت را دارد (حسینی و نیک‌پیام، ۱۳۹۷).

۱-۱۶- ضریب مکانی

ضریب مکانی برای نخستین بار توسط سارجنت فلورانس مطرح شده است و اهمیت نسبی فعالیت‌ها را در اقتصاد ملی نشان می‌دهد. این ضریب نسبت ساده‌ای از سهم نوعی فعالیت خاص از کل فعالیت یک منطقه نسبت به سهم همان فعالیت در کل فعالیت در اقتصاد ملی تعریف می‌گردد و به‌طور معمول توسط برنامه‌ریزان اقتصاد منطقه‌ای به‌کاربرده می‌شود. LQ به هر حال، شاخص زمانی دارای معنا است که برای مقایسه بین مناطق مختلف و تعیین توانمندی‌های هر منطقه به‌کار گرفته شود. در واقع، از آنجای یک توسعه را ترسیم می‌نماید بهتر آن است که این معیار برای مناطق مختلف یک کشور محاسبه و ارزیابی شود (لایقی و همکاران، ۱۳۹۱).

۲- روش تحقیق

روش‌های آماری مورد استفاده در این پژوهش شامل توصیفات آماری و روش‌های مزیت سنجی برای تجزیه و تحلیل وضعیت موجود و بررسی مزیت نسبی تولید و اشتغال در زیربخش‌های بخش کشاورزی و در نهایت استفاده از مدل SWOT برای تدوین راهبردها، سیاست‌ها و راهکارهای اجرایی در توسعه‌ی بخش کشاورزی در راستای توسعه اقتصادی استان مازندران می‌باشد. در مزیت‌سنجی، دو متغیر اشتغال و تولید مدنظر قرار گرفته است. برای مزیت-سنجی اشتغال، شاخص مدنظر هم در سطح استانی و هم به تفکیک شهرستانی ارائه شده است اما برای متغیر تولید، به دلیل عدم وجود اطلاعات شهرستانی، به محاسبه مزیت نسبی استان در زیربخش‌های کشاورزی بسنده شده است. در ادامه، ابتدا روش مزیت‌سنجی تولید و اشتغال و سپس تشریح الگوی SWOT ارائه می‌شود.

۲-۱- روش‌های مزیت سنجی تولید و اشتغال به روش شاخص ضریب مکانی

ضریب مکانی برای نخستین بار توسط سارجنت فلورانس مطرح شده است و اهمیت نسبی فعالیت‌ها را در اقتصاد ملی نشان می‌دهد. این ضریب نسبت ساده‌ای از سهم نوعی فعالیت خاص از کل فعالیت یک منطقه نسبت به سهم همان فعالیت در کل فعالیت در اقتصاد ملی تعریف می‌شود. شاخص ضریب مکانی در متداول‌ترین شکل خود ابزاری برای اندازه‌گیری درجه تخصص تولیدی یک منطقه در فعالیت‌های مختلف اقتصادی به‌شمار می‌آید (عسکرپور کبیر و همکاران، ۱۳۹۴). فرمول محاسباتی این نسبت برای هر بخش تولیدی در تحلیل‌های شهرستانی برای بررسی مزیت‌سنجی زیربخش‌های اشتغال کشاورزی را می‌توان به‌صورت رابطه (۲-۱) نوشت:

$$LQ_i=\frac{\frac{e_i}{\sum e_i}}{\frac{E_i}{\sum E_i}} \qquad (۲-۱)$$

که در آن LQ_i ضریب نسبت مکانی اشتغال شهرستان در زیربخش i، e_i اشتغال شهرستان در زیربخش i، E_i اشتغال استان در زیربخش i، $\sum e_i$ کل اشتغال شهرستان در بخش کشاورزی، $\sum E_i$ کل اشتغال استان در بخش کشاورزی می‌باشد. با توجه به شاخص فوق می‌توان گفت که ضریب نسبت مکانی همان سهم اشتغال‌زایی هر بخش یا فعالیت اقتصادی از کل اشتغال در سطح شهرستان نسبت به سهم اشتغال‌زایی آن بخش در سطح استان می‌باشد. در صورتی‌که این نسبت بزرگتر از یک باشد، به‌عنوان فعالیت اقتصادی پایه‌ای محسوب می‌شود؛ اگر این نسبت کوچکتر از یک باشد، فعالیت غیرپایه‌ای و در صورتی‌که مساوی یک باشد، آن فعالیت خودکفا محسوب می‌شود (مهرگان، ۱۳۸۶).

این شاخص به‌طور معمول توسط برنامه‌ریزان اقتصاد منطقه‌ای به‌کار برده می‌شود و هنگامی دارای معناست که برای مقایسه بین مناطق مختلف و تعیین توانمندی‌های هر منطقه برای تولید یک کالا بکار گرفته می‌شود (عسکرپور کبیر و همکاران، ۱۳۹۴). نسبت ضریب مکانی بزرگتر از یک ($LQ_i > ۱$)، نشان‌دهنده صادراتی‌بودن آن بخش در منطقه است و هرچه این شاخص بزرگتر باشد، بخش موردنظر از مزیت بیشتری برخوردار خواهد بود، چراکه با پایه‌ای بودن بخش مورد نظر، توسعه‌ی آن منجر به بروز سطح بالاتری از توسعه و رشد برای منطقه خواهد بود (صباغ کرمانی، ۱۳۸۰). مقدار شاخص کمتر از واحد ($LQ_i < ۱$) نشان می‌دهد که منطقه در فعالیت موردنظر نسبت به کل استان، دارای تخصص تولیدی کمتری است. نتایج این مرحله وضعیت موجود ساختار اقتصادی استان و مزیت نسبی هریک از آن‌ها را در یکی

از فعالیت‌های عمده‌ی اقتصادی (کشاورزی) مشخص می‌سازد. وقتی‌که مقدار شاخص برابر با واحد باشد ($LQ_i = ۱$)، تولید منطقه‌ای (در اینجا شهرستانی) با تولید استانی در فعالیت مورد نظر برابر است و تولید منطقه پاسخگوی مصرف (تقاضا) منطقه می‌باشد. در این صورت، منطقه کالا یا خدمت موردنظر را وارد یا صادر نمی‌کند؛ به عبارت دیگر، منطقه خودکفا می‌باشد. ذکر این نکته لازم است که در تمامی تحلیل‌های مربوط به ضریب مکانی، می‌توان به‌جای میزان اشتغال، از سطح تولید نیز استفاده نمود. در حقیقت، فقدان اطلاعات مربوط به تولید و مصرف[۱] در منطقه است که مجوز استفاده از سطح اشتغال را صادر می‌نماید (صباغ کرمانی، ۱۳۸۰).

با توضیحات فوق، می‌توان شاخص ضریب مکانی را برای اشتغال زیربخش‌های مورد بررسی کشاورزی به تفکیک شهرستان محاسبه نمود. اما با توجه به اینکه یکی دیگر از اهداف مهم در این پژوهش، بررسی مزیت نسبی تولید و اشتغال بخش کشاورزی استان مازندران نسبت به کشور بوده است، لذا لازم است برای محاسبه این مزیت نسبی، توضیحاتی ارائه شود. شایان ذکر است که برای محاسبه مزیت نسبی تولید و اشتغال، مجدداً از شاخص ضریب مکانی ارائه شده در رابطه (۳-۱) استفاده شد. با این تفاوت که صورت کسر در رابطه (۲-۱)، مربوط به استان و مخرج کسر مربوط به کشور می‌باشد.

۲-۲- الگوی تحلیل SWOT

۲-۲-۱. تشریح عمومی مراحل تحلیل SWOT

در این پژوهش به‌منظور ارائه راهبردها، سیاست‌ها و راهکارهای اجرایی برای تولید و اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در استان مازندران در راستای توسعه اقتصادی از الگوی تحلیل SWOT استفاده شده است که در چارچوب آن، نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و تهدیدهای مربوط به هریک از بخش‌های منتخب در سطح استان مازندران احصاء شدند. در ادامه مدل SWOT مورد استفاده معرفی می‌گردد.

مدل SWOT یکی از روش‌های مهم در فرآیند برنامه‌ریزی است. SWOT که مخفف واژهای قوت‌ها (Strength)، ضعف‌ها (Weakness)، فرصت‌ها (Opportunity) و تهدیدها (Threat) است، یکی از ابزارهای بسیار مهم برای سیاست‌گذاری است و اغلب به‌عنوان یک وسیله تحلیلی سیستماتیک از عوامل داخلی و خارجی یک سازمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. راهبرد SWOT یا ماتریس تحلیل نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، امروزه به‌عنوان ابزاری نوین جهت تحلیل عملکرد بخش‌های اقتصادی رقم می‌خورد. روش SWOT ماتریسی با چارچوب مفهومی است که جهت تحلیل‌های سیستمی به‌کارگرفته می‌شود و بررسی عوامل و مقایسه تنگناها، تهدیدها، فرصت‌ها را همراه با نقاط قوت و ضعف امکان‌پذیر می‌سازد. از طریق این مدل سعی می‌شود ضعف‌ها به قوت‌ها تبدیل شوند و با به حداقل‌رساندن ضعف‌های داخلی و تهدیدهای خارجی، از فرصت‌ها حداکثر استفاده به‌عمل آید. این روش وقتی به‌طور کامل به‌کار رود می‌تواند پایه‌ای مناسب برای فرمول‌بندی سیاست و خط مشی ارائه دهد. در این روش برای ساختن ماتریس SWOT باید چهار مرحله شامل تهیه فهرستی از نقاط قوت داخلی، تهیه فهرستی از نقاط ضعف داخلی، تهیه فهرستی از فرصت‌هایی که در محیط خارجی وجود دارد و تهیه فهرستی از تهدیدهای موجود در محیط خارجی را طی نمود. در نهایت، جهت برطرف‌کردن یا کاهش نقاط ضعف و فرصت‌های موجود در ارتباط با زیربخش‌های فعالیت کشاورزی در استان مازندران، تعیین راهبردها

[۱] در حقیقت فرمول اولیه ضریب مکانی بدین صورت است: (مصرف آن کالا در منطقه / تولید کالا در صنعت خاصی در منطقه)=L

و استراتژهای آن باید تلفیقی از عوامل داخلی و خارجی مطابق جدول ۴۰ تعیین گردند. در جدول ۴۰، SO بیانگر تلفیق نقاط قوت و فرصت، ST تلفیق نقاط قوت و تهدید، WO تلفیق نقاط ضعف و فرصت و WT نیز معرف تلفیق نقاط ضعف و تهدید است.

جدول ۴۰- **ماتریس و نحوه تعیین استراتژی‌ها (راهبردها)**

ماتریس SWOT		محیط داخلی	
		قوت‌ها S	ضعف‌ها W
محیط خارجی	فرصت‌ها O	راهبرد تهاجمی (SO)	راهبرد بازنگری (WO)
	تهدیدها T	راهبرد تنوع (ST)	راهبرد تدافعی (WT)

در این پژوهش، تحلیل SWOT برای بخش‌های سه‌گانه کشاورزی منتخب استان مازندران شامل «زراعت و باغداری»، «دامداری و مرغداری، پرورش کرم ابریشم و زنبور عسل و شکار» و «ماهیگیری (شیلات)» انجام شده است. مشخص‌کردن راهبردهای ماتریس SWOT در بخش‌های فوق، در سه مرحله صورت گرفت که شامل ۱) تعیین عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر بخش مورد نظر، ۲) رتبه‌بندی عوامل (گویه‌های) مشخص‌شده در مرحله اول و ۳) ارائه راهبردهای کاربردی است.

۱) تعیین عوامل داخلی و خارجی: هدف از تعیین عوامل داخلی، سنجش محیط داخلی ناحیه مطالعه شده جهت شناسایی نقاط ضعف و قوت است. یعنی جنبه‌هایی که در راه دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی و اجرای تکلیف‌های آن زمینه‌های مساعد یا بازدارنده دارد مدنظر می‌باشد. در برنامه‌ریزی هر منطقه‌ای، شناسایی «نقاط قوت» موفقیت برنامه‌ریزی را در پی دارد و در مقابل، «نقاط ضعف» عواملی هستند که پیشرفت و توسعه را در یک بخش به حالت رکود در می‌آورند. همچنین، هدف تعیین عوامل خارجی، سنجش محیط خارجی مطالعه‌شده جهت شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهایی است که یک بخش با آن مواجه است. فرصت‌ها یک سری قابلیت‌های بیرونی و مزیت‌های محیطی هستند که می‌توانند زمینه را برای پیشرفت سیستم فراهم کنند. تهدیدها نیز شرایط خارجی نامساعدی هستند که تأثیر نامطلوب بر سیستم می‌گذارد.

۲) رتبه‌بندی عوامل داخلی و خارجی: معیار سنجش برای هریک از عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر هر بخش به‌این‌صورت است که برای هر عامل مؤثر بر بخش مورد نظر، «وزن نسبی» در «رتبه آن (رتبه ۱ تا ۴)» ضرب می‌شود و در نهایت حاصل این دو عامل یعنی «نمره نهایی» هر عامل، رتبه هر عامل مؤثر را مشخص می‌نماید. در واقع، عاملی که بیشترین نمره‌ی نهایی را داشته باشد، در رتبه‌ی بالاتری قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است که در مطالعه حاضر به‌منظور محاسبه وزن نسبی هر عامل (که بیان‌کننده میزان تأثیر هر عامل در توسعه آن بخش است) از ترکیب روش AHP[1] و برنامه‌ریزی خطی استفاده شده است که یکی از تمایزها و نوآوری‌های تکنیکی این مطالعه در به‌کارگیری تحلیل SWOT است.

[1] Analytic Hierarchy Process

۳) تعیین راهبردهای قابل‌قبول توسعه هر بخش: براساس مدل تحلیلی SWOT برای توسعه‌ی بخش کشاورزی می‌توان راهبردهایی را ارائه نمود. راهبردهای رقابتی (SO) بیشتر به نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی توجه دارد. راهبردهای تنوع‌بخشی (ST) بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است. در راهبردهای بازنگری (WO) ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی، سعی بر آن است که از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف در منطقه بهره‌گیری شود. راهبردهای تدافعی (WT) نیز بر حل تهدیدها و آسیب‌های احتمالی در منطقه تأکید دارند.

جهت ارزیابی شرایط بخش‌ها و ارائه استراتژی‌های مناسب توسعه به این ترتیب عمل می‌شود که در قدم اول، ابتدا با استفاده از ماتریس عوامل داخلی (IFE) و ماتریس عوامل خارجی (EFE)، عوامل مؤثر هر بخش مشخص می‌شود. از مجموع رتبه نهایی ماتریس، عدد بین ۱ تا ۲/۵ نشان‌دهنده ضعف داخلی و تهدید خارجی و عدد بین ۲/۵ تا ۴ بیانگر قوت و فرصت خارجی است که قرارگرفتن در هر یک از خانه‌های ماتریس داخلی و خارجی چهارخانه‌ای مفاهیم استراتژیک خاصی دارد. لازم به ذکر است که برای هریک از زیربخش‌های سه‌گانه بخش کشاورزی در استان مازندران، ماتریس SWOT مجزایی تهیه شده و تعیین استراتژی‌ها و راهکارهای اجرایی و مناسب صورت گرفته است.

۲-۳- معرفی روش برنامه‌ریزی خطی مورد استفاده در تعیین وزن‌های نسبی در تحلیل SWOT

مدل‌های بهینه‌سازی در حل مسائل تصمیم‌گیری چندمعیاره مفید به‌نظر می‌رسند. این مدل‌ها در مسائل مقایسه، انتخاب، برنامه‌ریزی، اجرا و بهینه‌سازی مورد استفاده قرار گرفتند. در این مطالعه به‌منظور انتخاب استراتژی‌های مناسب برای تولید و اشتغال بخش کشاورزی استان مازندران در راستای توسعه، از تجزیه و تحلیل SWOT و AHP در قالب برنامه‌ریزی خطی استفاده شده است. تجزیه و تحلیل SWOT برای تعیین قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها مورد استفاده قرار گرفته است و ترکیب برنامه‌ریزی خطی و AHP برای محاسبه وزن برای معیارها و گزینه‌ها در هر سطح استفاده می‌شود.

در این تحقیق، به‌منظور محاسبه بردار اولویت‌ها، از یک روش برنامه‌ریزی خطی دو مرحله‌ای استفاده شده است. این روش توسط جایاچاندران و همکاران (۲۰۰۵) ارائه شده است. در مرحله اول، با توجه به ماتریس مقایسات زوجی، از یک فرمول‌بندی که ارائه‌دهنده حدود سازگاری[1] است استفاده می‌شود و در مرحله دوم، از یک مدل برنامه‌ریزی خطی دیگر و با توجه به حدود سازگاری به‌دست‌آمده در مرحله قبل، برای محاسبه اوزان نهایی معیارها استفاده می‌شود. در ادامه به تشریح مراحل اول و دوم پرداخته شده است.

۲-۳-۱. مرحله اول: مدل برنامه‌ریزی خطی برای محاسبه حدود سازگاری

یکی از مراحل مهم در تحلیل SWOT، استخراج مقایسات زوجی عوامل SWOT می‌باشد که در روش‌های متعارف، پس از استخراج این مقایسات زوجی، در قالب نرم‌افزار Expert Choice، اوزان نسبی معیارها محاسبه می‌شود. اما در مطالعه حاضر، از یک روش برنامه‌ریزی خطی برای محاسبه این اوزان استفاده شده است. اگر i و j معرف عوامل مورد نظر در تحلیل SWOT باشند و a_{ij} بیانگر ترجیحات نسبی معیار iام نسبت به معیار jام باشد، آنگاه در این روش برنامه‌ریزی خطی، ابتدا لازم است معادله (۲-۲) مد نظر قرار گیرد

[1] Consistency Bound

$$\frac{w_i}{w_j} = a_{ij}\varepsilon_{ij} \qquad i,j = 1,2,\dots\dots\dots,n \qquad (۲-۲)$$

که در آن w_i و w_j وزن معیارهای iام و jام و ε_{ij} نیز معرف خطای تخمین است. اگر تصمیم‌گیرنده سازگار عمل نماید، آنگاه بعد از گرفتن لگاریتم طبیعی از رابطه (۳-۲) داریم $\ln \varepsilon_{ij} = 0$. در معادله (۳-۲)، متغیرهای تصمیم شامل w_i (وزن عنصر i) و ε_{ij} (فاکتور خطای برآورد a_{ij}) می‌باشد. اما، رابطه (۲-۲) یک رابطه غیرخطی است و برای خطی‌نمودن آن از دو طرف معادله، لگاریتم طبیعی گرفته می‌شود. به‌این ترتیب، در اینجا از سه تبدیل متغیرهای تصمیم استفاده می‌شود که در روابط (۲-۳) الی (۲-۵) آمده است.

$$x_i = \ln(w_i) \qquad (۲-۳)$$

$$y_{ij} = \ln(\varepsilon_{ij}) \qquad (۲-۴)$$

$$z_{ij} = |y_{ij}| \qquad (۲-۵)$$

فرم برنامه‌ریزی خطی در مرحله اول به شرح روابط (۲-۶) تا (۲-۱۳) است (جایاچاندران و همکاران، ۲۰۰۵).

$$\min \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^{n} z_{ij} \qquad (۲-۶)$$

St:

$$x_i - x_j = lna_{ij}, i,j = 1,2,\dots,n; i \neq j \qquad (۲-۷)$$

$$z_{ij} \geq y_{ij}, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; i < j \qquad (۲-۸)$$

$$z_{ij} \geq y_{ji}, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; i < j \qquad (۲-۹)$$

$$x_1 = 0 \qquad (۲-۱۰)$$

$$x_i - x_j \geq 0, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; a_{ij} > 1 \qquad (۲-۱۱)$$

$$x_i - x_j \geq 0, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; a_{ik} \geq a_{jk}, \forall k; \quad a_{iq} > a_{iq}, \quad \exists q \qquad (۲-۱۲)$$

$$z_{ij} \geq 0, \quad i,j = 1,2,\dots,n$$
$$x_i, x_j \quad unrestricted \qquad i,j = 1,2,\dots,n. \qquad (۲-۱۳)$$

رابطه (۲-۷) از لگاریتم طبیعی رابطه (۲-۲) به‌دست می‌آید. در ماتریس مقایسات زوجی، اگر a_{ij} بیش از حد برآورد شده باشد (یعنی تصمیم‌گیرنده قضاوت خود را برای عنصر i نسبت به عنصر j، بیشتر از مقدار واقعی قضاوت نموده باشد)، آنگاه a_{ij} قابل تعیین نیست. در این صورت داریم:

$$\varepsilon_{ij} = \frac{1}{\varepsilon_{ij}} \qquad i,j = 1,2,\dots\dots,n$$

یا (۲-۱۴)

$$y_{ij} = -y_{ji} \qquad i,j = 1,2,\dots\dots,n$$

با به‌دست‌آوردن مقادیر بزرگتری برای y_{ji} و y_{ij}، محدودیت‌های (۲–۸) و (۲–۹) برای هر عنصر i و j که بیش از حد برآورد شدند و مقدار خطا، معرفی می‌شود.

از آنجاکه راه‌حل با توجه به محدودیت‌های (۲–۶) تا (۲–۸) ، بی‌نهایت بزرگ به‌دست می‌آید می‌توان بدون از دست‌دادن ماهیت مسئله، یک ارزشی برای هر w_i در نظر گرفت. این کار با محدودیت (۲–۱۰) و با جایگذاری $w_1 = 1$ انجام می‌شود. توجه داشته باشید که بعد از حل، وزن‌ها می‌توانند به‌گونه‌ای نرمال‌سازی شوند که مجموع آنها برابر یک شود (جایاچاندران و همکاران، ۲۰۰۵).

دو ویژگی مطلوب در ماتریس مقایسات زوجی وجود دارد که شامل تسلط گزینه[1] و تسلط ردیف[2] است که در مدل برنامه‌ریزی خطی پیشنهادی نیز مدل‌سازی شده است. اگر $a_{ij} \geq 1$ دلالت بر $w_i \geq w_j$ داشته باشد آنگاه روش حل بیانگر رتبه ضعیفی است. این همان ویژگی تسلط گزینه یا حفظ رتبه ضعیف[3] است. اگر a_{ij} دقیقاً برابر ۱ باشد، آنگاه می‌توان هر تناظری را به‌صورت $w_i \geq w_j$ یا $w_j \geq w_i$ در نظر گرفت. بنابراین، ویژگی حفظ رتبه ضعیف را در قالب رابطه (۲–۱۱) می‌توان بیان نمود (جایاچاندران و همکاران، ۲۰۰۵).

به این نکته اشاره می‌شود که اگر ماتریس مقایسات زوجی دارای ناسازگاری شمارشی باشد یعنی $a_{ij} \geq 1$ و $a_{jk} \geq 1$ و $a_{ki} \geq 1$ آنگاه تنها حل مسیر به‌صورت $w_i = w_j = w_k$ است. بنابراین، ماتریس مقایسه زوجی بسیار ناسازگار خواهد بود. مشاهده می‌شود که یکی از مزایای محدودیت تسلط گزینه در قالب رابطه (۲–۱۱) شناسایی ناسازگاری شمارشی است (جایاچاندران و همکاران، ۲۰۰۵).

اگر $a_{ik} \geq a_{jk}$ برای تمام kها دلالت بر $w_i \geq w_j$ داشته باشد روش حل بیانگر رتبه قوی است. این ویژگی همان تسلط ردیف یا حفظ رتبه قوی[4] است. اگر $a_{ik} = a_{jk}$ برای تمام kها برقرار باشد آنگاه یک تناظری می‌تواند از هر دوی $w_i \geq w_j$ و $w_j \geq w_i$ ساخته شود. بنابراین، حفظ رتبه قوی به این صورت تعریف می‌شود که تسلط ردیف زمانی برقرار می‌شود که $a_{ik} \geq a_{jk}$ برای تمامی kها و $a_{ik} > a_{jk}$ برای برخی از kها دلالت بر $w_i \geq w_j$ داشته باشد. این تعریف در رابطه (۲–۱۲) گنجانده شده است (جایاچاندران و همکاران، ۲۰۰۵). رابطه (۲–۱۳) نیز بیانگر محدودیت علامت متغیرهای تصمیم می‌باشد.

تابع هدف، مجموع لگاریتم‌های خطاهای مثبت را حداقل می‌نماید. اگر تابع هدف از حالت لگاریتمی خارج شود در این‌حالت تابع هدف همان حداقل‌سازی ضرب خطاهای بیش از حد برآورد شده است ($\varepsilon_{ij} \geq 1$). بنابراین، تابع هدف حداقل‌سازی میانگین هندسی تمامی خطاهای بزرگتر از یک می‌باشد. اگر z^* ارزش بهینه تابع هدف در مرحله اول برنامه‌ریزی خطی باشد، با توجه به ماتریس کاملاً سازگار، هیچ خطایی در تخمین وجود ندارد و z^* برابر صفر است.

از آنجا که تابع هدف مسئله، مجموع $\frac{n(n-1)}{2}$ متغیر تصمیم (یعنی Z_{ij} برای $i < j$) را به حداقل می‌رساند لذا شاخص CI در قالب روش برنامه‌ریزی خطی به‌صورت رابطه (۲–۱۵) می‌باشد:

$$CL_{PL} = 2\frac{Z^*}{n(n-1)} \qquad (۲–۱۵)$$

[1] Element Bominance
[2] Row Bominance
[3] Weak Rank Preservation
[4] Strong Rank Preservation

CL_{PL} ارزش متوسط Z_{ij} برای عناصر بالای قطر اصلی در ماتریس مقایسات زوجی است. در تجربیات محاسبه مقدماتی، به‌نظر می‌رسد CL_{PL} و CI بسیار به هم همبسته می‌باشد.

۲-۳-۲. – مرحله دوم: مدل برنامه‌ریزی خطی برای محاسبه بردار اولویت‌ها

هنگامی که مرحله اول برنامه‌ریزی خطی حل می‌شود مجموعه راه‌حل‌ها شامل تمام بردارهای اولویتی است که ضرب تمام خطاهای ε_{ij} را به حداقل می‌رساند. این امکان وجود دارد که راه‌حل‌های بهینه چندگانه‌ای برای مدل مرحله اول وجود داشته باشد. در مرحله دوم، یک مدل خطی حل می‌شود که از بین این مجموعه گزینه‌های جایگزین برای بردارهای اولویت که حداکثر خطاهای ε_{ij} را به حداقل می‌رساند، گزینه مناسبی انتخاب کند. مرحله دوم به‌صورت روابط (۲-۱۶) الی (۲-۲۶) است.

$$Min \;\; z_{max} \tag{۲-۱۶}$$

St:

$$\sum_{i=1}^{n-1}\sum_{j=i+1}^{n} z_{ij} = z^* \tag{۲-۱۷}$$

$$x_i - x_j = lna_{ij}, i,j = 1,2,\dots,n; i \neq j \tag{۲-۱۸}$$

$$z_{ij} \geq y_{ij}, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; i < j \tag{۲-۱۹}$$

$$z_{ij} \geq y_{ji}, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; i < j \tag{۲-۲۰}$$

$$z_{max} \geq z_{ij}, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; i < j \tag{۲-۲۱}$$

$$x_1 = 0 \tag{۲-۲۲}$$

$$x_i - x_j \geq 0, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; a_{ij} > 1 \tag{۲-۲۳}$$

$$x_i - x_j \geq 0, \qquad i,j = 1,2,\dots,n; a_{ik} \geq a_{jk}, \forall k; \quad a_{iq} > a_{iq}, \quad \exists q \tag{۲-۲۴}$$

$$z_{ij} \geq 0, \quad i,j = 1,2,\dots,n \quad x_i, x_j \quad unrestricted \quad i,j = 1,2,\dots,n. \tag{۲-۲۵}$$

$$z_{max} \geq 0. \tag{۲-۲۶}$$

محدودیت (۲-۱۷) تضمین می‌کند که تنها بردارهای حلی که در مرحله اول برنامه‌ریزی خطی، بهینه بودند در مرحله دوم به‌عنوان راه‌حل‌های مسیر قرار بگیرند. در محدودیت (۲-۲۱)، z_{max} حداکثر مقدار خطاهای Z_{ij} می‌باشد. تابع هدف (۲-۱۶)، z_{max} را حداقل می‌نماید. محدودیت (۲-۲۶) نیز قید غیرمنفی‌بودن z_{max} است. سایر محدودیت‌ها مشابه محدودیت‌های مدل برنامه‌ریزی خطی مرحله اول می‌باشند.

در این گزارش، پس از تعیین قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها، در قالب روش AHP، به ارزیابی گزینه‌های آنها توسط کارشناسان در قالب مقایسات زوجی پرداخته شد. در مرحله بعد با توجه به روش برنامه‌ریزی خطی معرفی‌شده، اقدام به محاسبه وزن معیارها شده است. پس از محاسبه وزن‌های نسبی هریک از اجزای قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و

تهدیدها و همچنین تعیین برخی راهبردها، با استفاده از نظرات کارشناسانه، به‌منظور اولویت‌بندی راهبردها از رهیافت QSPM استفاده شده است. به این منظور، ضرایب جذابیت هر راهبرد با توجه به اجزای SWOT استخراج شد و با ضرب ضرایب جذابیت در اوزان نسبی، نمره کل برای هر یک از اجزای SWOT به ازای هر راهبرد محاسبه شد و در نهایت با مجموع نمره اجزای SWOT، یک نمره کل برای هر راهبرد محاسبه شد. به‌صورت جبری می‌توان این توضیح را در قالب رابطه (۲-۲۷) نیز بیان نمود.

$$V_k = \sum_{i=1}^{ms} w_{Si}U_{Si,k} + \sum_{i=1}^{mw} w_{Wi}U_{Wi,k} + \sum_{i=1}^{mo} w_{Oi}U_{Oi,k} + \sum_{i=1}^{mT} w_{Ti}U_{Ti,k} \qquad (۲-۲۷)$$

که در آن V_k امتیاز راهبرد kام و $(w_{s1}, \dots, w_{sms})$ بیانگر وزن نسبی برای عوامل قوت $(S_1, S_1, \dots, S_{ms})$ در درون گروه (S) و چنین تعریفی همچنین برای $(w_{w1}, \dots, w_{wms})$، $(w_{o1}, \dots, w_{oms})$ و $(w_{T1}, \dots, w_{Tms})$ یعنی ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها نیز بیان می‌شود.

برای هر استراتژی k، $U_{si,k}$ بیانگر ضریب جذابیت استراتژی k برای عامل قوت S_i، $U_{wi,k}$ معرف ضریب جذابیت استراتژی k در کاهش اثرات فاکتورهای ضعف W_i، $U_{Oi,k}$ بیانگر ضریب جذابیت استراتژی k در گرفتن مزیت فاکتور فرصت O_i و $U_{Ti,k}$ نیز معرف ضریب جذابیت استراتژی k در مواجهه با عامل تهدید T_i می‌باشد.

لازم به توضیح است که در مطالعه حاضر، پس از استخراج ماتریس مقایسات زوجی کارشناسان در مورد عوامل داخلی و خارجی، وزن‌های نسبی از روش برنامه‌ریزی ریاضی خطی دو مرحله‌ای محاسبه شده است که در واقع نوآوری این تحقیق نسبت به مطالعات مشابه پیشین در این مرحله بوده است. پس از آن، از کارشناسان خواسته شد که برای قوت‌ها و فرصت‌ها، با توجه به اهمیت هر یکی از عوامل، رتبه ۳ یا ۴ بدهند و در مقابل به عوامل ضعف‌ها و تهدیدها رتبه ۱ یا ۲ اختصاص دهند. در ادامه با ضرب ستون وزن نسبی در ستون ضریب اهمیت، مقادیر وزن نهایی محاسبه شد که بر این اساس مهم‌ترین عوامل داخلی و خارجی تعیین گشت.

۲-٤- روش گردآوری اطلاعات

در این تحقیق، آمار و اطلاعات مورد استفاده در محاسبه ضریب مکانی تولید و اشتغال به‌صورت کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. سال پایه مورد بررسی، سال ۱۳۹۵ (آخرین سال سرشماری شده موجود) بوده است. ذکر این نکته لازم است که با توجه به گزارش‌های دریافتی از مرکز آمار ایران، در سرشماری سال ۱۳۹۵، اشتغال به تفکیک فعالیت‌ها بررسی نشده است. به همین دلیل در این مطالعه، به منظور تخمین اشتغال سه زیربخش مورد بررسی بخش کشاورزی، از اطلاعات سرشماری سال ۱۳۹۰ و همچنین نتیجه نمونه‌گیری نیروی کار که هر ماه توسط مرکز آمار ایران انجام می‌شود، بهره گرفته شد. به‌طوری که ابتدا با استفاده از نتایج نمونه‌گیری نیروی کار، با توجه به تغییر سهم اشتغال بخش کشاورزی استان مازندران در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰، میزان شاغلین بخش کشاورزی شهرستان‌ها محاسبه شد. سپس با استفاده از سهم شاغلین هر زیربخش مورد بررسی از کل بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۰، نحوه‌ی توزیع اشتغال در زیربخش‌های سه‌گانه مورد بررسی در سال ۱۳۹۵ به تفکیک شهرستانی محاسبه شد.

چنین مراحلی برای محاسبه اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در کشور در جهت محاسبه‌ی مزیت نسبی اشتغال استان مازندران نسبت کشور نیز تکرار شده است. همچنین، در مورد محاسبه مزیت نسبی تولید بخش کشاورزی نیز لازم به ذکر است که طبق آخرین آمار منطقه‌ای مرکز آمار ایران، ارزش افزوده (نماینده تولید) در استان‌ها در قالب بخش کشاورزی و زیربخش‌های آن موجود بوده است که به این ترتیب، مستقیماً از آمار منطقه‌ای استان مازندران در سال ۱۳۹۵ استفاده شده است.

در روش SWOT برای تحلیل عوامل داخلی و خارجی و همچنین استخراج استراتژی‌های مناسب نیاز به بهره‌گیری از نظرات خبرگان، متخصصین و کارشناسان باتجربه می‌باشد که به تکمیل پرسشنامه ختم می‌شود. به همین منظور، طی جلسات متعدد با مدیران باسابقه سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران و اداره‌ی کل شیلات استان، این افراد شناسایی و انتخاب گردیدند. همچنین، تعداد خبرگان، متخصصین و کارشناسان باتجربه در زیربخش‌های "زراعت و باغداری"، "شیلات" و "دام و طیور" در استان مازندران محدود بوده و در این مطالعه سعی شد از همه‌ی ظرفیت موجود خبرگان و متخصصین مربوطه در زیربخش‌های مورد بررسی استفاده شود. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز برای تحلیل عوامل داخلی و خارجی و همچنین استخراج استراتژی‌های مناسب، به خبرگان، متخصصین و کارشناسان باتجربه در زیربخش‌های مورد بررسی (مستقر در سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ادارات جهاد کشاورزی شهرستان‌های استان و اداره کل شیلات استان مازندران) مراجعه شد. به همین منظور، در زیربخش مورد بررسی از نظرات مدیران فعلی و گذشته و کارشناسان با سابقه‌ی ۱۵ سال و بیشتر استفاده شد. شایان ذکر است که برای زیربخش‌های «زراعت و باغداری» و «شیلات» هر کدام ۱۶ پرسشنامه و زیربخش «دامداری و مرغداری، پرورش کرم ابریشم و زنبور عسل و شکار»، ۱۵ پرسشنامه تکمیل شده است.

در نهایت، برای محاسبه ضرایب مکانی از نرم‌افزار Excel و برای محاسبه نتایج تحلیل SWOT از نرم‌افزار GAMS بهره گرفته شد.

۳- نتایج

در این قسمت به مرور وضعیت فعلی اشتغال در زیربخش‌های مورد بررسی به تفکیک شهرستان‌های استان مازندران پرداخته شده است. سپس با توجه به اشتغال زیربخش‌ها در شهرستان‌ها و استان، نتایج محاسبه ضریب مکانی اشتغال در هریک از زیربخش‌ها به تفکیک شهرستان ارائه شده است. با توجه به اینکه یکی از اهداف مورد بررسی در این تحقیق، بررسی مزیت‌سنجی اشتغال و تولید بخش کشاورزی استان مازندران بوده است، لذا نتایج بررسی مزیت‌سنجی اشتغال و تولید زیربخش‌های مورد بررسی نیز آمده است. در نهایت، به‌منظور ارائه راهبردهای مناسب برای توسعه‌ی بخش کشاورزی، نتایج تحلیل SWOT که در آن وزن‌های نسبی بر اساس روش برنامه‌ریزی ریاضی محاسبه شده است، ارائه شد. لازم به یادآوری است که زیربخش‌های مورد بررسی در این تحقیق مشتمل بر «زراعت و باغداری»، «دامداری و مرغداری، پرورش کرم ابریشم و زنبور عسل و شکار» و «بخش ماهیگیری (شیلات)» بوده است که برای اختصار، برای زیربخش دوم و سوم به‌ترتیب عنوان «دامداری» و «شیلات» به‌کار گرفته شده است.

۳-۱- بررسی وضعیت موجود اشتغال در زیربخش‌های کشاورزی به تفکیک شهرستان‌های استان مازندران

با توجه به این امر که بررسی ساختار نیروی‌کار می‌تواند مبنایی برای ارزیابی و تحلیل سیاست‌های اقتصادی یک کشور باشد، شناخت ساختار نیروی‌کار و تعیین وضعیت جاری جمعیت فعال هریک استان‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. لذا، در این قسمت به بررسی وضعیت اشتغال استان مازندران در بخش کشاورزی که شامل زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری و شیلات می‌باشد، پرداخته می‌شود. براساس نتایج طرح سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان مازندران برحسب وضع فعالیت اقتصادی معادل ۲۸۴۹۷۴۸ برآورد شده است که در این سال، سهم شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر در بخش کشاورزی حدود ۲۰ درصد بوده است. سهم بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۰ معادل ۱۹/۲ بوده که می‌توان گفت بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۵ افزایشی ۴ درصدی داشته است.

شهرستان‌های مورد بررسی استان مازندران مشتمل بر آمل، بابل، بهشهر، تنکابن، رامسر، ساری، سوادکوه، قائمشهر، نور، نوشهر، بابلسر، محمودآباد، نکا، چالوس، جویبار، گلوگاه، فریدونکنار، عباس‌آباد و میاندورود می‌باشد که هریک از شهرستان‌ها با توجه به پتانسیل و شرایط جغرافیایی خود در هریک از زیربخش‌ها فعالیت داشته و تعدادی نیروی‌کار مشغول به کار هستند. لازم به توضیح است که از آنجاکه در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، تعداد شاغلین در زیربخش‌های کشاورزی به تفکیک موجود نبوده است، لذا برای محاسبه شاغلین زیربخش‌های مورد بررسی، از نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ نیز بهره گرفته شد. به‌همین دلیل، تعداد شهرستان‌های مورد بررسی مشتمل بر ۱۹ شهرستان بوده در حالی که طبق آخرین تقسیمات موجود در سال ۱۳۹۵، استان مازندران شامل ۲۲ شهرستان می‌باشد. بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده، کل شاغلان استان در زیربخش زراعت و باغداری معادل ۱۸۹۲۹۳ نفر بوده است. همچنین، در زیربخش‌های دامداری و شیلات به‌ترتیب ۳۰۸۵۰ و ۶۲۴۵ نیروی‌کار فعالیت دارند. نحوه‌ی توزیع اشتغال در زیربخش‌های مختلف کشاورزی شهرستان‌ها در جدول ۴۱ قابل‌مشاهده می‌باشد.

جدول ۴۱- **نحوه توزیع اشتغال در زیربخش‌های مختلف کشاورزی در استان و شهرستان‌ها (نفر-درصد)**

	زراعت و باغداری		دامداری		شیلات	
	تعداد	سهم	تعداد	سهم	تعداد	سهم
آمل	۱۶۶۹۹	۸/۸۲	۶۲۵۶	۲۰/۲۷	۳۹۱	۶/۲۶
بابل	۳۶۰۸۱	۱۹/۰۶	۴۲۰۵	۱۳/۶۳	۷۱۱	۱۱/۳۸
بهشهر	۹۷۶۰	۵/۱۵	۱۹۵۳	۶/۳۳	۲۱۵	۳/۴۴
تنکابن	۱۱۹۲۶	۶/۳	۶۶۳	۲/۱۴	۴۶۳	۷/۴۱
رامسر	۴۰۹۲	۲/۱۶	۴۱۴	۱/۳۴	۱۰۷	۱/۷۱
ساری	۲۷۱۴۰	۱۴/۳۳	۲۹۹۵	۹/۷	۵۵۶	۸/۹
سوادکوه	۴۴۸۴	۲/۳۶	۲۰۵۸	۶/۶۷	۲۲	۰/۳۵
قائمشهر	۱۷۴۹۳	۹/۲۴	۲۲۵۹	۷/۳۲	۱۵۴	۲/۴۶
نور	۶۱۷۷	۳/۲۶	۱۷۶۴	۵/۷۱	۲۰۹	۳/۳۴
نوشهر	۴۳۶۲	۲/۳	۱۰۲۰	۳/۳	۱۵۸	۲/۵۳
بابلسر	۶۶۷۶	۳/۵۲	۸۴۱	۲/۷۲	۱۴۰۹	۲۲/۵۶
محمودآباد	۷۴۷۹	۳/۹۵	۵۶۶	۱/۸۳	۷۱۳	۱۱/۴۱
نکا	۹۸۹۲	۵/۲۲	۹۸۶	۳/۱۹	۳۱	۰/۴۹
چالوس	۲۵۳۹	۱/۳۴	۶۳۰	۲/۰۴	۲۰۳	۳/۲۵
جویبار	۸۳۱۸	۴/۳۹	۱۶۵۰	۵/۳۴	۸۵	۱/۳۶
گلوگاه	۳۰۹۱	۱/۶۳	۱۱۶۸	۳/۷۸	۴۰	۰/۶۴
فریدونکنار	۴۲۱۸	۲/۲۲	۲۱۷	۰/۷	۶۳۲	۱۰/۱۲
عباس آباد	۲۲۹۷	۱/۲۱	۲۲۹	۰/۷۴	۱۱۴	۱/۸۲
میاندورود	۶۵۶۹	۳/۴۷	۹۷۶	۳/۱۶	۳۲	۰/۵۱
مازندران	۱۸۹۲۹۳	-	۳۰۸۵۰	-	۶۲۴۵	-

مأخذ: محاسبات مبتنی بر سرشماری نفوس و مسکن و طرح نمونه‌گیری از نیروی کار مرکز آمار ایران

در ادامه وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی به تفکیک شهرستان‌های استان مازندران در شکل‌های ۲۲ الی ۳۱ بررسی قرار گرفته است.

با توجه به آمار و اطلاعات ارائه‌شده، کل نیروی‌کار فعال زیربخش‌های کشاورزی مورد بررسی در شهرستان آمل، معادل ۲۳۵۸۸ می‌باشد. همان‌طور که در شکل ۲۲ مشاهده می‌شود، ۷۲ درصد از شاغلان، مربوط به زیربخش زراعت و باغداری می‌باشند. بالابودن شاغلان زیربخش زراعت و باغداری این شهرستان می‌تواند ناشی از وسعت بالای اراضی زراعی و باغی آن باشد. زیربخش‌های دامداری و شیلات نیز به‌ترتیب ۲۷ درصد و ۲ درصد از کل شاغلان را شامل می‌شوند. پایین‌بودن شاغلان بخش شیلات می‌تواند به‌دلیل ساحلی‌نبودن این شهرستان باشد.

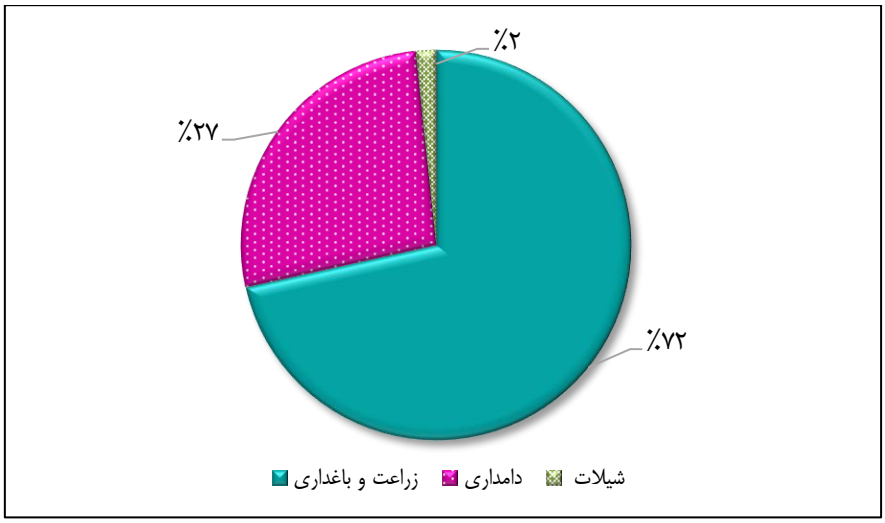

شکل ۲۲. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان آمل**

بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های شهرستان بابل نشان می‌دهد که زیربخش زراعت و باغداری بیشترین سهم از اشتغال کشاورزی این شهرستان را دارد. تعداد شاغلان در این زیربخش معادل ۳۶۰۸۱ می‌باشد که از سهم ۸۸ درصدی برخوردار است. همچنین، زیربخش دامداری ۱۰ درصد از کل اشتغال زیربخش‌های مورد بررسی را در شهرستان بابل به خود اختصاص داده است. سهم زیربخش شیلات نیز ۲ درصد بوده است.

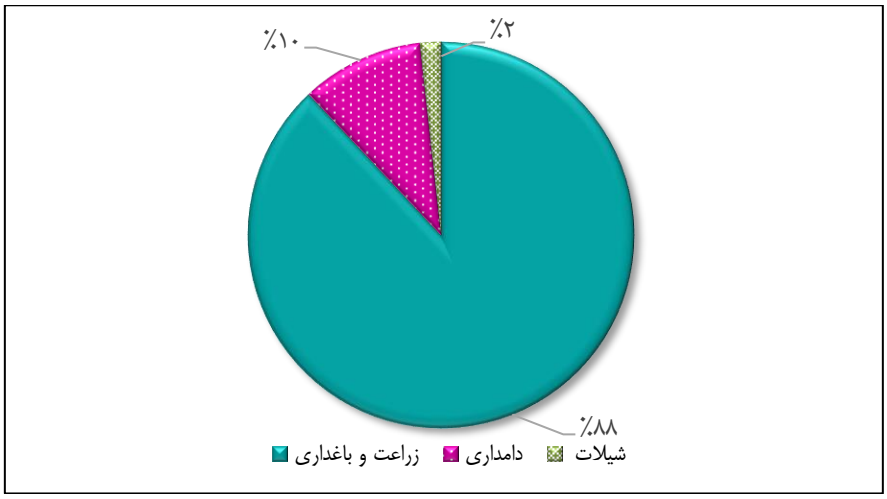

شکل ۲۳. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان بابل**

با توجه به نتایج ارائه‌شده در شکل ۲۳ می‌توان بیان نمود که ۸۲ درصد از اشتغال شهرستان بهشهر مربوط به زیربخش زراعت و باغداری می‌باشد. تعداد نیروی‌کار در این زیربخش ۹۷۶۰ نفر است. همچنین، زیربخش‌های دامداری شامل ۱۹۵۳ نفر و زیربخش شیلات ۲۱۵ نفر می‌باشند. بر این اساس زیربخش‌های دامداری و شیلات به‌ترتیب سهمی معادل ۱۶ و ۲ درصد دارند.

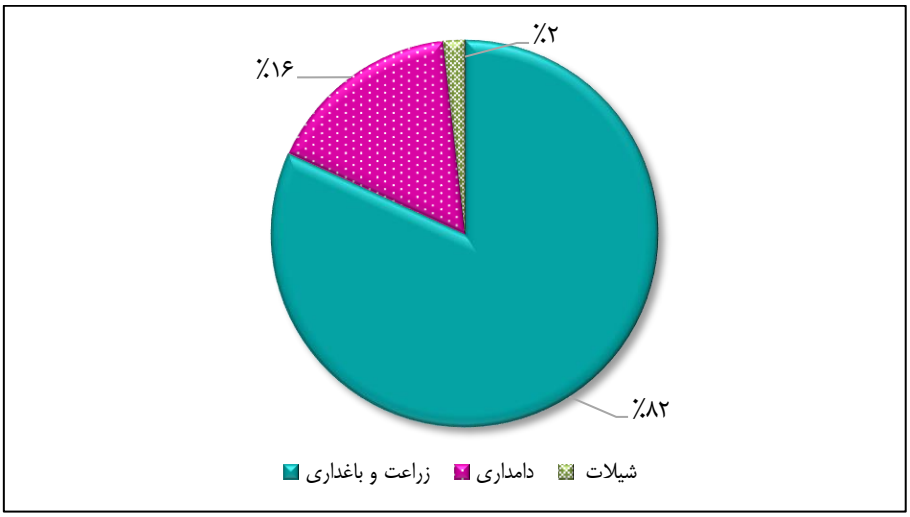

شکل ۲۴. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان بهشهر**

همانطور که در شکل ۲۴ مشاهده می‌شود، سهم زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری و شیلات در شهرستان تنکابن به‌ترتیب ۹۱ درصد، ۵ درصد و ۴ درصد می‌باشد. بر این اساس، زیربخش زراعت و باغداری بیشترین سهم را دارا بوده که حدود ۱۱۹۲۶ شاغل در این زیربخش فعالیت می‌کنند. سهم زیربخش شیلات نیز نسبت به شهرستان‌های پیشین افزایش یافته که ساحلی‌بودن این شهرستان در این نتیجه بی‌تأثیر نیست.

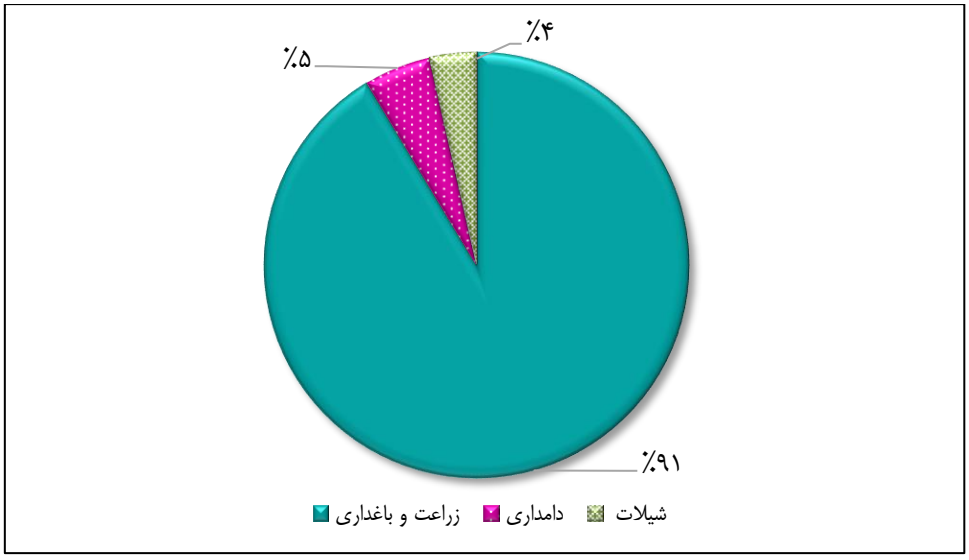

شکل ۲۵. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان تنکابن**

وضعیت اشتغال در شهرستان رامسر که از شهرستان‌های غربی استان مازندارن می‌باشد، نشان می‌دهد که ۸۹ درصد از شاغلین بخش کشاورزی در زیربخش زراعت و باغداری مشغول می‌باشند. همچنین، ۴۱۴ و ۱۰۷ نفر نیز به‌ترتیب در زیربخش‌های دامداری و شیلات مشغول به‌کار هستند که سهمی معادل ۹ درصد و ۲ درصد را دارا می‌باشند.

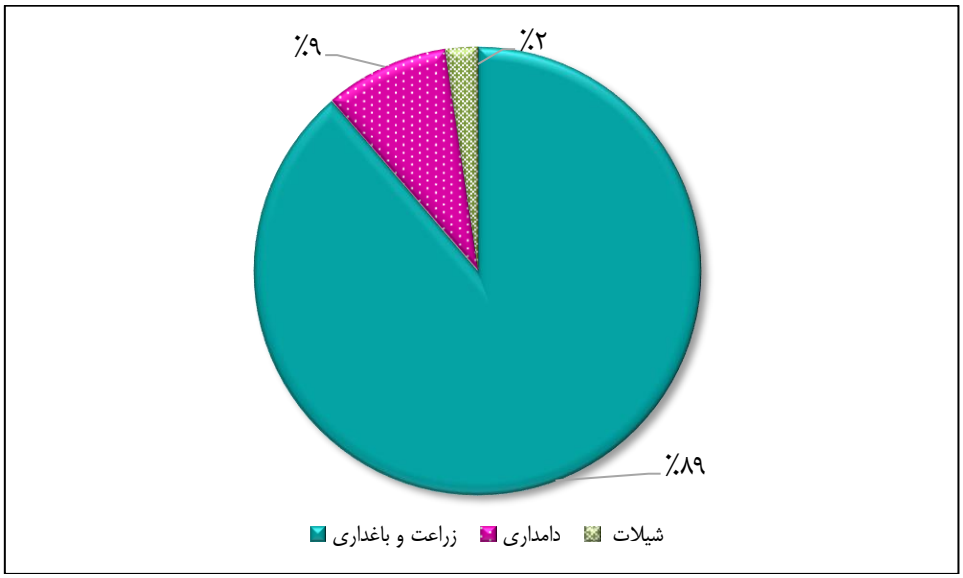

شکل ۲۶. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان رامسر**

بررسی وضعیت اشتغال مرکز استان مازندران نشان می‌دهد که ۸۸ درصد از شاغلان این استان در زیربخش زراعت و باغداری فعالیت می‌کنند. شاغلین این زیربخش ۲۷۱۴۰ نفر برآورد شدند. زیربخش دامداری که بعد از زیربخش زراعت و باغداری بیشترین سهم را دارد، به تعداد ۲۹۹۵ شاغل داشته است. همچنین، زیربخش شیلات با کمترین سهم از کل نیروی‌کار بخش کشاورزی، شامل ۵۵۶ نفر می‌باشد.

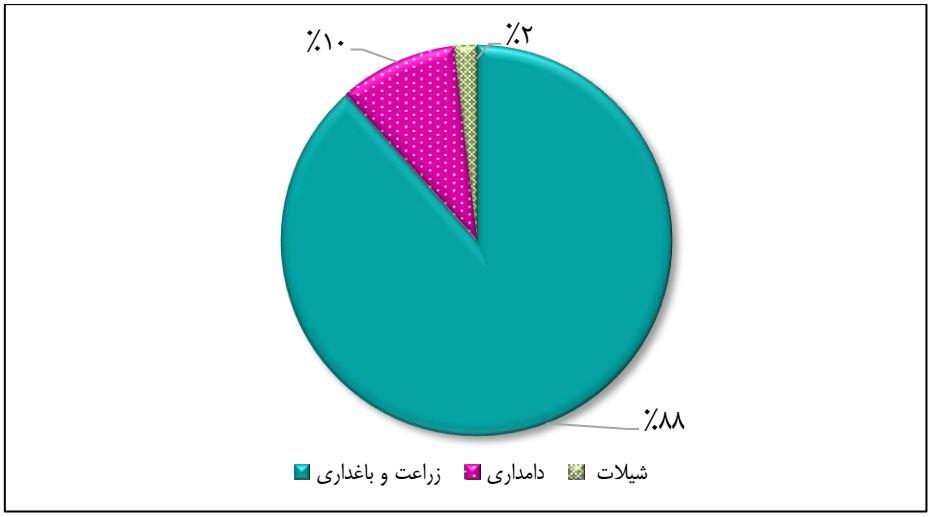

شکل ۲۷. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان ساری**

بررسی اطلاعات مربوط به نیروی‌کار بخش کشاورزی در شهرستان سوادکوه نشان می‌دهد که زیربخش زراعت و باغداری بیشترین سهم و زیربخش شیلات کمترین سهم را دارند. زیربخش زراعت و باغداری با ۴۴۸۴ نیروی‌کار، سهمی معادل ۶۸ درصد از کل شاغلین بخش کشاورزی را دارد. زیربخش شیلات نیز با ۲۲ شاغل، سهمی کمتر از ۱ درصد را دارا می‌باشد. همچنین، ۳۱ درصد از شاغلین بخش کشاورزی در این شهرستان در زیربخش دامداری فعالیت می‌کنند.

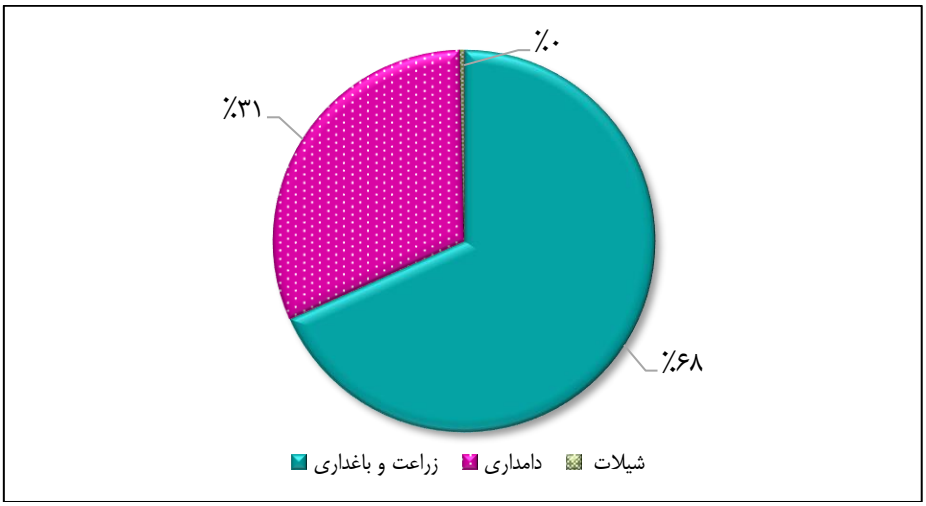

شکل ۲۸. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان سوادکوه**

نتایج ارائه شده در شکل ۲۹ حاکی از آن است که بیشترین سهم شاغلین کشاورزی در شهرستان قائمشهر از آن زیربخش زراعت و باغداری می‌باشد. همانطور که مشاهده می‌شود، ۸۸ درصد از شاغلان مربوط به این زیربخش بوده است. همچنین، زیربخش‌های دامداری و شیلات به‌ترتیب سهمی معادل ۱۱ و ۱ درصد دارند.

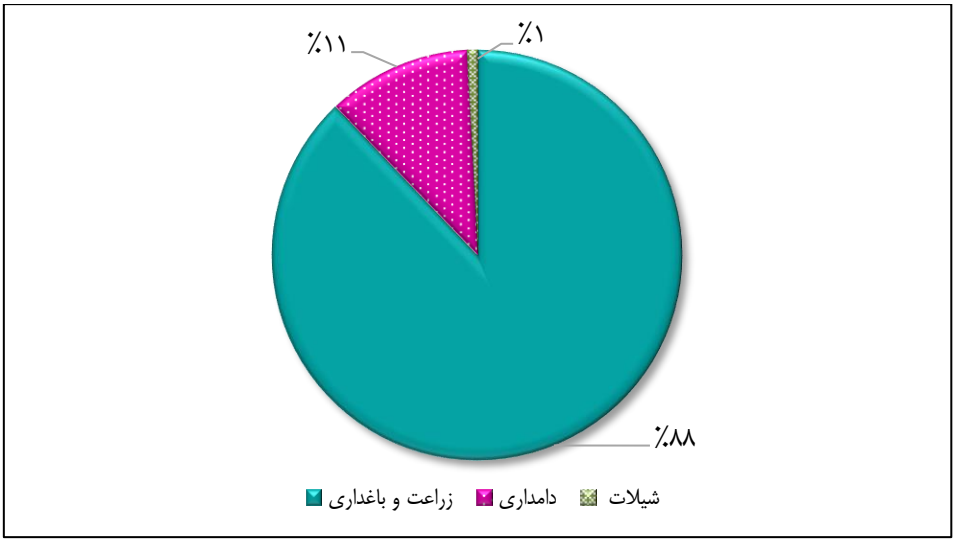

شکل ۲۹. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان قائمشهر**

با توجه به آمار جمع‌آوری شده، کل شاغلین شهرستان نور در بخش کشاورزی ۸۴۰۸ نفر می‌باشد. از این تعداد، ۶۱۷۷ نفر در زیربخش زراعت و باغداری، ۱۷۶۴ نفر در زیربخش دامداری و ۲۰۹ نفر در زیربخش شیلات مشغول به کار هستند. به این ترتیب، سهم هریک از زیربخش‌ها به‌ترتیب بیان شده، معادل ۷۶ درصد، ۲۲ درصد و ۳ درصد می‌باشد.

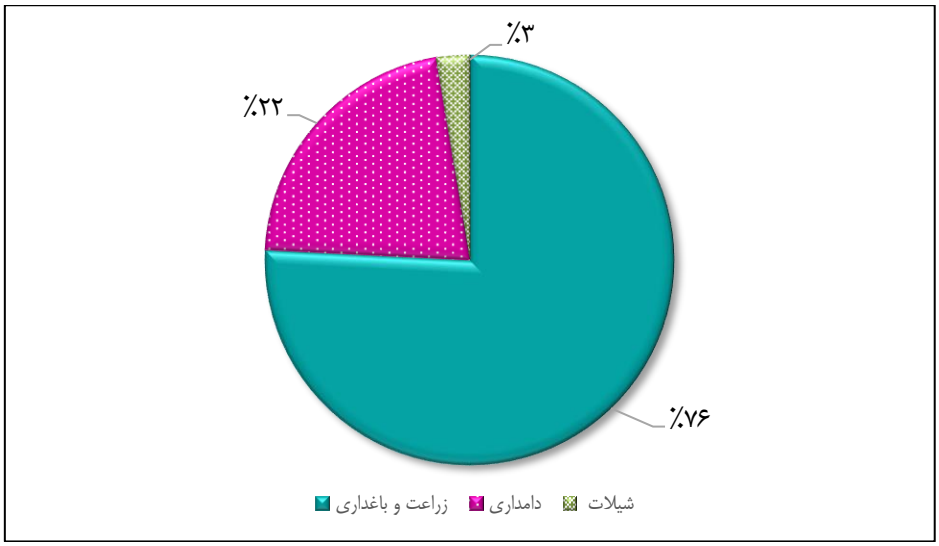

شکل ۳۰. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان نور**

همانطور که در شکل ۳۱ قابل مشاهده است، بیشترن سهم از اشتغال شهرستان نوشهر مربوط به زیربخش زراعت و باغداری بوده که سهمی معادل ۷۹ درصد دارد. همچنین، این شهرستان به تعداد ۱۰۲۰ در زیربخش دامداری نیروی‌کار داشته که سهمی ۱۸ درصدی از کل شاغلین را در بر می‌گیرند. زیربخش شیلات نیز با کمترین سهم، ۱۵۸ نیروی‌کار دارد.

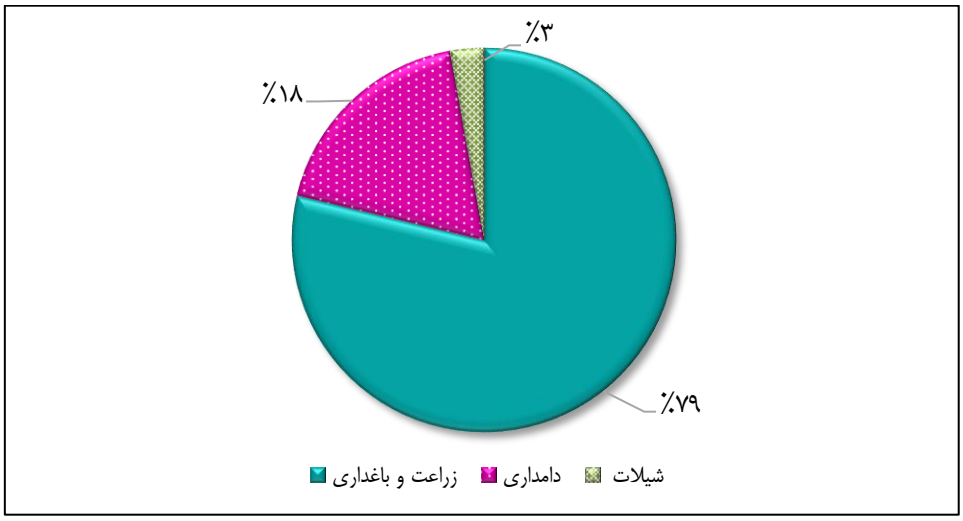

شکل ۳۱. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان نوشهر**

بررسی وضعیت اشتغال شهرستان بابلسر نشان می‌دهد که برخلاف اکثر شهرستان‌های دیگر، کمترین سهم از اشتغال مربوط به زیربخش دامداری می‌باشد. این زیربخش با ۸۴۱ شاغل، سهمی معادل ۹ درصد از کل را دارد. زیربخش شیلات نیز با ۱۴۰۹ سهمی ۱۶ درصدی را نشان می‌دهد. بیشترین تعداد شاغلین نیز همانند سایر شهرستان‌ها در زیربخش زراعت و باغداری فعالیت دارند. اما سهم بخش شیلات نیز به شدت افزایش یافته که از دلایل آن می‌توان به ساحلی‌بودن این شهرستان و مستقر بودن اداره شیلات استان مازندران در شهرستان بابلسر اشاره نمود.

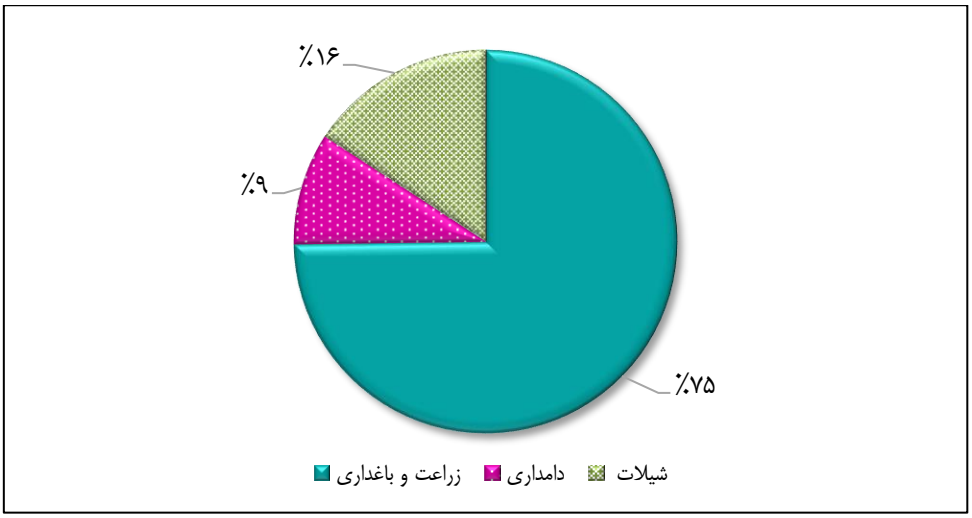

شکل ۳۲. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان بابلسر**

در شهرستان محمودآباد نیز مانند شهرستان بابلسر، زراعت و باغداری، شیلات و دامداری به‌ترتیب بیشترین سهم را دارند. زیربخش زراعت و باغداری با سهمی معادل ۸۵ درصد، ۷۴۷۹ نیروی‌کار دارد. در زیربخش‌های شیلات و دامداری نیز به‌ترتیب ۵۶۶ و ۷۱۳ نیروی‌کار مشغول به فعالیت هستند.

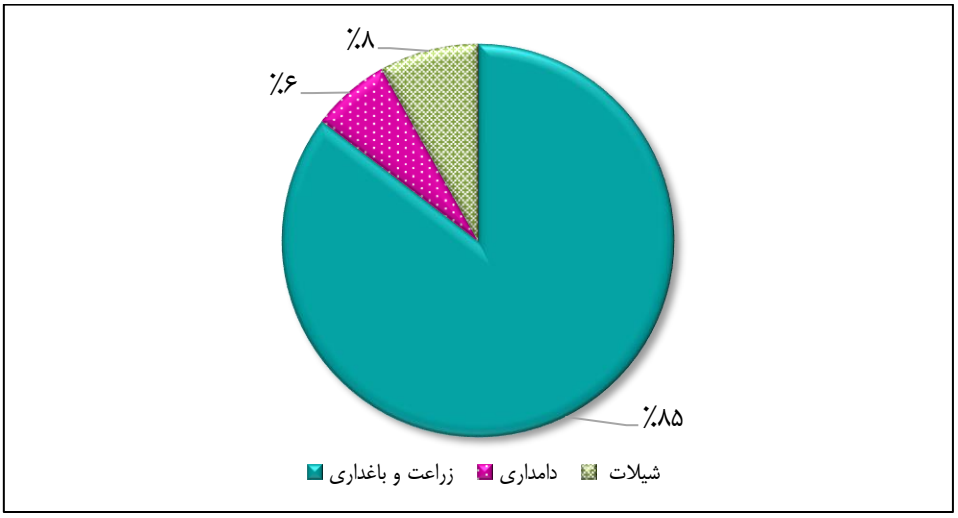

شکل ۳۳. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان محمودآباد**

بررسی سهم زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان نکا حاکی از آن است که زیربخش زراعت و باغداری با سهمی معادل ۹۱ درصد بیشترین، و زیربخش شیلات با سهمی کمتر از ۱ درصد، کمترین سهم از کل اشتغال بخش کشاورزی را به‌خود اختصاص دادند. همچنین، زیربخش دامداری با ۹۸۶ شاغل، سهمی معادل ۹ درصد را دارد.

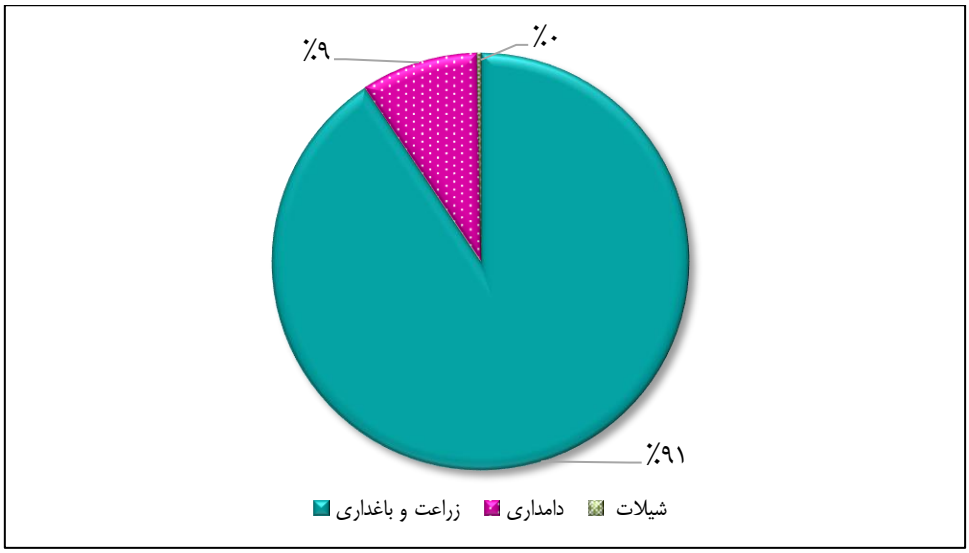

شکل ۳۴. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان نکا**

با توجه به آمار و اطلاعات موجود، شهرستان چالوس، ۴۱۵۹ نیروی‌کار فعال در بخش کشاورزی دارد. همان‌طور که در شکل ۳۵ مشاهده می‌شود، ۷۵ درصد از شاغلان کشاورزی، در زیربخش زراعت و باغداری فعالیت می‌کنند. همچنین، زیربخش‌های دامداری و شیلات نیز به‌ترتیب ۲۷ درصد و ۲ درصد از کل شاغلان را شامل می‌شوند.

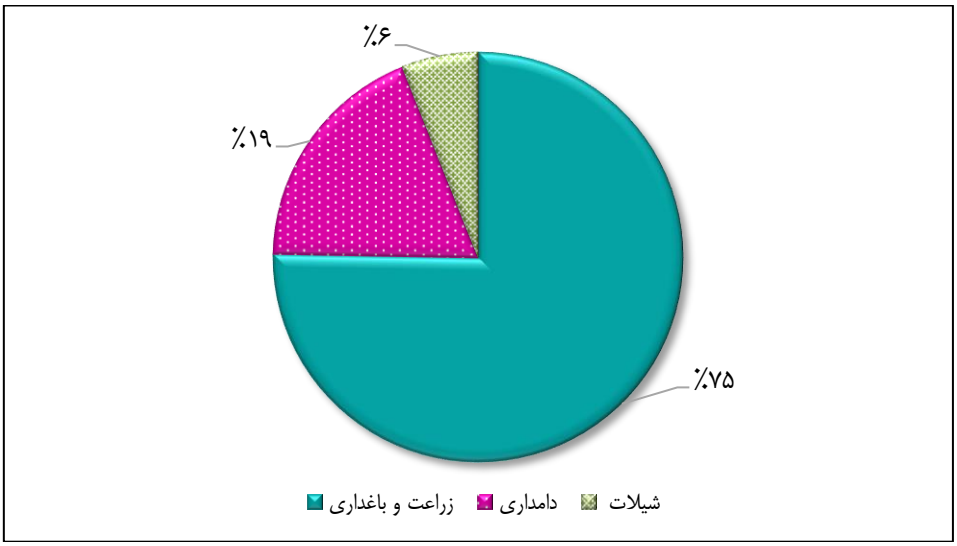

شکل ۳۵. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان چالوس**

نتایج ارائه شده در شکل ۳۶ نشان می‌دهد که بیشترین سهم از نیروی‌کار کشاورزی شهرستان جویبار در زیربخش زراعت و باغداری فعال می‌باشند. همان‌طور که مشاهده می‌شود، ۸۳ درصد از شاغلان مربوط به این زیربخش می‌باشد. تعداد شاغلین این زیربخش ۸۳۱۸ بیان شده است. همچنین، زیربخش‌های دامداری و شیلات به‌ترتیب سهمی معادل ۱۱ و ۱ درصد دارند.

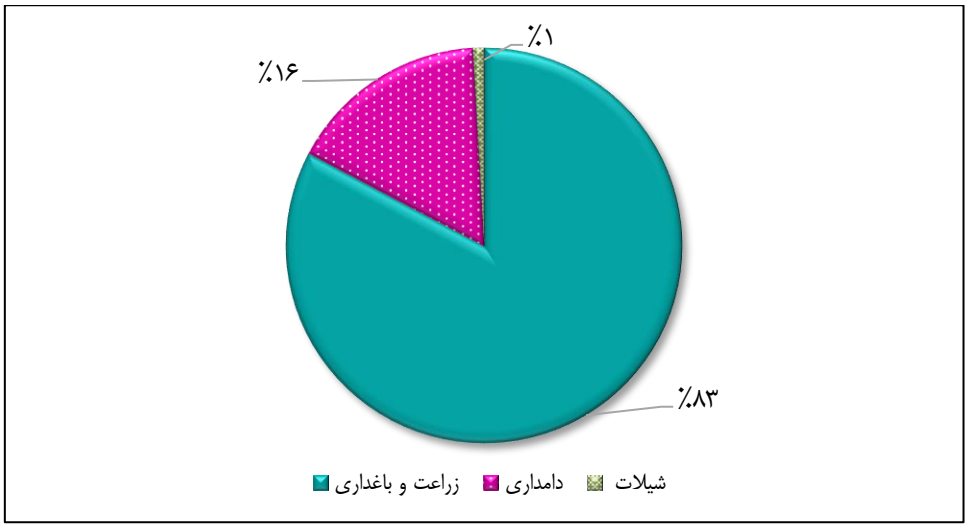

شکل ۳۶. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان جویبار**

شهرستان گلوگاه تعداد ۴۳۲۰ نیروی‌کار فعال در بخش کشاورزی دارد. بیشترین سهم از این تعداد نیروی‌کار در زیربخش زراعت و باغداری فعالیت دارند. سهم زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری و شیلات به‌ترتیب ۷۲ درصد، ۲۷ درصد و ۱ درصد می‌باشند.

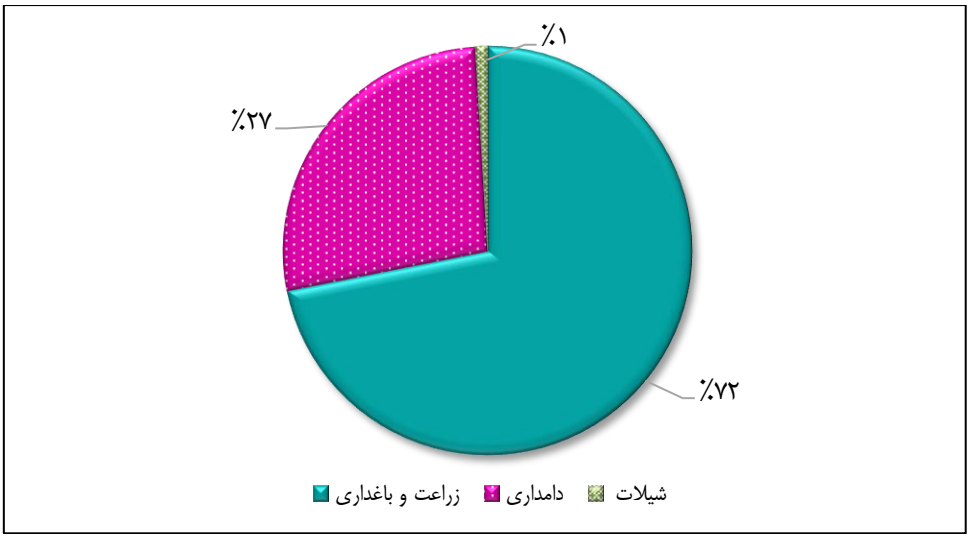

شکل ۳۷. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان گلوگاه**

وضعیت اشتغال در شهرستان فریدونکنار نشان می‌دهد که ۸۳ درصد از شاغلین بخش کشاورزی در زیربخش زراعت و باغداری فعالیت می‌کنند. تعداد نیروی‌کار فعال در این زیربخش ۴۲۱۸ نفر است. همچنین، ۲۱۷ و ۶۳۲ نفر نیز به‌ترتیب در زیربخش‌های دامداری و شیلات مشغول به‌کار هستند که سهمی معادل ۹ درصد و ۲ درصد را دارا می‌باشند.

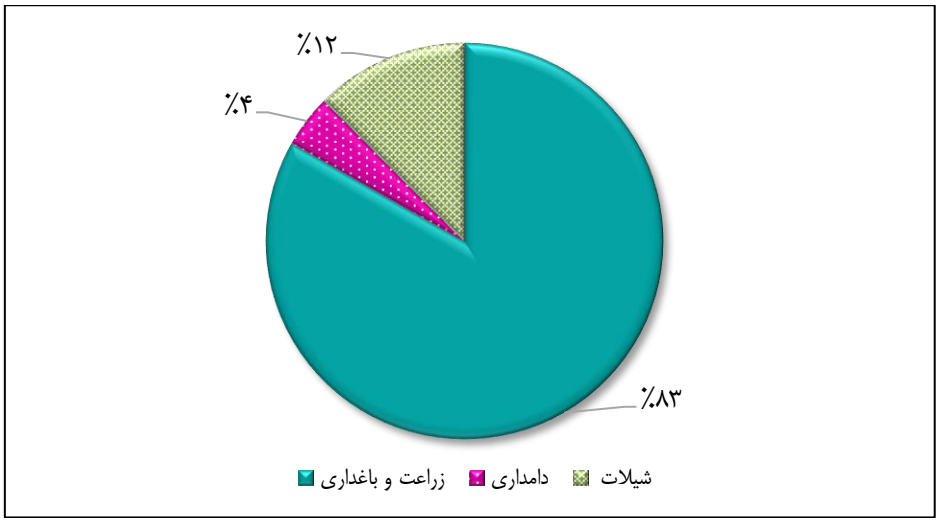

شکل ۳۸. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان فریدونکنار**

بررسی سهم زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان عباس‌آباد نشان می‌دهد که زیربخش زراعت و باغداری با سهمی معادل ۸۷ درصد بیشترین، و زیربخش شیلات با سهمی معادل ۴ درصد، کمترین سهم از کل اشتغال بخش کشاورزی را به‌خود اختصاص دادند. همچنین، سهم زیربخش دامداری از کل اشتغال ۹ درصد می‌باشد.

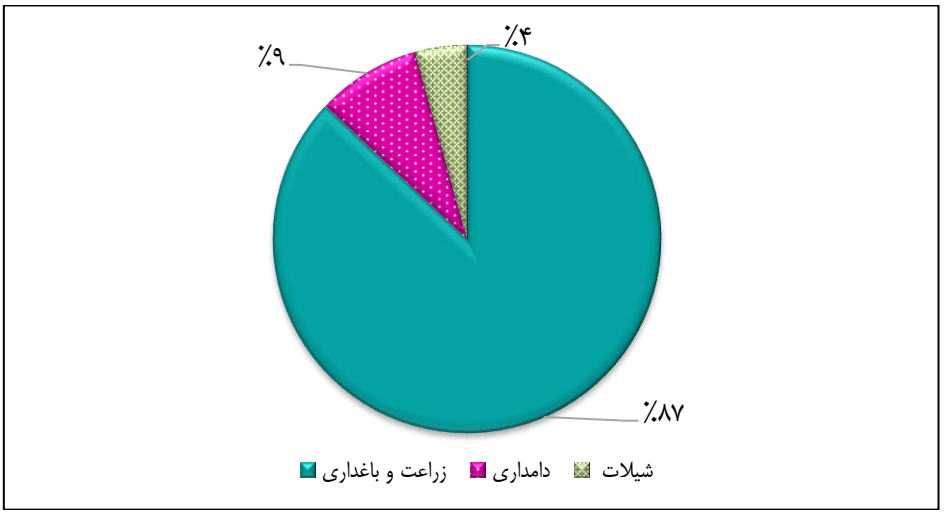

شکل ۳۹. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان عباس‌آباد**

همانطور که در شکل ۴۰ مشاهده می‌شود، سهم زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری و شیلات در شهرستان تنکابن به‌ترتیب ۸۷ درصد، ۱۳ درصد و کمتر از ۱ درصد از کل شاغلین بخش کشاورزی می‌باشند. بر این اساس، زیربخش زراعت و باغداری بیشترین سهم را دارا بوده که به تعداد ۶۵۶۹ نیروی‌کار در این زیربخش فعالیت می‌کنند.

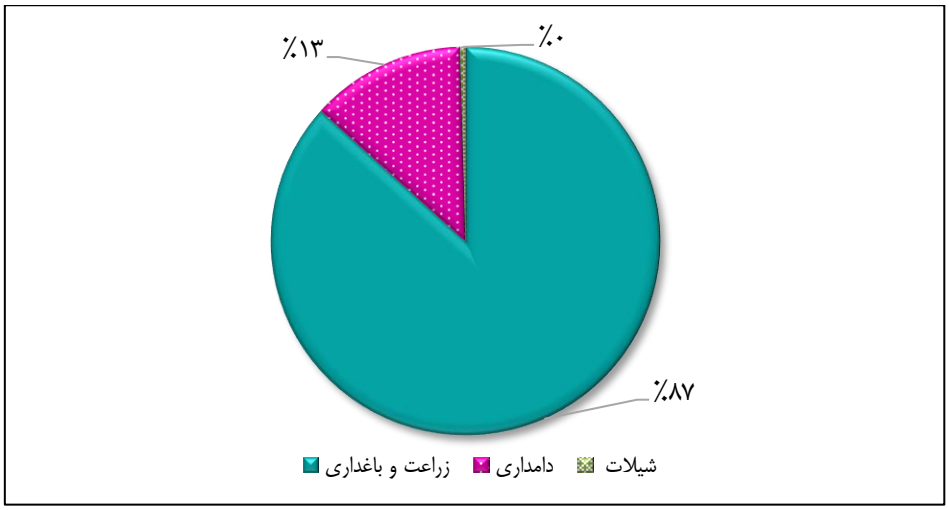

شکل ۴۰. **بررسی وضعیت اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان میاندورود**

به‌منظور تحلیل دقیق‌تر و مقایسه بهتر هریک از زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان‌های استان مازندران، در ادامه هریک از زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری و شیلات به‌ترتیب در نمودارهای (۳-۲۰)، (۳-۲۱) و (۳-۲۲) به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته است.

همانطور که پیش‌تر بررسی شد، زیربخش زراعت و باغداری در همه‌ی شهرستان‌های استان مازندران از بالاترین سهم برخوردار بوده است. با توجه به موقعیت جغرافیایی این استان این امر منطقی به‌نظر می‌رسد. استان مازندران با وجود ذخایر طبیعی، وضعیت اقلیمی و آب و هوای منحصر به‌فرد و نیز به دلیل واقع‌شدن در بین بزرگترین دریاچه جهان و رشته کوه البرز و توقف رطوبت و اعتدال حرارتی، یکی از قطب‌های مهم کشاورزی به‌شمار می‌رود. این استان به لحاظ جغرافیایی در شرایطی قرار گرفته است که قابلیت تولید بیش از ۷۰ نوع محصول زراعی و باغی را دارا می‌باشد. لذا، اشتغال در این زیربخش نسبت به زیربخش‌های دیگر بیشتر می‌باشد.

با توجه به نتایج ارائه شده در شکل ۴۱، می‌توان بیان نمود که در بین شهرستان‌های این استان، شهرستان بابل بالاترین سهم از نیروی‌کار شاغل در زیربخش زراعت و باغداری را دارا می‌باشد. این شهرستان با ۳۶۰۸۱ نیروی‌کار، سهمی معادل ۱۹ درصد از کل شاغلین استان مازندران در زیربخش زراعت و باغداری را دارد. شهرستان‌های ساری، قائمشهر و آمل به‌ترتیب با سهمی معادل ۱۴/۳ درصد، ۹/۲ درصد و ۸/۸ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. بالابودن سهم شاغلین زیربخش زراعت و باغداری در شهرستان‌های فوق‌الذکر می‌تواند ناشی از بالابودن اراضی زراعی و باغی این شهرستان‌ها نسبت به سایر شهرستان‌ها باشد. در مقابل، با توجه به آمار و اطلاعات موجود، شهرستان عباس‌آباد با ۲۲۹۷ نیروی‌کار نسبت به سایر شهرستان‌ها شاغلین کمتری در زیربخش زراعت و باغداری دارد که این شهرستان از جمله شهرستان‌های کم‌وسعت به لحاظ اراضی زراعی و باغی نیز می‌باشد.

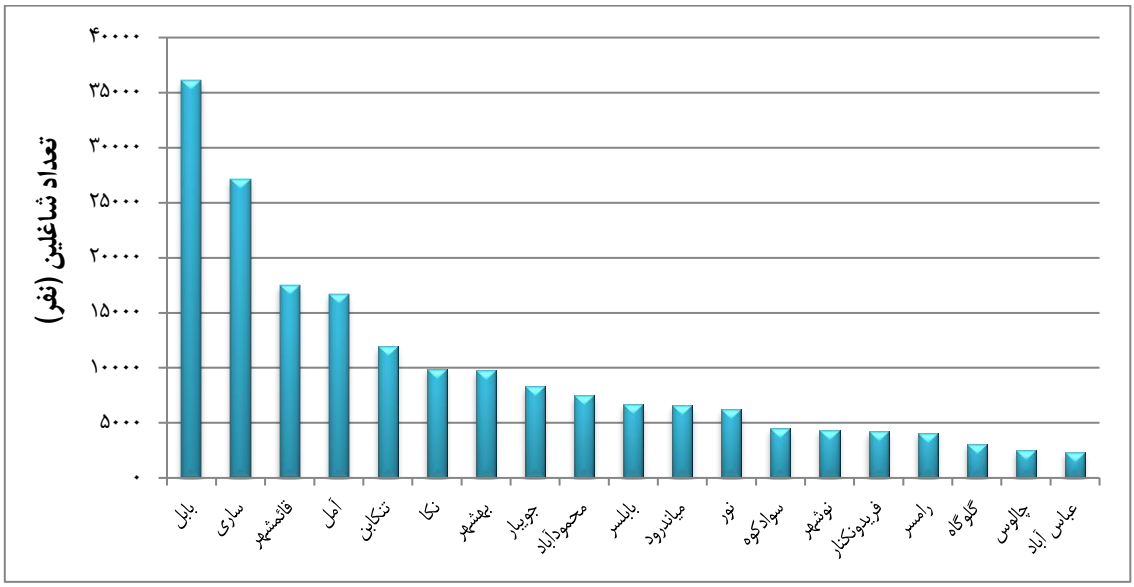

شکل ۴۱. **مقایسه کلی از اشتغال بخش زراعت و باغداری در شهرستان‌های استان مازندران**

از دیگر زیربخش‌های بخش کشاورزی، دامداری می‌باشد. این زیربخش نیز با توجه به شرایط اقلیمی استان مازندران از اهمیت بالایی برخوردار است. همانطور که در شکل ۴۲ مشاهده می‌شود، شهرستان آمل بیشترین تعداد نیروی‌کار در زیربخش دامداری را دارد. با توجه به نزدیکی این شهرستان به مناطق ییلاقی، دامداری شغل عمده‌ی ساکنین این منطقه می‌باشد. تعدادی در حدود ۶۲۵۶ نفر در این زیربخش فعالیت می‌کنند. سهم شهرستان آمل از کل نیروی‌کار در زیربخش دامداری ۲۰/۲ درصد می‌باشد. همچنین، مطابق با آمار ارائه شده، شهرستان‌های بابل، ساری و قائمشهر در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. شهرستان بابل با ۴۲۰۵ نیروی‌کار فعال در دامداری سهمی معادل ۱۳/۶ درصد را دارا می‌باشد. شاغلین شهرستان‌های ساری و قائمشهر نیز به‌ترتیب ۲۹۹۵ و ۲۲۵۹ بیان شده است.

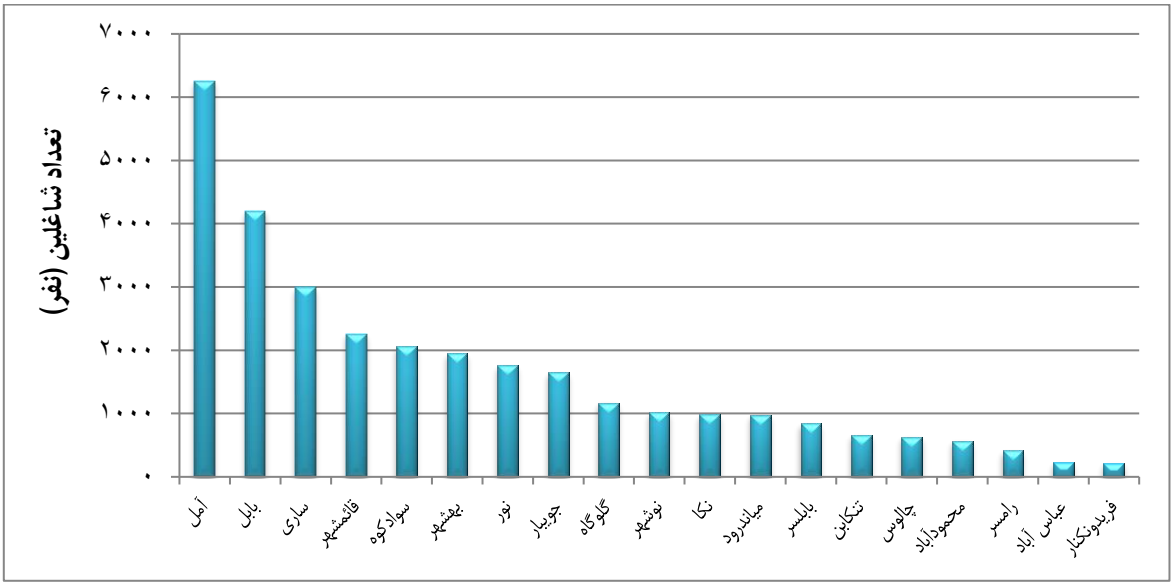

شکل ۴۲. **مقایسه کلی از اشتغال بخش دامداری در شهرستان‌های استان مازندران**

بررسی سهم اشتغال شهرستان‌های استان مازندران در زیربخش شیلات حاکی از آن است که شهرستان بابلسر با سهمی معادل ۲۲/۵ از بیشترین تعداد نیروی‌کار برخوردار است. در این شهرستان تعداد ۱۴۰۹ نیروی‌کار در زیربخش شیلات و ماهیگیری فعالیت می‌کنند که بالابودن شاغلین در این زیربخش در شهرستان بابلسر می‌تواند ناشی از ساحلی-بودن و مستقربودن اداره کل شیلات استان مازندران در آن باشد. همچنین، شهرستان محمودآباد با ۷۱۳ نیروی‌کار، شهرستان بابل ۷۱۱ نیروی‌کار و شهرستان فریدونکنار ۶۳۲ نیروی‌کار در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین سهم از اشتغال شیلات استان مازندران با تعداد ۲۲ نیروی‌کار متعلق به شهرستان سوادکوه می‌باشد.

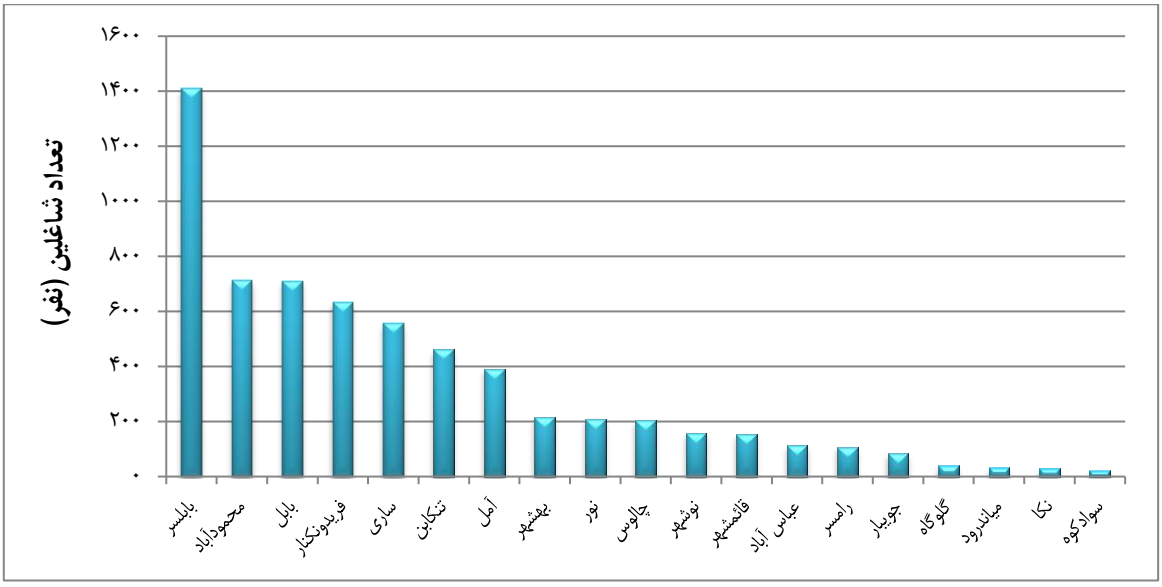

شکل ۴۳. **مقایسه کلی از اشتغال بخش شیلات در شهرستان‌های استان مازندران**

۳-۳- تجزیه و تحلیل محاسبات ضریب مکانی اشتغال به تفکیک شهرستان‌ها

در این بخش از پژوهش، ابتدا نتایج حاصل از محاسبه ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال بخش کشاورزی به تفکیک شهرستان‌های استان مازندران ارائه شده است. همچنین در ادامه، مقایسه شهرستانی و تعیین تعداد شهرستان‌های مزیت‌دار در اشتغال با توجه به ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی ارائه شده است.

نتایج محاسبه ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال کشاورزی برای شهرستان آمل در شکل ۴۴ ارائه شده است. همانگونه که در شکل ۴۴ قابل‌مشاهده است، شهرستان آمل در بخش «دامداری» با ضریب مکانی ۱/۹۶ دارای توانایی صادرکردن نیروی‌کار به سایر شهرستان‌ها بوده است. سایر بخش‌های اشتغال در شهرستان آمل ضریب مکانی کمتر از یک داشتند و نشانگر واردکننده‌بودن نیروی‌کار از سایر شهرستان‌های استان مازندران می‌باشند. بخش «شیلات» کمترین ضریب مکانی (۰/۶) را داشته است و نشان می‌دهد که این بخش بیشتر از سایر بخش‌ها واردکننده نیروی‌کار بوده است.

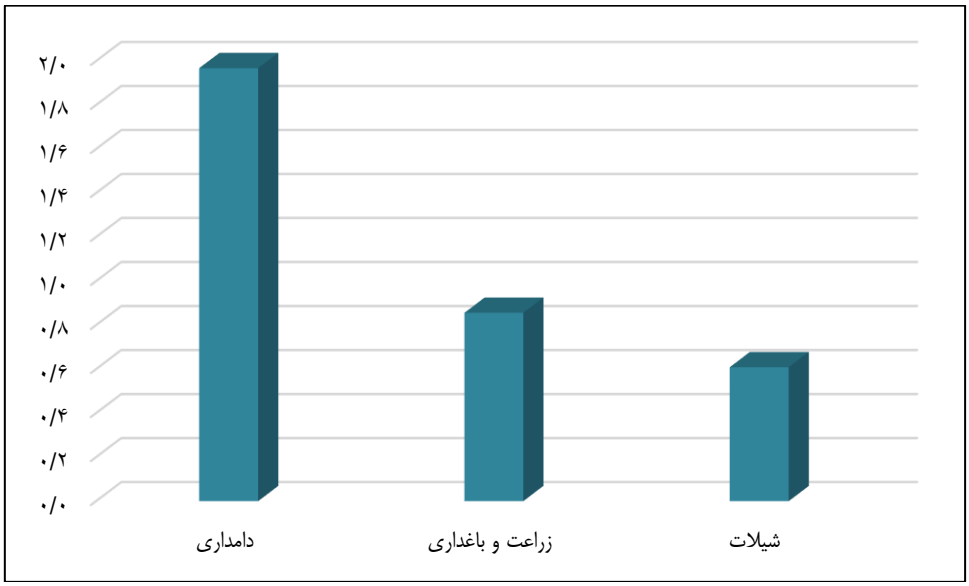

شکل ۴۴. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان آمل**

ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال مربوط به شهرستان بابل در شکل ۴۵ ارائه شده است. مطابق با نمودار، بخش «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۰۵ قابلیت صادرات نیروی کار را داشته است. سایر بخش‌ها در شهرستان بابل نیز بخشی از نیروی‌کار مورد نیاز خود را از دیگر شهرستان‌ها تأمین می‌کنند که از میان آنها بخش «شیلات» با ضریب مکانی ۰/۶ بیشترین وابستگی به واردات نیروی‌کار در شهرستان بابل را داشته است.

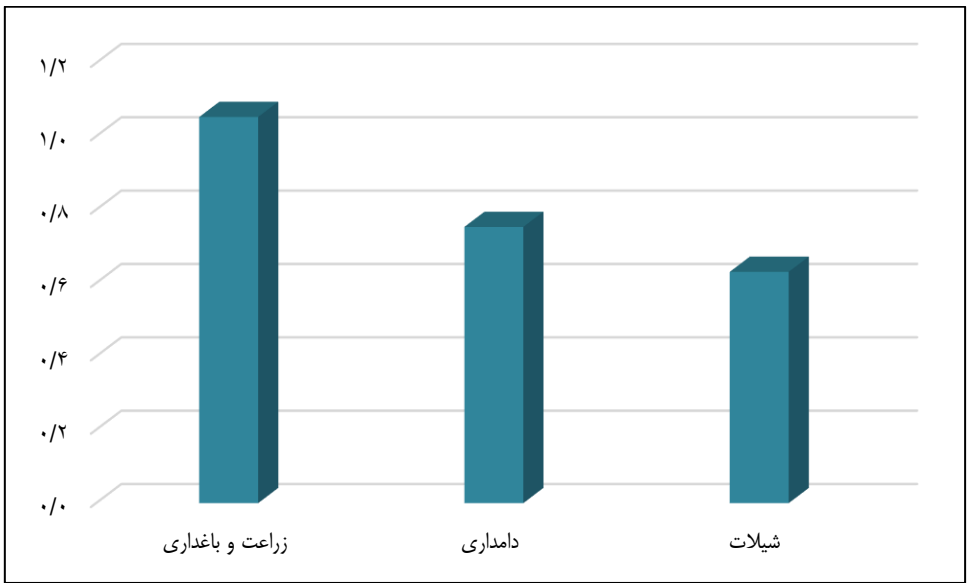

شکل ۴۵. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان بابل**

نتایج حاصل از بررسی ضریب مکانی شهرستان بهشهر نشان می‌دهد که بخش «دامداری» با ضریب مکانی ۱/۲ دارای توانایی صادرات نیروی‌کار به خارج شهرستان بوده است. در این شهرستان بخش «شیلات» نیز دارای کمترین ضریب مکانی (۰/۶۵) است.

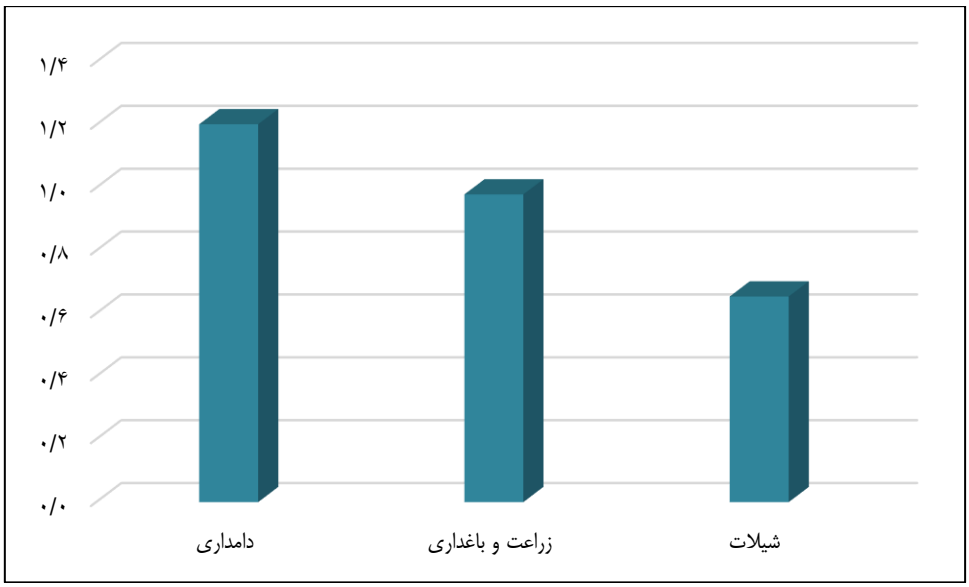

شکل ۴۶. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان بهشهر**

مطابق شکل ۴۷، شهرستان تنکابن، به‌ترتیب در دو زیربخش «شیلات» و «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۲۹ و ۱/۰۹ دارای مزیت صادرات نیروی‌کار به خارج شهرستان بوده است. همچنین، در این شهرستان، تنها زیربخش دامداری با ضریب مکانی ۰/۳، واردکننده نیروی‌کار می‌باشد.

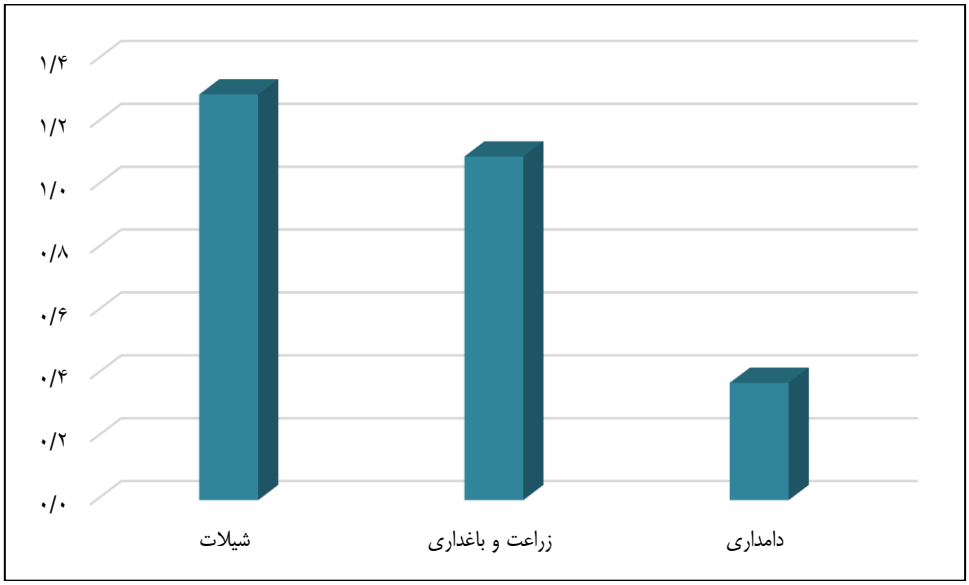

شکل ۴۷. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان تنکابن**

مطابق شکل ۴۸، شهرستان رامسر در زیربخش اشتغال «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۰۶ صادرکننده نیروی‌کار به خارج شهرستان بوده و همچنین زیربخش‌های «دامداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۰/۶ و ۰/۸ واردکننده نیروی‌کار بوده‌اند.

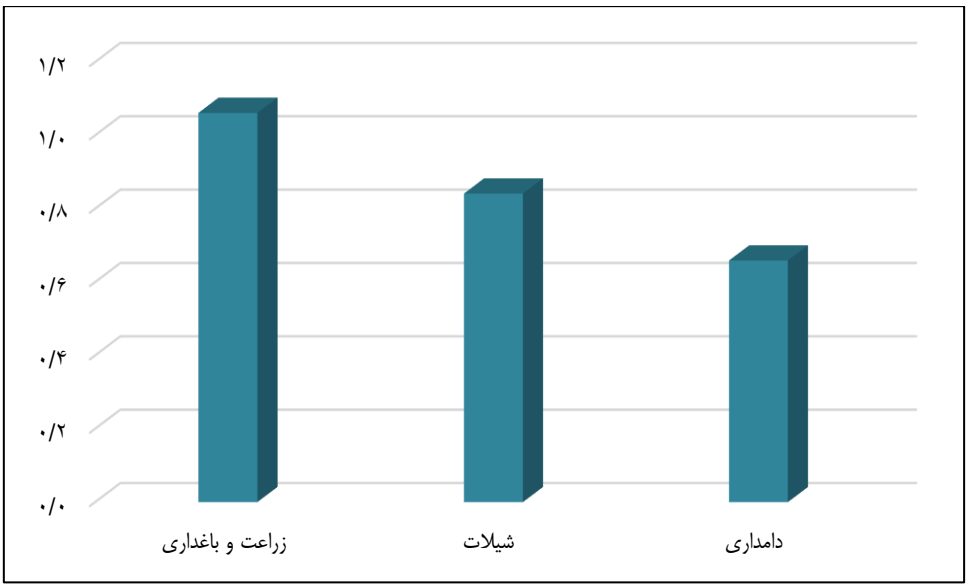

شکل ۴۸. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان رامسر**

بر اساس نمودار ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال شهرستان ساری در بخش کشاورزی، زیربخش «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۰۵ دارای قابلیت صادرات نیروی‌کار بوده است. فعالیت «شیلات» نیز دارای کمترین ضریب مکانی (۰/۶۵) در شهرستان ساری می‌باشد.

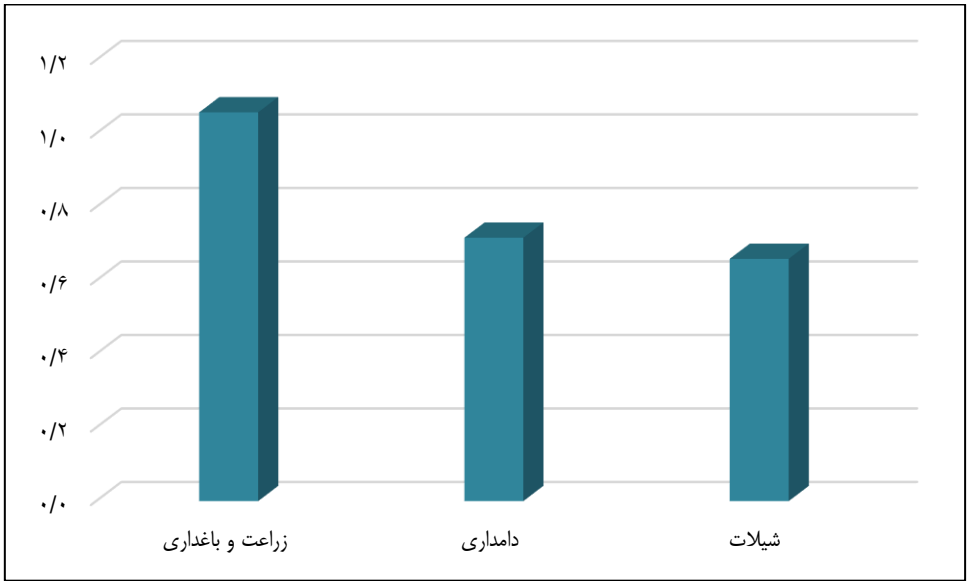

شکل ۴۹. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان ساری**

در این شهرستان سوادکوه، زیربخش اشتغال «دامداری» با ضریب مکانی ۲/۳ توانایی صادرات نیروی‌کار به خارج شهرستان را داشته است. همچنین، زیربخش‌های «زراعت و باغداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۰/۸ و ۰/۱ از مزیت صادرات برخوردار نیستند.

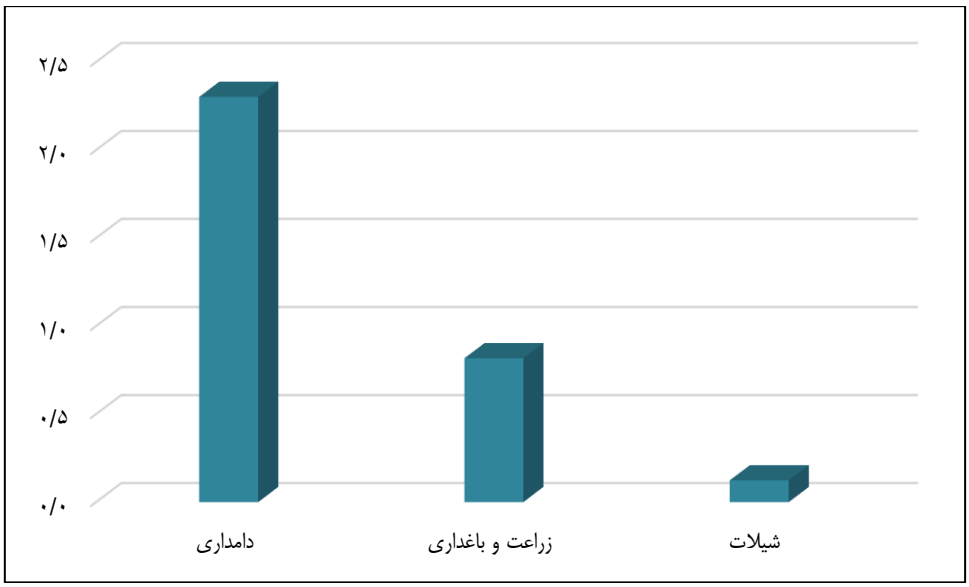

شکل ۵۰ **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان سوادکوه**

نتایج ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال بخش کشاورزی در شهرستان قائمشهر در شکل ۵۱ ارائه شده است. نتایج نشان می‌دهد که در این شهرستان، تنها زیربخش «زراعت و باغداری» دارای مزیت صادرات نیروی‌کار به سایر شهرستان-ها بوده است. ضریب مکانی این زیربخش معادل ۱/۰۵ بوده است. همچنین، زیربخش‌های «دامداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۰/۸ و ۰/۲ واردکننده نیروی‌کار می‌باشند.

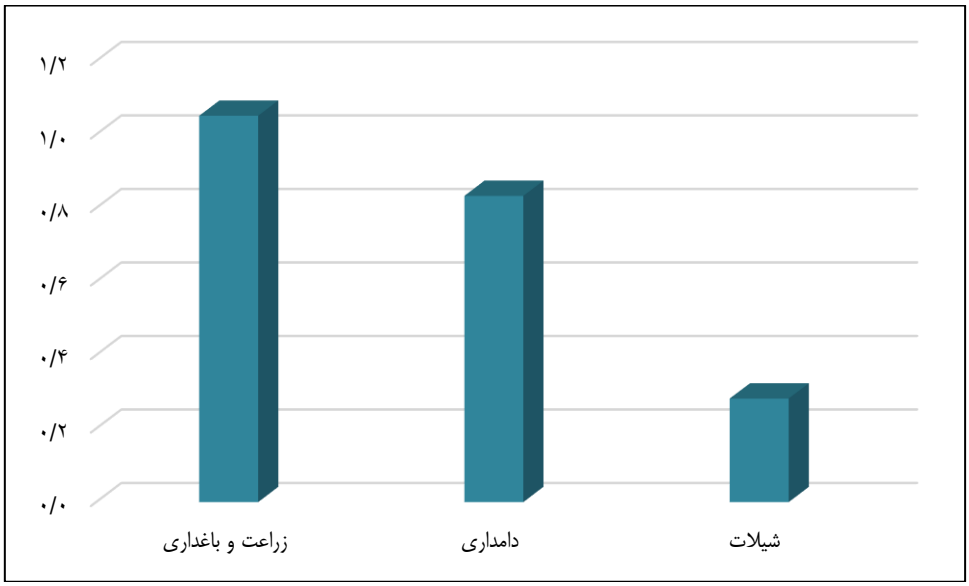

شکل ۵۱ **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان قائمشهر**

بر اساس نتایج حاصل از محاسبه ضریب مکانی زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان نور، زیربخش «دامداری» با ضریب مکانی ۱/۵۸ دارای قابلیت صادرات نیروی‌کار بوده است. همچنین، بررسی نتایج نشان می‌دهد که زیربخش «زراعت و باغداری» دارای کمترین ضریب مکانی (۰/۹) می‌باشد.

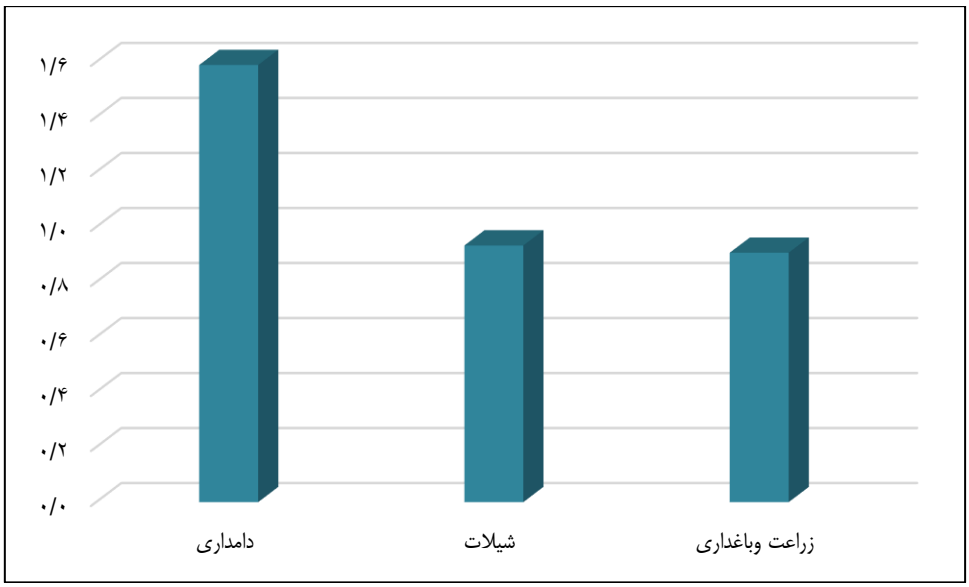

شکل ۵۲. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان نور**

همانطور که در شکل ۵۳ مشاهده می‌شود، در شهرستان نوشهر زیربخش‌های «دامداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۱/۳۵ و ۱/۰۳ دارای مزیت صادرکننده نیروی‌کار بودند و زیربخش «زراعت و دامداری» نیز دارای کمترین ضریب مکانی (۰/۹۴) می‌باشد.

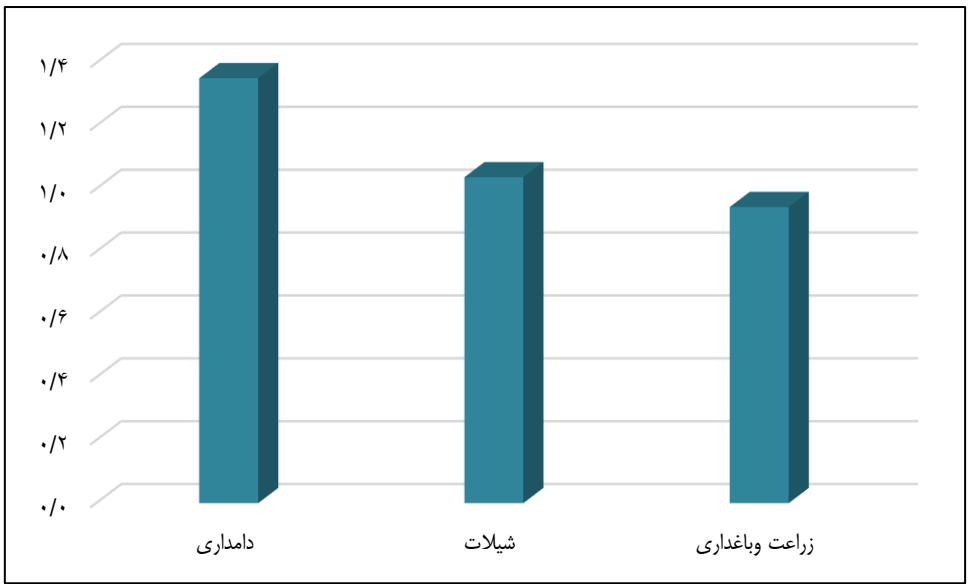

شکل ۵۳. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان نوشهر**

بر اساس نتایج حاصل از محاسبه ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان بابلسر که در شکل ۵۴ ارائه شده است، در این شهرستان، زیربخش «شیلات» با ضریب مکانی ۵/۷۳ دارای مزیت صادرات نیروی به خارج شهرستان بوده است. ضریب مکانی زیربخش‌های «زراعت و باغداری» و «دامداری» به‌ترتیب ۰/۸۹ و ۰/۶۹ محاسبه شده است. زیربخش‌های مذکور واردکننده نیروی‌کار محسوب می‌شوند.

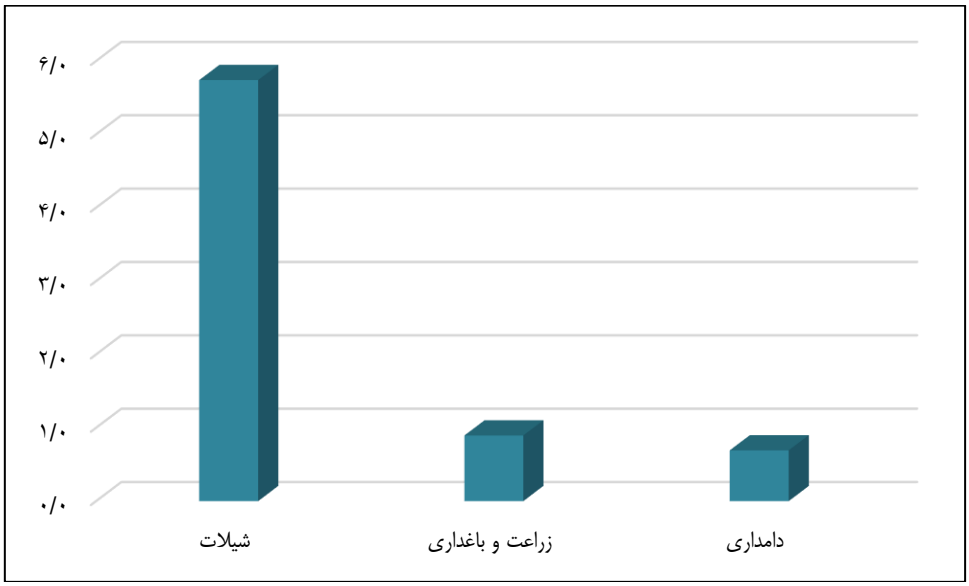

شکل ۵۴. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان بابلسر**

بر اساس محاسبات ضریب مکانی شهرستان محمودآباد، دو زیربخش «زراعت و باغداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۱/۰۲ و ۲/۹۵ توانایی صادرات نیروی‌کار به خارج شهرستان را داشتند و زیربخش «دامداری» دارای کمترین ضریب مکانی (۰/۴۷) بوده است.

شکل ۵۵. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان محمودآباد**

نتایج حاصل از محاسبه ضریب مکانی در شهرستان نکا در شکل ۵۶ ارائه شده است. نتایج حاکی از آن است که در این شهرستان، زیربخش «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۰۸ از مزیت صادرات برخوردار بوده است. همچنین، بخش «شیلات» کمترین ضریب مکانی (۰/۱) را نشان می‌دهد. اولویت‌بندی بخش‌های اشتغال در شهرستان نکا در شکل ۵۶ قابل مشاهده است.

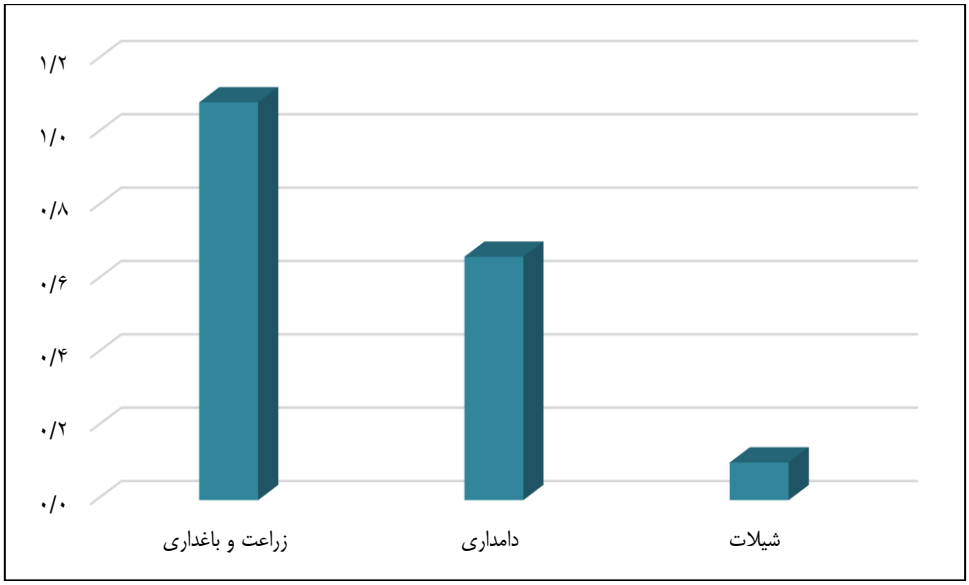

شکل ۵۶ **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان نکا**

نمودار مربوط به ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان چالوس نشان می‌دهد که این شهرستان در بخش «شیلات» با ضریب مکانی ۲/۱۹ دارای توانایی صادرکردن نیروی‌کار به سایر شهرستان‌ها بوده است. بخش «زراعت و باغداری» کمترین ضریب مکانی (۰/۹) را داشته است و نشان می‌دهد که این بخش بیشتر از سایر بخش‌ها واردکننده نیروی‌کار بوده است.

شکل ۵۷ **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان چالوس**

نتایج محاسبه ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال مربوط به شهرستان جویبار در شکل ۵۸ قابل مشاهده است. بر اساس نتایج، در این شهرستان، زیربخش «دامداری» با ضریب مکانی ۱/۲ قابلیت صادرات نیروی‌کار را داشته است. از میان دو زیربخش دیگر، زیربخش«شیلات» با ضریب مکانی ۰/۳ بیشترین وابستگی به واردات نیروی‌کار در این شهرستان را داشته است.

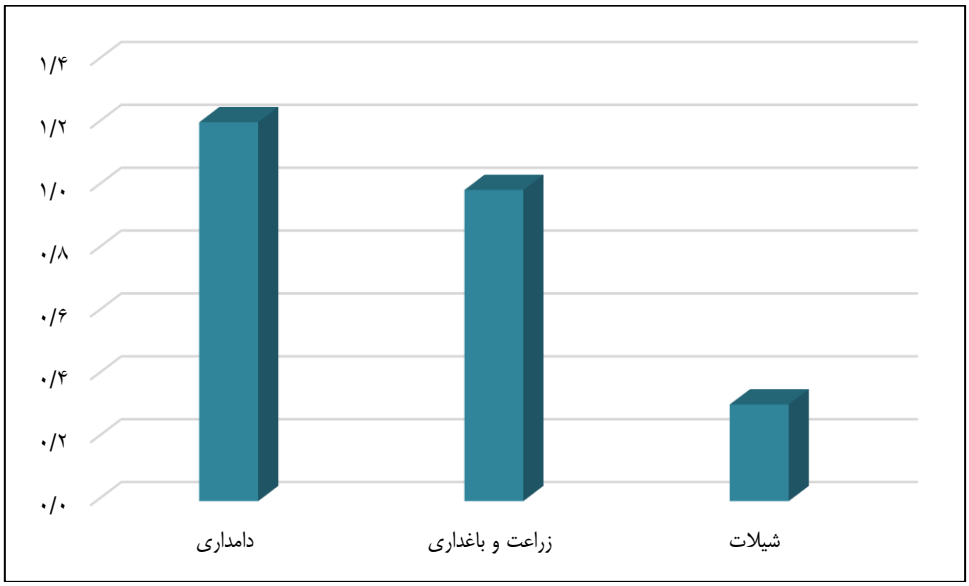

شکل ۵۸. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان جویبار**

مطابق با شکل ۵۹، در شهرستان گلوگاه زیربخش اشتغال «دامداری» با ضریب مکانی ۱/۹۹ توانایی صادرات نیروی-کار به خارج شهرستان را داشته است. همچنین، زیربخش‌های «زراعت و باغداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۰/۸۵ و ۰/۳۴ از مزیت صادرات برخوردار نبودند.

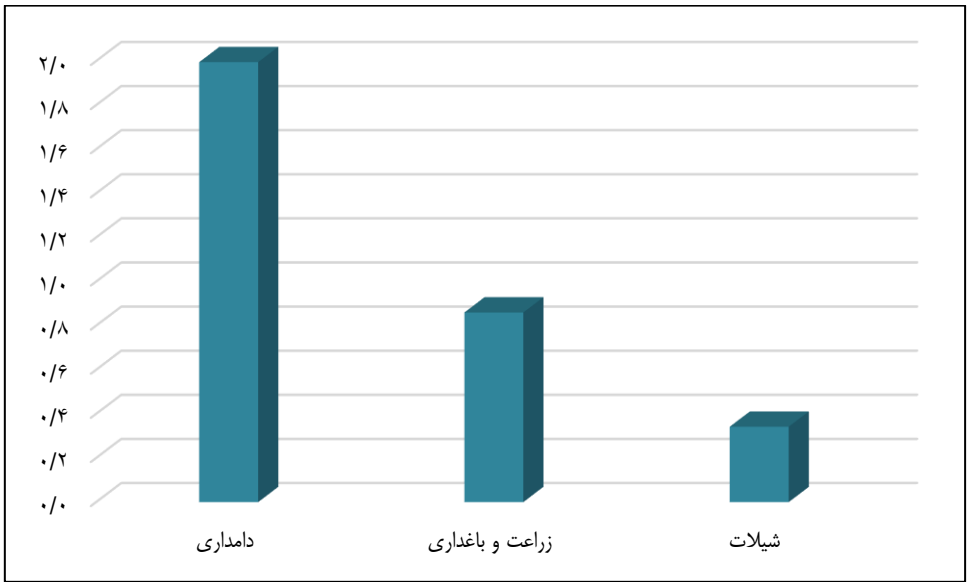

شکل ۵۹. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان گلوگاه**

براساس نمودار ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال شهرستان فریدونکنار در بخش کشاورزی ، زیربخش «شیلات» با ضریب مکانی ۴/۵۳ دارای قابلیت صادرات نیروی‌کار بوده است. زیربخش «دامداری» نیز دارای کمترین ضریب مکانی (۰/۳۱) در این شهرستان می‌باشد.

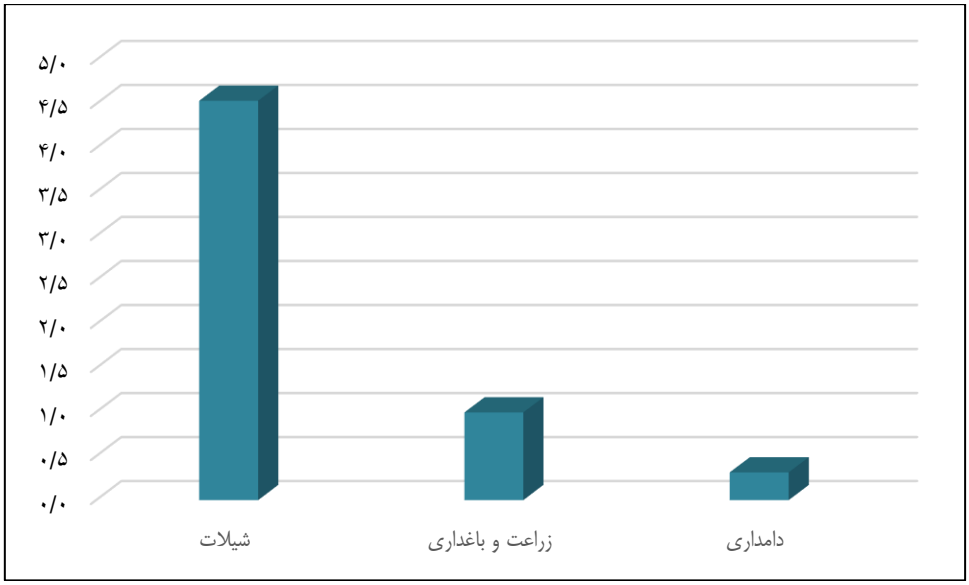

شکل ۶۰. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان فریدونکنار**

مطابق نمودار مربوط به ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان عباس آباد، به‌ترتیب دو زیربخش «شیلات» و «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۵۷ و ۱/۰۴ دارای مزیت صادرات نیروی‌کار به خارج شهرستان بودند. در این شهرستان، تنها زیربخش دامداری با ضریب مکانی ۰/۶۳، واردکننده نیروی‌کار می‌باشد.

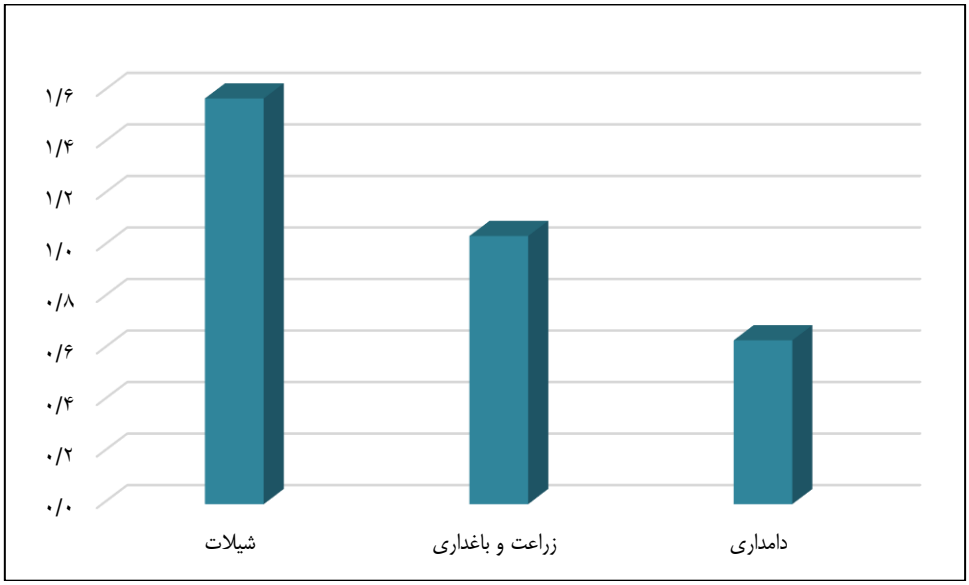

شکل ۶۱. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان عباس آباد**

همانگونه که در شکل ۶۲ مشاهده می‌شود، شهرستان میاندورود در زیربخش «زراعت و باغداری» با ضریب مکانی ۱/۰۳ صادرکننده نیروی‌کار به خارج شهرستان بوده و همچنین زیربخش‌های «دامداری» و «شیلات» به‌ترتیب با ضریب مکانی ۰/۹۴ و ۰/۱۵ واردکننده نیروی‌کار بوده‌اند.

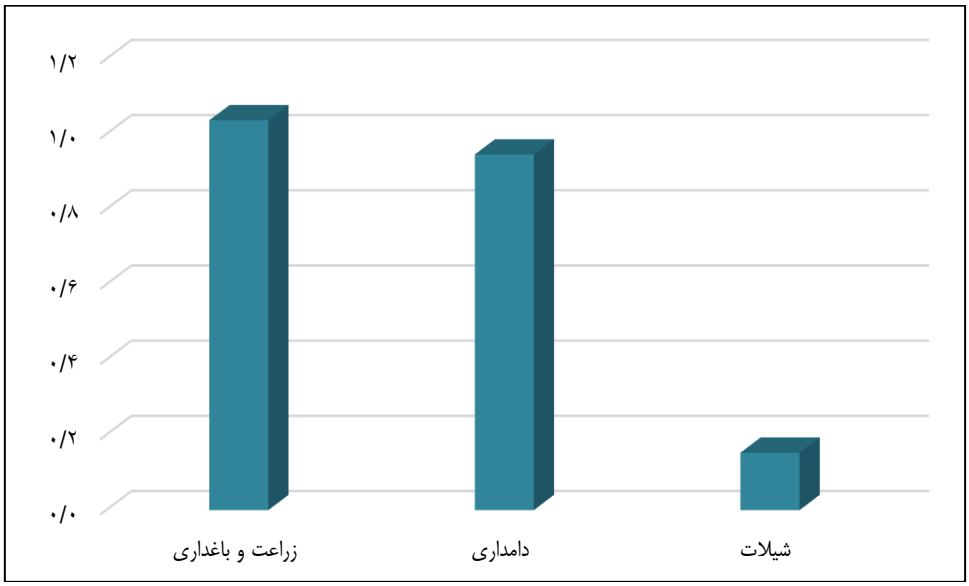

شکل ۶۲. **ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی شهرستان میاندورود**

خلاصه نتایج محاسبات ضریب مکانی زیربخش‌های اشتغال در بخش کشاورزی به صورت اولویت‌بندی شهرستان‌های دارای مزیت صادرات نیروی‌کار در جدول ۴۲ قابل‌مشاهده است. بر اساس نتایج حاصل از بررسی ضریب مکانی، مهم‌ترین زیربخش‌های اشتغال در استان مازندران، بر حسب میزان پراکندگی در شهرستان‌ها و دارای مزیت صادرات نیروی‌کار به‌ترتیب زیربخش «زراعت و باغداری» (در ۱۰ شهرستان)؛ «دامداری» (در ۸ شهرستان) و «شیلات» (در ۷ شهرستان) می‌باشند.

جدول ۴۲- **اولویت‌بندی شهرستان‌های استان مازندران به تفکیک زیربخش‌های اشتغال در بخش کشاورزی بر اساس ضریب مکانی**

شرح زیربخش‌های اشتغال	اولویت‌بندی شهرستان‌های دارای مزیت صادرات نیروی کار	تعداد شهرستان
زراعت و باغداری	۱) تنکابن، ۲) نکا، ۳) رامسر، ۴) ساری، ۵) بابل، ۶) قائمشهر، ۷) عباس آباد، ۸) میاندورود، ۹) محمودآباد ۱۰) فریدونکنار	۱۰
دامداری	۱) سوادکوه، ۲) گلوگاه، ۳) آمل، ۴) نور، ۵) چالوس، ۶) نوشهر، ۷) جویبار، ۸) بهشهر	۸
شیلات	۱) بابلسر، ۲) فریدونکنار، ۳) محمودآباد، ۴) چالوس، ۵) عباس آباد، ۶) تنکابن، ۷) نوشهر	۷

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۲- تجزیه و تحلیل مزیت نسبی تولید و اشتغال بخش کشاورزی در استان مازندران

با توجه به این امر که با بررسی رشد و توسعه‌ی مناطق یک کشور می‌توان مشخص نمود که برخی مناطق نسبت به مناطق دیگر از عملکرد بهتری برخوردار بوده و در مقایسه با میانگین کشور دارای مزیت می‌باشند، لذا، در این بخش سعی شده با به‌کارگیری شاخص ضریب مکانی به تجزیه و تحلیل مزیت نسبی تولید و اشتغال بخش کشاورزی استان مازندران پرداخته شود.

به‌منظور محاسبه ضریب مکانی تولیدات زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران، از اطلاعات ارزش افزوده‌ی بخش کشاورزی استان مازندران و کل کشور استفاده شده است. نتایج محاسبه شاخص ضریب مکانی زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران در جدول ۴۳ ارائه شده است. همانطور که مشاهده می‌شود، ضریب مکانی سه زیربخش «زراعت و باغداری»، «دامداری» و «شیلات» به‌ترتیب ۰/۹۳، ۱/۱۵۱ و ۱/۰۵ محاسبه شده است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، در استان مازندران، دو زیربخش «دامداری» و «شیلات» از مزیت نسبی برخوردار می‌باشند. به‌عبارت دیگر، متوسط ارزش افزوده‌ی زیربخش‌های «دامداری» و «شیلات» در استان مازندران بیشتر از متوسط ارزش افزوده‌ی کشور بوده است. لذا، می‌توان بیان نمود که فعالیت‌های مذکور از بیشترین امکانات و فرصت‌ها به‌منظور خلق ارزش افزوده برخوردار بوده و به‌عنوان محرک‌های رشد اقتصادی استان مازندران محسوب می‌شوند. در واقع، با اینکه استان مازندران در برخی از محصولات حائز رتبه خوبی می‌باشد (نظیر برنج و مرکبات)، اما در مجموع تمام محصولات، به دلایلی نظیر مساحت پایین استان نسبت به دیگر استان‌های کشور، در ایجاد ارزش افزوده‌ی گروه «زراعت و باغداری» فاقد مزیت است.

جدول ۴۳- **نتایج محاسبه مزیت نسبی تولید زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران نسبت به کشور**

بخش‌های اقتصادی	استان مازندران در ۱۳۹۵ (میلیون ریال)	کل کشور در ۱۳۹۵ (میلیون ریال)	ضریب مکانی (LQ)
زراعت و باغداری	۹۲۳۹۱۵۹۹۳/۶۱	۹۲۳۹۱۵۹۹۳/۸	۰/۹۳
دامداری	۳۹۸۶۴۲۶/۷	۴۸۱۶۵۴۷۱۲/۵	۱/۱۲
ماهیگیری	۵۵۲۷۷۳۳/۰۹۸	۷۱۰۶۸۲۲۷/۱۴	۱/۰۵
کشاورزی	۱۰۸۵۸۰۲۹۱/۴	۱۴۷۶۶۳۸۹۳۳	-

مأخذ: نتایج تحقیق

به‌همین ترتیب به‌منظور مزیت‌سنجی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی استان، ضریب مکانی اشتغال با استفاده از اطلاعات شاغلین ۱۰ ساله و بیشتر در استان مازندران و کل کشور محاسبه گردید. نتایج به‌دست‌آمده در جدول ۴۴ قابل مشاهده می‌باشد. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، از سه زیربخش «زراعت و باغداری»، «دامداری» و «شیلات»، در استان مازندران زیربخش‌های «زراعت و باغداری» و «شیلات» از مزیت نسبی برخوردار می‌باشند. ضریب مکانی زیربخش‌های مذکور به‌ترتیب ۱/۰۹ و ۱/۹۱ محاسبه شده است. با توجه به سهم قابل توجه تولید محصولات زراعی و باغی در استان مازندران و همچنین ساحلی‌بودن این استان، وجود مزیت نسبی این دو زیربخش کشاورزی در استان نسبت به کشور منطقی می‌نماید. نتایج حاکی از آن است که زیربخش «دامداری» فاقد مزیت نسبی می‌باشد. با اینکه استان مازندران در برخی اجزای زیربخش دامداری نظیر طیور رتبه حائز اهمیتی دارد ولی در مجموع در کشور میزان اشتغال در زیربخش دامدار وضعیت بهتری در استان مازندران دارد.

جدول ۴۴- **نتایج ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران در کشور**

بخش‌های اقتصادی	استان مازندران در ۱۳۹۵ (نفر)	کل کشور در ۱۳۹۵ (نفر)	ضریب مکانی (LQ)
زراعت و باغداری	۱۸۹۲۹۳	۳۰۳۰۶۳۲	۱/۰۹
دامداری	۳۰۸۵۰	۸۷۷۷۵۲	۰/۶۳
ماهیگیری	۶۲۴۵	۵۸۴۷۶	۱/۹۱
کشاورزی	۲۲۶۳۸۸	۳۹۶۶۸۶۰	-

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۳- نتایج تحلیل سوات (SWOT)

در این پژوهش برای تدوین استراتژی‌های زیربخش‌های کشاورزی در استان مازندران، از چارچوب SWOT استفاده شده است. مراحل مورد استفاده در این تحقیق برای اجرای چارچوب SWOT شامل تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی، رتبه‌بندی عوامل داخلی و خارجی و تعیین راهبردهای توسعه‌ی زیربخش‌های کشاورزی بوده است که در ادامه به تفکیک ارائه شده است.

هدف از بررسی عوامل داخلی و خارجی، شناسایی قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهایی است که بر بخش کشاورزی تأثیرگذارند. این عوامل مشتمل بر عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ... می‌باشد. در این پژوهش، به‌منظور شناسایی اجزای ماتریس SWOT از مصاحبه‌ی حضوری با مسئولان بخش کشاورزی استان مازندران و مراجعه به مطالعات، برنامه‌ها و طرح‌های انجام گرفته در این زمینه بهره گرفته شده است.

در ادامه، ماتریس SWOT و نتایج رتبه‌بندی استراتژی‌های زیربخش‌های تولیدی کشاورزی منتخب استان مازندران شامل «زراعت و باغداری»، «دامداری» و «شیلات» ارائه شده است.

۳-۳-۱. بخش زراعت و باغداری

۱-۱-۳-۳-تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش زراعت و باغداری

در جدول ۴۵، ماتریس عوامل داخلی و خارجی بخش زراعت و باغداری استان مازندران مبتنی بر نظرات کارشناسان و نتایج مطالعات پیشین، ارائه شده است. در مرحله بعد، این عوامل در اختیار کارشناسان قرار داده شد تا با مقایسه زوجی این عوامل نسبت به یکدیگر در هریک از اجزای سوات، اطلاعات عددی مورد نیاز برای محاسبه وزن نسبی و وزن نهایی به‌دست آید.

جدول ۴۵- **ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش زراعت و باغداری**

قوت‌ها (S)	ضعف‌ها (W)
۱- تنوع محصولات تولیدی ۲- تنوع شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب ۳- حائز رتبه نخست در تولید برخی محصولات ۴- اشتغال بخش عظیمی از جمعیت استان ۵- توسعه‌ی تحقیقات کشاورزی	۱- پایین‌بودن بهره‌وری ۲- نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ‌بودن نقش دولت ۳- کوچک و سنتی‌بودن واحدهای بهره‌برداری ۴- عدم استفاده از کارشناسان ناظر تولید ۵- نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به‌موقع بدهی‌ها از سوی دولت و تعاونی‌ها
فرصت‌ها (O)	**تهدیدها (T)**
۱- وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی ۲- وجود دانش‌آموختگان زیرشاخه‌های کشاورزی ۳- بهبود و تأسیس پایانه‌های میوه و تره ۴- توجه مصرف‌کنندگان به ویژگی‌های محصولات مصرفی ۵- وجود شرایط بالقوه مناسب برای کشت دوم	۱- واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی ۲- از دست‌دادن مزیت نسبی تولید برخی محصولات ۳- تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین ۴- عدم تمایل جوانان به سکونت در روستاها ۵- مشکلات تأمین مالی و نرخ بهره بانکی

۲-۱-۳-۳-رتبه‌بندی عوامل داخلی و خارجی زیربخش زراعت و باغداری

در جدول ۴۶ و ۴۷، نتایج رتبه‌بندی عوامل داخلی و خارجی بخش زراعت و باغداری استان مازندران ارائه شده است. با توجه به اینکه ارائه جداول مقایسات زوجی کارشناسان به‌علت حجم زیاد امکان‌پذیر نبوده است، ولی در جداول پیوست، فراوانی نظرات در مورد ضرایب اهمیت گویه‌ها ارائه شده است. لازم به توضیح است که به‌هنگام استفاده از رهیافت مقایسه زوجی، یکی از موارد مهم مورد نیاز بررسی سازگاری ترجیحات می‌باشد که با توجه به شاخص معرفی‌شده در روش تحقیق مبتنی بر روش برنامه‌ریزی خطی، شاخص مذکور برای تمام کارشناسان در هر سه زیربخش محاسبه شد که نتایج آن در جدول پیوست ارائه شده است. نتایج حاکی از سازگاری مناسب می‌باشد.

مطابق با جدول ۴۶، از میان نقاط قوت مورد بررسی، مهمترین نقطه قوت ارزیابی شده در زیربخش زراعت و باغداری استان مازندران، «رتبه نخست در تولید برخی محصولات زراعی و باغی» می‌باشد. می‌توان گفت وجود شرایط مساعد در مورد کشت برخی محصولات منجر به «رتبه نخست در تولید برخی محصولات زراعی و باغی» گشته است. از جمله این محصولات می‌توان به برنج، مرکبات و کیوی اشاره نمود به‌طوری که برای مثال این استان به قطب مرکبات کشور نیز معروف گشته است. یکی دیگر از نقاط قوت این زیربخش، «تنوع

شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب» می‌باشد. وجود انواع آب و هوای کوهستانی و معتدل در نقاط مختلف استان، زمینه‌ی کشت محصولات و ارقام متفاوتی از آنها را فراهم آورده است. وجود رودخانه‌های متعدد در سطح استان، زمین‌های حاصخیز جلگه‌ای، آب و هوای مطبوع کوستانی در برخی نقاط، توسعه‌ی سدهای ذخیره آب، بهره‌مندی از سیستم‌های آبرسانی مشتمل بر کانال‌های بتنی و خاکی در سطح مزارع، از جمله ویژگی‌هایی بوده که موجب تسهیل در امر زراعت و باغداری در این استان گشته است. این فاکتورها به نوبه خود موجب می‌شود که عامل «وجود اراضی حاصلخیز و مناسب» در رتبه سوم قوت‌های مورد بررسی قرار گیرد.

از جمله اهداف سیاست‌های توسعه اقتصادی، توسعه‌ی اشتغال کشور می‌باشد. زیربخش زراعت و باغداری در استان مازندران نقش ویژه‌ای در «اشتغال بخش عظیمی از جمعیت استان» داشته است. در تمام شهرستان-ها غالب جمعیت شاغل در بخش کشاورزی، در زیربخش زراعت و باغداری مشغول به کار می‌باشند.

یکی دیگر از قوت‌های مورد بررسی «تنوع محصولات تولیدی در بخش زراعت و باغداری» بوده است. بررسی آمارهای جمع‌آوری شده از سوی سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران حاکی از تنوع بالای محصولات زراعی و باغی در استان می‌باشد. این ویژگی موجب شده که این استان در اکثر فصول و برای بیشتر محصولات، نیازی به واردکردن محصولات مصرفی خانوارها از سایر استان‌ها و یا خارج کشور نبوده و حتی در مورد برخی محصولات صادرکننده خالص نیز به‌شمار می‌رود.

مطالعات «مؤسسات تحقیقات کشاورزی» را نیز می‌توان به‌عنوان نقطه قوت در زمینه‌ی تولید و صادرات محصولات کشاورزی مدنظر قرار داد. تلاش این مؤسسات پیرامون اصلاح بذور، توسعه‌ی ارقام زودبازده، مبارزه با آفات و بیماری‌ها، توسعه‌ی روش‌های تولید ارگانیک و آبیاری نوین قابل توجه می‌باشد.

نتایج اولویت‌بندی نقاط ضعف زیربخش زراعت و باغداری نیز حاکی از آن است که «کوچک و سنتی‌بودن واحدهای بهره‌برداری» از مهمترین معضلات در این زیربخش به‌شمار می‌رود. پراکنده‌بودن زمین-های زارعین و استفاده از روش‌های قدیمی کشت، داشت و برداشت، نه‌تنها منجر به هدررفت منابع می‌شود بلکه بر تولید اقتصادی و انگیزه برای ادامه تولید نیز اثرگذار می‌باشد. یکی دیگر از مهمترین مشکلات زیربخش زراعت و باغداری «نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به‌موقع بدهی‌ها از سوی دولت و تعاونی‌ها» است. در زیربخش زراعت و باغداری برای برخی محصولات مانند گندم، جو، برنج، کلزا، سیب‌زمینی و محصولات دیگر قیمت تضمینی وجود دارد و برای بعضی محصولات مانند گوجه‌فرنگی و هندوانه چنین قیمتی وجود ندارد. همچنین، کشاورزان بعد از فروش محصولات به دولت و یا تعاونی‌ها در دریافت ارزش محصولات خود با تعویق‌های زیادی روبه‌رو بودند که این مسئله نه‌تنها بر تأمین معیشت آنها مؤثر می‌باشد بلکه بر تولید آتی آنها نیز اثر منفی به‌جای می‌گذارد.

بر اساس بررسی نظرات کارشناسان زیربخش زراعت و باغداری، «پایین‌بودن راندمان آبیاری و پایین‌بودن بهره‌وری نهاده‌ها (زمین، نیروی کار و ...)» از دیگر ضعف‌های این زیربخش به‌شمار رفته است. هدررفت بالای آب در تولید محصولات زراعی و باغی منجر به راندمان آبیاری پایین در این زیربخش شده است. عدم استفاده از تکنولوژی‌های مناسب تولید و استفاده از تجهیزات قدیمی در این زیربخش موجب بهره‌وری پایین شده

است. تولید بالای محصولات در این زیربخش نشان از به‌کارگیری نیروی کار اضافی بوده است. به‌عبارتی، بالابودن سهم زراعت و باغداری از کل تولیدات نباید حاکی از اشتغال بالا نیز باشد چراکه این مسئله به پایین‌بودن بهره‌وری منتج می‌شود. عدم حمایت‌های دولتی از خرید تجهیزات پیشرفته، بالابودن هزینه‌ی تکنولوژی‌ها و نبود قطعات یدکی مناسب در منطقه از دلایل عدم‌به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید بیان شده است.

یکی دیگر از نقاط ضعف در مورد محصولات زراعی و باغی «نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ بودن نقش دولت» است. تولیدکنندگان بعد از طی فرآیند تولید، به‌هنگام عرضه محصول به بازار با مشکلات فراوانی از جمله وجود دلالان سودجو، قیمت پایین محصولات در فصل برداشت، مشکلات بازاررسانی به سایر استان‌ها، تبعات عرضه‌ی محصولات نارس از سوی سایر تولیدکنندگان به بازار، عدم وجود درجه‌بندی و بسته-بندی نامناسب و مواردی از این قبیل مواجه بودند. برمبنای نظرات کارشناسان، باید در زمینه‌ی بازاریابی محصولات کشاورزی حمایت‌های ویژه‌ای صورت پذیرد که در این زمینه تلاش خاصی از سوی دولت صورت نگرفته است.

بر مبنای نتایج، «عدم استفاده از کارشناسان ناظر تولید» و «نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ‌بودن نقش دولت» نسبت به سایر نقاط ضعف مورد بررسی حائز اولویت پایین‌تری شدند.

جدول ۴۶- **تحلیل عوامل داخلی زیربخش زراعت و باغداری**

		عوامل داخلی استراتژیک	وزن نسبی	ضریب اهمیت	وزن نهایی
نقاط قوت	S4	حائز رتبه نخست در تولید برخی محصولات	۰/۱۳۲	۴	۰/۵۲۸
	S2	تنوع شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب	۰/۱۳	۴	۰/۵۲
	S3	وجود اراضی حاصلخیز و مناسب	۰/۱۲۳	۴	۰/۴۹۲
	S1	تنوع محصولات تولیدی	۰/۰۹۵	۴	۰/۳۸
	S5	اشتغال بخش عظیمی از جمعیت استان در این زیربخش	۰/۱۱۵	۳	۰/۳۴۵
	S6	توسعه تحقیقات کشاورزی	۰/۰۴۱	۳	۰/۱۲۳
نقاط ضعف	W3	کوچک و سنتی‌بودن واحدهای بهره‌برداری	۰/۰۸۳	۲	۰/۱۶۶
	W6	نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به‌موقع بدهی‌ها از سوی دولت و تعاونی‌ها	۰/۰۶۲	۲	۰/۱۲۴
	W1	پایین‌بودن راندمان آبیاری و پایین‌بودن بهره‌وری نهاده‌ها (زمین، نیروی کار و ...)	۰/۰۷۴	۱	۰/۰۷۴
	W2	نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ‌بودن نقش دولت	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹
	W4	عدم استفاده از کارشناسان ناظر تولید	۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸
	W5	نبود تشکل نظام اطلاع‌رسانی یکپارچه ملی و استانی	۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸
جمع نهایی نمرات			۱	-	۲/۸۹۷

مأخذ: نتایج تحقیق

با توجه به بررسی‌های انجام‌گرفته پیرامون ویژگی‌های بالقوه زیربخش زراعت و باغداری در استان مازندران، «وجود بنادر و پایانه‌های صادراتی»، «وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی» و «بهبود و تأسیس پایانه‌های میوه و تره‌بار» نسبت به سایر فرصت‌های مورد بررسی در اولویت بالاتری قرار گرفتند. مطابق با گفته‌های کارشناسان، امکان احداث پایانه‌های میوه و تره‌بار برای توسعه‌ی صادرات این زیربخش وجود دارد

که البته پیرامون مکان احداث و وسعت آن تحقیقات و بسترسازی مناسبی صورت گیرد. همچنین، می‌توان گفت ایجاد صنایع تبدیلی در این استان به‌دلیل دسترسی به مواد اولیه (زراعی و باغی) اقتصادی می‌نماید. با توجه به افزایش دانش‌آموختگان دانشگاهی در رشته‌های کشاورزی در سال‌های اخیر، می‌توان از این فرصت برای علمی‌شدن مراحل تولید محصولات و هدایت زارعین و باغداران به‌سمت روش‌های نوین کشت استفاده نمود.

تغییر سلایق مصرف‌کنندگان در زمینه‌ی مصرف میوه و سبزیجات، توجه مصرف‌کنندگان به ارگانیک و بومی و غیربومی‌بودن محصولات از جمله فرصت‌هایی است که می‌توان برای مدیریت تولید محصولات زراعی و باغی استان مورد بهره قرار گیرد.

اولویت‌بندی تهدیدهای زیربخش زراعت و باغداری نیز نشان‌دهنده آن است که «مشکلات تأمین مالی و نرخ بهره بانکی»، «تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین» و «واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی» تهدیدهای قابل‌توجهی نسبت به سایر عوامل مورد بررسی به‌شمار می‌روند. با توج به اینکه کشاورزان در فرآیند تولید محصولات نیازمند نقدینگی مناسب می‌باشند، لذا، مشکلات تأمین مالی و وجود وام‌های نامناسب با نرخ بهره بالا می‌تواند خطری برای ادامه تولید و کیفیت محصولات تولیدی در بخش زراعت و باغداری باشد.

تغییرکاربری اراضی به سمت محصولات نامناسب و یا تغییرکاربری اراضی به مناطق مسکونی، تجاری و صنعتی موجب از بین رفتن اراضی حاصلخیز گشته که بر وضعیت تولید محصولات زراعی و باغی استان اثر منفی به جای خواهد گذاشت.

بررسی‌های انجام‌گرفته وارادت محصولات کشاورزی نشان می‌دهد واردات محصولات زراعی و باغی ویژه شمال کشور نظیر برنج و مرکبات افزایش یافته است که با عرضه‌ی محصولات با قیمت‌های پایین‌تر، موجب تهدیدی بر تولید ارقام داخلی این محصولات گشته است. ساختار سنی روستاهای کشور را افراد میان‌سال و سالخورده تشکیل می‌دهد و جوانان از سکونت در روستاها و اشتغال در زیربخش‌های کشاورزی امتناع می‌ورزند. این مسئله موجب سنتی‌ماندن روش‌های تولید و به‌تدریج کاربری‌های نامرتبط و نامناسب اراضی کشاورزی می‌شود که به‌عنوان یکی از تهدیدات در این بخش به‌شمار می‌رود.

مطابق با نظر کارشناسان، استفاده از تکنولوژی‌های قدیمی، نابسامانی قیمت محصولات زراعی و باغی و مصرف بی‌رویه برخی نهاده‌ها مانند کود و سموم شیمیایی موجب افزایش قیمت تمام‌شده محصولات گشته که خطر از دست‌دادن مزیت نسبی محصولات را برای استان به‌همراه دارد.

جدول ۴۷- **تحلیل عوامل خارجی زیربخش زراعت و باغداری**

عوامل خارجی استراتژیک			وزن نسبی	ضریب اهمیت	وزن نهایی
فرصت‌ها	O4	وجود بنادر و پایانه‌های صادراتی	۰/۱۴۴	۴	۰/۵۷۶
	O1	وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی	۰/۱۰۱	۴	۰/۴۰۴
	O3	بهبود و تأسیس پایانه‌های میوه و تره‌بار	۰/۱۳۳	۳	۰/۳۹۹
	O2	وجود دانش‌آموختگان زیرشاخه‌های کشاورزی	۰/۱۲۷	۳	۰/۳۸۱
	O5	توجه مصرف‌کنندگان به ویژگی‌های محصولات مصرفی	۰/۰۸۴	۳	۰/۲۵۲
	O6	وجود شرایط بالقوه مناسب برای کشت دوم	۰/۰۴۷	۳	۰/۱۴۱
تهدیدها	T6	مشکلات تأمین مالی و نرخ بهره بانکی	۰/۱۰۱	۱	۰/۱۰۱
	T3	تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین	۰/۰۸۲	۱	۰/۰۸۲
	T1	واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی	۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳
	T4	تعداد کم صنایع تبدیلی مرتبط	۰/۰۴۷	۱	۰/۰۴۷
	T5	عدم تمایل جوانان به سکونت در روستاها	۰/۰۴۱	۱	۰/۰۴۱
	T2	از دست دادن مزیت نسبی تولید برخی محصولات	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
جمع نهایی نمرات			۱		۲/۵۱۷

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۱-۳-۳-تعیین راهبردهای توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری

نتایج حاصل از ماتریس ارزیابی نقاط قوت و ضعف ناشی از عوامل داخلی در بخش زراعت و باغداری نشان‌دهنده امتیاز ۲/۸۹۷ است. با توجه به اینکه عدد کمتر از ۲/۵ نشانگر شرایط نسبتاً نامطلوب و بیشتر از ۲/۵ بیانگر قوت داخلی است، لذا، نقاط قوت داخلی در بخش زراعت و باغداری استان مازندران وضعیت نسبتاً مطلوب را نشان می‌دهد. مجموع امتیازات عوامل خارجی نیز با امتیاز ۲/۵۱۷ بیانگر وضعیت نسبتاً مطلوب می‌باشد. با توجه به اطلاعات به‌دست‌آمده از دو ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و ارزیابی عوامل خارجی زیربخش زراعت و باغداری، وضعیت کلی این بخش در نمودار ۶۳ قابل‌مشاهده است.

بر مبنای نتایج در گام اول، موقعیت زیربخش زراعت و باغداری در ماتریس راهبردها و اولویت‌های اجرایی، تعیین‌کننده راهبرد قابل‌قبول برای SO، نقاط قوت و فرصت‌ها در این زیربخش است و باید از نقاط قوت داخلی و فرصت‌های خارجی بهره‌برداری نمود.

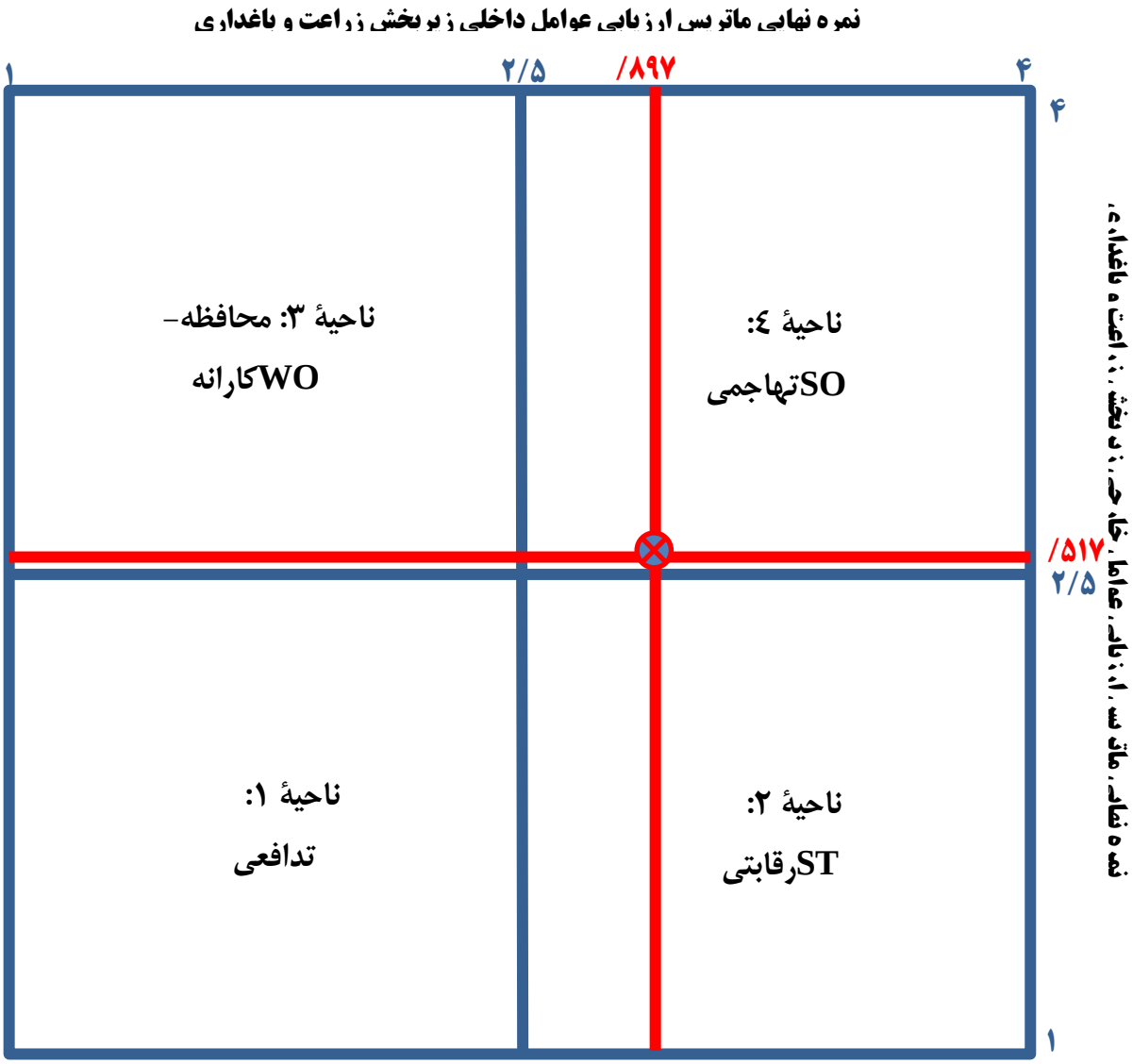

شکل ۶۳. تعیین راهبرد بهینه برای توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری

در جدول ۴۸ راهبردهای پیشنهادی توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری ارائه شده است. با توجه به نقاط قوت تنوع محصولات زراعی و باغی و امکان افزایش آنها با توجه به شرایط اقلیمی مناسب نسبت به سایر استان‌ها و همچنین فرصت احداث صنایع تبدیلی مرتبط با این بخش، اولین راهبرد جهت توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری استان، «توسعه صنایع تبدیلی» می‌باشد که با توجه به افزایش تولید محصولاتی مانند برنج، مرکبات، گوجه‌فرنگی، سیب و محصولات دیگر ضروری می‌نماید. با توجه به تولید بالای محصولات نظیر برنج و مرکبات و امکان صادرات محصولات از طریق مرز آبی، «ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار» و مشوق‌های صادراتی برای تولیدکنندگان استان می‌تواند در توسعه‌ی کشت و ایجاد مزیت نسبی تولید و صادرات محصولات

زراعی و باغی استان مؤثر باشد. با توجه به وجود مؤسسات تحقیقات کشاورزی در استان و وجود شرایط بالقوه‌ی کشت دوم و توسعه‌ی ارقام جدید محصولات، «افزایش تحقیقات به‌نژادی» در استان می‌تواند بر ظرفیت تولید استان بیفزاید. نظر به اینکه با توجه به تنوع اقلیمی استان، خاک حاصلخیز و اراضی گسترده، زیربخش زراعت و باغداری قابلیت تولید و اشتغال و به‌کارگیری نیروی کار بیشتری را دارد، لذا ایجاد کلینیک-های تخصصی با توجه به بالابودن دانش‌آموختگان کشاورزی، می‌تواند بر افزایش کیفیت تولیدات و بهبود اشتغال جامعه نیز مؤثر باشد. با توجه به اینکه یکی از ضعف‌های بیان‌شده در زیربخش زراعت و باغداری، عدم استفاده از نیروی کار متخصص و کارشناسان ناظر تولید بوده است و نظر به اینکه دانش‌آموختگان جویای کار متعددی در رشته‌های کشاورز در استان وجود دارد لذا «به‌کارگیری دانش‌آموختگان و ارائه تسهیلات مناسب به آنان برای خدمت رسانی» می‌تواند در تسهیل رفع مشکلات زیربخش زراعت و باغداری مؤثر باشد.

یکی از مشکلات اساسی تولیدکنندگان زیربخش زراعت و باغداری، مشکلات بازاریابی محصولات بوده است و نظر به اینکه مصرف‌کنندگان در سال‌های اخیر به ویژگی‌های قیمتی، ظاهری و کیفیت کالاها اهمیت بیشتری می‌دهند لذا تلاش دولت برای «اطلاع‌رسانی پیرامون نحوه توزیع کالاها و خدمات مناسب انبارداری برای کشاورزان» می‌تواند در رفع مشکلات بازاریابی محصولات مفید باشد. با وجود تنوع تولید محصولات زراعی و باغی در استان و رتبه نخست محصولاتی نظیر مرکبات و برنج، واردات بی‌رویه چنین محصولاتی موجب تهدید تولیدات این بخش شده است لذا با «ایجاد محدودیت‌های وارداتی نظیر تعرفه‌ها و مشوق‌های مصرفی برای محصولات داخلی»، از ضربه به این بخش جلوگیری می‌نماید. اشتغال بخش عظیمی از استان در فعالیت زراعت و باغداری، یکی از قوت‌های اصلی این بخش بوده است اما با توجه به کاهش تمایل جوانان به سکونت در روستاها و اشتغال کشاورزی، این قوت به خطر افتاده که در این زمینه «ارائه تسهیلات مناسب برای مشاغل روستایی و خرید تضمینی محصولات» می‌تواند مفید واقع شود.

با اینکه اراضی حاصلخیز و اقلیم مناسب در اکثر مناطق استان برای محصولات زراعی و باغی متنوعی وجود دارد ولی با تغییر الگوی کشت به سمت محصولات نامناسب و حتی تغییر کاربری از کشاورزی به سایر فعالیت‌ها، تهدید جدی برای محصولات دارای مزیت نسبی و ضروری استان به‌شمار می‌رود لذا در این زمینه «قوانین محدودکننده تغییر کاربری اراضی» ضروری می‌نماید. پایین‌بودن بهره‌وری در بخش کشاورزی به‌دلیل تکنولوژی‌های قدیمی و نامناسب که به افزایش هزینه تمام‌شده نیز منجر می‌شود، موجب کیفیت پایین محصولات و قیمت‌بالای محصولات می‌شود. با توجه به واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی، دولت با «ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در بخش زراعت و باغداری» گامی مهم در توسعه این بخش بردارد. با توجه به اینکه عدم پرداخت به‌موقع خریدهای انجام‌شده از سوی دولت و تعاونی‌ها، موجب کاهش نقدینگی و تهدیدهایی نظیر تأمین مالی در سال زراعی آتی برای کشاورزان می‌شود لذا «اصلاح نظام خرید محصولات و پرداخت به‌موقع بدهی‌ها» و «ارائه تسهیلات بانکی مناسب» به کشاورزان می‌تواند در رفع مشکلات این بخش مؤثر باشد.

جدول ۴۸- **راهبردهای پیشنهادی توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری استان مازندران**

راهبردهای SO	راهبردهای WO
۱- توسعه صنایع تبدیلی ۲- ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره بار ۳- افزایش تحقیقات به‌نژادی	۱- به‌کارگیری دانش‌آموختگان و ارائه تسهیلات مناسب به آنان برای خدمت‌رسانی ۲- اطلاع‌رسانی پیرامون نحوه توزیع محصولات و خدمات مناسب انبارداری برای کشاورزان
راهبردهای ST	راهبردهای WT
۱- ایجاد محدودیت‌های وارداتی نظیر تعرفه‌ها و مشوق‌های مصرفی برای محصولات داخلی ۲- ارائه تسهیلات مناسب برای مشاغل روستایی و خرید تضمینی محصولات	۱- قوانین محدودکننده تغییر کاربری اراضی ۲- ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در زیربخش زراعت و باغداری ۳- اصلاح نظام خرید محصولات و پرداخت به‌موقع بدهی‌ها ۴- ارائه تسهیلات بانکی مناسب

در گام بعدی، به‌منظور دستیابی به ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM) زیربخش زراعت و باغداری که مبنای اولویت‌بندی راهبردها خواهد بود، با جمع‌بندی نظرات متخصصین، ضرایب جذابیت هر یک از قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای این بخش برای اعمال تک‌تک راهبردهای تدوین‌شده، تعیین گردید و به کمک ضرایب اهمیت محاسبه شده در مرحله نخست، امتیاز هر یک از راهبردها محاسبه شد. نتایج محاسبات در جدول ۴۹ قابل مشاهده است.

جدول ۴۹- **ماتریس کمی برنامه‌ریزی راهبردی زیربخش زراعت و باغداری**

اجزای ماتریس SWOT			ضریب اهمیت	راهبردهای تهاجمی						راهبردهای محافظه‌کارانه			
				توسعه صنایع تبدیلی		ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار		افزایش تحقیقات به نژادی		به‌کارگیری دانش‌آموختگان و ارائه تسهیلات مناسب به آنان برای خدمت‌رسانی		اطلاع‌رسانی پیرامون نحوه توزیع محصولات و خدمات مناسب انبارداری برای کشاورزان	
				ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره
نقاط قوت	S1	تنوع محصولات تولیدی	۰/۰۹۵	۴	۰/۳۸	۳	۰/۲۸۵	۳	۰/۲۸۵	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹
	S2	تنوع شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب	۰/۱۳	۱	۰/۱۳	۳	۰/۳۹	۳	۰/۳۹	۲	۰/۲۶	۳	۰/۳۹
	S3	وجود اراضی حاصلخیز و مناسب	۰/۱۲۳	۱	۰/۱۲۳	۳	۰/۳۶۹	۳	۰/۳۶۹	۲	۰/۲۴۶	۲	۰/۲۴۶
	S4	حائز رتبه نخست در تولید برخی محصولات	۰/۱۳۲	۳	۰/۳۹۶	۳	۰/۳۹۶	۳	۰/۳۹۶	۲	۰/۲۶۴	۳	۰/۳۹۶
	S5	اشتغال بخش عظیمی از جمعیت استان در این زیربخش	۰/۱۱۵	۳	۰/۳۴۵	۳	۰/۳۴۵	۲	۰/۲۳	۲	۰/۲۳	۳	۰/۳۴۵
	S6	توسعه تحقیقات کشاورزی	۰/۰۴۱	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲	۴	۰/۱۶۴	۳	۰/۱۲۳	۳	۰/۱۲۳
نقاط ضعف	W1	پایین بودن راندمان آبیاری و پایین بودن بهره‌وری نهاده‌ها (خاک، نیروی کار و...)	۰/۰۷۴	۱	۰/۰۷۴	۲	۰/۱۴۸	۳	۰/۲۲۲	۲	۰/۱۴۸	۲	۰/۱۴۸
	W2	نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ بودن نقش دولت	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹	۲	۰/۰۹۸	۱	۰/۰۴۹	۳	۰/۱۴۷
	W3	کوچک و سنتی بودن واحدهای بهره‌برداری	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۸۳	۲	۰/۱۶۶	۴	۰/۳۳۲	۳	۰/۲۴۹	۳	۰/۲۴۹
	W4	عدم استفاده از کارشناسان ناظر تولید	۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸	۲	۰/۰۹۶	۲	۰/۰۹۶	۲	۰/۰۹۶
	W5	نبود تشکل نظام اطلاع‌رسانی یکپارچه ملی و استانی	۰/۰۴۸	۲	۰/۰۹۶	۱	۰/۰۴۸	۲	۰/۰۹۶	۲	۰/۰۹۶	۲	۰/۰۹۶
	W6	نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به‌موقع بدهی‌ها از سوی دولت و تعاونی‌ها	۰/۰۶۲	۲	۰/۱۲۴	۲	۰/۱۲۴	۱	۰/۰۶۲	۱	۰/۰۶۲	۱	۰/۰۶۲
فرصت‌ها	O1	وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی	۰/۱۰۱	۴	۰/۴۰۴	۴	۰/۴۰۴	۲	۰/۲۰۲	۲	۰/۲۰۲	۲	۰/۲۰۲
	O2	وجود دانش‌آموختگان زیرشاخه‌های کشاورزی	۰/۱۲۷	۴	۰/۵۰۸	۳	۰/۳۸۱	۳	۰/۳۸۱	۴	۰/۵۰۸	۳	۰/۳۸۱
	O3	بهبود و تأسیس پایانه‌های میوه و تره‌بار	۰/۱۳۳	۲	۰/۲۶۶	۳	۰/۳۹۹	۳	۰/۳۹۹	۲	۰/۲۶۶	۱	۰/۱۳۳
	O4	وجود بنادر و پایانه‌های صادراتی	۰/۱۴۴	۴	۰/۵۷۶	۴	۰/۵۷۶	۳	۰/۴۳۲	۲	۰/۲۸۸	۳	۰/۴۳۲
	O5	توجه مصرف‌کنندگان به ویژگی‌های محصولات مصرفی	۰/۰۸۴	۲	۰/۱۶۸	۲	۰/۱۶۸	۲	۰/۱۶۸	۱	۰/۰۸۴	۱	۰/۰۸۴
	O6	وجود شرایط بالقوه مناسب برای کشت دوم	۰/۰۴۷	۱	۰/۰۴۷	۱	۰/۰۴۷	۳	۰/۱۴۱	۲	۰/۰۹۴	۱	۰/۰۴۷
تهدیدها	T1	واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی	۰/۰۶۳	۲	۰/۱۲۶	۲	۰/۱۲۶	۲	۰/۱۲۶	۱	۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳
	T2	از دست دادن مزیت نسبی تولید برخی محصولات	۰/۰۳	۲	۰/۰۶	۱	۰/۰۳	۲	۰/۰۶	۲	۰/۰۶	۲	۰/۰۶
	T3	تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین	۰/۰۸۲	۲	۰/۱۶۴	۲	۰/۱۶۴	۳	۰/۲۴۶	۲	۰/۱۶۴	۲	۰/۱۶۴
	T4	تعداد کم صنایع تبدیلی مرتبط	۰/۰۴۷	۳	۰/۱۴۱	۳	۰/۱۴۱	۳	۰/۱۴۱	۳	۰/۱۴۱	۲	۰/۰۹۴
	T5	عدم تمایل جوانان به سکونت در روستاها	۰/۰۴۱	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲	۱	۰/۰۴۱
	T6	مشکلات تأمین مالی و نرخ بهره بانکی	۰/۱۰۱	۴	۰/۴۰۴	۴	۰/۴۰۴	۴	۰/۴۰۴	۳	۰/۳۰۳	۳	۰/۳۰۳
جمع کل امتیاز راهبرد					۴/۸۷۶		۵/۳۷۲		۵/۵۲۲		۴/۲۶۸		۴/۴۹۲

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۴۹- ماتریس کمی برنامه‌ریزی راهبردی زیربخش زراعت و باغداری- ادامه

اجزای ماتریس SWOT			ضریب اهمیت	راهبردهای رقابتی				راهبردهای تدافعی							
				ایجاد محدودیت‌های وارداتی نظیر تعرفه‌ها و مشوق‌های مصرفی برای محصولات داخلی		ارائه تسهیلات مناسب برای مشاغل روستایی و خرید تضمینی محصولات		قوانین محدودکننده تغییر کاربری اراضی		ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در بخش زراعت و باغداری		اصلاح نظام خرید محصولات و پرداخت به‌موقع بدهی‌ها		ارائه تسهیلات بانکی مناسب	
				ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره
نقاط قوت	S۱	تنوع محصولات تولیدی	۰/۰۹۵	۲	۰/۱۹	۴	۰/۳۸	۲	۰/۱۹	۴	۰/۳۸	۲	۰/۱۹	۳	۰/۲۸۵
	S۲	تنوع شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب	۰/۱۳	۱	۰/۱۳	۳	۰/۳۹	۲	۰/۲۶	۴	۰/۵۲	۲	۰/۲۶	۱	۰/۱۳
	S۳	وجود اراضی حاصلخیز و مناسب	۰/۱۲۳	۲	۰/۲۴۶	۳	۰/۳۶۹	۲	۰/۲۴۶	۴	۰/۴۹۲	۲	۰/۲۴۶	۳	۰/۳۶۹
	S۴	حائز رتبه نخست در تولید برخی محصولات	۰/۱۳۲	۳	۰/۳۹۶	۴	۰/۵۲۸	۲	۰/۲۶۴	۳	۰/۳۹۶	۲	۰/۲۶۴	۴	۰/۵۲۸
	S۵	اشتغال بخش عظیمی از جمعیت استان در این زیربخش	۰/۱۱۵	۳	۰/۳۴۵	۴	۰/۴۶	۲	۰/۲۳	۳	۰/۳۴۵	۲	۰/۲۳	۲	۰/۲۳
	S۶	توسعه تحقیقات کشاورزی	۰/۰۴۱	۳	۰/۱۲۳	۴	۰/۱۶۴	۲	۰/۰۸۲	۳	۰/۱۲۳	۳	۰/۱۲۳	۳	۰/۱۲۳
نقاط ضعف	W۱	پایین بودن راندمان آبیاری و پایین بودن بهره‌وری	۰/۰۷۴	۲	۰/۱۴۸	۳	۰/۲۲۲	۱	۰/۰۷۴	۲	۰/۱۴۸	۱	۰/۰۷۴	۲	۰/۱۴۸
	W۲	نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ بودن نقش	۰/۰۴۹	۲	۰/۰۹۸	۲	۰/۰۹۸	۱	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹	۲	۰/۰۹۸	۳	۰/۱۴۷
	W۳	کوچک و سنتی بودن واحدهای بهره‌برداری	۰/۰۸۳	۳	۰/۲۴۹	۳	۰/۲۴۹	۲	۰/۱۶۶	۴	۰/۳۳۲	۲	۰/۱۶۶	۲	۰/۱۶۶
	W۴	عدم استفاده از کارشناسان ناظر تولید	۰/۰۴۸	۳	۰/۱۴۴	۲	۰/۰۹۶	۴	۰/۱۹۲	۲	۰/۰۹۶	۳	۰/۱۴۴	۱	۰/۰۴۸
	W۵	نبود تشکل نظام اطلاع‌رسانی یکپارچه ملی و استانی	۰/۰۴۸	۳	۰/۱۴۴	۲	۰/۰۹۶	۲	۰/۰۹۶	۱	۰/۰۴۸	۴	۰/۱۹۲	۱	۰/۰۴۸
	W۶	نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به‌موقع بدهی‌ها از	۰/۰۶۲	۲	۰/۱۲۴	۳	۰/۱۸۶	۱	۰/۰۶۲	۲	۰/۱۲۴	۲	۰/۱۲۴	۲	۰/۱۲۴
فرصت‌ها	O۱	وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی	۰/۱۰۱	۲	۰/۲۰۲	۲	۰/۲۰۲	۳	۰/۳۰۳	۳	۰/۳۰۳	۲	۰/۲۰۲	۳	۰/۳۰۳
	O۲	وجود دانش‌آموختگان زیرشاخه‌های کشاورزی	۰/۱۲۷	۳	۰/۳۸۱	۳	۰/۳۸۱	۲	۰/۲۵۴	۴	۰/۵۰۸	۲	۰/۲۵۴	۳	۰/۳۸۱
	O۳	بهبود و تأسیس پایانه‌های میوه و تره‌بار	۰/۱۳۳	۳	۰/۳۹۹	۲	۰/۲۶۶	۲	۰/۲۶۶	۳	۰/۳۹۹	۱	۰/۱۳۳	۲	۰/۲۶۶
	O۴	وجود بنادر و پایانه‌های صادراتی	۰/۱۴۴	۲	۰/۲۸۸	۲	۰/۲۸۸	۱	۰/۱۴۴	۱	۰/۱۴۴	۱	۰/۱۴۴	۲	۰/۲۸۸
	O۵	توجه مصرف‌کنندگان به ویژگی‌های محصولات مصرفی	۰/۰۸۴	۳	۰/۲۵۲	۲	۰/۱۶۸	۱	۰/۰۸۴	۴	۰/۳۳۶	۲	۰/۱۶۸	۲	۰/۱۶۸
	O۶	وجود شرایط بالقوه مناسب برای کشت دوم	۰/۰۴۷	۲	۰/۰۹۴	۲	۰/۰۹۴	۱	۰/۰۴۷	۲	۰/۰۹۴	۳	۰/۱۴۱	۳	۰/۱۴۱
تهدیدها	T۱	واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی	۰/۰۶۳	۳	۰/۱۸۹	۳	۰/۱۸۹	۱	۰/۰۶۳	۲	۰/۱۲۶	۲	۰/۱۲۶	۲	۰/۱۲۶
	T۲	از دست دادن مزیت نسبی تولید برخی محصولات	۰/۰۳	۲	۰/۰۶	۲	۰/۰۶	۱	۰/۰۳	۲	۰/۰۶	۲	۰/۰۶	۳	۰/۰۹
	T۳	تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین	۰/۰۸۲	۳	۰/۲۴۶	۳	۰/۲۴۶	۴	۰/۳۲۸	۴	۰/۳۲۸	۲	۰/۱۶۴	۲	۰/۱۶۴
	T۴	تعداد کم صنایع تبدیلی مرتبط	۰/۰۴۷	۲	۰/۰۹۴	۲	۰/۰۹۴	۲	۰/۰۹۴	۳	۰/۱۴۱	۲	۰/۰۹۴	۲	۰/۰۹۴
	T۵	عدم تمایل جوانان به سکونت در روستاها	۰/۰۴۱	۲	۰/۰۸۲	۳	۰/۱۲۳	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲	۲	۰/۰۸۲
	T۶	مشکلات تأمین مالی و نرخ بهره بانکی	۰/۱۰۱	۳	۰/۳۰۳	۴	۰/۴۰۴	۳	۰/۳۰۳	۴	۰/۴۰۴	۳	۰/۳۰۳	۴	۰/۴۰۴
جمع کل امتیاز راهبرد				۴/۹۲۷		۵/۷۵۳		۳/۹۰۹		۵/۹۷۸		۳/۹۸۲		۴/۸۵۳	

مأخذ: نتایج تحقیق

با توجه به جدول ۴۹، نتایج اولویت‌بندی راهبردهای زیربخش زراعت و باغداری در جدول ۵۰ اراه شده است. با توجه به قرارداشتن زیربخش زراعت و باغداری در ناحیه تهاجمی، راهبرد «افزایش تحقیقات به‌نژادی»، «ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار» و «توسعه صنایع تبدیلی» به‌ترتیب در اولویت اول تا سوم قرار گرفته است. همچنین، به‌طورکلی «ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در زیربخش زراعت و باغداری» در صدر راهبردهای ارائه‌شده برای زیربخش زراعت و باغداری استان مازندران قرار دارد و پس از آن، «ارائه تسهیلات مناسب برای مشاغل روستایی و خرید تضمینی محصولات»، «افزایش تحقیقات به‌نژادی» و «ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار» مهمترین راهبردهای توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری را تشکیل می‌دهند.

جدول ۵۰- **اولویت‌بندی راهبردهای زیربخش زراعت و باغداری**

رتبه راهبرد	عنوان راهبرد	نوع راهبرد	امتیاز راهبرد
۱	ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در زیربخش زراعت و باغداری	تدافعی	۵/۹۷۸
۲	ارائه تسهیلات مناسب برای مشاغل روستایی و خرید تضمینی محصولات	رقابتی	۵/۷۵۳
۳	افزایش تحقیقات به‌نژادی	تهاجمی	۵/۵۲۲
۴	ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار	تهاجمی	۵/۳۷۲
۵	ایجاد محدودیت‌های وارداتی نظیر تعرفه‌ها و مشوق‌های مصرفی برای محصولات داخلی	رقابتی	۴/۹۲۷
۶	توسعه صنایع تبدیلی	تهاجمی	۴/۸۷۶
۷	ارائه تسهیلات بانکی مناسب	تدافعی	۴/۸۵۳
۸	اطلاع‌رسانی پیرامون نحوه توزیع محصولات و خدمات مناسب انبارداری برای کشاورزان	محافظه‌کارانه	۴/۴۹۲
۹	به‌کارگیری دانش‌آموختگان و ارائه تسهیلات مناسب به آنان برای خدمت‌رسانی	محافظه‌کارانه	۴/۲۶۸
۱۰	اصلاح نظام خرید محصولات و پرداخت به‌موقع بدهی‌ها	تدافعی	۳/۹۸۲
۱۱	قوانین محدودکننده تغییر کاربری اراضی	تدافعی	۳/۹۰۹

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۳-۲. زیربخش دامداری

۱-۲-۳-۳- تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری

در جدول ۵۱، ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری استان مازندران مبتنی بر نظرات کارشناسان و نتایج مطالعات پیشین، ارائه شده است.

جدول ۵۱- **ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری**

قوت‌ها (S)	ضعف‌ها (W)
۱- وجود شرایط مساعد در استان ۲- دارابودن رتبه‌های برتر در تولید ۳- وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی ۴- وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی	۱- پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران ۲- مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی ۳- مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف ۴- وابستگی به نهاده‌های وارداتی
فرصت‌ها (O)	**تهدیدها (T)**
۱- وجود بازار مناسب بین‌المللی ۲- همجواری با استان‌های پرجمعیت کشور نظیر تهران ۳- وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی ۴- گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر	۱- کاهش حمایت‌های دولت ۲- تغییرات ناگهانی آب و هوا در فصل پاییز و از بین رفتن علوفه ۳- روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور ۴- افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران

۲-۲-۳-۳- رتبه‌بندی عوامل داخلی و خارجی زیربخش دامداری

در جداول ۵۲ و ۵۳ به ارائه نتایج اولویت‌بندی عوامل داخلی و خارجی برای زیربخش دامداری پرداخته شده است. بر اساس نتایج اولویت‌بندی عوامل داخلی زیربخش دامداری که در جدول ۵۲ نیز قابل‌مشاهده است، یکی از نقاط قوت زیربخش دامداری شامل «وجود شرایط مساعد برای کشت علوفه و پرورش دام» است. این نقطه قوت با توجه به شرایط استان مازندران نظیر داشتن آب و هوایی معتدل و مرطوب، برای پرورش دام و طیور در فصل‌های مختلف سال استخراج شده است. از قابلیت‌های دیگر استان در این زیربخش می‌توان به وجود شرایط مساعد برای کشت علوفه، تولید فرآورده‌های فرعی زیربخش زراعت جهت تغذیه دام و وجود زمینه‌ی دامپروری در بین کشاورزان و جمعیت قابل‌ملاحظه دام و طیور اشاره کرد. یکی دیگر از نقاط قوت که در اولویت دوم قرار گرفته است، «دارا بودن رتبه‌های نخست تولید محصولات دامی در کشور» می‌باشد. وضعیت تولید محصولات دامی در استان مازندران نشان می‌دهد که این استان در زمینه‌ی تولید شیرخام با تولیدی در حدود ۴۵۶ هزار تن، حدود ۵ درصد تولید کشور و مقام ششم کشور را در این زمینه در اختیار دارد. در تولید گوشت سفید، استان مازندران با تولید ۲۱۲ هزار تن و معادل ۱۰ درصد از ظرفیت کشور، مقام اول این زیربخش را به‌خود اختصاص داده است. در تولید گوشت قرمز، استان مازندران در رتبه چهارم کشور قرار داشته و حدود ۴۶ هزار تن از ظرفیت تولیدی کشور را از آن خود نموده است. همچنین، در زمینه مرغ تخم‌گذار و

کارخانه جوجه‌کشی نیز رتبه خوبی داشته به طوری‌که تولید جوجه یک روزه‌ی استان مازندران سالانه حدود ۳۰ درصد تولید کشور بوده و مقام اول را در انحصار خود دارد.

علاوه بر موارد فوق، استان مازندران به‌دلیل قرا گرفتن استان در مسیر ارتباطی حمل و نقل بین‌المللی شمال و جنوب و وجود منطقه‌ی ویژه‌ی اقتصادی امیرآباد بهشهر و بندر نوشهر دارای نقطه قوت «وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی» برای انتقال محصولات کشاورزی و دامی است. همچنین، در این استان مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی در زمینه‌ی دامپروری شرایط مساعدی برای انجام تحقیقات بنیادی توسعه‌ی دامپروری و ایجاد نقطه قوت «وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی در زمینه‌ی اصلاح نژاد دام و طیور» را فراهم کرده است.

نتایج اولیت‌بندی در نقاط ضعف حاکی از آن است که «وابستگی به نهاده‌های وارداتی» از مهم‌ترین ضعف-های زیربخش دامداری می‌باشد. بررسی‌ها بیانگر آن است که در بخش تأمین مواد اولیه مشکلاتی از قبیل قیمت بالای مواد اولیه و وجود واسطه‌ها در فرآیند تهیه‌ی مواد اولیه نیز وجود دارد و نهاده‌های ضروری همچون واکسن به‌موقع در اختیار دامدار قرار نمی‌گیرد. از دیگر ضعف مهم مربوط به زیربخش دامداری، می‌توان به «پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران» اشاره کرد. پایین‌بودن تحصیلات می‌تواند مانع از پذیرش روش‌های نوین نگهداری دام‌ها شود. همچنین، درآمد پایین دامداری موجب می‌شود تا دامداران نتوانند تجهیزات و مواد اولیه مورد نیاز خود را به‌نحو احسن تهیه کنند و این امر موجب بهره‌وری پایین واحدها خواهد شد.

از معضلات مربوط به فرآیند ارائه خدمات، نحوه‌ی بازاریابی و نظام فروش و تحویل کالا می‌توان به زیرساخت‌های نامناسب حمل و نقل و بازاریابی سنتی محصولات دامی اشاره کرد. از مشکلات مربوط به نگهداری، عرضه‌ی محصولات دامی و ناکارآمدی ساختار بازار و مصرف این محصولات می‌توان به قیمت بالای محصول یا متفاوت‌بودن قیمت‌ها در مکان‌های مختلف، نبود یا ناکافی‌بودن مراکز عرضه‌ی محصول، فاصله زیاد محل مصرف محصول با مراکز عرضه‌کننده، عدم وجود درجه‌بندی و بسته‌بندی مناسب و وجود واسطه‌ها در بازار فروش اشاره کرد. بنابراین، یکی از مهمترین مشکلات زیربخش دامداری شامل «مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف محصولات دامی» می‌باشد.

نتایج بررسی نظرات کارشناسان زیربخش دامداری نشان داد که یک از مهمترین مشکلات مربوط به زیربخش دامداری شامل مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری و مشارکت بخش غیردولتی در این زیربخش از قبیل بالابودن نرخ سود تسهیلات، طولانی و هزینه‌بر بودن فرآیند وام‌گیری، پایین‌بودن میزان وام و مشکلات تأمین سرمایه در گردش برای واحدهای فعال استان مازندران است. همچنین، در زمینه‌ی فرآیند تولید محصولات دامی از قبیل عدم دسترسی به تجهیزات و ماشین‌آلات وجود دارد. بنابراین، یکی از نقاط ضعف زیربخش دامداری «مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی» است.

جدول ۵۲- **تحلیل عوامل داخلی زیربخش دامداری**

		عوامل داخلی استراتژیک	وزن نسبی	ضریب اهمیت	وزن نهایی
نقاط قوت	S1	وجود شرایط مساعد برای پرورش	۰/۱۹۹	۴	۰/۷۹۶
	S2	دار بودن رتبه‌های برتر در تولید	۰/۱۷۵	۳	۰/۵۲۵
	S4	وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی	۰/۰۹۸	۳	۰/۲۹۴
	S3	وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی	۰/۰۸	۳	۰/۲۴
نقاط ضعف	W4	وابستگی به نهاده‌های وارداتی	۰/۲۴۲	۲	۰/۴۸۴
	W1	پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران	۰/۰۷۸	۲	۰/۱۵۶
	W3	مشکلات مربوط به ساختار تولید و بازار و مصرف محصولات دامی	۰/۰۴۹	۲	۰/۰۹۸
	W2	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی	۰/۰۷۹	۱	۰/۰۷۹
		جمع نهایی نمرات	**۱**		**۲/۶۷۲**

مأخذ: نتایج تحقیق

در جدول ۵۳ نتایج اوزان نهایی عوامل خارجی زیربخش دامداری قابل مشاهده است. بر مبنای نتایج، از جمله فرصت‌های زیربخش دامداری می‌توان به «وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته-های کشاورزی» اشاره نمود. آشنایی با شیوه‌های مختلف پرورش دام و طیور و اصلاح ژنتیکی که از جمله مهارت‌های فارغ‌التحصیلان این رشته می‌باشد می‌تواند در توسعه‌ی تولیدات این بخش مؤثر باشد البته منوط بر اینکه شرایط استفاده از این مهارت‌ها با ایجاد فضای مناسب برای اشتغال جوانان فراهم شود.

بر اساس اوزان نهایی محاسبه‌شده، فرصت دوم مهم در زیربخش دامداری «گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه‌ی دریای خزر» می‌باشد. به گفته مسئولان پس از توافق برجام در زمینه‌ی توسعه‌ی تجارت بین ایران و کشورهای مختلف رخدادهای مثبتی رقم خورد و بیش از ۱۰ گروه از کشورهای اروپایی با برگزاری نشست‌های متعدد، برای ورود سرمایه و انتقال دستاوردهای جدید خود به استان مازندران اعلام آمادگی کردند. قرارگرفتن استان مازندران در مسیر ارتباطی حمل و نقل بین‌المللی شمال و جنوب و وجود منطقه‌ی ویژه‌ی اقتصادی امیرآباد بهشهر و بندر نوشهر فرصت دسترسی به بازار بین‌المللی را برای محصولات دامی فراهم خواهد نمود. علاوه بر موارد فوق، دغدغه دولت برای تأمین غذای مردم و دسترسی به امنیت غذایی به نوبه خود می‌تواند فرصت مناسبی برای توسعه‌ی این زیربخش باشد که استان مازندران به دلیل «هم‌جواری با استان‌های پرجمعیت کشور نظیر تهران» می‌تواند از قابلیت‌های زیربخش دامداری به‌خوبی استفاده نماید. مواردی که به‌عنوان تهدیدی برای زیربخش دامداری در این مطالعه شناسایی شده است به‌ترتیب شامل «افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران»، «روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور»، «تغییرات ناگهانی آب و هوا در فصل پاییز و از بین رفتن علوفه» و «کاهش حمایت‌های دولت» اشاره کرد. بنابر بر اظهارات مسئولان ذیربط، اکثر دامداری‌های استان مازندران سنتی هستند و نبود حمایت مکفی موجب شده تا کارخانه‌های لبنی در پرداخت طلب آنها تأخیر داشته باشند. همچنین، یکسان در نظر گرفتن سیاست-های حمایتی بین استان‌ها، عدم خرید تضمینی گوشت و شیر از دامدار، ناچیزبودن نهاده‌های دامی و نبود

حمایت‌های صادراتی از دیگر مشکلات مربوط به واحدهای دامداری استان است که در تهدید «کاهش حمایت‌های دولت» جای دارند.

جدول ۵۳- **تحلیل عوامل خارجی زیربخش دامداری**

		عوامل خارجی استراتژیک	وزن نسبی	ضریب اهمیت	وزن نهایی
فرصت‌ها	O3	وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی	۰/۱۹۴	۴	۰/۷۷۶
	O4	گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر	۰/۱۴۴	۴	۰/۵۷۶
	O1	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۰/۱۱۲	۴	۰/۴۴۸
	O2	هم‌جواری با استان‌های پرجمعیت کشور نظیر تهران	۰/۱۴۱	۳	۰/۴۲۳
تهدیدها	T4	افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	۰/۱۷۹	۱	۰/۱۷۹
	T3	روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور	۰/۰۵۳	۲	۰/۱۰۶
	T2	تغییرات ناگهانی آب‌وهوا در فصل پاییز و از بین رفتن علوفه	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹
	T1	کاهش حمایت‌های دولت	۰/۰۸۸	۱	۰/۰۸۸
جمع نهایی نمرات			**۱**		**۲/۶۸۵**

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۲-۳-۳-تعیین راهبردهای توسعه‌ی زیربخش دامداری

از مجموع حاصل ضرب وزن نسبی در رتبه مربوطه، عدد بین ۱ تا ۲/۵ نشان‌دهنده ضعف داخلی و تهدید خارجی و عدد بین ۲/۵ تا ۴ بیانگر قوت و فرصت خارجی است. نتایج حاصل از ماتریس ارزیابی نقاط قوت و ضعف ناشی از عوامل داخلی در زیربخش دامداری نشان‌دهنده امتیاز ۲/۶۷۲ است. با توجه به اینکه عدد کمتر از ۲/۵ نشانگر شرایط نسبتاً نامطلوب و بیشتر از ۲/۵ بیانگر قوت داخلی است، نتایج نشان می‌دهد که نقاط قوت داخلی در زیربخش دامداری استان مازندران وضعیت نسبتاً مطلوب را نشان می‌دهد. عوامل خارجی نیز با امتیاز ۲/۶۸۵ بیانگر وضعیت نسبتاً مطلوب است. بنابراین، هم از لحاظ عوامل داخلی و هم از لحاظ عوامل خارجی در تحلیل SWOT، برای رسیدن به شرایط ایده‌ال نیازمند استراتژی‌های خاص خود است. نتایج حاصل از ترکیب عوامل داخلی و خارجی در شکل ۶۴ نشان داده شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، زیربخش دامداری در ماتریس راهبردها و اولویت‌های اجرایی در ناحیه‌ی تهاجمی SO قرار دارد. به‌عبارتی، بهتر است استراتژی‌های اتخاذی در زیربخش دامداری مبتنی بر استفاده از فرصت‌های بیرونی در راستای بهره‌گیری از نقاط قوت موجود باشد.

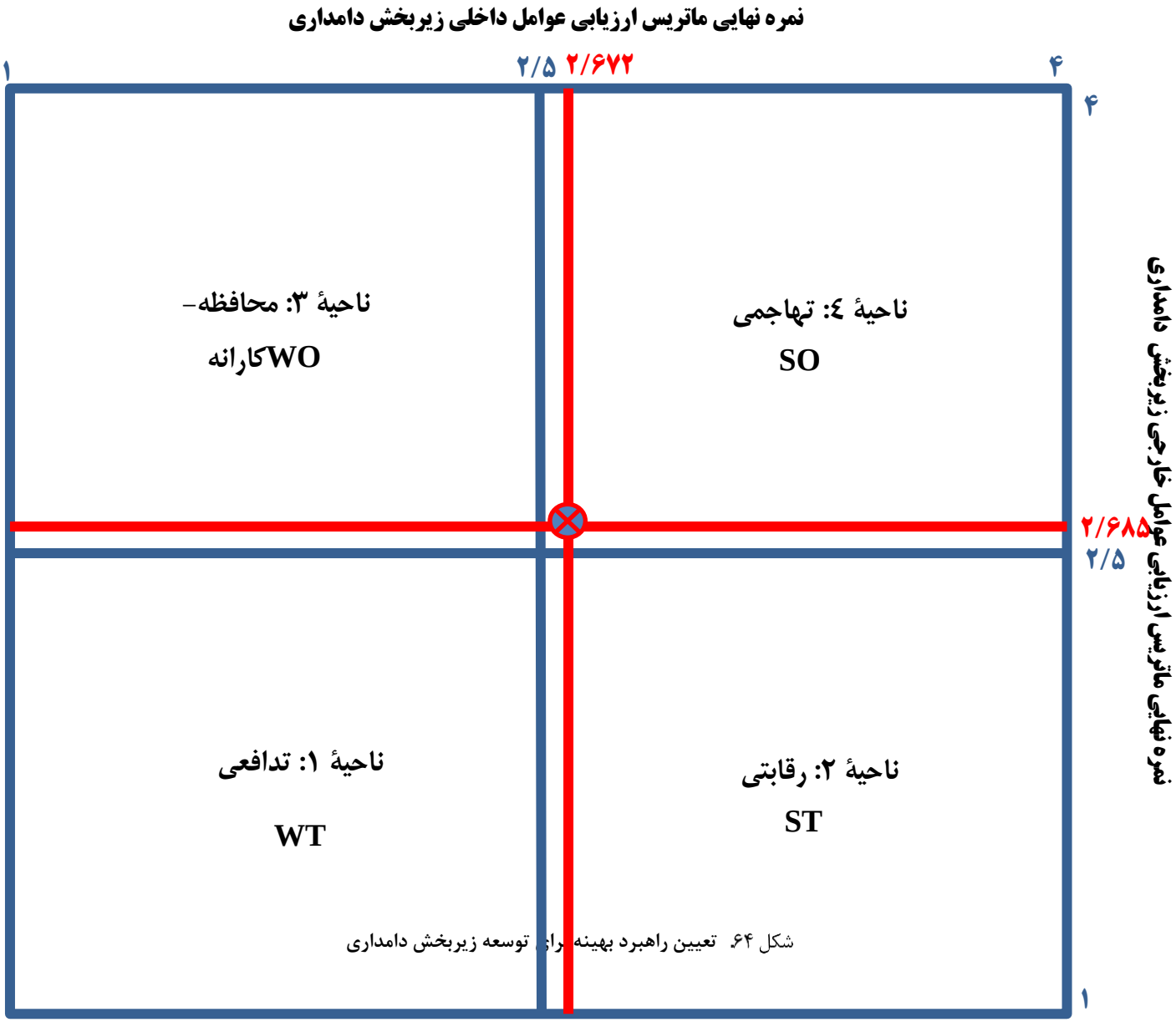

شکل ۶۴. تعیین راهبرد بهینه برای توسعه زیربخش دامداری

در جدول ۵۴ راهبردهای پیشنهادی توسعه‌ی زیربخش دامداری آمده است. با توجه به نقاط قوتی همچون وجود شرایط مساعد تولید محصولات دامی در استان مازندران و دارابودن رتبه‌های برتر تولید و فرصت‌هایی نظیر همجواری با استان‌های پرجمعیت کشور و وجود نیروی کار جوان و جویای کار، می‌توان از این قابلیت‌ها استفاده نمود و راهبرد «توسعه‌ی محصول و بازار» را ارائه نمود. نقاط قوتی مانند وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی و وجود شرایط مساعد تولید محصولات دامی در استان مازندران، در کنار فرصت-هایی همچون وجود بازار مناسب بین‌المللی و گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر، موجب می‌شود که راهبردهایی نظیر «توسعه‌ی صادرات و ورود به بازارهای جهانی» و «ایجاد تسهیلات و امکانات برای صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر» مورد توجه قرار گیرند.

با توجه به نقطه ضعف مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری دولتی و غیردولتی و فرصت گسترش روابط دوستانه با کشورهای مختلف راهبرد «جذب سرمایه‌گذاری خارجی» در استان مازندران پیشنهاد می‌شود. با توجه به نقطه ضعف مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری دولتی و غیردولتی و فرصت دغدغه دولت برای تأمین غذای مردم می‌توان راهبرد «اعطای تسهیلات ارزان و طولانی‌مدت» را پیشنهاد کرد. با اجرای چنین راهبردی می‌توان مشکلات تأمین مالی واحدهای دامداری استان را برای تجهیز و نوسازی واحدها و تهیه مواد اولیه مورد نیاز برطرف کرد. همچنین، با توجه به مشکلات ساختار تولید، بازار و مصرف محصولات دامی و دغدغه دولت برای تأمین غذا می‌توان به اتخاذ راهبرد «بازنگری در سیاست‌های حمایتی از دامداران» در جهت پرداخت یارانه به محصولات لبنی و پروتئینی ضروری اشاره کرد. با توجه به مشکلات مربوط به مدیریت دامداری و بهره‌وری پایین آنها و فرصت‌هایی چون گسترش روابط دوستانه با کشورهای مختلف و وجود نیروی‌کار جوان و تحصیل‌کرده می‌توان راهبردهای «استفاده از تجربیات کشورهای موفق» و «استخدام نیروی‌کار تحصیل کرده به‌عنوان ناظرین و مشاوران واحدهای دامداری» را برای افزایش بهره‌وری واحدهای پرورش دام ارائه کرد.

با عنایت به اینکه یکی از تهدیدهای مهم به‌ویژه در سال‌های اخیر، کاهش علوفه با توجه به تغییرات آب و هوایی و همچنین عدم دسترسی به برخی نهاده‌های وارداتی به‌دلیل تحریم‌های اقتصادی بوده است لذا با توجه به قوت‌هایی نظیر وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی می‌توان راهکاری همچون «انجام سرمایه‌گذاری برای تولید ارقام پرمحصول و مقاوم گیاهان علوفه‌ای» را ارائه نمود. همچنین نظر به تهدید کاهش مصرف محصولات دامی از جمله محصولات لبنی در کشور که یکی از دلایل آن می‌تواند افزایش قیمت این محصولات باشد، لذا با توجه به قوت‌هایی نظیر وجود شرایط مساعد در استان و دارابودن رتبه‌های برتر در تولید محصولات دامی، می‌توان راهبرد «بهینه‌سازی تولید و کاهش قیمت تمام شده محصول» را در راستای مقابله با تهدید فوق‌الذکر ارائه نمود.

یکی از ضعف‌های مهم در زیربخش دامداری، وابستگی به نهاده‌های وارداتی می‌باشد که به‌نظر می‌رسد با توجه به تهدیدهایی همچون کاهش حمایت‌های دولت و افزایش تحریم‌های اقتصادی، راهبردی مانند «بازنگری در سیاست‌های قیمت‌گذاری نهاده‌ها و محصولات دامی» مفید واقع شود. همچنین، مشکلات مربوط به تولید، ساختار بازار و مصرف در کنار تهدیدهایی همچون کاهش روند تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف آن در کشور، راهبرد «ایجاد و توسعه‌ی زنجیره‌ی تأمین کارآمد و اثربخش» پیشنهاد می‌شود.

جدول ۵۴- **راهبردهای پیشنهادی توسعه‌ی زیربخش دامداری استان مازندران**

راهبردهای SO	راهبردهای WO
۱- توسعه محصول و بازار ۲- توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی ۳- ایجاد تسهیلات و امکانات برای صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر ۴- اصلاح نژادهای دام در جهت افزایش تولید	۱- جذب سرمایه‌گذاری خارجی ۲- اعطای تسهیلات ارزان و طولانی‌مدت ۳- بازنگری در سیاست‌های حمایتی از دامداران ۴- استفاده از تجربیات کشورهای موفق همسایه ۵- استخدام نیروی‌کار تحصیل‌کرده به‌عنوان ناظرین و مشاوران واحدهای دامداری
راهبردهای ST	**راهبردهای WT**
۱- انجام سرمایه‌گذاری برای تولید ارقام پرمحصول و مقاوم گیاهان علوفه‌ای ۲- بهینه‌سازی تولید و کاهش قیمت تمام‌شده محصول	۱- بازنگری در سیاست‌های قیمت‌گذاری نهاده‌ها و محصولات دامی ۲- ایجاد و توسعه‌ی زنجیره‌ی تأمین کارآمد و اثربخش

در گام بعدی، به‌منظور دستیابی به ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM) زیربخش دامداری که مبنای اولویت‌بندی راهبردها خواهد بود، با جمع‌بندی نظرات متخصصین، ضرایب جذابیت هریک از قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای این بخش برای اعمال تک‌تک راهبردهای تدوین شده، تعیین گردید و به کمک ضرایب اهمیت محاسبه شده در مرحله نخست، امتیاز هریک از راهبردها محاسبه شد. نتایج محاسبات در جدول ۵۵ قابل مشاهده است.

جدول ۵۵- **ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی زیربخش دامداری**

		اجزای ماتریس SWOT	ضریب اهمیت	راهبردهای تهاجمی								راهبردهای محافظه‌کارانه							
				توسعه محصول و بازار		توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی		اصلاح نژادهای دام در جهت افزایش تولید		ایجاد تسهیلات و امکانات برای صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر		جذب سرمایه‌گذاری خارجی		اعطای تسهیلات ارزان و طولانی‌مدت		بازنگری در سیاست‌های حمایتی از دامداران		استفاده از تجربیات کشورهای موفق همسایه		استخدام نیروی‌کار تحصیل‌کرده به‌عنوان ناظرین و مشاوران واحدهای دامداری	
				ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره
نقاط قوت	S1	وجود شرایط مساعد برای پرورش	۰/۱۹۹	۴	۰/۷۹۶	۴	۰/۷۹۶	۳	۰/۵۹۷	۳	۰/۵۹۷	۲	۰/۳۹۸	۳	۰/۵۹۷	۳	۰/۵۹۷	۲	۰/۳۹۸	۳	۰/۵۹۷
	S2	دارا بودن رتبه‌های برتر در تولید	۰/۱۷۵	۳	۰/۵۲۵	۴	۰/۷	۲	۰/۳۵	۳	۰/۵۲۵	۳	۰/۵۲۵	۳	۰/۵۲۵	۳	۰/۵۲۵	۳	۰/۵۲۵	۳	۰/۵۲۵
	S3	وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی	۰/۰۸	۲	۰/۱۶	۳	۰/۲۴	۴	۰/۳۲	۲	۰/۱۶	۳	۰/۲۴	۲	۰/۱۶	۲	۰/۱۶	۴	۰/۳۲	۴	۰/۳۲
	S4	وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی	۰/۰۹۸	۳	۰/۲۹۴	۴	۰/۳۹۲	۲	۰/۱۹۶	۴	۰/۳۹۲	۳	۰/۲۹۴	۲	۰/۱۹۶	۳	۰/۲۹۴	۲	۰/۱۹۶	۲	۰/۱۹۶
نقاط ضعف	W1	پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران	۰/۰۷۸	۳	۰/۲۳۴	۳	۰/۲۳۴	۳	۰/۲۳۴	۳	۰/۲۳۴	۲	۰/۱۵۶	۳	۰/۲۳۴	۲	۰/۱۵۶	۳	۰/۲۳۴	۳	۰/۲۳۴
	W2	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی	۰/۰۷۹	۴	۰/۳۱۶	۴	۰/۳۱۶	۳	۰/۲۳۷	۴	۰/۳۱۶	۳	۰/۲۳۷	۳	۰/۲۳۷	۲	۰/۱۵۸	۲	۰/۱۵۸	۳	۰/۲۳۷
	W3	مشکلات مربوط به ساختار تولید و بازار و مصرف محصولات دامی	۰/۰۴۹	۳	۰/۱۴۷	۳	۰/۱۴۷	۲	۰/۰۹۸	۳	۰/۱۴۷	۲	۰/۰۹۸	۳	۰/۱۴۷	۳	۰/۱۴۷	۳	۰/۱۴۷	۲	۰/۰۹۸
	W4	وابستگی به نهاده‌های وارداتی	۰/۲۴۲	۳	۰/۷۲۶	۳	۰/۷۲۶	۲	۰/۴۸۴	۲	۰/۴۸۴	۲	۰/۴۸۴	۲	۰/۴۸۴	۲	۰/۴۸۴	۳	۰/۷۲۶	۲	۰/۴۸۴
فرصت‌ها	O1	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۰/۱۱۲	۳	۰/۳۳۶	۴	۰/۴۴۸	۳	۰/۳۳۶	۴	۰/۴۴۸	۳	۰/۳۳۶	۲	۰/۲۲۴	۲	۰/۲۲۴	۳	۰/۳۳۶	۱	۰/۱۱۲
	O2	هم‌جواری با استان‌های پرجمعیت کشور نظیر تهران	۰/۱۴۱	۳	۰/۴۲۳	۳	۰/۴۲۳	۱	۰/۱۴۱	۱	۰/۱۴۱	۲	۰/۲۸۲	۳	۰/۴۲۳	۲	۰/۲۸۲	۲	۰/۲۸۲	۲	۰/۲۸۲
	O3	وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی	۰/۱۹۴	۳	۰/۵۸۲	۳	۰/۵۸۲	۴	۰/۷۷۶	۲	۰/۳۸۸	۳	۰/۵۸۲	۴	۰/۷۷۶	۳	۰/۵۸۲	۴	۰/۷۷۶	۴	۰/۷۷۶
	O4	گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر	۰/۱۴۴	۳	۰/۴۳۲	۲	۰/۲۸۸	۱	۰/۱۴۴	۴	۰/۵۷۶	۳	۰/۴۳۲	۳	۰/۴۳۲	۲	۰/۲۸۸	۳	۰/۴۳۲	۱	۰/۱۴۴
تهدیدها	T1	کاهش حمایت‌های دولت	۰/۰۸۸	۲	۰/۱۷۶	۳	۰/۲۶۴	۲	۰/۱۷۶	۲	۰/۱۷۶	۲	۰/۱۷۶	۳	۰/۲۶۴	۳	۰/۲۶۴	۳	۰/۲۶۴	۳	۰/۲۶۴
	T2	تغییرات ناگهانی آب‌وهوا در فصل پاییز و از بین رفتن علوفه	۰/۰۸۹	۲	۰/۱۷۸	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹
	T3	روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور	۰/۰۵۳	۲	۰/۱۰۶	۲	۰/۱۰۶	۱	۰/۰۵۳	۱	۰/۰۵۳	۲	۰/۱۰۶	۱	۰/۰۵۳	۲	۰/۱۰۶	۳	۰/۱۵۹	۲	۰/۱۰۶
	T4	افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	۰/۱۷۹	۴	۰/۷۱۶	۴	۰/۷۱۶	۴	۰/۷۱۶	۴	۰/۷۱۶	۴	۰/۷۱۶	۳	۰/۵۳۷	۴	۰/۷۱۶	۳	۰/۵۳۷	۱	۰/۱۷۹
		جمع کل امتیاز راهبرد		۶/۱۴۷		۶/۴۶۷		۴/۹۴۷		۵/۴۴۲		۵/۱۵۱		۵/۳۷۸		۵/۰۷۲		۵/۵۷۹		۴/۶۴۳	

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۵۵- ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی زیربخش دامداری- ادامه

اجزای ماتریس SWOT			ضریب اهمیت	راهبردهای رقابتی				راهبردهای تدافعی			
				انجام سرمایه‌گذاری برای تولید ارقام پرمحصول و مقاوم گیاهان علوفه‌ای		بهینه‌سازی تولید و کاهش قیمت تمام‌شده محصول		بازنگری در سیاست‌های قیمت‌گذاری نهاده‌ها و محصولات دامی		ایجاد و توسعه‌ی زنجیره‌ی تأمین کارآمد و اثربخش	
				ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره
نقاط قوت	S1	وجود شرایط مساعد برای پرورش	۰/۱۹۹	۴	۰/۷۹۶	۲	۰/۳۹۸	۲	۰/۳۹۸	۳	۰/۵۹۷
	S2	دارا بودن رتبه‌های برتر در تولید	۰/۱۷۵	۳	۰/۵۲۵	۳	۰/۵۲۵	۲	۰/۳۵	۲	۰/۳۵
	S3	وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی	۰/۰۸	۴	۰/۳۲	۳	۰/۲۴	۲	۰/۱۶	۲	۰/۱۶
	S4	وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی	۰/۰۹۸	۲	۰/۱۹۶	۲	۰/۱۹۶	۲	۰/۱۹۶	۳	۰/۲۹۴
نقاط ضعف	W1	پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران	۰/۰۷۸	۴	۰/۳۱۲	۳	۰/۲۳۴	۲	۰/۱۵۶	۳	۰/۲۳۴
	W2	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی	۰/۰۷۹	۴	۰/۳۱۶	۳	۰/۲۳۷	۳	۰/۲۳۷	۴	۰/۳۱۶
	W3	مشکلات مربوط به ساختار تولید و بازار و مصرف محصولات دامی	۰/۰۴۹	۳	۰/۱۴۷	۳	۰/۱۴۷	۳	۰/۱۴۷	۳	۰/۱۴۷
	W4	وابستگی به نهاده‌های وارداتی	۰/۲۴۲	۲	۰/۴۸۴	۳	۰/۷۲۶	۴	۰/۹۶۸	۳	۰/۷۲۶
فرصت‌ها	O1	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۰/۱۱۲	۳	۰/۳۳۶	۳	۰/۳۳۶	۲	۰/۲۲۴	۲	۰/۲۲۴
	O2	هم‌جواری با استان‌های پرجمعیت کشور نظیر تهران	۰/۱۴۱	۲	۰/۲۸۲	۲	۰/۲۸۲	۱	۰/۱۴۱	۳	۰/۴۲۳
	O3	وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌های	۰/۱۹۴	۳	۰/۵۸۲	۲	۰/۳۸۸	۲	۰/۳۸۸	۲	۰/۳۸۸
	O4	گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر	۰/۱۴۴	۳	۰/۴۳۲	۲	۰/۲۸۸	۲	۰/۲۸۸	۳	۰/۴۳۲
تهدیدها	T1	کاهش حمایت‌های دولت	۰/۰۸۸	۲	۰/۱۷۶	۲	۰/۱۷۶	۳	۰/۲۶۴	۲	۰/۱۷۶
	T2	تغییرات ناگهانی آب‌وهوا در فصل پاییز و از بین رفتن علوفه	۰/۰۸۹	۲	۰/۱۷۸	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹	۱	۰/۰۸۹
	T3	روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور	۰/۰۵۳	۳	۰/۱۵۹	۳	۰/۱۵۹	۲	۰/۱۰۶	۲	۰/۱۰۶
	T4	افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	۰/۱۷۹	۴	۰/۷۱۶	۳	۰/۵۳۷	۳	۰/۵۳۷	۳	۰/۵۳۷
جمع کل امتیاز راهبرد				۵/۹۵۷		۴/۹۵۸		۴/۶۴۹		۵/۱۹۹	

مأخذ: نتایج تحقیق

پس از محاسبات انجام‌گرفته در جدول ۵۵، راهبردهای زیربخش دامداری اولویت‌بندی شده و نتایج آن در جدول ۵۶ ارائه شده است. از آنجا که زیربخش دامداری در ناحیه‌ی تهاجمی قرار داشته است، لذا بر اساس نتایج ارائه‌شده در جدول ۵۶، از میان راهبردهای تهاجمی، راهبرد «توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی»، «توسعه محصول و بازار»، «ایجاد تسهیلات و امکانات برای صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر» و «اصلاح نژادهای دام در جهت افزایش تولید» به‌ترتیب در اولویت‌های اول تا چهارم قرار گرفته‌اند. همچنین، به‌طورکلی راهبردهای «توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی»، «توسعه محصول و بازار» و «انجام سرمایه‌گذاری برای تولید ارقام پرمحصول و مقاوم گیاهان علوفه‌ای» را می‌توان جزو مهمترین راهبردهای توسعه‌ی زیربخش دامداری استان مازندران دانست. سایر اولویت‌ها نیز در جدول ۵۶ قابل مشاهده است.

جدول ۵۶- **اولویت‌بندی راهبردهای زیربخش دامداری**

رتبه راهبرد	عنوان راهبرد	نوع راهبرد	امتیاز راهبرد
۱	توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی	تهاجمی	۶/۴۶۷
۲	توسعه محصول و بازار	تهاجمی	۶/۱۴۷
۳	انجام سرمایه‌گذاری برای تولید ارقام پرمحصول و مقاوم گیاهان علوفه‌ای	رقابتی	۵/۹۵۷
۴	استفاده از تجربیات کشورهای موفق همسایه	محافظه‌کارانه	۵/۵۷۹
۵	ایجاد تسهیلات و امکانات برای صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر	تهاجمی	۵/۴۴۲
۶	اعطای تسهیلات ارزان و طولانی‌مدت	محافظه‌کارانه	۵/۳۷۸
۷	ایجاد و توسعه زنجیره تأمین کارآمد و اثربخش	تدافعی	۵/۱۹۹
۸	جذب سرمایه‌گذاری خارجی	محافظه‌کارانه	۵/۱۵۱
۹	بازنگری در سیاست‌های حمایتی از دامداران	محافظه‌کارانه	۵/۰۷۲
۱۰	بهینه‌سازی تولید و کاهش قیمت تمام‌شده محصول	رقابتی	۴/۹۵۸
۱۱	اصلاح نژادهای دام در جهت افزایش تولید	تهاجمی	۴/۹۴۷
۱۲	بازنگری در سیاست‌های قیمت‌گذاری نهاده‌ها و محصولات دامی	تدافعی	۴/۶۴۹
۱۳	استخدام نیروی‌کار تحصیل‌کرده به‌عنوان ناظرین و مشاوران واحدهای دامداری	محافظه‌کارانه	۴/۶۴۳

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۳-۳. زیربخش شیلات

۳-۳-۳-۱-تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات

در جدول ۵۷، ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات استان مازندران مبتنی بر نظرات کارشناسان و بررسی مطالعات پیشین، ارائه شده است.

جدول ۵۷- **ماتریس عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات**

قوت‌ها (S)	ضعف‌ها (W)
۱- وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی ۲- داشتن رشد چشمگیر و رتبه نخست آبزی‌پروری در کشور ۳- وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی ۴- وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی ۵- وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان	۱- مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی ۲- مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف ۳- کاهش ذخایر آبزی و عدم توجه حفظ و نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز ۴- کمبود و توزیع نامناسب امکانات زیربنایی ۵- پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری ماهیگیران سنتی
فرصت‌ها (O)	**تهدیدها (T)**
۱- وجود بازار مناسب بین‌المللی ۲- فراهم‌بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی ۳- وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته شیلات ۴- امکان توسعه پرورش ماهی در قفس ۵- دارابودن نوار ساحلی طولانی و همجواری با بازارهای کشورهای حاشیه دریای خزر	۱- تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر ۲- افزایش تعطیلی و ورشکستگی کارخانجات ۳- گسترش آلودگی منابع آبی ۴- نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه ۵- کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی بودن منابع اعتباری و منابع مالی

۳-۳-۳-۲-رتبه‌بندی عوامل داخلی و خارجی زیربخش شیلات

در جدول ۵۸ نتایج اولویت‌بندی عوامل داخلی در زیربخش شیلات استان مازندران ارائه شده است. یکی از نقاط قوت زیربخش شیلات شامل «وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی برای تکثیر و پرورش آبزیان» است. این نقطه قوت با توجه به وجود انواع منابع آبی شامل آب‌های شیرین، لب‌شور و شور و وجود انواع اراضی مستعد ساحلی و غیرساحلی و کوهستانی برای پرورش آبزیان، تنوع اقلیمی، تنوع زیستی ذخایر آبزیان برای تکثیر و پرورش آبزیان مانند ماهیان خاویار، سردآبی و گرم‌آبی و قزل‌آلا و ... و در نهایت وجود چاه‌های کشاورزی برای استفاده دو منظوره کشاورزی و پرورش آبزیان استخراج شده است.

وجود شرکت‌های تعاونی ماهیگیری و اشتغال جمعیت عظیمی در این تعاونی‌ها را نیز می‌توان یکی از نقاط قوت زیربخش شیلات (وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان در فعالیت‌های شیلاتی) برشمرد. سرانه‌ی مصرف ماهی در استان مازندران نسبت به سرانه‌ی متوسط کشوری بالاتر بوده و یکی از علت‌های موفقیت آن گسترش آگاهی در زمینه‌ی فواید مصرف ماهی است. بنابراین، «وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی در ارتقای فرهنگ مصرف آبزیان» یکی دیگر از نقاط قوت زیربخش شیلات در این استان

به‌شمار می‌رود. یکی دیگر از نقاط قوت «شامل داشتن رشد چشمگیر و رتبه نخست آبزی‌پروری در کشور» است. بررسی تغییر سهم در زیربخش شیلات حاکی از آن است که تولید کل زیربخش شیلات در اکثر شهرستان‌های استان مازندران رشد چشم‌گیری داشته است. همچنین، آمارها نشان می‌دهد که استان مازندران دارای رتبه‌ی نخست آبزی‌پروری و مقام دوم تولید ماهیان سردآبی کشور در سال‌های اخیر است. همچنین، در این استان مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی و پژوهشکده در زمینه‌ی شیلات شرلیط مساعدی برای انجام تحقیقات بنیادی را فراهم کرده است. لذا، «وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی در زمینه‌ی آبزیان» را می‌توان به‌عنوان یک نقطه قوت در نظر گرفت که البته در اولویت‌های آخر قرار گرفته است.

بررسی نقاط ضعف زیربخش شیلات استان مازندران نیز حاکی از آن است که «مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی»، «مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف آبزیان» و «کاهش ذخایر آبزی و عدم توجه حفظ و نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز » از مهمترین ضعف‌های مربوط به زیربخش شیلات می‌باشند. مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری و مشارکت بخش غیردولتی در بخش ماهیگیری از قبیل بالابودن نرخ سود تسهیلات، طولانی و هزینه‌بر بودن فرآیند وام‌گیری، پایین‌بودن میزان وام و مشکلات تأمین سرمایه در گردش برای واحدهای فعال استان مازندران است. همچنین، در زمینه‌ی فرآیند تولید آبزیان و فرآوری تولیدات آبزی معضلاتی از قبیل از قبیل عدم وجود دانش و تکنولوژی کافی، فرسودگی تجهیزات و ماشین‌آلات و استهلاک‌پذیری سریع آنها و نبود مدیریت زمان وجود دارد. بنابراین، یکی از نقاط ضعف زیربخش شیلات «مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی» است.

از معضلات مربوط به فرآیند ارائه خدمات، نحوه‌ی بازاریابی و نظام فروش و تحویل کالا می‌توان به زیرساخت‌های نامناسب حمل و نقل، طولانی‌شدن زمان تحویل و نارضایتی مشتریان و بازاریابی سنتی اشاره کرد. مشکلات مربوط به نگهداری، فرآوری، عرضه آبزیان و ناکارآمدی ساختار بازار و مصرف آبزیان نیز قیمت بالای محصول یا متفاوت‌بودن قیمت‌ها در مکان‌های مختلف، نبود یا ناکافی‌بودن مراکز عرضه محصول، فاصله زیاد محل مصرف محصول با مراکز عرضه‌کننده، نامناسب‌بودن درجه‌بندی و بسته‌بندی و احتکار و وجود واسطه‌ها در بازار فروش است. بنابراین، یکی از مهمترین مشکلات بخش شیلات شامل «مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف آبزیان» است.

در شمال ایران از گذشته‌های دور که حق بهره‌برداری از آبزیان رودخانه‌ها به‌صورت حق اجاره از طرف دولت مرکزی به حاکم محلی داده می‌شد پدیده‌ی صید غیرمجاز رایج بوده است و عده‌ای از مردم محلی مستقر در حاشیه‌ی رودخانه‌ها به دور از چشم مأمورین حاکم و بدون پرداخت اجاره اقدام به صید غیرمجاز می‌کردند. از طریف دیگر، صید بی‌رویه و غیرمجاز برخی صیادان زیاده‌خواه، آلودگی منابع آبی و عدم توجه و اهتمام جدی مسئولین زیبخش شیلات به بازسازی ذخایر آبزی باعث شده امروز دریای مازندران با محدودیت شدید منابع آبزی روبه رو باشد که در صورت ادامه این روند به زودی زیربخش آبزیان دریایی با بحران مواجه می‌شود. بنابراین، یکی دیگر از نقاط ضعف مهم در زیربخش شیلات استان مازندران، «کاهش ذخایر آبزی و عدم توجه حفظ و نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز» است.

از نقاط ضعف دیگر زیربخش شیلات می‌توان از «کمبود و توزیع نامناسب امکانات زیربنایی» و «پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری ماهی‌گیران» سنتی یاد کرد. ارایه‌ی تسهیلات بانکی برای نوسازی ناوگان صیادی و سرمایه در گردش صیادان مدت‌هاست با کاهش مواجه شده است. از طرف دیگر، برخی صیادان به‌دلیل سنتی عمل‌کردن دارای بهره‌وری کم و درآمد غیرکافی در زیربخش شیلات هستند.

جدول ۵۸- **تحلیل عوامل داخلی زیربخش شیلات**

		عوامل داخلی استراتژیک	وزن نسبی	ضریب اهمیت	وزن نهایی
نقاط قوت	S1	وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی	۰/۱۵۵	۴	۰/۶۲
	S5	وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان	۰/۱۱۳	۴	۰/۴۵۲
	S3	وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی	۰/۱۰۷	۴	۰/۴۲۸
	S2	داشتن رشد چشمگیر و رتبه نخست آبزی‌پروری در کشور	۰/۰۹۵	۳	۰/۲۸۵
	S4	وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی	۰/۰۷۵	۳	۰/۲۲۵
نقاط ضعف	W1	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی	۰/۱۲۳	۲	۰/۲۴۶
	W2	مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف	۰/۱۱	۲	۰/۲۲
	W3	کاهش ذخایر آبزی، عدم توجه به حفظ، نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز	۰/۱۰۴	۲	۰/۲۰۸
	W4	کمبود و توزیع نامناسب امکانات زیربنایی	۰/۰۶۱	۲	۰/۱۲۲
	W5	پایین بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری ماهیگران سنتی	۰/۰۵۷	۲	۰/۱۱۴
جمع نهایی نمرات			**۱**	-	**۲/۹۲**

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۵۹ مبین نتایج اولویت‌بندی عوامل خارجی زیربخش شیلات استان مازندران است. با توجه به موقعیت جغرافیایی استان مازندران از جمله مهمترین فرصت‌های پیش‌روی این استان در بخش شیلات می‌توان به «وجود بازار مناسب بین‌المللی» محصولات شیلاتی، «وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌ی شیلات» و «فراهم‌بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی» در بخش شیلات اشاره نمود. همچنین، به دلیل وجود کیلومترها از دریای خزر در سواحل استان مازندران و همجواری با کشورهای دریای خزر می‌توان از فرصت‌های پیش‌روی زیربخش شیلات «دارابودن نوار ساحلی طولانی و همجواری با بازارهای کشورهای حاشیه‌ی دریای خزر» و وجود بازار مناسب بین‌المللی محصولات شیلاتی به‌خصوص حضور در بازارهای هدف مثل روسیه اشاره نمود. همچنین، یکی از نمونه‌های بارز توسعه را می‌توان «پرورش ماهی در قفس» دانست. این نوع پرورش دو مزیت دارد که یکی هزینه پایین و دوم کیفیت بسیار بالای آن است. این طرح در استان مازندران به علت کم‌عمق بودن ساحل به‌خوبی جوابگو بوده و قسمتی از معضل بیکاری روستاهای نوار ساحلی را مرتفع خواهد نمود.

در نهایت، تهدیدهای زیربخش شیلات استان مازندران را به‌ترتیب می‌توان در «کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی‌بودن منابع اعتباری و منابع مالی»، «تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر»، «نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه»، «افزایش تعطیلی و ورشکستگی کارخانجات» و «گسترش آلودگی منابع آبی» اولویت‌بندی نمود. طی ۱۰ سال گذشته، نوار ساحلی استان‌های شمالی به‌ویژه استان مازندران مورد تهدید

تغییر کاربری قرار گرفته و برخورد با کسانی که به‌صورت غیرمجاز اراضی کشاورزی را به غیر آن تبدیل می‌کند لازم است به‌صورت جدی انجام شود. یکی از مهمترین معضلات زیربخش شیلات استان مازندران، تعطیلی و ورشکستگی کارخانجات صنایع شیلاتی است و فعالیت هریک از این کارخانه‌های فعال صنایع شیلاتی، حداکثر با ظرفیت ۳۰ درصد صورت می‌گیرد. مهمترین دلیل تعطیلی صنایع شیلاتی در استان مازندران را می‌توان نبود نقدینگی و نبود سرمایه در گردش در این کارخانجات دانست. از طرف دیگر، به‌روز نبودن کارخانجات صنایع شیلاتی کشور یکی دیگر از مشکلات صنایع شیلاتی است و مالکان این کارخانجات به دلیل عدم نقدینگی کافی موفق نشده‌اند کارخانه خود را مطابق با استانداردهای روز دنیا بازسازی کنند. مجموعه عوامل فوق کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی‌بودن منابع اعتباری و منابع مالی را به دنبال دارد.

جدول ۵۹- **تحلیل عوامل خارجی زیربخش شیلات**

		عوامل خارجی استراتژیک	وزن نسبی	ضریب اهمیت	وزن نهایی
فرصت‌ها	O1	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۰/۱۵	۴	۰/۶
	O3	وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته شیلات	۰/۱۴۶	۴	۰/۵۸۴
	O2	فراهم‌بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی	۰/۱۰۱	۳	۰/۳۰۳
	O5	دارابودن نوار ساحلی طولانی و هم‌جواری با بازارهای کشورهای حاشیه دریای خزر	۰/۰۹۶	۳	۰/۲۸۸
	O4	امکان توسعه پرورش ماهی در قفس	۰/۰۹۵	۳	۰/۲۸۵
تهدیدها	T5	کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی بودن منابع اعتباری و منابع مالی	۰/۱۰۵	۲	۰/۲۱
	T1	تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر	۰/۰۸	۲	۰/۱۶
	T4	نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه	۰/۰۶۹	۲	۰/۱۳۸
	T2	افزایش تعطیلی و ورشکستگی کارخانه‌ها	۰/۰۶۶	۲	۰/۱۳۲
	T3	گسترش آلودگی منابع آبی	۰/۰۹۲	۱	۰/۰۹۲
جمع نهایی نمرات			۱		۲/۷۹۲

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۳-۳-۳-تعیین راهبردهای توسعه‌ی زیر بخش شیلات

از مجموع حاصل ضرب وزن نسبی در رتبه مربوطه، عدد بین ۱ تا ۲/۵ نشان‌دهنده ضعف داخلی و تهدید خارجی و عدد بین ۲/۵ تا ۴ بیانگر قوت و فرصت خارجی است. نتایج حاصل از ماتریس ارزیابی نقاط قوت و ضعف ناشی از عوامل داخلی در زیربخش شیلات نشان‌دهنده امتیاز ۲/۹۲ است. با توجه به اینکه عدد کمتر از ۲/۵ نشانگر شرایط نسبتاً نامطلوب و بیشتر از ۲/۵ بیانگر قوت داخلی است، نتایج نشان می‌دهد که نقاط قوت داخلی در زیربخش شیلات استان مازندران وضعیت نسبتاً مطلوب را نشان می‌دهد. عوامل خارجی نیز با امتیاز ۲/۷۹۲ بیانگر وضعیت نسبتاً مطلوب است. بنابراین، هم از لحاظ عوامل داخلی و هم از لحاظ عوامل خارجی در تحلیل SWOT، برای رسیدن به شرایط ایده‌ال نیازمند استراتژی‌های خاص خود است. نتایج حاصل از ترکیب عوامل داخلی و خارجی در شکل ۶۵ نشان داده شده است. بر اساس نتایج به‌دست آمده، موقعیت

زیربخش شیلات در ماتریس راهبردها و اولویت‌های اجرایی، تعیین‌کننده راهبرد قابل قبول برای SO، نقاط قوت و فرصت‌ها در این زیربخش است و باید با استفاده از نقاط قوت داخلی و فرصت‌های خارجی بهره‌برداری کرد.

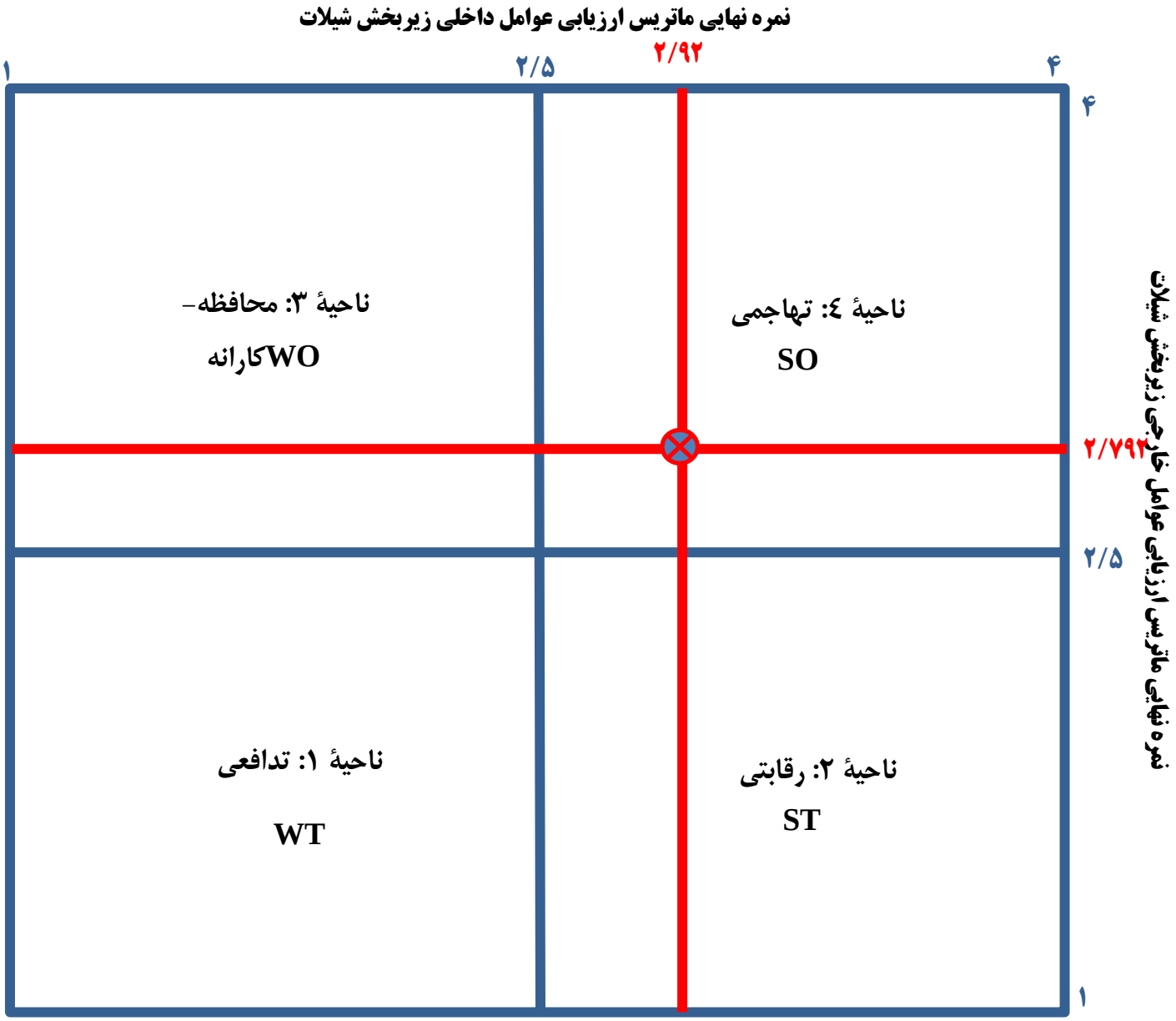

شکل ۶۵. تعیین راهبرد بهینه برای توسعه‌ی زیربخش شیلات

در جدول ۶۰ راهبردهای پیشنهادی توسعه‌ی زیربخش شیلات آمده است. با توجه به نقاط قوت وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی در ارتقاء فرهنگ مصرف آبزیان، وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی برای تکثیر و پرورش آبزیان و نقاط فرصت فراهم‌بودن زمینه‌ی ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی و وجود

بازار مناسب بین‌المللی برای محصولات شیلاتی راهبرد «توسعه صنایع شیلاتی» در استان مازندران پیشنهاد می‌شود. همچنین، برخورداری زیربخش شیلات استان مازندران از نقاط قوت وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی برای تکثیر و پرورش آبزیان، وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی در ارتقاء فرهنگ مصرف آبزیان و نقاط فرصت وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌ی شیلات و فراهم-بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی؛ می‌توان راهبرد «توسعه آبزی‌پروری» را ارائه نمود. سایر راهبردها نیز از ترکیب عوامل بخش‌های نقاط قوت و ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها استخراج شده است.

جدول ۶۰- **راهبردهای پیشنهادی توسعه زیربخش شیلات استان مازندران**

راهبردهای SO	راهبردهای WO
۱- توسعه آبزی‌پروری ۲- توسعه صنایع شیلاتی ۳- حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی ۴- ایجاد تسهیلات و امکانات صادرات برای بازارهای بین‌المللی	۱- گسترش تعاونی‌های ماهیگیری و ساماندهی ماهیگیری بر اساس ذخایر ۲- تعیین صید مجاز و جلوگیری از صید بی‌رویه ۳- گسترش نظام اطلاع‌رسانی و بهبود ساختار تولید و توزیع و مصرف آبزیان
راهبردهای ST	**راهبردهای WT**
۱- مدیریت و نظارت بر منابع آبی و جلوگیری از تغییر کاربری سواحل ۲- تدوین طرح جامعه توسعه‌ی شیلات بر اساس مطالعات و پژوهش‌های بنیادی	۱- افزایش اعتبارات و امکانات زیربنایی زیربخش شیلات ۲- اصلاح قوانین و مقررات مربوط به زیربخش شیلات ۳- مدیریت ذخایر از طریق حفاظت و بازسازی ذخایر و کاهش آلودگی

در گام بعدی، به‌منظور دستیابی به ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM) زیربخش شیلات که مبنای اولویت‌بندی راهبردها خواهد بود، با جمع‌بندی نظرات متخصصین، ضرایب جذابیت هریک از قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای این بخش برای اعمال تک‌تک راهبردهای تدوین‌شده، تعیین گردید و به کمک ضرایب اهمیت محاسبه‌شده در مرحله نخست، امتیاز هریک از راهبردها محاسبه شد. نتایج محاسبات در جدول ۶۱ قابل‌مشاهده است.

جدول ۶۱- **ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی زیربخش شیلات**

		اجزای ماتریس SWOT	ضریب اهمیت	راهبردهای تهاجمی								راهبردهای محافظه‌کارانه					
				توسعه آبزی‌پروری		توسعه صنایع شیلاتی		حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی		ایجاد تسهیلات و امکانات صادرات برای بازارهای بین‌المللی		گسترش تعاونی‌های ماهیگیری و ساماندهی ماهیگیری بر اساس ذخایر		تعیین صید مجاز و جلوگیری از صید بی‌رویه		گسترش نظام اطلاع‌رسانی و بهبود ساختار تولید و توزیع و مصرف آبزیان	
				ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره
نقاط قوت	S1	وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی	۰/۱۵۵	۴	۰/۶۲	۴	۰/۶۲	۴	۰/۶۲	۴	۰/۶۲	۲	۰/۳۱	۲	۰/۳۱	۲	۰/۳۱
	S2	داشتن رشد چشمگیر و رتبه نخست آبزی‌پروری در کشور	۰/۰۹۵	۴	۰/۳۸	۳	۰/۲۸۵	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹
	S3	وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی	۰/۱۰۷	۴	۰/۴۲۸	۳	۰/۳۲۱	۴	۰/۴۲۸	۲	۰/۲۱۴	۲	۰/۲۱۴	۲	۰/۲۱۴	۴	۰/۴۲۸
	S4	وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی	۰/۰۷۵	۳	۰/۲۲۵	۳	۰/۲۲۵	۳	۰/۲۲۵	۲	۰/۱۵	۳	۰/۲۲۵	۳	۰/۲۲۵	۳	۰/۲۲۵
	S5	وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان	۰/۱۱۳	۳	۰/۳۳۹	۳	۰/۳۳۹	۲	۰/۲۲۶	۳	۰/۳۳۹	۴	۰/۴۵۲	۳	۰/۳۳۹	۳	۰/۳۳۹
نقاط فرصت	W1	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی	۰/۱۲۳	۴	۰/۴۹۲	۴	۰/۴۹۲	۳	۰/۳۶۹	۴	۰/۴۹۲	۴	۰/۴۹۲	۳	۰/۳۶۹	۳	۰/۳۶۹
	W2	مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف	۰/۱۱	۳	۰/۳۳	۳	۰/۳۳	۳	۰/۳۳	۳	۰/۳۳	۳	۰/۳۳	۳	۰/۳۳	۴	۰/۴۴
	W3	کاهش ذخایر آبزی، عدم توجه به حفظ، نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز	۰/۱۰۴	۳	۰/۳۱۲	۳	۰/۳۱۲	۲	۰/۲۰۸	۲	۰/۲۰۸	۳	۰/۳۱۲	۴	۰/۴۱۶	۲	۰/۲۰۸
	W4	کمبود و توزیع نامناسب امکانات زیربنایی	۰/۰۶۱	۳	۰/۱۸۳	۲	۰/۱۲۲	۳	۰/۱۸۳	۳	۰/۱۸۳	۲	۰/۱۲۲	۲	۰/۱۲۲	۴	۰/۲۴۴
	W5	پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری ماهیگران سنتی	۰/۰۵۷	۴	۰/۲۲۸	۳	۰/۱۷۱	۲	۰/۱۱۴	۲	۰/۱۱۴	۳	۰/۱۷۱	۳	۰/۱۷۱	۱	۰/۰۵۷
فرصت‌ها	O1	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۰/۱۵	۴	۰/۶	۴	۰/۶	۳	۰/۴۵	۴	۰/۶	۳	۰/۴۵	۲	۰/۳	۳	۰/۴۵
	O2	فراهم‌بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی	۰/۱۰۱	۳	۰/۳۰۳	۴	۰/۴۰۴	۳	۰/۳۰۳	۳	۰/۳۰۳	۲	۰/۲۰۲	۲	۰/۲۰۲	۳	۰/۳۰۳
	O3	وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته شیلات	۰/۱۴۶	۴	۰/۵۸۴	۴	۰/۵۸۴	۴	۰/۵۸۴	۳	۰/۴۳۸	۳	۰/۴۳۸	۳	۰/۴۳۸	۳	۰/۴۳۸
	O4	امکان توسعه پرورش ماهی در قفس	۰/۰۹۵	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۱	۰/۰۹۵
	O5	دارا بودن نوار ساحلی طولانی و هم‌جواری با بازارهای کشورهای حاشیه دریای خزر	۰/۰۹۶	۴	۰/۳۸۴	۴	۰/۳۸۴	۴	۰/۳۸۴	۴	۰/۳۸۴	۳	۰/۲۸۸	۲	۰/۱۹۲	۲	۰/۱۹۲
تهدیدها	T1	تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر	۰/۰۸	۲	۰/۱۶	۳	۰/۲۴	۲	۰/۱۶	۳	۰/۲۴	۲	۰/۱۶	۲	۰/۱۶	۲	۰/۱۶
	T2	افزایش تعطیلی و ورشکستگی کارخانه‌ها	۰/۰۶۶	۲	۰/۱۳۲	۳	۰/۱۹۸	۲	۰/۱۳۲	۱	۰/۰۶۶	۲	۰/۱۳۲	۲	۰/۱۳۲	۱	۰/۰۶۶
	T3	گسترش آلودگی منابع آبی	۰/۰۹۲	۳	۰/۲۷۶	۲	۰/۱۸۴	۲	۰/۱۸۴	۲	۰/۱۸۴	۳	۰/۲۷۶	۲	۰/۱۸۴	۲	۰/۱۸۴
	T4	نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه	۰/۰۶۹	۴	۰/۲۷۶	۳	۰/۲۰۷	۴	۰/۲۷۶	۳	۰/۲۰۷	۲	۰/۱۳۸	۴	۰/۲۷۶	۳	۰/۲۰۷
	T5	کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی بودن منابع اعتباری و منابع مالی	۰/۱۰۵	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵	۲	۰/۲۱
		جمع کل امتیاز راهبرد		۶/۷۵۷		۶/۵۲۳		۵/۸۷۱		۵/۷۶۷		۵/۴۰۷		۵/۰۷۵		۵/۱۱۵	

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۶۱- ماتریس کمّی برنامه‌ریزی راهبردی زیربخش شیلات- ادامه

		اجزای ماتریس SWOT	ضریب اهمیت	راهبردهای رقابتی				راهبردهای تدافعی					
				مدیریت و نظارت بر منابع آبی و جلوگیری از تغییر کاربری سواحل		تدوین طرح جامعه توسعه شیلات بر اساس مطالعات و پژوهش‌های بنیادی		افزایش اعتبارات و امکانات زیربنایی بخش شیلات		اصلاح قوانین و مقررات مربوط به بخش شیلات		مدیریت ذخایر از طریق حفاظت و بازسازی ذخایر و کاهش آلودگی	
				ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره	ضریب جذابیت	جمع نمره
نقاط قوت	S1	وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی	۰/۱۵۵	۲	۰/۳۱	۳	۰/۴۶۵	۴	۰/۶۲	۲	۰/۳۱	۳	۰/۴۶۵
	S2	داشتن رشد چشمگیر و رتبه نخست آبزی‌پروری در کشور	۰/۰۹۵	۲	۰/۱۹	۳	۰/۲۸۵	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۳	۰/۲۸۵
	S3	وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی	۰/۱۰۷	۲	۰/۲۱۴	۳	۰/۳۲۱	۲	۰/۲۱۴	۲	۰/۲۱۴	۲	۰/۲۱۴
	S4	وجود مؤسسات مطالعاتی و پژوهشی	۰/۰۷۵	۳	۰/۲۲۵	۳	۰/۲۲۵	۳	۰/۲۲۵	۱	۰/۰۷۵	۴	۰/۳
	S5	وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان	۰/۱۱۳	۲	۰/۲۲۶	۳	۰/۳۳۹	۳	۰/۳۳۹	۲	۰/۲۲۶	۴	۰/۴۵۲
نقاط ضعف	W1	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی	۰/۱۲۳	۳	۰/۳۶۹	۳	۰/۳۶۹	۳	۰/۳۶۹	۲	۰/۲۴۶	۳	۰/۳۶۹
	W2	مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف	۰/۱۱	۲	۰/۲۲	۴	۰/۴۴	۴	۰/۴۴	۲	۰/۲۲	۳	۰/۳۳
	W3	کاهش ذخایر آبزی و عدم توجه حفظ و نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز	۰/۱۰۴	۳	۰/۳۱۲	۴	۰/۴۱۶	۳	۰/۳۱۲	۲	۰/۲۰۸	۴	۰/۴۱۶
	W4	کمبود و توزیع نامناسب امکانات زیربنایی	۰/۰۶۱	۳	۰/۱۸۳	۳	۰/۱۸۳	۴	۰/۲۴۴	۲	۰/۱۲۲	۲	۰/۱۲۲
	W5	پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری ماهیگران سنتی	۰/۰۵۷	۳	۰/۱۷۱	۴	۰/۲۲۸	۳	۰/۱۷۱	۲	۰/۱۱۴	۳	۰/۱۷۱
فرصت‌ها	O1	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۰/۱۵	۲	۰/۳	۲	۰/۳	۲	۰/۳	۲	۰/۳	۲	۰/۳
	O2	فراهم‌بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی	۰/۱۰۱	۲	۰/۲۰۲	۴	۰/۴۰۴	۳	۰/۳۰۳	۲	۰/۲۰۲	۲	۰/۲۰۲
	O3	وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته شیلات	۰/۱۴۶	۳	۰/۴۳۸	۴	۰/۵۸۴	۳	۰/۴۳۸	۳	۰/۴۳۸	۳	۰/۴۳۸
	O4	امکان توسعه پرورش ماهی در قفس	۰/۰۹۵	۲	۰/۱۹	۳	۰/۲۸۵	۲	۰/۱۹	۲	۰/۱۹	۱	۰/۰۹۵
	O5	دارا بودن نوار ساحلی طولانی و هم‌جواری با بازارهای کشورهای حاشیه دریای خزر	۰/۰۹۶	۳	۰/۲۸۸	۳	۰/۲۸۸	۲	۰/۱۹۲	۲	۰/۱۹۲	۲	۰/۱۹۲
تهدیدها	T1	تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر	۰/۰۸	۴	۰/۳۲	۴	۰/۳۲	۲	۰/۱۶	۳	۰/۲۴	۳	۰/۲۴
	T2	افزایش تعطیلی و ورشکستگی کارخانه‌ها	۰/۰۶۶	۱	۰/۰۶۶	۲	۰/۱۳۲	۱	۰/۰۶۶	۱	۰/۰۶۶	۱	۰/۰۶۶
	T3	گسترش آلودگی منابع آبی	۰/۰۹۲	۴	۰/۳۶۸	۳	۰/۲۷۶	۲	۰/۱۸۴	۲	۰/۱۸۴	۴	۰/۳۶۸
	T4	نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه	۰/۰۶۹	۳	۰/۲۰۷	۴	۰/۲۷۶	۲	۰/۱۳۸	۲	۰/۱۳۸	۲	۰/۱۳۸
	T5	کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی بودن منابع اعتباری و منابع مالی	۰/۱۰۵	۲	۰/۲۱	۲	۰/۲۱	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵	۳	۰/۳۱۵
جمع کل امتیاز راهبرد				۵/۰۰۹		۶/۳۴۶		۵/۴۱		۴/۱۹		۵/۴۷۸	

مأخذ: نتایج تحقیق

پس از لحاظ ضرایب جذابیت و جمع نمره‌های هر استراتژی، به اولویت‌بندی استراتژی‌های مورد بررسی در زیربخش شیلات پرداخته شد. نتایج این اولویت‌بندی در جدول ۶۲ قابل مشاهده است. بر مبنای تحلیل عوامل داخلی و خارجی، استراتژی تهاجمی به‌عنوان استراتژی مهم به‌شمار رفته است. لذا، ابتدا به ارائه اولویت‌های استراتژی تهاجمی پرداخته می‌شود. همانگونه که در جدول ۶۲ نیز قابل مشاهده است، در بخش شیلات، استراتژی‌های «توسعه آبزی‌پروری»، «توسعه صنایع شیلاتی»، «حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی» و «ایجاد تسهیلات و امکانات صادرات برای بازارهای بین‌المللی» به‌ترتیب در اولویت‌های اول تا چهارم قرار گرفتند. اما به طور کلی، نتایج اولویت‌بندی حاکی از آن است که سه استراتژی «توسعه آبزی‌پروری»، «توسعه صنایع شیلاتی» و «تدوین طرح جامع توسعه شیلات بر اساس مطالعات و پژوهش‌های بنیادی» نسبت به سایر راهبردها مهم‌تر می‌باشد.

جدول ۶۲- **اولویت‌بندی راهبردهای زیربخش شیلات**

رتبه راهبرد	عنوان راهبرد	نوع راهبرد	امتیاز راهبرد
۱	توسعه آبزی‌پروری	تهاجمی	۶/۷۵۷
۲	توسعه صنایع شیلاتی	تهاجمی	۶/۵۲۳
۳	تدوین طرح جامع توسعه شیلات بر اساس مطالعات و پژوهش‌های بنیادی	رقابتی	۶/۳۴۶
۴	حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی	تهاجمی	۵/۸۷۱
۵	ایجاد تسهیلات و امکانات صادرات برای بازارهای بین‌المللی	تهاجمی	۵/۷۶۷
۶	مدیریت ذخایر از طریق حفاظت و بازسازی ذخایر و کاهش آلودگی	تدافعی	۵/۴۷۸
۷	افزایش اعتبارات و امکانات زیربنایی بخش شیلات	تدافعی	۵/۴۱
۸	گسترش تعاونی‌های ماهیگیری و ساماندهی ماهیگیری بر اساس ذخایر	محافظه‌کارانه	۵/۴۰۷
۹	گسترش نظام اطلاع‌رسانی و بهبود ساختار تولید و توزیع و مصرف آبزیان	محافظه‌کارانه	۵/۱۱۵
۱۰	تعیین صید مجاز و جلوگیری از صید بی‌رویه	محافظه‌کارانه	۵/۰۷۵
۱۱	مدیریت و نظارت بر منابع آبی و جلوگیری از تغییر کاربری سواحل	رقابتی	۵/۰۰۹
۱۲	اصلاح قوانین و مقررات مربوط به زیربخش شیلات	تدافعی	۴/۱۹

مأخذ: نتایج تحقیق

٤- نتیجه‌گیری

در گزارش حاضر، ابتدا ضمن مروری بر وضعیت موجود اشتغال در زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران، به تحلیل ضریب مکانی اشتغال در راستای تعیین بخش‌های پایه‌ای به تفکیک شهرستان‌های استان مازندران پرداخته شده است. همچنین در ادامه، مزیت نسبی تولید و اشتغال زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران نسبت به کشور نیز مورد محاسبه قرار گرفته است. در نهایت، با استفاده از تحلیل SWOT که در آن اوزان نسبی عوامل از طریق برنامه‌ریزی ریاضی خطی محاسبه شده است، راهبردهای مناسب برای توسعه‌ی زیربخش‌های کشاورزی ارائه شد.

براساس بررسی وضعیت موجود مبتنی بر نتایج طرح سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، سهم شاغلین بخش کشاورزی در استان مازندران حدود ۲۰ درصد برآورد شده است. همچنین، بررسی تعداد شاغلین زیربخش‌های کشاورزی مورد بررسی که شامل زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری و شیلات می‌باشد، نشان می‌دهد که در تمامی شهرستان‌های استان مازندران، بیشترین تعداد افراد شاغل در زیربخش زراعت و باغداری فعالیت دارند. به‌طوری‌که حدود ۸۴ درصد از شاغلین بخش کشاورزی در استان مازندران مشغول فعالیت زراعت و باغداری بودند. در بین شهرستان‌های استان مازندران، شهرستان بابل بیشترین سهم از نیروی‌کار شاغل در این زیربخش را دارا می‌باشد به‌طوری که سهمی ۱۹ درصدی از کل شاغلین در زیربخش زراعت و باغداری را به‌خود اختصاص داده است. شهرستان‌های ساری، قائمشهر و آمل نیز به‌ترتیب با سهمی معادل ۱۴/۳ درصد، ۹/۲ درصد و ۸/۸ درصد در رده‌های بعدی قرار گرفتند. همچنین، در زیربخش دامداری و شیلات در استان مازندران به‌ترتیب ۳۰۸۵۰ و ۶۲۴۵ نیروی‌کار فعالیت دارند. با توجه به اطلاعات جمع‌آوری‌شده، شهرستان آمل با سهمی در حدود ۲۰/۲ درصد از کل نیروی‌کار در زیربخش دامداری استان مازندران، از بالاترین سهم در شاغلین این زیربخش برخوردار است. شهرستان‌های بابل و ساری نیز در رده‌های بعدی قرار گرفتند. بررسی سهم اشتغال شهرستان‌های استان مازندران در زیربخش شیلات نیز حاکی از آن است که شهرستان بابلسر با سهمی معادل ۲۲/۵ درصد، از بیشترین تعداد نیروی‌کار در این زیربخش برخوردار است. کمترین سهم از اشتغال شیلات استان مازندران با تعداد ۲۲ نیروی‌کار متعلق به شهرستان سوادکوه می‌باشد.

تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست‌آمده از محاسبه ضریب مکانی زیربخش‌های کشاورزی به‌تفکیک شهرستان‌های استان مازندران در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که این شاخص در زیربخش زراعت و باغداری شهرستان‌های تنکابن، نکا، رامسر، ساری، بابل، قائمشهر، عباس‌آباد، میاندورود، محمودآباد و فریدونکنار بیشتر از یک بوده است. به‌این ترتیب در این شهرستان‌ها، زیربخش زراعت و باغداری به‌عنوان بخش پایه‌ای بوده و دارای مزیت صادرات نیروی‌کار می‌باشند. همچنین بررسی ضریب مکانی زیربخش دامداری نشان می‌دهد که ۸ شهرستان در این زیربخش از مزیت صادرات نیروی‌کار برخوردار هستند. شهرستان‌های سوادکوه، گلوگاه، آمل، نور، چالوس، نوشهر، جویبار و بهشهر، به‌ترتیب بالاترین ضریب مکانی در زیربخش دامداری در استان مازندران را دارا می‌باشند. در زیربخش شیلات نیز شهرستان‌های بابلسر، فریدونکنار، محمودآباد، چالوس، عباس‌آباد، تنکابن و نوشهر ضریب مکانی بیشتر از یک داشته و توانایی صادرات نیروی‌کار را دارند. به‌نظر می‌رسد که این مناطق می‌توانند نقش مهمی در توسعه‌ی این زیربخش داشته باشند و با هدایت سرمایه‌گذاری‌های در این زیربخش، به

کاراترشدن این بخش در اقتصاد منطقه یاری نمود. در مجموع، بر مبنای نتایج فوق، در زیربخش زراعت و باغداری در اکثر شهرستان‌های استان مازندران دارای مزیت نسبی در صادرات نیروی کار است.

به‌منظور بررسی دقیق‌تر رشد و توسعه‌ی مناطق یک کشور نسبت به میانگین کشوری، در این مطالعه با به‌کارگیری شاخص ضریب مکانی به تجزیه و تحلیل مزیت نسبی تولید و اشتغال زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران پرداخته شده است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از محاسبه ضریب مکانی تولیدات زیربخش‌های کشاورزی استان مازندران مبتنی بر شاخص ارزش افزوده، زیربخش‌های دامداری و شیلات، از مزیت نسبی برخوردار بودند. به بیانی دیگر، ارزش افزوده زیربخش‌های مذکور از متوسط ارزش افزوده‌ی کشور بالاتر بوده است.

همچنین، بررسی نتایج نشان می‌دهد که زیربخش زراعت و باغداری فاقد مزیت نسبی می‌باشد. در مقابل، براساس نتایج حاصل از محاسبه‌ی شاخص ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی مبتنی بر اطلاعات سال ۱۳۹۵، در استان مازندران، زیربخش‌های زراعت و باغداری و شیلات از مزیت نسبی برخوردار می‌باشند. همچنین، ضریب مکانی زیربخش «دامداری» نشان‌دهنده‌ی عدم مزیت نسبی این زیربخش می‌باشد. با توجه به نتایج بررسی مزیت نسبی مبتنی بر ارزش افزوده و همچنین مزیت نسبی اشتغال، زیربخش‌های دامداری و شیلات در تولید و زیربخش‌های زراعت و باغداری و شیلات در اشتغال بخش کشاورزی نسبت به کشور دارای مزیت نسبی هستند.

با توجه به نتایج تحلیل SWOT در زیربخش زراعت و باغداری، ازجمله نقاط قوت مهم در استان مازندران در این زیربخش می‌توان به رتبه‌ی نخست در تولید برخی محصولات، تنوع شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب، وجود اراضی حاصلخیز و مناسب و تنوع محصولات تولیدی اشاره نمود. از این نقاط قوت می‌توان در جهت افزایش تولیدات بخش کشاورزی که از اهداف مهم توسعه است استفاده نمود. در مقابل نقاط قوت فوق، ضعف‌هایی همچون کوچک و سنتی‌بودن واحدهای بهره‌برداری، نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به‌موقع بدهی‌ها از سوی دولت و تعاونی‌ها، پایین‌بودن راندمان آبیاری و پایین‌بودن بهره‌وری نهاده‌ها (زمین، نیروی کار و ...) و نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ‌بودن نقش دولت از جمله چالش‌های مهم زیربخش زراعت و باغداری در استان مازندران به‌شمار می‌رود. یکی از سیاست‌های مهم توسعه در ایران، استفاده از ظرفیت هدفمندسازی یارانه‌های در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری است که با توجه به نقاط ضعف مذکور، لازم است در جهت تحقق این سیاست قدم برداشت. به‌منظور افزایش بهره‌وری نهاده‌ها می‌توان از راهکارهای تقویت عوامل تولید و استفاده از روش‌های نوین و کم‌مصرف آبیاری استفاده نمود.

از جمله فرصت‌های پیش‌روی زیربخش زراعت و باغداری، وجود بنادر و پایانه‌های صادراتی، وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی، بهبود و تأسیس پایانه‌های میوه و تره‌بار و وجود دانش‌آموختگان زیرشاخه‌های کشاورزی بوده است. یکی از سیاست‌های توسعه، توسعه‌ی حوزه‌ی عمل مناطق آزاد و ویژه‌ی اقتصادی کشور به‌منظور انتقال فناوری‌های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات بوده است که با توجه به اولین فرصت زیربخش زراعت و باغداری، توجه ویژه‌ای را می‌طلبد. یکی از مؤلفه‌های مهم توسعه در بخش کشاورزی، تقویت بخش صنایع تبدیلی کشاورزی با تزریق سرمایه بوده که با توجه به فرصت احداث صنایع تبدیلی، می‌توان با سرمایه‌گذاری در این بخش در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد حرکت نمود. مهم‌ترین عواملی که فعالیت زیربخش زراعت و باغداری را مورد تهدید قرار می‌دهد مشکلات تأمین مالی و نرخ بهره‌ی بانکی، تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین، واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی و تعداد کم صنایع تبدیلی مرتبط می‌باشد.

نتایج تحلیل عوامل داخلی و خارجی برای بخش زراعت و باغداری حاکی از آن است که راهبردهای SO می‌تواند در توسعه‌ی این زیربخش مفید باشد. در ادامه، راهبردهای مختلفی با توجه به ترکیب عوامل داخلی و خارجی مورد بررسی قرار گرفت که از طریق رهیافت QSPM اولویت‌بندی شد. نتایج حاکی از آن بود که «ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در زیربخش زراعت و باغداری»، «ارائه تسهیلات مناسب برای مشاغل روستایی و خرید تضمینی محصولات»، «افزایش تحقیقات به‌نژادی» و «ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار» به‌ترتیب بهترین راهبردهای توسعه‌ی زیربخش زراعت و باغداری در استان مازندران می‌تواند باشد. با توجه به بررسی سیاست‌های توسعه در ایران، دانش‌بنیان‌کردن بخش کشاورزی به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم توسعه به‌شمار می‌رود که راهبرد افزایش تحقیقات به‌نژادی را می‌توان در آن جای داد. یکی از موارد مهم و موکّد در سیاست‌های توسعه، حمایت از تولید داخلی از طریق افزایش بهره‌وری بوده است که راهبرد ارائه خدمات اعتباری برای تجهیز و نوسازی روش‌های تولید در زیربخش زراعت و باغداری می‌تواند در تحقق این هدف مؤثر باشد. همچنین از بندهای مهم سیاست‌های توسعه ای، حمایت همه‌جانبه از صادرات کالاها و خدمات بوده است که راهبرد ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار هم‌راستای این سیاست می‌باشد. با توجه به اینکه راهبرد بهینه در تحلیل عوامل داخلی و خارجی، راهبرد تهاجمی SO بوده است، برمبنای نتایج اولویت‌بندی راهبردها در این تحقیق، اولویت راهبردهای تهاجمی نیز به‌ترتیب «افزایش تحقیقات به‌نژادی تهاجمی»، «ایجاد پایانه‌های صادرات میوه و تره‌بار» و «توسعه صنایع تبدیلی» بوده است.

تحلیل عوامل داخلی در زیربخش دامداری حاکی از آن است که وجود شرایط مساعد برای پرورش و دارابودن رتبه‌های برتر در تولید از مهمترین نقاط قوت این زیربخش در استان مازندران به‌شمار می‌رود که می‌تواند در افزایش توان تولید و امنیت غذایی که از مؤلفه‌های مهم توسعه به‌شمار می‌روند، مؤثر باشد. بر اساس نتایج تحقیق، وابستگی به نهاده‌های وارداتی و پایین‌بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران از جمله ضعف‌های زیربخش دامداری استان مازندران به‌شمار می‌رود.

در تحلیل عوامل خارجی مشخص شد که در راستای توسعه‌ی بخش دامداری استان مازندران می‌توان به عواملی همچون «وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی» و «گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر» تکیه نمود. زیربخش دامداری استان مازندران به‌ویژه در دام و طیور رتبه مناسبی را در کشور داشته است. این استان به دلیل برخورداری از مناطق ییلاقی فراوان، قابلیت ویژه‌ای را در پرورش دام دارد. ولی به‌نظر می‌رسد بهره‌گیری سنتی از این فعالیت و پایین‌بودن تحصیلات پرورش‌دهندگان یکی از دلایل بهره‌وری پایین این بخش باشد. در راستای افزایش بهره‌وری و همچنین استفاده از ظرفیت‌های تولیدی دامداری در استان مازندران، می‌توان از فرصت برخورداری از نیروی کار جوان و فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی استفاده نمود. در تحلیل عوامل خارجی که زیربخش دامداری را مورد تهدید قرار می‌دهد، افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور از جمله فاکتورهای مهم ارزیابی شدند. در سال‌های اخیر، محدودیت‌های تجاری و تحریم‌های اقتصادی علیه ایران موجب می‌شود که دامدارن در دسترسی به برخی نهاده‌های مورد نیاز بخش دامداری از جمله ذرت با مشکلاتی مواجه شوند که بر تولید بهینه مؤثر خواهد بود. در این راستا، بایستی برای مقاوم‌سازی اقتصاد، شرایط لازم را برای تولید نهاده‌های مورد این زیربخش با کیفیت و کمیت مطلوب مهیا نمود. کاهش فعالیت دامداری، موجب کاهش تولیدات دامی از جمله شیر خام می‌شود. همچنین، الگوی مصرف در ایران به سمت کاهش مصرف شیر سوق می‌یابد که برای تحقق امنیت غذایی بایستی اقدامات لازم صورت گیرد.

پس از تحلیل عوامل داخلی و خارجی، ناحیه‌ی تهاجمی SO به‌عنوان ناحیه‌ی بهینه تعیین شد. به‌عبارتی، به‌منظور توسعه‌ی این زیربخش در استان مازندران، استفاده از فرصت‌های پیش‌روی این زیربخش در راستای قوت‌های موجود می‌تواند مفید واقع شود. در ادامه، اولویت‌بندی راهبردهای مورد بررسی با استفاده از روش QSPM حاکی از آن بود که «توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی»، «توسعه محصول و بازار» و «انجام سرمایه‌گذاری برای تولید ارقام پرمحصول و مقاوم گیاهان علوفه‌ای» از راهبردهای بهینه برای بهبود زیربخش دامداری استان مازندران می‌باشند که به‌نظر می‌رسد تماماً همراستای سیاست‌های کلی کشور می‌باشند. همچنین، از میان راهبردهای تهاجمی، «توسعه صادرات و ورود به بازارهای جهانی»، «توسعه محصول و بازار»، «ایجاد تسهیلات و امکانات برای صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر» و «اصلاح نژادهای دام در جهت افزایش تولید» به‌ترتیب در اولویت‌های اول تا چهارم قرار گرفتند. همانگونه که در مرور سیاست‌های توسعه نیز قابل مشاهده است، سیاست‌های توسعه و تشویق صادرات و حمایت‌های لازم در جهت افزایش تولید کمّی و کیفی مورد تأکید قرار گرفته که با توجه به قابلیت‌های استان مازندران در تولید محصولات دامی، می‌توان در جهت مقاوم‌سازی اقتصاد کشور از این راهکارها بهره گرفت.

با توجه به نتایج تحلیل SWOT در زیربخش شیلات، عواملی همچون وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی، وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان و وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی مهمترین نقاط قوت این زیربخش در استان مازندران می‌باشد. در مقابل، مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی، مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف و کاهش ذخایر آبزی، عدم توجه به حفظ، نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید غیرمجاز از جمله مهم‌ترین ضعف‌های فعالیت شیلات این استان به‌شمار می‌رود. استان مازندران به لحاظ آب و هوایی و موقعیت جغرافیایی و به‌ویژه ساحلی‌بودنش، سهم قابل‌توجهی را در تولید شیلات دارد اما به دلیل مشکلات ساختار بازار، قیمت گاهاً نامناسب، پایین‌بودن فرهنگ مصرف محصولات شیلاتی، نبود تسهیلات مناسب برای فعالان این بخش، صید بی‌رویه و کاهش ذخائر آبزی و مواردی از این قبیل، با مشکلاتی مواجه شده است. در شرایط بد اقتصادی، برای بهبود درآمد فعالان این بخش در استان، بهبود صادرات و همچنین تحقق امنیت غذایی در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد بایستی توجه ویژه‌ای به این ضعف و قوت‌ها نمود.

در تحلیل عوامل خارجی، نتایج حاکی از آن بود که وجود بازار مناسب بین‌المللی و وجود نیروی جوان و جویای کار به‌ویژه فارغ‌التحصیلان رشته شیلات و فراهم‌بودن زمینه‌ی ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی از فرصت‌های مهم پیش‌روی این زیربخش در استان مازندران به‌شمار می‌رود که به‌منظور استفاده از قوت‌ها و مقابله با ضعف‌ها و مشکلات می‌تواند مورد عنایت بیشتری قرار گیرد. با وجود این فرصت‌ها، عواملی نظیر کاهش انگیزه‌های اقتصادی به دلیل ناکافی‌بودن منابع اعتباری و منابع مالی، تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر و نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه، از مهم‌ترین فاکتورهایی بوده که این بخش را مورد تهدید قرار می‌دهد. افزایش ساخت و سازهای ساحلی، احتمال کاهش منابع مالی و عدم نظارت صحیح و حمایت‌های کافی از تولیدات این بخش، از جمله مواردی است که به نظر کارشناسان، فعالیت زیربخش شیلات را با مشکلاتی مواجه خواهد نمود.

در یک جمع‌بندی از نمره‌ی کل عوامل داخلی و خارجی در زیربخش شیلات، مشخص شد که برای توسعه‌ی این زیربخش در استان مازندران، استفاده از راهبرد تهاجمی SO می‌تواند مفید واقع شود. همچنین در ادامه، اولویت‌بندی راهبردهای تهاجمی، تدافعی، رقابتی و محافظه‌کارانه مشخص شد که راهبردهای «توسعه آبزی‌پروری»، «توسعه صنایع

شیلاتی»، «تدوین طرح جامعه توسعه شیلات بر اساس مطالعات و پژوهش‌های بنیادی» و «حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی» که به‌ترتیب از نوع تهاجمی، تهاجمی، رقابتی و تهاجمی بودند می‌توانند مساعدت ویژه‌ای برای بهبود وضعیت شیلات در راستای توسعه باشند. در واقع، این راهبردهای در راستای سیاست‌های مهم توسعه اقتصادی ایران مشتمل بر دانش‌بنیان‌کردن فعالیت‌های تولیدی، اتخاذ حمایت‌های سرمایه‌ای برای افزایش تولید و بهره‌وری و توسعه‌ی صنایع تبدیلی می‌باشند. با توجه به اینکه راهبرد بهینه زیربخش شیلات در این مطالعه، راهبرد تهاجمی بوده است لذا راهبردهای تهاجمی فوق‌الذکر به همراه «ایجاد تسهیلات و امکانات صادرات برای بازارهای بین‌المللی» به‌ترتیب اولویت‌های اول تا چهارم سیاست‌های بهینه این بخش می‌تواند باشد.

٤-١- پیشنهادها

با توجه به سهم بالای اشتغال در زیربخش زراعت و باغداری و مزیت صادرات نیروی کار در این زیربخش در اکثر شهرستان‌ها، این زیربخش توجه ویژه‌ای را می‌طلبد. جهت دستیابی به این مهم، می‌توان امکانات و تسهیلات زیربنایی را به‌ویژه در مناطق روستایی در راستای افزایش رفاه کشاورزان به‌منظور تشویق آنان به فعالیت در این زیربخش فرآهم نمود. همچنین کوتاه‌کردن زمان لازم برای دریافت مجوزهای اقتصادی، برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی و همچنین اعطای تسهیلات به طرح‌های کوچک و زودبازده این زیربخش می‌تواند مفید واقع شود.

برمبنای نتایج تحقیق، با اینکه زیربخش زراعت و باغداری در استان مازندران در اشتغال نسبت به کشور مزیت نسبی دارد ولی در تولید (ارزش افزوده)، فاقد مزیت نسبی است که می‌تواند حاکی از پایین‌بودن بهره‌وری عوامل تولید باشد. نظر به اینکه یکی از مؤلفه‌های مهم توسعه اقتصادی در تمام بخش‌ها به‌ویژه بخش کشاورزی، افزایش بهره‌وری است لذا، پیشنهاد می‌شود سیاست‌های لازم در زمینه‌ی افزایش بهره‌وری همچون حمایت‌هایی در حوزه‌ی بهبود تکنولوژی، آموزش فعالان این زیربخش، استفاده از سامانه‌های نوین آبیاری و ... صورت گیرد. همچنین، جهت حمایت از شاغلین این زیربخش و رونق تولیدات آن، لازم است حمایت‌هایی همچون خرید تضمینی، اعطای تسهیلات به طرح‌های کوچک و اشتغال‌زا، کوتاه‌کردن زمان لازم برای دریافت مجوزهای فعالیت‌های این زیربخش، اعطای تسهیلات بانکی برای طرح‌های جدید و حمایت در خرید نهاده‌ها مدنظر قرار گیرد.

برمبنای تحلیل ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی در شهرستان‌های استان مازندران، برخی شهرستان‌ها در برخی از زیربخش‌ها دارای مزیت صادرات نیروی کار بوده و به‌عبارتی بخش پایه‌ای محسوب می‌شوند. لذا، تخصیص اعتبارات و هدایت سرمایه‌گذاری‌ها برای شهرستان‌های تنکابن، نکا، رامسر، ساری، بابل، قائمشهر، عباس‌آباد، میاندورود، محمودآباد و فریدونکنار در زیربخش زراعت و باغداری، شهرستان‌های سوادکوه، گلوگاه، آمل، نور، چالوس، نوشهر، جویبار و بهشهر در زیربخش دامداری و شهرستان‌های بابلسر، فریدونکنار، محمودآباد، چالوس، عباس‌آباد، تنکابن و نوشهر در زیربخش شیلات تمرکز بیشتری شود. همچنین، بخش‌های غیرپایه‌ای شهرستان‌ها نیز بایستی مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گزاران قرار گیرد و آسیب‌شناسی دقیقی انجام شود.

با توجه به نتایج تحقیق، برای هر سه زیربخش کشاورزی مورد بررسی، استراتژی تهاجمی SO می‌تواند در توسعه‌ی این زیربخش‌ها مفید باشد. لذا، در ادامه با توجه به استراتژی‌های تهاجمی هر زیربخش، پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

در زیربخش زراعت و باغداری، توسعه‌ی منابع انسانی و استفاده از پژوهشگران و فارغ‌التحصیلان کشاورزی در راستای بهبود و اجرایی‌سازی تحقیقات به‌نژادی، حفظ و ارتقاء سطح حاصلخیزی و توان تولیدی خاک‌های کشاورزی، به‌کارگیری روش‌های علمی و نوین در مراحل کاشت، داشت، برداشت، حمل و نقل و انبارداری، حمایت و توسعه‌ی صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی، توسعه‌ی بازار و افزایش صادرات محصولات و فرآورده‌های کشاورزی، ارائه‌ی مشوق‌های صادراتی، کاهش ضایعات محصول با بهبود سیستم‌های برداشت و نظام حمل و نقل، در زیربخش دامداری، مواردی همچون توسعه و ارتقاء دامداری‌های سنتی به نیمه‌صنعتی و صنعتی، کاهش دلالی و واسطه‌گری‌ها و تنظیم بازار با گردآوری آمار و منابع اطلاعاتی صحیح، اصلاح نژادهای دام، حمایت از صادرات به‌ویژه صادرات به کشورهای حاشیه دریای خزر، ارتقاء کیفیت و استاندارد تولیدات فرآوری‌شده به‌منظور فروش در بازارهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، شناخت نیاز بازارهای هدف و ... پیشنهاد می‌شود. همچنین، در زیربخش شیلات، حمایت و توسعه‌ی آبزی‌پروری و صید در آب‌های منطقه، حفاظت و ارتقا سطح ذخایر آبزیان و حمایت از گونه‌های در معرض خطر، توسعه‌ی صنایع تبدیلی شیلاتی، فراهم‌کردن تسهیلات برای بخش خصوصی و اعطای تسهیلات یارانه‌ای، معرفی و تبلیغات جامع محصولات شیلاتی در بازارهای محلی، ملی و فراملی، سوق‌دادن فرهنگ مصرفی به سمت فرآورده‌های شیلاتی، افزایش کیفیت محصولات تولیدشده جهت رقابت در بازارهای داخلی و بین‌المللی، گسترش فعالیت‌های بازاریابی و مواردی از این قبیل پیشنهاد می‌شود.

۵- وضعیت صادرات استان

بر اساس نظریه‌های اقتصادی، فرضیه رشد صادرات پایه (ELG[1]) بیان می‌کند که توسعه صادرات، عامل محرک رشد و تولید اقتصادی است و افزایش در آن موجب افزایش در تولید ناخالص داخلی می‌شود و توسعه صادرات می‌تواند به تخصص‌گرایی و افزایش اشتغال و بهره‌وری نیروی کار منجر شود. علاوه بر این پیروان نظریه رشد پایه (GLE[2]) معتقدند که رشد اقتصادی زمینه توسعه صادرات را فراهم می‌کند (حیدری و سعیدپور، ۱۳۹۱). در مطالعات داخلی نیز مجاوریان و همکاران (۱۳۹۳) نیز در بررسی رابطه بین رشد، اشتغال و صادرات در بخش کشاورزی ایران نشان دادند که صادرات تأثیر معنی‌دار و مثبتی بر اشتغال کشاورزی دارد.

با لحاظ اینکه از یک سو یکی از ارکان توسعه، تقویت تولید ملی است و از سوی دیگر تقویت تولید ملی بدون توجه به ابعاد ملی و منطقه‌ای مختلف امکان‌پذیر نخواهد بود، رسالت این تحقیق، تجزیه و تحلیل منابع، فعالیت‌ها و نهادهای استان مازندران با رویکرد توسعه در جهت تقویت صادرات در نظر گرفته شده است. از آنجا که استان مازندران در سند چشم‌انداز (برنامه بلندمدت) و برنامه‌های توسعه (برنامه میان‌مدت) به‌عنوان قطب کشاورزی شناسایی شده است، لذا در این پژوهش تمرکز اصلی بر نقش صادرات محصولات کشاورزی در موضوع توسعه در استان مازندران است.

1. Eeport-Led Growth
2. Growth- Led Eeport

کشاورزی از یک طرف با تأمین غذا و امنیت غذایی، امکان بهره‌مندی دشمنان با اسلحه سبز را محدود می‌کند و از طرف دیگر در مصرف ارز صرفه جویی می‌کند. استان مازندران بواسطه بارندگی و خاک مستعد دارای مزیت‌های اقیمی برای تولید و تجارت بسیاری از محصولات کشاورزی است. علاوه بر مزایای طبیعی، پتانسیل فراوانی برای توسعه بیشتر این بخش وجود دارد: نیروهای تحصیل‌کرده، دسترسی به بازارهای خارجی، دسترسی به بازارهای مصرف بزرگ داخل از جمله این ظرفیت‌ها است که با یک مدیریت صحیح می‌تواند به استان و کشور جهت رسیدن به اهداف توسعه اقتصادی کمک نماید. با این وجود تهدیدهای زیادی نیز برای توسعه و حتی حفظ وضعیت موجود کشاورزی منطقه وجود دارد. مانند آلودگی های شدید محیط زیستی، کوچک بودن اراضی کشاورزی، منابع طبیعی‌خواری و وجود فرصت‌های جذاب در خارج از کشاورزی که خود موجب فرار سرمایه و نیروی کار با کیفیت به بخش غیرکشاورزی می‌گردد.

امروزه با وجودگسترش نظریات مختلف اقتصاد توسعه، بهره‌گیری از رویکردهای آن در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به ثمر نرسیده و با وجود برنامه‌ریزی‌های مکرر به‌منظور دستیابی به این هدف آرمانی، نه تنها به آن نزدیک نشده بلکه دوری از آن را هم تجربه کرده‌اند. کشور ایران نیز از این امر مثتثنی نیست و در پیگیری یک روند پویا، خوداتکا، پایدار و همه جانبه به سمت توسعه با چالش‌های اساسی از جمله بی‌ثباتی اقتصادی، تورم مزمن، بیکاری، عدم شکل‌گیری قابلیت تولید داخل و وابستگی شدید به واردات درگیر است.

یکی از بارزترین مشخصه‌های اقتصاد ایران وابستگی شدید به درآمدهای نفتی است و هرگونه نوسان در قیمت نفت موجب پدیدآمدن مشکلاتی ازجمله کاهش درآمدهای صادراتی خواهد شد. لذا برای غلبه بر این ضعف، رشد صادرات غیرنفتی و افزایش سهم کشور در تجارت جهانی و بازارهای بین‌المللی یکی از راهکارهای مهم اقتصادی تلقی می‌شود (یاوری و همکاران،1390). رهایی از اقتصاد تک محصولی و ایجاد تنوع در اقلام صادرات و به طور اخص توسعه صادرات فرآورده‌های صنعتی از ضرورت‌های عام کشورهای جهان سوم و از ضرورت‌های خاص جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. با ایجاد تنوع در درآمدهای ارزی و افزایش مستمر سهم صادرات غیرنفتی از درآمد مذکور، نه تنها موضع کشور در توسعه صادرات غیرنفتی تقویت می‌گردد بلکه به سبب اینکه در آن حالت فروش نفت تنها مجرای درآمدی کشور نیست، در صادرات و فروش نفت نیز موضع مستحکم‌تری می‌یابد، ضمن اینکه توسعه صادرات، بی‌تردید دارای اهمیتی راهبردی برای اقتصاد کشور می‌باشد. بررسی‌های علمی ثابت کرده است که رشد اقتصادی کشورها به دلایلی چند با صادرات آن‌ها ارتباط دارد. بر اساس مطالعات صورت‌گرفته در آمریکا هر یک میلیارد دلار افزایش صادرات موجب افزایش دو میلیارد دلار درآمد،۴۰۰ میلیون دلار درآمد مالیاتی و حدود 50 تا 70 هزار شغل جدید می‌شود. صادرات از طریق تأثیر مطلوب بر کارایی و تخصیص منابع، تغییرات فناورانه، ایجاد اشتغال و بهره‌وری کل عوامل در تسریع رشد و توسعه اقتصادی بسیار مؤثر است. جذب سرمایه‌های خارجی به منظور رفع کاستی‌ها و کمبودهای منابع مالی در سطوح ملی است، اما این برداشت تمام اهداف مستقر در جذب آن نیست. ورود فناوری‌های جدید، رشد و گسترش فرهنگ بهره‌وری سرمایه، افزایش ظرفیت اشتغال و دسترسی به بازارهای بین‌المللی ازجمله اهداف دیگر در جذب آن است. صادرات هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم بر رشد اقتصادی مؤثر است که ازجمله آثار مستقیم آن ارزآوری برای واردات کالاهای سرمایه‌ای مورد نیاز برای رشد اقتصادی کشور و تشویق سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی است که اقتصاد کشور در آن از مزیت نسبی برخوردار است، اما آثار غیرمستقیم آن را می‌توان

در جذب سرمایه‌های خارجی به سوی صنایع مرتبط با صادرات کلیدی کشورها عنوان نمود (آل‌عمران و آل‌عمران، ۱۳۹۳). در حقیقت، می‌توان گفت بین افزایش صادرات و سرمایه‌گذاری خارجی یک رابطه دوسویه علّی وجود دارد که افزایش هرکدام می‌تواند در افزایش دیگری مؤثر باشد. با توسعه صادرات، درآمد ملی نیز افزایش می‌یابد و در این زمینه نیاز به سرمایه‌گذاری بیشتر برای توسعه صادرات به وجود می‌آید. در مجموع به ازای یک واحد سرمایه‌گذاری خارجی دو واحد صادرات بیشتر می‌شود (حکمی‌زاده و دهقان، ۱۳۹۷). افزایش صادرات غیرنفتی به‌عنوان یک راهبرد استراتژیک با هدف تحقق اهداف توسعه اقتصادی مورد توجه تمام ارکان نظام بوده است.

در جدول ۶۳ میزان و درصد صادرات (مقدار و ارزش) محصولات کشاورزی استان مازندران در سال ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ آمده است (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

جدول ۶۳- **جدول قیاسی صادرات میزان تغییرات وزنی و ارزشی محصولات کشاورزی استان مازندران- ۱۲ ماهه اول سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹**

نوع کالا	وزنی ۱۴۰۰ (تن)	وزنی ۱۳۹۹ (تن)	ارزش ۱۴۰۰ (دلار)	ارزشی ۱۳۹۹ (دلار)	درصد تغییرات وزنی	درصد تغییرات ارزشی
فراورده های لبنی	99579	123762	80366810	۸۰۳۲۳۲۷۰	-20	0
گل و گیاه	۲۱۵۶	۱۲۳۴	۴۵۶۱۵۳	۱۹۹۶۷۹	75	128
فرآورده های گوشتی	۳۴۰۶	۲۰۲۳	۳۷۷۴۷۵۸	۲۳۸۷۷۰۶	68	58
ماهی	۷۲۰	۹۰۳	۱۸۹۱۴۲۵	۱۹۶۶۸۴۰	-20	-4
آب میوه و پوره	۹۵۹۱	۸۵۴۹	۵۴۵۹۳۰۲	۴۹۵۹۶۵۱	12	10
خوراک آماده دام	۲۳۴۲	۲۲۳۶	۷۹۱۴۶۰	۹۴۶۷۴۴	5	-16
سایر محصولات کشاورزی	۳۹۵	۷۴۱۶	۶۳۷۸۰	۱۹۸۱۵۲۴	-95	-97
کیوی	۱۶۸۷۳	۱۲۹۳۰	۹۷۴۵۵۳۶	۵۷۷۳۲۴۶	30	69
چربی و روغن های حیوانی و نباتی	۱۲۳۵	۱۴۰۹	۱۱۵۹۰۲۴	۱۱۸۴۸۴۳	-12	-2
مرکبات	۴۹۱۹	۳۴۱	۱۸۵۱۷۲۴	۱۰۹۷۳۰	1343	1588
توتون و تنباکو	۷۹۱	۱۲۳۳	۸۳۹۸۳۳	۸۶۳۰۹۵	-36	-3
میوه های خوراکی	۶۵۶	۵۰۶	۳۳۰۱۶۰	۱۷۷۷۸۲	30	86
برنج	۶۹	۹۷	۵۸۰۸۴	۱۳۸۲۷۲	-29	-58
گوشت	۰	۱۸۸۵	۰	۱۹۵۲۱۹۰	0	0
جمع کل	۱۴۲۷۳۲	۱۶۴۵۲۴	106788049	۱۰۲۹۶۴۵۷۲	-13	4

با توجه به جدول ۶۳ جمع وزنی کل محصولات کشاورزی صادراتی در استان مازندران در سال ۱۴۰۰ برابر ۱۴۲۷۳۲ تن بوده که بیشترین وزن در بین محصولات کشاورزی مربوط به فرآورده‌های لبنی با وزن ۹۹۵۷۹ تن و کمترین صادرات مربوط به برنج با ۶۹ تن می‌باشد. همچنین ارزش محصولاتکشاورزی صادراتی استانمازندران در سال ۱۴۰۰ ۱۰۶۷۸۸۰۴۹ دلار بوده که این رقم در سال ۱۳۹۹ ۱۰۲۹۶۴۵۷۲ دلار بوده است. همچنین تغییرات وزنی و ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ در جدول ۶۴ آمده است (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

مقایسه تغییرات ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند ماه سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ در جدول ۶۵ آمده است (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

جدول ۶۴- **تغییرات وزنی و ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۹۹**

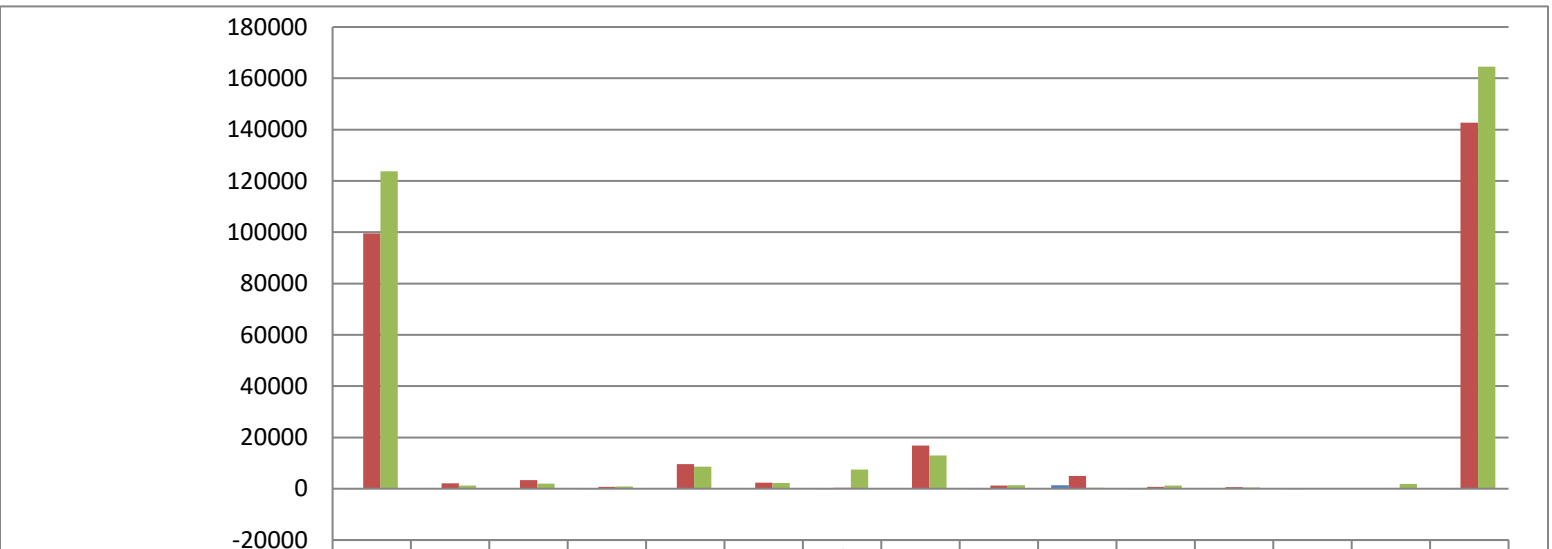

	فراورده های لبنی	گل و گیاه	فرآورده های گوشتی	ماهی	آب میوه و پوره	خوراک آماده دام	سایر محصولات کشاورزی	کیوی	چربی و روغن های حیوانی و نباتی	مرکبات	توتون و تنباکو	میوه های خوراکی	برنج	گوشت	جمع کل
درصد تغییرات وزنی	-20	75	68	-20	12	5	-95	30	-12	1343	-36	30	-29	0	-13
وزنی ۱۴۰۰ تن	99579	2156	3406	720	9591	2342	395	16873	1235	4919	791	656	69	0	142732
وزنی ۱۳۹۹ تن	123762	1234	2023	903	8549	2236	7416	12930	1409	341	1233	506	97	1885	164524

با توجه به جدول ۶۴ جمع کل وزنی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند سال ۱۴۰۰ برابر ۱۴۲۷۳۲ تن بوده که این در اسفند سال ۱۳۹۹ ۱۶۴۵۲۴ تن بوده است. همچنین با توجه به جدول ۶۴ در ماه اسفند بیشترین محصول صادراتی مربوط به فراورده‌های لبنی و کمترین میزان صادرات محصولات کشاورزی مربوط به برنج بوده است.

جدول ۶۵- **مقایسه تغییرات ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در اسفند ماه سال ۱٤۰۰نسبت به سال ۱۳۹۹**

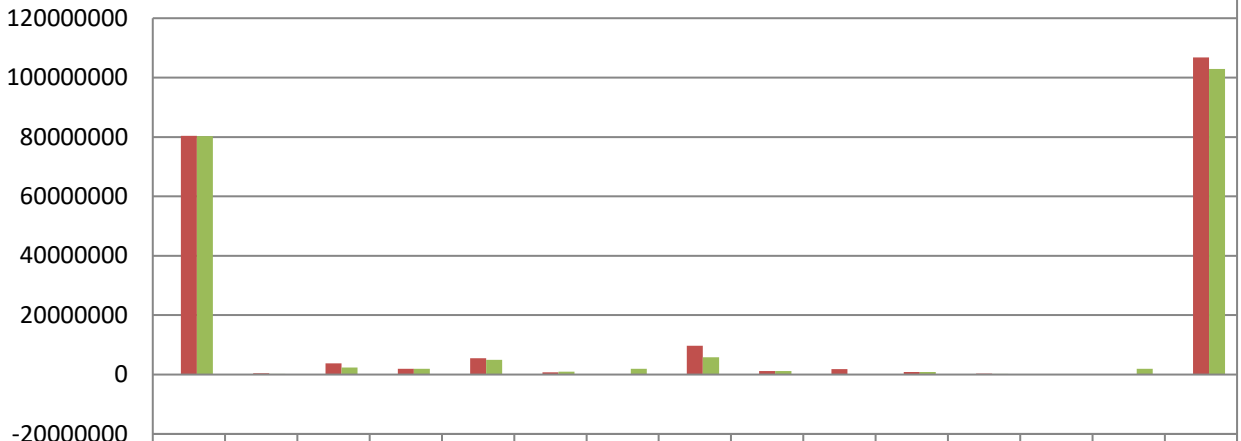

	فراورده های لبنی	گل و گیاه	فرآورده های گوشتی	ماهی	آب میوه و پوره	خوراک آماده دام	سایر محصولات کشاورزی	کیوی	چربی و روغن های حیوانی و نباتی	مرکبات	توتون و تنباکو	میوه های خوراکی	برنج	گوشت	جمع کل
درصد تغییرات ارزشی	0	128	58	-4	10	-16	-97	69	-2	1588	-3	86	-58	0	4
ارزشی ۱۴۰۰ دلار	8E+07	5E+05	4E+06	2E+06	5E+06	8E+05	63780	1E+07	1E+06	2E+06	8E+05	3E+05	58084	0	1E+08
ارزشی ۹۹ دلار	8E+07	2E+05	2E+06	2E+06	5E+06	9E+05	2E+06	6E+06	1E+06	1E+05	9E+05	2E+05	1E+05	2E+06	1E+08

جدول ۶۵ میزان ارزش صادرات محصولات کشاورزی در اسفند ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ را در استان مازندران نشان می‌دهد که با توجه به این جدول بیشترین ارزش صادرات در بین محصولات کشاورزی مربوط به فرآورده‌های لبنی و کمترین ارزش مربوط به برنج بوده است. میزان صادرات (تغییرات وزنی و ارزشی) محصولات کشاورزی استان مازندران- سه ماهه خرداد سال ۱۴۰۱ نسبت به خرداد ۱۴۰۰ در جدول ۶۶ آمده است (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

جدول ۶۶- **میزان صادرات (تغییرات وزنی و ارزشی) محصولات کشاورزی استان مازندران- سه ماهه خرداد سال 1401 نسبت به خرداد ۱۴۰۰**

نوع کالا	وزنی1401 (تن)	وزنی 1400 (تن)	ارزش 1401 (دلار)	ارزشی1400 (دلار)	درصد تغییرات وزنی	درصد تغییرات ارزشی
فراورده های لبنی	۲۲۸۴۴	۲۶۶۱۷	۲۹۶۳۳۰۳۹	۱۶۰۰۴۷۴۵	-14	85
گل و گیاه	۱۵۴	۸۵۲	۳۰۱۹۴	۱۵۵۱۴۵	-82	-81
فرآورده های گوشتی	۶۲۱	۷۸۶	۷۰۶۵۷۳	۸۰۶۷۴۳	-21	-12
ماهی	۴۳	۱۳۰	۱۶۷۰۲۴	۳۷۷۶۳۶	-67	-56
آب میوه و پوره	۲۱۵۷	۱۰۴۱	۱۲۹۵۰۶۰	۵۷۸۹۹۷	107	124
خوراک آماده دام	۴۵۳	۴۱۶	۲۴۰۸۴۴	۱۴۵۶۰۰	9	65
سایر محصولات کشاورزی	۱۸	۳۲۵	۸۳۳۹	۴۸۷۷۸	-94	-83
کیوی	۱۹۱۱	۲۴۲۴	۱۱۰۸۶۷۲	۱۴۰۴۸۰۵	-21	-۱۲
چربی و روغن های حیوانی و نباتی	۰	۳۰۴	۰	۳۰۱۳۷۸	-100	-100
مرکبات	۱۴۲	۴۸۸۰۰	۷۰	۲۳۶۸۸	۱۰۳	۱۰۶
توتون و تنباکو	۰	۱۰۸	۰	۷۵۵۵۱	-100	-100
میوه های خوراکی	۱	۱۷۸	۱۰۱۴	۱۲۴۹۱۰	-99	-99
برنج	۰	۴۶	۰	۳۹۶۱۳	-100	-100
گوشت و احشا	۱۵۰	۰	۱۵۰۸۳۶	۰	0	0
جمع کل	۲۸۴۹۴	۸۲۰۲۷	**33341665**	**20087589**	**-65**	**66**

با توجه جدول ۶۶ در خرداد سال ۱۴۰۱ میزان وزنی صادرات محصولات کشاورزی در استان مازندران ۲۸۴۹۴ تن بوده که ارزش بالغ بر ۳۳۳۴۱۶۶۵ دلار داشته است که این رقم در خرداد سال ۱۴۰۰ ۲۰۰۸۷۵۸۹ دلار بوده است. همچنین تغییرات وزنی و ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در خرداد سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰ در جدول ۶۷ و ۶۸ آمده است (سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، ۱۴۰۱).

جدول ۶۷- **تغییرات وزنی صادرات محصولات کشاورزی در خرداد سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰**

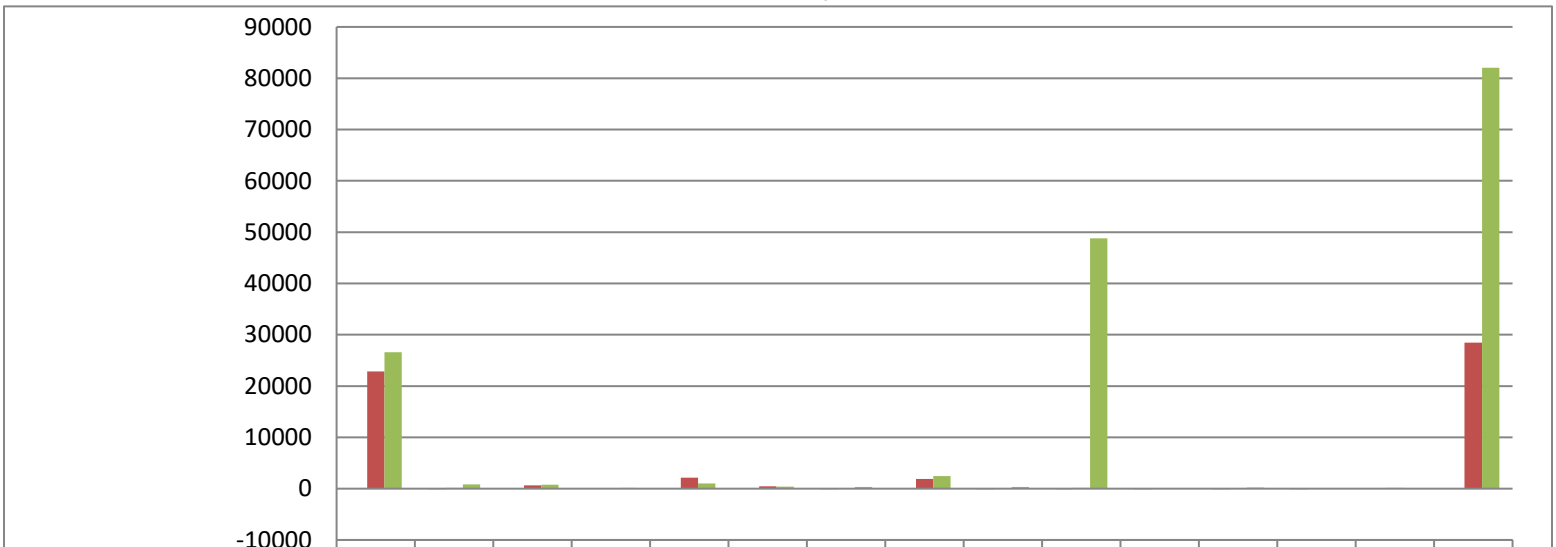

	فراورده های لبنی	گل و گیاه	فرآورده های گوشتی	ماهی	آب میوه و پوره	خوراک آماده دام	سایر محصولات کشاورزی	کیوی	چربی و روغن های حیوانی و نباتی	مرکبات	توتون و تنباکو	میوه های خوراکی	برنج	گوشت و احشا	جمع کل
درصد تغییرات وزنی	-14	-82	-21	-67	107	9	-94	-21	-100	-100	-100	-99	-100	0	-65
وزنی ۱۴۰۱ تن	22844	154	621	43	2157	453	18	1911	0	142	0	1	0	150	28494
وزنی ۱۴۰۰ تن	26617	852	786	130	1041	416	325	2424	304	48800	108	178	46	0	82027

همانطور که در جدول ۶۷ بیان شده بیشترین وزن صادرات محصولات کشاورزی استان مازندران در خرداد ۱۴۰۱ مربوط به فرآورده‌های لبنی و کمترین وزن مربوط به برنج بوده است. در جدول ۶۸ مقایسه تغییرات ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در خرداد ماه سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰ آمده است.

جدول ۶۸- **مقایسه تغییرات ارزشی صادرات محصولات کشاورزی در خرداد ماه سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰**

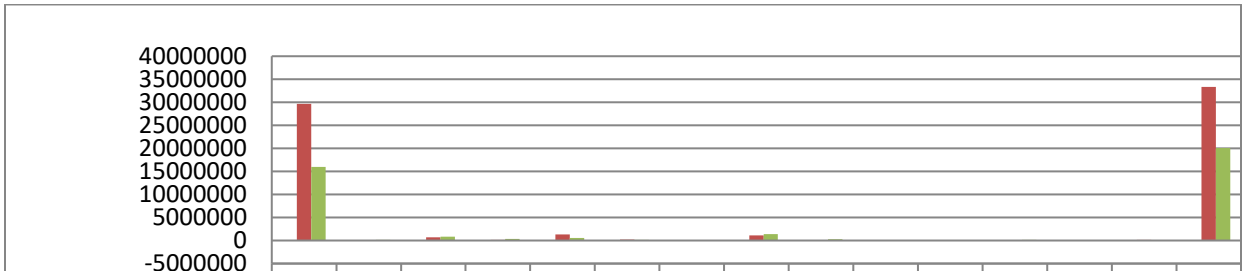

	فراورده های لبنی	گل و گیاه	فرآورده های گوشتی	ماهی	آب میوه و پوره	خوراک آماده دام	سایر محصولات کشاورزی	کیوی	چربی و روغن های حیوانی و نباتی	مرکبات	توتون و تنباکو	میوه های خوراکی	برنج	گوشت و احشا	جمع کل
درصد تغییرات ارزشی	85	-81	-12	-56	124	65	-83	-21	-100	-100	-100	-99	-100	0	66
ارزشی ۱۴۰۱ دلار	3E+07	301947	7E+05	2E+05	1E+06	2E+05	8339	1E+06	0	70	0	1014	0	2E+05	3E+07
ارزشی ۱۴۰۰ دلار	2E+07	2E+05	8E+05	4E+05	6E+05	1E+05	487778	1E+06	3E+05	236887555	11E+05	39613	0	2E+07	

با توجه به جدول ۶۸ بیشترین ارزش صادراتی محصولات کشاورزی استان مازندران در خرداد ۱۴۰۱ مربوط به فراورده‌های لبنی و کمترین ارزش مربوط به برنج بوده است.

۵-۱-تحلیل عملکرد و آسیب شناسی صادرات بخش کشاورزی استان

روش‌های مختلفی برای ورود به بازارهای بین‌المللی وجود دارد که صادرات، واگذاری حق امتیاز، اعطای نمایندگی، قرارداد مدیریت، قرارداد کلید در دست، قراردادهای ساخت/قراردادهای فرعی بین‌المللی و توافقنامه همکاری صنعتی از مهمترین آنها می باشد. از میان شیوه های مختلف ورود به بازارهای بین‌المللی، صادرات به‌عنوان روشی ساده، با حداقل ریسک و در عین حال اساسی و مهم از سوی شرکتها مورد استفاده قرار می‌گیرد و آنها در راستای کسب درآمد و منابع مالی کافی و به خاطر سایر مزایای ناشی از آن همواره سعی بر توسعه صادرات دارند.

در دنیای کنونی توسعه صادرات تنها به افزایش درآمد ارزی از طریق صادرات کالا و خدمات محدود نمی‌شود، بلکه نقش بهتری را به‌عنوان یک استراتژی رشد در جهان بر عهده دارد. امروزه صادرات با ارزش افزوده بیشتر برای کشور نه‌تنها به‌عنوان یک مسیر انتخابی بلکه به عنوان دلیلی برای رشد و توسعه اقتصادی مطرح می‌شود. به عبارت ساده‌تر نوع سیاست‌گذاری دولت‌ها در زمینه صادرات و نحوه اجرا و استمرار آن به رفتار تولیدکنندگان و به‌ویژه صادرکنندگان در توسعه صادرات برمی گردد.

در ایران توسعه صادرات غیرنفتی و رهایی از اقتصاد تک محصولی نفت ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و در این میان این واقعیت که بسیاری از کشورها عمدتاً از طریق استراتژی توسعه صادرات و نفوذ در بازارهای جهانی موفق به حفظ و تقویت رشد مداوم اقتصادی خود شده‌اند، واضح و مبرهن است.

این استان با برخورداری از زیرساخت های مناسب مانند بنادر، شبکه‌های ریلی، راه‌های ارتباطی مناسب، فرودگاه و نیز اراضی مستعد برای تولید انواع محصولات کشاورزی نظیر مرکبات، کیوی، انواع گل وگیاهان زینتی، ذخایر آبی و ... دارای ظرفیت قابل‌توجهی برای صادرات این محصولات است.

۵-۱-۱. آسیب های ناشی از امکانات

۵-۱-۱-۱- مشکلات حمل و نقل

۵-۱-۱-۲- هزینه‌های حمل ونقل از معضلات مهم صادرات است. هزینه حمل و نقل در ایران برغم یارانه ویژه در بخش انرژی در مورد کالاهای خام تا دو برابر استاندارد جهانی است. دلایل هزینه های بالای حمل و نقل به‌ترتیب زیر است:

الف) فقدان شرکت‌های حمل و نقل بین‌المللی

ب) زمان انتظار زیاد برای پهلوگیری کشتی‌ها

ج) زمان بارگیری و تخلیه طولانی در بنادر

د) فرسودگی ناوگان حمل و نقل داخلی

ه) مشکلات تحریم‌ها

و) عدم وجود ناوگان اختصاصی برای حمل‌ونقل محصولات کشاورزی و دامی در استان

۵-۱-۱-۳- حضور محدود شرکت‌های بین‌المللی حمل و نقل در استان. به‌ویژه نبود شرکت‌های حمل و نقل تخصصی برای محصولات کشاورزی و بالابودن هزینه‌های حمل و نقل از یک طرف و سخت‌گیری در صدور روادید برخی از کشورها برای تجار ایرانی از طرف دیگر موانع بزرگی را در این مسیر ایجاد کرده است هزینه حمل و نقل جاده‌ای ایران بالاست و کانتیرهای یخچالی در ایران بسیار گران هستند علاوه براین در بخش ریلی هم واگن یخچال‌دار مناسب وجود ندارد در نتیجه حمل و نقل محصولات کشاورزی و صادرات آن در استان با سختی صورت می‌پذیرد، ضمن اینکه در بخش دریایی نیز کانتینر یخچالی عملکرد ضعیفی دارد.

۵-۱-۱-٤- فقدان سرمایه در گردش

یکی از مشکلاتی که تجار استان با آن روبرو هستند این است که نقدینگی در دسترس تجار به‌منظور انجام امور صادراتی در سطح پایینی قرار دارد و صادرکنندگان بدلیل مقرون به‌صرفه نبودن قادر به استفاده از تسهیلات بانکی با نرخ بهره بالا نیستند. همچنین، در بسیاری از موارد مالیات بر ارزش افزوده صادرات با تأخیر زیاد به صادرکنندگان باز گردانده می‌شود که مشکلات تأمین نقدینگی آن ها را دو چندان می‌کند. علاوه بر این به‌دلیل مشکلاتی که تاکنون برای انتقال وجوه صادراتی به استان وجود داشته صادرکنندگان برای تأمین وجه پارت‌های بعدی صادراتی خود با مشکلات دو چندان روبرو هستند.

۵-۱-۲. آسیب های ناشی از فرآیندها

۵-۱-۲-۱- نوع، کیفیت و بهره‌وری کالا

برغم استعداد زیاد نوع کالای تولیدی استان با بازارهای هدف سازگاری ندارد. برای مثال برای بازاریابی محصول پرتقال استان مازندران –که غالباً تامسون می باشد– بازار پسند نیست و برغم تولید زیاد این محصول در استان به‌علت عدم اقبال مصرف‌کننده بازار هدف برای صادرات با مشکلات متعدد مواجه است. افزون بر این نوع محصول پرتقال به‌گونه‌ای است که برای فرآوری نیز مناسب نیست. لذا، اصلاح الگوی تولید محصولات باغی و زراعی با اولویت صادرات می‌تواند نقش به‌سزایی در بهبود صادرات محصولات استان داشته باشد. در این زمینه مؤسسات پژوهشی، شرکت‌های دانش‌بنیان و وزارت جهاد کشاورزی می‌توانند مساعدت داشته باشند. محصولات تولید داخل مرغوبیت لازم را برای صادرات ندارد. محصولات به لحاظ بسته‌بندی باید ارتقای کیفیت داشته باشند، توجه به بسته‌بندی محصولات با کیفیت بالا به وضعیت محصولات صادراتی استان‌ها در شبکه بازاریابی، فروش و توزیع محصولات در بازار تأثیر دارد.

متاسفانه صادرکنندگان ایرانی فرایند بسته‌بندی محصولات را به شکل سنتی دنبال می‌کنند، در حالی که رقبا به دستگاه‌ها و ماشین‌آلات جدید در این مورد مجهزند و بسته‌بندی را به شکل خودکار و در حجم وسیع انجام می‌دهند. از نظر بهره‌وری برای نیز عملکرد محصولات در استان نسبت به متوسط عملکرد جهان بسیار پایین است. برای مثال عملکرد هر درخت مرکبات در استان ۱۴۵ کیلوگرم است در حالی‌که استاندارد جهانی ۵۰۰ کیلوگرم می‌باشد.

۵-۱-۲-۲- قیمت تمام‌شده

در بسیاری از موارد، حتی با وجود تعریف بازار هدف مناسب و کالای با کیفیت درخور صادرات، قیمت تمام‌شده بالا مانع انجام معامله می‌گردد. زیرا رقبای جدی در عرصه صادرات وجود دارند. قیمت تمام‌شده بالا موجب می‌شود صادرکنندگان سایر هزینه‌های مهم مانند هزینه های بازاریابی را حذف کنند. برای مثال قیمت تمام‌شده بالا مانع صرف هزینه بسته‌بندی

می‌گردد و این به نوبه خود، بازار پسندی محصول را کاهش می‌دهد. به‌عنوان نمونه محصول کیوی تولید استان که یکی از مرغوب‌ترین در نوع خود در جهان است، در کشور با قیمت پایین از باغدار خریداری می‌شود و به یکی از کشورهای همسایه

صادر می‌شود. تاجر آن کشور با انجام بسته‌بندی مناسب و بازارپسند، کیوی را با قیمتی چندبرابر از قیمت اولیه آن به بازارهای اروپایی صادر می‌نماید.

عدم ثبات قیمت محصولات در کشور باعث شده گاهی صادرکننده بازار و مشتری مورد نظر را پیدا کرده، اما در زمانی که قصد صادرات دارد، افزایش قیمت در داخل باعث می‌شود صدور کالا مقرون به‌صرفه نباشد. در طی چهار سال اخیر، مواجهه با تورم حدود ۳۰-۴۰ درصدی نرخ برخی محصولات کشاورزی، قدرت رقابت‌پذیری در بازارهای هدف را تحت تأثیر قرار داده است. نوسانات نرخ ارز و بالابودن قیمت تمام‌شده محصولات در بازارهای هدف مشکلاتی را ایجاد کرده، به‌طوری‌که نرخ فروش محصولات کشاورزی در این بازارها کمتر از نرخ داخلی است و تنها به سبب فسادپذیر بودن محصول و قیمت بالای حمل و نقل امکان بازگشت این محصولات امانی وجود ندارد. اهم علل بالابودن قیمت تمام‌شده کالاهای تولید استان عبارتند از:

الف) عدم بکارگیری فن‌آوری روزآمد

ب) قیمت بالای نهاده و مواد اولیه ناشی از تحریم و اعمال تعرفه و مالیات توسط دولت

ج) عدم تخصیص یا تأمین مشوق‌ها و معافیت‌های صادراتی

به‌طور کلی بالابودن نرخ بهره بانکی، تورم و دوگانگی در پرداخت مالیات از دیگر مشکلاتی هستند که در صادرات استان مازندران اختلال ایجاد کرده‌اند. در این مورد دو نکته را باید یادآور شد:

اول اینکه، به‌رغم اینکه صادرکنندگان از پرداخت مالیات بر ارزش افزوده معاف هستند اما به اجبار این مالیات را پرداخت می‌کنند. هریک از این عوامل باعث افزایش قیمت تمام‌شده کالاها می‌شوند.

دوم اینکه به‌دلیل تحریم‌ها، کشتی‌های خارجی از حمل بار برای شرکت‌های ایرانی خودداری می‌کنند و متاسفانه کشتیرانی داخلی هم هزینه‌ها را به بیش از دو برابر افزایش داده که خود باعث تشدید افزایش قیمت‌ها خواهد شد.

۵-۱-۲-۳- هزینه‌ها و موانع گمرکی

موانع گمرکی از دیگر مشکلات صادرات است. عدم اتصال ایران به شبکه گمرکی اوراسیا موجب پرداخت هزینه‌های گزاف گمرکی شده است. دیگر مشکل موجود در این بخش فقدان پنجره بمنظور تسهیل امر صادرات است.

۵-۱-۲-٤- عدم ارتباط با شبکه بانکی جهانی

در سال‌های گذشته فقدان ارتباط مناسب با شبکه بانکی منجر به تأخیر تسویه حساب محموله‌های صادراتی به روسیه و همزمانی آن با افت ۸۰ درصدی ارزش روپل ناشی از تحریم‌های بین‌المللی علیه روسیه منجر به ضرر هنگفت صادرکنندگان به روسیه گردید. همچنین ریسک انتقال پول محصولات صادراتی به کشور، بخش مهمی از ریسک صادرات را در بر می‌گیرد.

به‌طوری‌که در حال حاضر بخش اعظم پول صادرات به صورت فیزیکی (چمدانی) و با کانتینر و ریسک بسیار بالا صورت می‌پذیرد.

۵-۱-۲-۵- قوانین متغیر

یکی دیگر از معضلات این حوزه در سه بخش تولید، صادرات و واردات عدم ثبات قوانین است، بدین معنا که با تغییر قوانین هیچ‌گونه برنامه‌ریزی صحیحی برای حوزه‌های مختلف صورت نمی‌گیرد. فرآیند صادرات فرآیندی مطول و نیازمند برنامه زمانی است. لیکن دولت به علت بالارفتن قیمت پرتقال در بازار داخل، صادرات را ممنوع می‌کند و این امر موجب زیان صادرکننده می‌شود. ضعف جدی دبیرخانه اشتغال استان در تدوین سیاست‌ها، نظارت و اجرا بدلیل عدم توانائی و تسلط کافی به امور تخصصی دستگاه‌ها و همچنین ارسال بخشنامه‌های ضد و نقیض که موجب بی‌ثباتی امور می‌گردد.

۵-۱-۲-۶- عدم ارتباط سیاست‌گذاران بخش صادرات با صادرکنندگان

یکی از مشکلات اساسی بخش صادرات پایین‌بودن سطح دانش صادرکنندگان، بالابودن سن اشتغال شاغلان این بخش و عدم استفاده کافی و مناسب از فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی و نامربوط‌بودن گرایش و تخصص افراد مدیر و مسئول این حوزه و عدم استفاده مناسب از پتانسیل‌های مردمی و تعاونی‌ها در زمینه‌هایی که واگذاری امور به آنها فراهم است می‌باشد. با ارتقای دانش، بینش و مهارت تولیدکنندگان و بهره‌برداران بخش کشاورزی و توسعه منابع انسانی و توانمندسازی فردی و سازمانی بهره‌برداری می‌توان این مشکلات را تا حدودی هموار نمود.

۵-۱-۲-۷- سیاست‌های ارزی

یکی از مشکلات مهم صادرات غیرنفتی به سیاست‌های ارزی باز می‌گردد. این سیاست‌ها به‌گونه‌ای اعمال شده‌اند که با سیاست توسعه صادرات همخوانی نداشته‌اند. در اقتصاد ایران همواره نرخ ارز سرکوب شده است و اجازه داده نشده است که نرخ واقعی ارز مبنای مبادلات تجاری باشد. غیرواقعی‌بودن نرخ ارز مشکلات جدی برای تمام صادرکنندگان ایجاد کرده است. به دلیل نوسانات نرخ ارز، صادرکنندگان به هنگام دریافت اعتبارات ارزی و نیز فروش ارزهای حاصل از صادرات متحمل خسارت می‌شوند. نوسانات بازار ارز و تأثیر مستقیم آن بر فضای تجاری به‌ویژه صادرات را نیز باید در مسیر بازاریابی محصولات کشاورزی مهم ارزیابی کرد.

۵-۱-۲-۸- خرده پا بودن صادرکنندگان

غالب صادرکنندگان استان مازندران، افراد حقیقی و صادرکنندگان انفرادی و سنتی هستند و در استان مازندران شرکت یا تشکل صادراتی بزرگی وجود ندارد. این امر صادرات استان را با مشکلات زیر مواجه کرده است:

أ. ناتوانی در انجام امور بازاریابی و رایزنی به منظور صادرات کالا
ب. ظرفیت پایین پذیرش ریسک و انعطاف پایین در بخش های مختلف صادراتی
ج. تشدید مشکلات تأمین نقدینگی مورد نیاز

د. عدم بهره‌گیری از روش‌های نوین در فرآیندهای صادراتی
ه. غیرتخصصی‌بودن در صادرات محصولات

۵-۱-۲-۹- سیاست های حمایتی دولت

اگرچه در سالیان اخیر و در سایه فعالیت‌های سازمان‌هایی نظیر توسعه تجارت و صندوق ضمانت صادرات برخی از این انواع برنامه‌های حمایتی شکل گرفته و ارائه شده‌اند، با این وجود همچنان عمده‌ترین برنامه حمایت از صادرات در کشور، پرداخت جوایز صادراتی است که درصد عمده‌ای از حجم بودجه‌ای برنامه‌های حمایتی را به خود اختصاص می‌دهد. حال آنکه در جهان این برنامه های حمایتی بسارر وسیع تر بوده و مواردی چون:

أ. بیمه‌های صادراتی: فقدان این خدمات برای صادرکنندگان استان موجب شده که ریسک صادرات قابل مدیریت نباشد.
ب. حمایت‌های ارزی و گمرکی: نبود این مورد منجر به ضعف صادرکنندگان استان در مقابل صادرکنندگان سایر کشورهای رقیب شده است.
ج. برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی: یکی از مشکلات مهم بخش صادرات استان فقدان اطلاعات کافی در مورد فرصت‌ها و تهدیدهای صادراتی است.
د. حمایت از فعالیت‌هایی نظیر بسته‌بندی: عدم حمایت در این بخش بازارپسندی محصوات تولیدی استان را با مشکل مواجه کرده است.
ه. حمایت از صنایع کوچک و متوسط و حمل ونقل

برای مثال در کشور چین به منظور تسهیل و کاهش هزینه های حمل و نقل از تجهیزات ارتش و نیروهای نظامی بهره گرفته می‌شود. بدین‌ترتیب، کالای تولیدشده در جای جای کشور برای صادرات جمع‌آوری می‌گردد.

۵-۱-۲-۱۰- مشکلات بازاریابی

به‌طور کلی همچون بخش تولید رویکرد صادرکنندگان استان فروش مدارانه است حال آنکه باید بازارمدارانه باشد. این امر موجب شده است که در بسیاری موارد صادرات دفعی باشد و یک صادرکننده نتواند به‌صورت مداوم و تخصصی بر روی کشور هدف و محصول خاص متمرکز شود. از دیگر موانع صادرات می‌توان به رویکرد غیرحرفه‌ای برخی تجار ایرانی در مواجهه با بازارهای جدید و نگاه کوتاه‌مدت صاحبان کسب و کار، صادرکنندگان و رقابت منفی و مخرب فعالان حوزه صادرات در بازار هدف، درون‌گرا بودن اقتصاد ایران و عدم تطابق قیمت برخی کالاهای صادراتی ایران با قیمت‌های متقاضیان و رقابتی‌نبودن صادرات کالا از سوی ایران و ثابت نبودن نرخ آن ازجمله دلایل کاهش صادرات محصولات کشاورزی است. وجود موانع بازدارنده برای توسعه تجارت مانند تعرفه‌های زیاد و متنوع گمرکی و طولانی‌بودن مراحل بوروکراسی صادرات و واردات کالا،

ضعف ساختاری برای هدایت تجار، صنعت‌گران و صادرکنندگان خدمات فنی، فعالیت‌های محدود حوزه بازاریابی، بازارشناسی، بازاررسانی، اطلاع‌رسانی و امور نمایشگاهی. مشکلات بازاریابی مرتبط با صادرات استان مازندران عبارتند از:

أ. مشکلات در تشخیص و تأمین ترجیحات و نیازهای مصرف‌کننده هدف
ب. مشکلات در مورد قیمت‌گذاری مانند انتخاب استراتژی درست قیمت‌گذاری
ج. مشکلات مرتبط با ارتقاء فروش کالای صادراتی در کشور مقصد
د. مشکلات مرتبط با کسب اطلاعات در مورد بازارهای خارجی و فرصت‌های آن و انتخاب بازار هدف مناسب
ه. مشکلات تبلیغات برای کالای صادراتی مانند هزینه‌های تبلیغات
و. مشکلات مربوط به فعالیت فروشندگان کالای صادراتی
ز. محدودیت‌های تجاری بازارهای صادراتی
ح. نبود اطلاعات بازاریابی کافی از حیث بررسی رقبا و همچنین نظارت بر آن‌ها
ط. مشکلات تدارکاتی مشکلات در خارج از کشور مرتبط با عرضه خدمات
ی. مشکلات ترتیبات و تکمیل اسناد حمل و نقل شامل انتخاب شیوه، مسیر و ....
ک. مشکلات دریافت خدمات انبارداری
ل. مشکلات در اخذ اطلاعات مالی و بیمه
م. مشکلات در بسته‌بندی متناسب با کالا و بازار هدف

۵-۲- ارتقاء صادرات: اهداف، راهبردها، سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های اجرایی

۵-۲-۱- ارتقاء صادرات: نقاط ضعف

به‌طور کلی کمبودهای مربوط به بخش صادرات در استان به شرح ذیل است

۵-۲-۱-۱- نقاط ضعف مربوط به فرآیندها

۱. عدم برقراری تعرفه‌های ترجیحی با کشورهای هدف
۲. فقدان سیستم بانکی قوی در کشور هدف تجاری
۳. فقدان تشکل‌های صادراتی و اتحادیه‌های تخصصی قوی در مورد کالاهای صادراتی مزیت‌دار استان
٤. برقرارنبودن سازگارهای مناسب در زمینه معاملات تجاری با کشورهای هدف تجاری
٥. به روز نبودن مشوق‌های صادراتی
٦. عدم آشنایی به مقررات گمرکی و صدور کالا به خارج به‌دلیل تحصیلات پائین صادرکنندگان استان
۷. کم‌رنگ‌بودن ارتباط تولیدکنندگان با صادرکنندگان در حقیقت کم‌رنگ‌بودن ارتباط اتحادیه تولیدکنندگان با اتحادیه صادرکنندگان

۸. نبود یا کم‌رنگ‌بودن مراکز مشاوره برای فعالان بخش تولیدی و تجاری
۹. فقدان دانشکده تربیت تجار و و بازاریاب‌های مجرب
۱۰. فقدان سایت‌های مشترک به‌منظور تبادل اطلاعات اقتصادی و تجاری با کشورهای هدف

۵-۲-۱-۲- نقاط ضعف مربوط به امکانات

۱. سنتی‌بودن تولید برای مثال: گل و گیاه
۲. کمبود نقدینگی صادرکنندگان و تولیدکنندگان
۳. به روز نبودن واحدهای تولید استان به تکنولوژی نوین
٤. فقدان سرمایه‌گذاری مشترک با کشورهای هدف تجاری در زمینه‌های صنعتی، کشاورزی، گردشگری و حمل و نقل

۵-۲-۱-۳- نقاط ضعف مربوط به حمل و نقل

۱ – عدم وجود پایانه های صادراتی گل و گیاه و میوه و تره بار در استان
۲ – عدم وجود فرودگاه‌های صادراتی
۳ – فقدان شرکت‌های حمل و نقل بین‌المللی
٤ – مجهزنبودن وسائط حمل و نقل به تجهیزات مناسب به کالاهای مزیت‌دار صادراتی استان

۵-۲-۱-٤- نقاط ضعف مربوط به بازاریابی

۱- فقدان نمایشگاه بین‌المللی
۲- ضعف در صنایع بسته‌بندی
۳- ضعف در صنایع فرآوری محصولات کشاورزی
٤- کمبود عملکرد انبارها و سردخانه ها برای تولیدات استان
٥- فقدان یک پایگاه اطلاعاتی قوی بازرگانی
٦- فعالیت کم‌رنگ دفاتر صادراتی در کشورهای هدف تجاری
۷- کم‌توجهی به مساله بازاریابی و تبلیغات
۸- فراهم‌نبودن زمینه‌های تبلیغاتی در رسانه ملی کشورهای هدف برای محصولات مزیت‌دار استان

۵-۳- – ارتقاء صادرات: نقاط قوت

۱. منحصر به فرد بودن برخی از کالاهای تولیدی استان نظیر مرکبات، کیوی و گل و گیاه و ...

۲. تنوع محصولات تولیدی کشاورزی

۳. داشتن ظرفیت مناسب در تولید انواع محصولات صنعتی، معدنی، صنایع تبدیلی و شیلاتی

۴. تنوع محصول و ظرفیت بالای تولید صنایع دستی در استان

۵. وجود جاذبه‌های طبیعی، نقاط دیدنی و سواحل زیبا در استان

۶. وجود جاذبه‌های تاریخی، مذهبی و ... در استان

۷. وجود نیروی انسانی متخصص جویای کار در رشته‌های مختلف

۸. ظرفیت‌های فنی مهندسی، برنامه‌ریزی، نصب، راه‌اندازی و تولید در بخش‌های مختلف فنی و مهندسی

۹. رشد مناسب تعداد شرکت‌های دانش بنیان مستقر در پارک علم و فناوری

۱۰. هماهنگی اولویت های فعالیت علم و فناوری مازندران با استراتژی صادرات حول محورهای کشاورزی، نانو، IT، سلامت

۱۱. گسترش ارتباطات بازاریابی بابسیاری از بازارهای پیرامونی و توسعه روابط اقتصادی تجاری کشور با بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای اسلامی

۱۲. امکان برقراری ارتباط مستقیم و بی‌واسطه با اتاق های بازرگانی دیگر کشورها

شکل ۶۶ نقاط ضعف و قوت و شکل ۶۷ انواع تهدیدها و فرصت‌ها را در خصوص صادرات محصولا کشاورزی نشان می‌دهد.

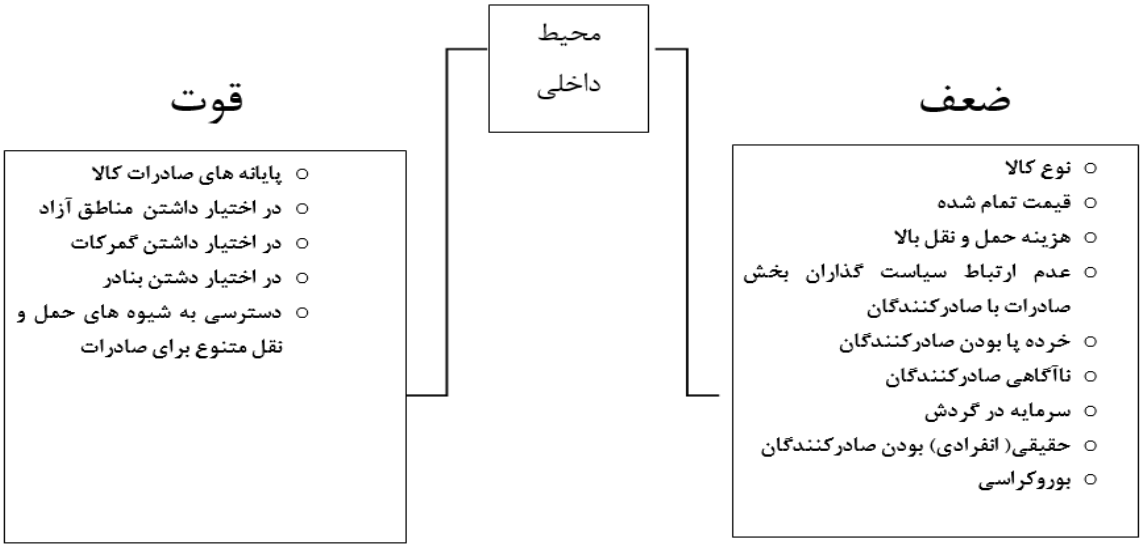

شکل ۶۶. نقاط ضعف و قوت در صادرات محصولات کشاورزی

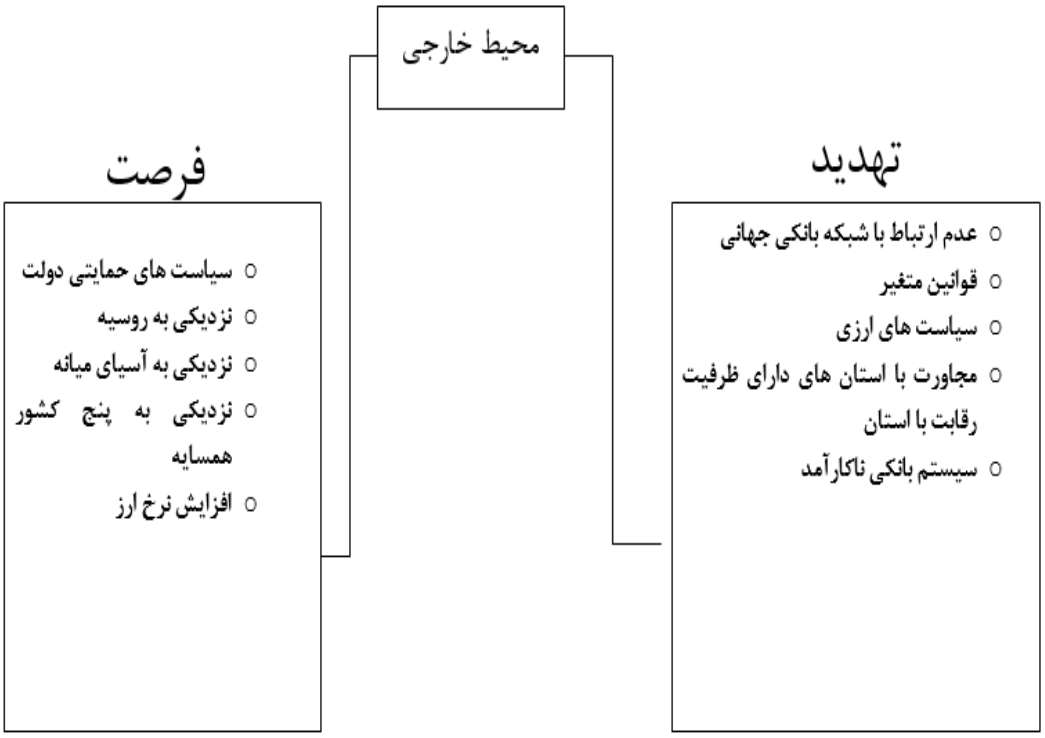

شکل ۶۷. تهدیدها و فرصت‌ها در صادرات محصولات کشاورزی

۵-٤- – استراتژی‌ها

قوت- فرصت:

۱. توسعه بنادر، گمرکات تخصصی، مناطق آزاد و ... در استان مازندران
۲. عقد تفاهم‌نامه‌های گمرکی با روسیه و کشورهای آسیای میانه

ضعف – فرصت:

۱. تولید کالاهای هماهنگ با بازارهای کشورهای روسیه و آسیای میانه
۲. تسهیل ارتباط میان صادرکنندگان استان با واردکنندگان کشورهای روسیه و آسیای میانه
۳. تبیین سیاست‌ها در جهت کاهش بروکراسی، قیمت تمام‌شده و هزینه‌های گمرکی صارات کالا به کشورهای روسیه و آسیای میانه

تهدید- قوت:

۱. تبیین قوانین و سیاست‌های مناسب و یکپارچه بانکی، گمرکی و ارزی در جهت توسعه صادرات به کشورهای روسیه و آسیای میانه
۲. هماهنگی با استان‌های رقیب در انتخاب بازار هدف و محصولات صادراتی

تهدید- ضعف:

۱. سیایت‌های حمایتی در جهت افزایش سرمایه در گردش صادرکنندگان
۲. آگاهی‌بخشی به صادرکنندگان
۳. رفع موانع بانکی

۵-۵- جمع‌بندی

برای تحقق اهداف توسعه بخش کشاورزی در استان، توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان مورد تأکید است و از این منظر کمیسیون کشاورزی اتاق بازرگانی استان می‌توانند در قالب مصوبه، ساز و کاری برای سرعت گرفتن توسعه این فناوری‌ها و ظرفیت‌ها در استان ها، تلاش کنند. بر اساس آمار موجود و بررسی‌های به‌عمل‌آمده بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی، از نقاط قوت اقتصاد مازندران هستند و طبیعی است برای توجه به ظرفیت‌های بالای این بخش، باید موضوع ایجاد یک پایانه صادراتی مجدانه پیگیری شود. البته باید بر امکان‌سنجی برای ایجاد پایانه‌ای هوشمند نیز تأکید نمود زیرا فراهم‌آوری این ظرفیت‌ها، رقابت‌پذیری کشورمان در بازارهای جهانی را افزایش خواهد داد. در حال حاضر ایجاد پایانه صادراتی برای برخی محصولات تخصصی کشاورزی ازجمله گل و گیاه توسط اتحادیه گل و گیاه کشور و به صورت مدرن در دست اقدام است. هرچند شاید به‌دلیل زمان برداشت کوتاه، فصلی و منطقه‌ای محصولات کشاورزی، حمل و نقل تخصصی این محصولات برای شرکت‌های حمل و نقل توجیه اقتصادی نداشته باشد، اما با برنامه‌ریزی و ایجاد تمهیدات و حمایت‌های مالی دولت، حمل و نقل تخصصی نقش مؤثری در کاهش ضایعات و بازاررسانی و صادرات به روز محصولات کشاورزی خواهد داشت.

همچنین، برگزاری نمایشگاه‌ها در کشورهای مختلف و فراهم‌کردن امکانات‌آسان برای شرکت تولیدکنندگان استان در نمایشگاه‌های بین‌المللی و همچنین اعزام هیأت‌های صادراتی به کشورهای مختلف در زمینه بازاریابی و کاهش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، نقش مؤثری در توسعه صادرات خواهد داشت. ایجاد یک سامانه توسعه صادرات در کشور که بتوان با استفاده از آن خوشه‌های صادراتی از ابتدا تا انتها در کشور رهگیری شود و مشکلات مربوطه به‌طور جدی از طریق دستگاه‌های متولی شناسایی و مرتفع شود. تنظیم، تسهیل و شفاف‌سازی سیاست‌های تجاری کشور که سازگار با راهبرد توسعه صادرات باشد نقش مؤثری در حمایت از صادرکنندگان و توسعه صادرات کشور خواهد داشت. با ایجاد پایانه صادراتی برای محصولات کشاورزی، اگر بخش خصوصی به عرصه سرمایه‌گذاری ورود پیدا کند، حمایت مدیریت عالی دولت در استان ها را نیز خواهیم داشت که به رفع موانع در بخش‌های گمرکی، صدور مجوزها و... خواهد انجامید.

برندهای معتبری نیز برای صادرات این محصولات وجود ندارد در نتیجه امکان تقویت برندهای موجود نیز با مشکلاتی روبرو است با این حال باید برای تقویت منابع مالی مورد نیاز در بخش های تولید و صادرات اقدام کرد تا شرایط و بسترهای لازم فراهم شوند. در این مسیر البته باید ساز و کارهایی فراهم شوند تا تولیدکننده محصولات کشاورزی و صادرکننده آن بتواند محصول را با قیمت مناسب و در بازار مناسب به فروش برساند.

در مواردی دیده شده است پس از بازاریابی و بازارسازی استان مازندران برای برخی محصولات در مواردی استان های مجاور اقدام به ارایه پیشنهادات جذاب‌تر کرده موجب از دست رفتن قرارداد استان مازندران و بروز زیان ملی شده‌اند.

۹۰ درصد صادرات انجام‌پذیرفته از مرزهای کل کشور و به میزان ۳۳۳۷۹۴/۹ تن و به ارزش ۲۳۳۳۵۲۳۹۲/۴۰ دلار مربوط به تولید باغات استان مازندران می‌باشد (به‌دلیل هزینه بالای حمل توسط ماشین‌های برگشتی کشور مقصد از گمرکات استان، از سایر گمرکات در مجاورت مرز نظیر سنندج، آستارا، پرویز خان، شلمچه، مریوان و .... انجام پذیرفته است). همچنین، دلائل عدم تحقق صادرات ۵۰۰۰۰۰ تن محصولات کشاورزی بشرح ذیل می‌باشد:

- عدم انطباق استاندارد بهداشتی محصولات کشاورزی صادراتی
- جنگ حادث‌شده بین کشورهای (روسیه و اکراین) و همچنین جنگ کشورهای آذربایجان و ارمنستان که تردد ناوگان حمل ونقل زمینی را با مشکل مواجه نموده است.
- مشکل ارتباطات بانکی و نقل و انتقال ارز حاصل از تجارت
- انجام امور صادراتی و گمرکی توسط تاجران غیر رسمی و بعضاً واسطه‌های غیرایرانی
- کمبود نقدینگی پایانه صادرات رسمی استان در نقش آفرینی تأثیرگذار بر صادرات
- ضعف حمل و نقل دریایی استان به کشورهای حاشیه دریای خزر
- فقدان حمل و نقل هوایی محصولات باغی از طریقی فرودگاه‌های استان

۵-۶-خلاصه و نتیجه گیری

برای تحقق اهداف توسعه اقتصادی بخش کشاورزی در استان، توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان مورد تأکید است و از این منظر کمیسیون کشاورزی اتاق بازرگانی استان‌ها می‌توانند در قالب مصوبه، ساز و کاری برای سرعت‌گرفتن توسعه این فناوری‌ها و ظرفیت‌ها در استان‌ها، تلاش کنند. بر اساس آمار موجود و بررسی‌های به‌عمل‌آمده بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی، از نقاط قوت اقتصاد مازندران هستند و طبیعی است برای توجه به ظرفیت‌های بالای این بخش، باید موضوع ایجاد یک پایانه صادراتی مجدانه پیگیری شود. البته باید بر امکان‌سنجی برای ایجاد پایانه‌ای هوشمند نیز تأکید نمود، زیرا فراهم‌آوری این ظرفیت‌ها، رقابت‌پذیری کشورمان در بازارهای جهانی را افزایش خواهد داد. لازم به ذکر است که در حال حاضر ایجاد پایانه صادراتی برای برخی محصولات تخصصی کشاورزی از جمله گل و گیاه توسط اتحادیه گل و گیاه کشور و به صورت مدرن در دست اقدام است.

هرچند شاید به‌دلیل زمان برداشت کوتاه، فصلی و منطقه‌ای محصولات کشاورزی، حمل و نقل تخصصی این محصولات برای شرکت‌های حمل و نقل توجیه اقتصادی نداشته باشد، اما با برنامه‌ریزی و ایجاد تمهیدات و حمایت‌های مالی دولت، حمل و نقل تخصصی نقش مؤثری در کاهش ضایعات و بازاررسانی و صادرات به‌روز محصولات کشاورزی خواهد داشت. همچنین برگزاری نمایشگاه‌ها در کشورهای مختلف و فراهم‌کردن امکانات‌آسان برای شرکت تولیدکنندگان استان در نمایشگاه‌های بین‌المللی و همچنین اعزام هیأت‌های صادراتی به کشورهای مختلف در زمینه بازاریابی و کاهش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، نقش مؤثری در توسعه صادرات خواهد داشت. ایجاد یک سامانه توسعه صادرات در کشور که بتواند با استفاده از آن خوشه‌های صادراتی از ابتدا تا انتها در کشور رهگیری شود و مشکلات مربوطه به‌طور جدی از طریق دستگاه‌های متولی شناسایی و مرتفع شود. تنظیم، تسهیل و شفاف‌سازی سیاست‌های تجاری کشور که سازگار با راهبرد توسعه صادرات باشد، نقش مؤثری در حمایت از صادرکنندگان و توسعه صادرات کشور خواهد داشت. با ایجاد پایانه صادراتی برای محصولات کشاورزی، اگر بخش خصوصی به عرصه سرمایه‌گذاری ورود پیدا کند، حمایت مدیریت عالی دولت در استان‌ها را نیز خواهیم داشت که به رفع موانع در بخش‌های گمرکی، صدور مجوزها و ... خواهد انجامید. برندهای معتبری نیز برای صادرات این محصولات وجود ندارد، در نتیجه امکان تقویت برندهای موجود نیز با مشکلاتی روبرو است. با این حال باید برای تقویت منابع مالی مورد نیاز در بخش‌های تولید و صادرات اقدام کرد تا شرایط و بسترهای لازم فراهم شوند. در این مسیر البته باید ساز و کارهایی فراهم شوند تا تولیدکننده محصولات کشاورزی و صادرکننده آن بتواند محصول را با قیمت مناسب و در بازار مناسب به فروش برساند. در مواردی دیده شده است پس از بازاریابی و بازارسازی استان مازندران برای برخی محصولات در مواردی استان‌های مجاور اقدام به ارائه پیشنهادات جذاب‌تر کرده و موجب از دست رفتن قرارداد استان مازندران و بروز زیان ملی شده‌اند. در مجموع می‌توان پیشنهادهای زیر را برای گسترش صادرات استان و رفع مشکلات ارائه کرد:

۱- با همکاری سازمان استاندارد و مراجع رسمی صدور گواهینامه‌های استاندارد، بهداشتی و سلامت و گواهی‌های لازم محصولات متناسب با انواع آن اخذ و درج گردد از جمله گواهی محصولات ارگانیک، کشورهای طرف تعامل، شرکت‌های تولیدکننده کالا به مقصد بازارهای هدف خارجی نشان استاندارد آن کشور را دریافت نمایند تا با تسهیل ورود کالاها از سوء استفاده احتمالی رقبا جلوگیری شود.

۲- تبادل هیأت‌های اقتصادی و تجاری و بالابردن سطح تماس مقامات ذی‌صلاح دو طرف برای آشنایی بیشتر و درک متقابل، عقدتفاهم نامه‌ها و قراردادهای همکاری مشترک گمرکی و تعرفه‌های ترجیحی فی مابین برای

تسهیل و تسریع در روند انجام امور گمرکی مربوط به صادرات و واردات محصولات، فنآوری و ماشین‌آلات کشاورزی و کاهش هزینه‌ها و زمان انجام فرایندهای مربوطه

۳- ساماندهی و تشیل دوره‌های آموزشی تخصصی برای فعالان اقتصادی (تولیدکنندگان، تجار و صادرکنندگان) کارشناسان و مدیران تشکل‌ها، اتحادیه ها و انجمن‌ها در حوزه‌های کاری مشترک به منظور افزایش سطح آگاهی و تخصص آنان و بهبود راندمان و بهره وری در بخش کشاورزی؛ آموزش به صادرکنندگان در مورد ظرفیت‌ها، تنگناها و جزئیات کاربردی فرآیندهای صادراتی؛ و آشنایی با قوانین و مقررات بازرگانی خارجی کشورهای طرف مبادله تجاری ایران.

۴- تشکیل بانک اطلاعات تجاری مشترک ایران و کمیسیون کشاورزی کشورهای هدف جهت تبال و اطلاع رسانی اطلاعات تجاری کالاها و محصولات کشاورزی مورد تبادل، مشخصات صادرکنندگان، واردکنندگان تشکل ها و اتحادیه‌ها، تا بر اساس آن فعالان اقتصادی، تجار، تولیدکنندگان و صادرکنندگان شناسایی شده و ارتباط و انجام مبادلات بازرگانی فی ما بین صورت پذیرد.

۵- رفع موانع امور بانکی و نقل و انتقالات فی ما بین بانک‌های ایرانی و کشور هدف

۶- برقراری امور بیمه‌ای فی ما بین توسط شرکت‌های بیمه‌ای معتبر در طرف جهت پوشش ریسک معاملات صادراتی و واردات

۷- پرداخت تسهیلات ارزان قیمت با توجه به عادلانه‌سازی یارانه‌ها و افزایش سرمایه درگردش برای سرمایه‌گذاران و بازرگانان

۸- تخصیص یارانه و یا مشوق صادراتی و تأمین سرمایه در گردش برای صادرکنندگان محصولات کشاورزی؛ اعطای تسهیلات اعتباری به صادرکنندگان و ایجاد شرکت‌های حمل و نقل بین‌المللی

۹- دیپلماسی صادراتی و حمایت از جانب دولت است که در مواقع خاص و با بکارگیری اهرم های مختلف از جمله مدیریت تأمین داخلی واردات و یا رفتارهای تبلیغاتی برای حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان در خصوص یک یا چند محصول و کالا اجرایی می‌گردد.

۱۰- رشد نسبی فناوری و به‌کارگیری نهاده‌های جدید در بخش کشاورزی و توسعه نسبی زیرساخت‌ها (حمل و نقل، انبارداری، صنایع تبدیلی و ...) در سطح استان از مهمترین نقاط قوت بازار محصولات کشاورزی است.

۱۱- سرمایه‌گذاری تولید محصولات با فراهم‌نمودن شرایط مناسب برای کشت فراسرزمینی

۱۲- مبادله تفاهم‌نامه همکاری برای صادرات محصولات کشاورزی و انتقال تکنولوژی تولید برنج، مرغ و ... و فراهم‌نمودن شرایط مناسب برای توسعه روابط و تسهیل در روابط اقتصادی، علمی، تحقیقاتی و تجاری

۱۳- انجام تشریفات گمرکی در محل محموله صادراتی به‌صورت تمام وقت حتی در ساعات غیراداری و ایام تعطیل با اولویت کالاهای فسادپذیر و ایجاد تشکیلات منسجم و هماهنگ در صدور کالا.

۱۴- برگزاری نمایشگاه‌های بین‌المللی جهت معرفی محصولات و بازدید سرمایه‌گذاران و مسئولین از طرح‌های شاخص اقتصادی کشورهای هدف

۱۵- رفع موانع تولید و ارتقای فناوری‌های تولید؛ افزایش کیفیت تولید و گسترش فناوری و فعالیت‌های تحقیقاتی صادرات‌نگر

۱۶- گسترش امکانات بازاریابی و تبلیغات محصولات دارای پتانسیل صادراتی استان؛ شناسایی و تعیین ظرفیت‌های صادراتی محصولات؛ رفع کاستی‌های حمل و نقل، استاندارد، بسته‌بندی، تسهیلات انبارداری و نگهداری محصولات

۱۷- کنش دولت در بازار به صورت نظارتی نه دخالتی و حمایت از ایجاد شرکت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه صادرات و بازاریابی مختص صادرات

۱۸- ایجاد بانک اطلاعاتی و پایگاه داده مختص صادرات کالاهای استان مازندران؛ تأسیس پایگاه‌های تخصصی کالاهای صادراتی

٦- منابع

آل‌عمران، ر. آل‌عمران، ع. (۱۳۹۳) بررسی تأثیر صادرات غیرنفتی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر تولید ملی (کاربرد روش ARDL). فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال دوم (6): ۴۸-۲۳.

اداره کل ثبت احوال استان مازندران، (۱۳۹۹).

سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، (۱۴۰۱).

سالنامه اماری استان مازندران، (۱۳۹۹)

خورشید ، ص. و رنجبر، ر. (۱۳۸۹). تحلیل استراتژیک، تدوین و انتخاب استراتژی مبتنی بر ماتریس SWOT و تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه فازی. فصلنامه مدیریت صنعتی دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی، ۵(۱۲): ۱۹-۳۹.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مازندران، گزارش اقتصادی استان مازندران، (۱۳۹۶).

تیرگری سراجی، م. (۱۳۹۲). کمک بخش کشاورزی به شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی. همایش پیشگامان پیشرفت، ۲۸۷-۲۸۱.

حکمی‌زاده، ف. دهقان، ن. (۱۳۹۷). ارائه نظریه سرمایه‌گذاری خارجی صادرات‌گرا با رویکرد بومی(اسلامی ایرانی) بر اساس گفتمان ولایت فقیه، قانون اساسی و تجارب نظام جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، سال هشتم (۳۰): ۳۳-۶۶.

حیدری، ح. و سعیدپور، ل. (۱۳۹۱). تحلیل پویتی اقتصادسنجی از رابطه بین تولید ناخالص داخلی، مصرف انرژی و صادرات غیر نفتی در ایران، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، سال نهم، شماره ۳۳، صص ۸۳-۵۳.

شفیعی، ش. و یزدانی، س. (۱۳۸۹). تعیین مزیت نسبی غلات در استان کرمان. ناشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۲۴(۴): ۴۴۰-۴۴۷.

صباغ کرمانی، م. (۱۳۸۰). تمرکز نسبی اشتغال در فعالیت‌های صنعتی استان‌های کشور (کاربرد مدل اقتصاد پایه)، پژوهشنامه بازرگانی، ۵(۱۷): ۸۵-۶۳.

عسکرپور کبیر، ف.، حری، ح.ا و جلایی اسفندآبادی، س.ع. (۱۳۹۴). بررسی مزیت نسبی عسل طبیعی ایران با استفاده از شاخص هزینه منابع داخلی، اقتصادکشاورزی، ۹(۲): ۱۰۱-۸۷.

کردنائیج ا.، آذر ع و نیاکان ن.، (۱۳۸۸).تدوین استراتژی اثربخش سازمانی در بخش دولتی مطالعه موردی :گمرک جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، ۱۰(۲): ۹۱-۱۱۴.

کریم، م.ح.، صفدری‌نهاد، م. و امجدی‌پور، م. (۱۳۹۳). توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲(۶): ۱۲۷-۱۰۳.

لایقی، ا.، قاسمی، پ. و صمیمی، ن. (۱۳۹۱). بررسی مزیت نسبی تولید و اشتغال بخش کشاورزی استان‌های کشور، مجله اقتصادی دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی. شماره ۱۱ و ۱۲: ۱۱۰-۸۳.

مرکز آمار ایران، سالنامه آماری استان مازندران، (۱۳۹۶).

مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کل کشور، (۱۳۹۶).

مجاوریان، م.، طهرانچیان، ا.م. و پورصفر، ز. (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین رشد، اشتغال و صادرات در بخش کشاورزی ایران. مجله اقتصاد کشاورزی، جلد ۸، شماره ۳، صص ۱۲-۱.

مهرگان، ن. (۱۳۸۶). شناخت و معرفی اولویت فعالیت‌های توسعه‌ای مشاغل جدید در بخش‌های مختلف استان مرکزی. گزارش تحقیقاتی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۰۰-۱۴.

یاوری، ک. قلی‌زاده، م. آقایی، م. (1390). بررسی تأثیر سیاستهای ارزی در توسعه صادرات غیرنفتی کشور (با تأکید بر سیاست پیمان ارزی و سیاست تک‌نرخی ارز. فصلنامه پژوهشهای اقتصادی، دوره11 (2):۵۹-86

۷- پیوست‌ها

جدول ۱- ضریب مکانی اشتغال زیربخش‌های کشاورزی به تفکیک شهرستان‌های استان مازندران

	زراعت و باغداری	دامداری	شیلات
آمل	۰/۸۵۵	۱/۹۶۷	۰/۶۰۸
بابل	۱/۰۵۲	۰/۷۵۳	۰/۶۳
بهشهر	۰/۹۷۸	۱/۲۰۱	۰/۶۵۴
تنکابن	۱/۰۹۲	۰/۳۷۲	۱/۲۹
رامسر	۱/۰۶۱	۰/۶۵۸	۰/۸۴۱
ساری	۱/۰۵۷	۰/۷۱۶	۰/۶۵۹
سوادکوه	۰/۸۱۷	۲/۳۰۱	۰/۱۲۳
قائمشهر	۱/۰۵۱	۰/۸۳۳	۰/۲۸۱
نور	۰/۹۰۶	۱/۵۸۹	۰/۹۳۳
نوشهر	۰/۹۴۱	۱/۳۵۱	۱/۰۳۶
بابلسر	۰/۸۹۴	۰/۶۹۱	۵/۷۳۹
محمودآباد	۱/۰۲۱	۰/۴۷۴	۲/۹۵۸
نکا	۱/۰۸۴	۰/۶۶۳	۰/۱۰۲
چالوس	۰/۹	۱/۳۷۲	۲/۱۹
جویبار	۰/۹۸۹	۱/۲۰۵	۰/۳۰۷
گلوگاه	۰/۸۵۹	۱/۹۹۵	۰/۳۴۱
فریدونکنار	۰/۹۹۵	۰/۳۱۴	۴/۵۳۶
عباس آباد	۱/۰۴	۰/۶۳۵	۱/۵۷۴
میاندورود	۱/۰۳۷	۰/۹۴۶	۰/۱۵۲

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۲- فراوانی نظرات کارشناسان در مورد ضرایب اهمیت گویه‌های زیربخش زراعت و باغداری

		تعداد کارشناسان (نفر)	
		تعداد کارشناسان با نمره ۳	تعداد کارشناسان با نمره ۴
قوتها	تنوع محصولات تولیدی	۵	۱۱
	تنوع شرایط اقلیمی و منابع آبی مناسب	۵	۱۱
	وجود اراضی حاصلخیز و مناسب	۷	۹
	حائز رتبه نخست در تولید برخی محصولات	۴	۱۲
	اشتغال بخش عظیمی از جمعیت استان در این زیربخش	۷	۹
	توسعه تحقیقات کشاورزی	۱۱	۵
		تعداد کارشناسان با نمره ۱	تعداد کارشناسان با نمره ۲
ضعفها	پایین بودن راندمان آبیاری و پایین بودن بهره‌وری نهاده‌ها (خاک، نیروی‌کار و...)	۸	۸
	نبود یک نظام بازاریابی مناسب و کمرنگ بودن نقش دولت	۱۴	۲
	کوچک و سنتی‌بودن واحدهای بهره‌برداری	۶	۱۰
	عدم استفاده از کارشناسان ناظر تولید	۸	۸
	نبود تشکل نظام اطلاع‌رسانی یکپارچه ملی و استانی	۱۱	۵
	نبود خرید تضمینی و عدم پرداخت به-موقع بدهی-ها از سوی دولت و تعاونی‌ها	۶	۱۰
		تعداد کارشناسان با نمره ۳	تعداد کارشناسان با نمره ۴
فرصتها	وجود زمینه‌های مناسب برای احداث صنایع تبدیلی	۲	۱۴
	وجود دانش‌آموختگان زیرشاخه‌های کشاورزی	۱۳	۳
	بهبود و تاسیس پایانه‌های میوه و تره بار	۷	۹
	وجود بنادر و پایانه‌های صادراتی	۲	۱۴
	توجه مصرف‌کنندگان به ویژگی‌های محصولات مصرفی	۱۲	۴
	وجود شرایط بالقوه مناسب برای کشت دوم	۱۳	۳
		تعداد کارشناسان با نمره ۱	تعداد کارشناسان با نمره ۲
تهدیدها	واردات بی‌رویه محصولات زراعی و باغی	۱۰	۶
	از دست دادن مزیت نسبی تولید برخی محصولات	۷	۹
	تغییر کاربری اراضی و تجارت زمین	۱۰	۶
	تعداد کم صنایع تبدیلی مرتبط	۷	۹
	عدم تمایل جوانان به سکونت در روستاها	۱۰	۶
	مشکلات تامین مالی و نرخ بهره بانکی	۱۲	۴

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۳- فراوانی نظرات کارشناسان در مورد ضرایب اهمیت گویه‌های زیربخش دامداری

		تعداد کارشناسان (نفر)	
		تعداد کارشناسان با نمره ۳	تعداد کارشناسان با نمره ۴
قوتها	وجود شرایط مساعد برای پرورش	۳	۱۲
	دارا بودن رتبه های برتر در تولید	۱۱	۴
	وجود موسسات مطالعاتی و پژوهشی	۹	۶
	وجود شبکه‌های ارتباطی هوایی، جاده‌ای، ریلی و آبی	۹	۶
		تعداد کارشناسان با نمره ۱	تعداد کارشناسان با نمره ۲
ضعفها	پایین بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری دامداران	۴	۱۱
	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیر دولتی	۹	۶
	مشکلات مربوط به ساختار تولید و بازار و مصرف محصولات دامی	۰	۱۵
	وابستگی به نهاده‌های وارداتی	۳	۱۲
		تعداد کارشناسان با نمره ۳	تعداد کارشناسان با نمره ۴
فرصتها	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۴	۱۱
	همجواری با استان‌های پرجمعیت کشور نظیر تهران	۱۱	۴
	وجود نیروی جوان و جویای کار به ویژه فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی	۱	۱۴
	گسترش روابط دوستانه با کشورهای حاشیه دریای خزر	۴	۱۱
		تعداد کارشناسان با نمره ۱	تعداد کارشناسان با نمره ۲
تهدیدها	کاهش حمایت‌های دولت	۸	۷
	تغییرات ناگهانی آب و هوا در فصل پاییز و از بین رفتن علوفه	۱۱	۴
	روند کاهش تولید شیر خام در استان و کاهش مصرف در کشور	۶	۹
	افزایش تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	۱۴	۱

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ٤- فراوانی نظرات کارشناسان در مورد ضرایب اهمیت گویه‌های زیربخش شیلات

		تعداد کارشناسان (نفر)	
		تعداد کارشناسان با نمره ۳	تعداد کارشناسان با نمره ۴
قوتها	وجود منابع آبی، اراضی مستعد و تنوع اقلیمی	۱	۱۵
	داشتن رشد چشمگیر و رتبه نخست در کشور	۸	۸
	وجود تقاضای بالا و اطلاع‌رسانی عمومی	۹	۷
	وجود موسسات مطالعاتی و پژوهشی	۹	۷
	وجود تشکل‌ها و امکان مشارکت بهره‌برداران و تولیدکنندگان	۹	۷
		تعداد کارشناسان با نمره ۱	تعداد کارشناسان با نمره ۲
ضعفها	مشکلات تأمین مالی، کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیر دولتی	۷	۹
	مشکلات مربوط تولید، ساختار بازار و مصرف	۹	۷
	کاهش ذخایر آبزی و عدم توجه حفظ و نگهداری و بازسازی آن و افزایش صید	۱۲	۴
	کمبود و توزیع نامناسب امکانات زیربنایی	۶	۱۰
	پایین بودن سطح سواد، درآمد و بهره‌وری ماهیگران سنتی	۴	۱۲
		تعداد کارشناسان با نمره ۳	تعداد کارشناسان با نمره ۴
فرصتها	وجود بازار مناسب بین‌المللی	۳	۱۳
	فراهم بودن زمینه ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی	۱۰	۶
	وجود نیروی جوان و جویای کار به ویژه فارغ‌التحصیلان رشته شیلات	۴	۱۲
	امکان توسعه پرورش ماهی در قفس	۱۰	۶
	دارا بودن نوار ساحلی طولانی و همجواری با بازارهای کشورهای حاشیه دریای	۸	۸
		تعداد کارشناسان با نمره ۱	تعداد کارشناسان با نمره ۲
تهدیدها	تغییر کاربری نوار ساحلی دریای خزر	۱۰	۶
	افزایش تعطیلی و ورشکستگی کارخانجات	۱۰	۶
	گسترش آلودگی منابع آبی	۱۱	۵
	نداشتن طرح و مدیریت جامع برای توسعه	۱۲	۴

مأخذ: نتایج تحقیق

جدول ۵- شاخص CR برای مقایسات زوجی کارشناسان در عوامل داخلی و خارجی SWOT*

کارشناسان	عوامل	زراعت و باغداری	کارشناسان	عوامل	دامداری	کارشناسان	عوامل	شیلات
۱	SW	۰/۰۰۳	۱	SW	۰/۰۰۷	۱	SW	۰/۰۱۱
	OT	۰/۰۰۲		OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۳
۲	SW	۰/۰۰۴	۲	SW	۰/۰۰۷	۲	SW	۰/۰۱۰
	OT	۰/۰۰۱		OT	۰/۰۱۴		OT	۰/۰۲۰
۳	SW	۰/۰۰۲	۳	SW	۰/۰۱۳	۳	SW	۰/۰۱۸
	OT	۰/۰۰۳		OT	۰/۰۱۱		OT	۰/۰۰۷
۴	SW	۰/۰۰۰	۴	SW	۰/۰۱۳	۴	SW	۰/۰۰۰
	OT	۰/۰۲۱		OT	۰/۰۱۱		OT	۰/۰۰۰
۵	SW	۰/۰۳۱	۵	SW	۰/۰۱۳	۵	SW	۰/۰۳۲
	OT	۰/۰۴۳		OT	۰/۰۱۲		OT	۰/۰۴۹
۶	SW	۰/۰۴۰	۶	SW	۰/۰۰۵	۶	SW	۰/۰۰۴
	OT	۰/۰۲۳		OT	۰/۰۰۹		OT	۰/۰۰۴
۷	SW	۰/۰۰۰	۷	SW	۰/۰۰۹	۷	SW	۰/۰۰۱
	OT	۰/۰۳۹		OT	۰/۰۱۴		OT	۰/۰۰۲
۸	SW	۰/۰۰۷	۸	SW	۰/۰۰۹	۸	SW	۰/۰۰۰
	OT	۰/۰۵۰		OT	۰/۰۱۴		OT	۰/۰۲۰
۹	SW	۰/۰۰۰	۹	SW	۰/۰۱۱	۹	SW	۰/۰۰۱
	OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۱۹		OT	۰/۰۰۳
۱۰	SW	۰/۰۰۰	۱۰	SW	۰/۰۱۱	۱۰	SW	۰/۰۰۲
	OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۸		OT	۰/۰۰۵
۱۱	SW	۰/۰۰۶	۱۱	SW	۰/۰۰۸	۱۱	SW	۰/۰۲۴
	OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۹		OT	۰/۰۲۴
۱۲	SW	۰/۰۰۰	۱۲	SW	۰/۰۰۲	۱۲	SW	۰/۰۰۳
	OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۹		OT	۰/۰۱۵
۱۳	SW	۰/۰۰۰	۱۳	SW	۰/۰۱۱	۱۳	SW	۰/۰۵۱
	OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۸		OT	۰/۰۲۲
۱۴	SW	۰/۰۰۰	۱۴	SW	۰/۰۱۱	۱۴	SW	۰/۰۰۸
	OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۸		OT	۰/۰۱۶
۱۵	SW	۰/۰۱۷	۱۵	SW	۰/۰۱۱	۱۵	SW	۰/۰۰۳
	OT	۰/۰۱۱		OT	۰/۰۰۰		OT	۰/۰۰۶
۱۶	SW	۰/۰۰۵	-			۱۶	SW	۰/۰۰۷
	OT	۰/۰۰۲					OT	۰/۰۰۱

مأخذ: نتایج تحقیق

* SW بیانگر عوامل داخلی و OT بیانگر عوامل خارجی است.